

Р.В. СОПІВНИК, А.О. КУШНІР

**ВИХОВАННЯ КРАСИ ВЧИНКУ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Монографія

Київ–2022

УДК 378.663-057.87:177

Рекомендовано до друку Вченою радою гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів та природокористування України (протокол №4 від 23 листопада 2022 року)

Рецензенти:

Мірошниченко В.І. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького Державної прикордонної служби України.

Пшеничний Т.Ю. – доктор історичних наук, заступник декана з науково-педагогічної та навчальної роботи історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Біда О.А. – доктор педагогічних наук, професор Закарпатського угорського інститут імені Ференца Ракоці II, завідувач кафедри педагогіки та психології

Виховання краси вчинку студентів аграрних закладів вищої освіти:
[монографія]/ Р.В. Сопівник, А.О. Кушнір – К.: Видавництво «Компринт», 2022, - 318 с. 14 арк. ISBN

Монографія присвячена теоретичним і практичним засадам виховання краси вчинку студентів аграрних закладів вищої освіти. Здійснено історичний аналіз підходів до виховання краси вчинку, уточнено сутність понять: «краса вчинку студентів», «освітнє середовище університету». Науково обґрунтовано педагогічні умови виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету. Визначено критерії, показники та рівні вихованості краси вчинку студентів.

Монографія розрахована на педагогів, науковців, науково-педагогічних працівників, аспірантів, та усіх, хто цікавиться проблемами виховання і самовиховання краси вчинку.

ISBN

УДК 378.663-057.87:177
© Р.В. Сопівник, А.О. Кушнір, 2022
© НУБіП, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ВИХОВАННЯ КРАСИ ВЧИНКУ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	
1.1. Ступінь розробленості проблеми дослідження.....	7
1.2. Сутність і структура ключових понять дослідження.....	30
1.3. Особливості виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету.....	46
РОЗДІЛ 2. СТАН ВИХОВАННЯ КРАСИ ВЧИНКУ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ	
2.1. Критерії, показники та рівні вихованості краси вчинку студентів.....	73
2.2. Особливості ставлення студентів для краси вчинку.....	80
РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВИ ВИХОВАННЯ КРАСИ ВЧИНКУ АГРАРНИХ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ	
3.1. Обґрунтування педагогічних умов виховання краси вчинку студентів у освітньому середовищі університету.....	91
3.2. Організація та проведення формувального етапу дослідження.....	109
ВИСНОВКИ.....	132
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	137
ДОДАТКИ.....	156

ВСТУП

В умовах науково-технічного прогресу, розвитку інформаційних технологій та активного використання людського інтелекту, у зв'язку із поглибленням у національному і глобальному вимірі сучасного суспільства моральної і духовної кризи, особливого значення набуває виховання ціннісної свідомості майбутнього фахівця, формування у нього особистісних якостей і соціально схвалюваної поведінки. Сьогодення українського суспільства актуалізує необхідність визначення нової стратегії виховання суб'єкта громадянського суспільства, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань свого народу, досягнення високої культури взаємин. Виконання цих завдань не можливе без підготовки сучасної молоді людини до участі в процесах державотворення; розвитку уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, формування їхньої готовності взяти на себе відповідальність, що реалізується через виховання у них краси вчинку.

Пріоритетні завдання національного виховання на сучасному етапі розвитку України окреслено у низці нормативно-правових документів, зокрема, у Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції та Стратегії національно-патріотичного виховання дітей і молоді, у яких одним із напрямів діяльності держави та суспільства є розвиток громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України. У цьому контексті актуалізується пошук шляхів і засобів організації такого освітнього

середовища університету, яке б забезпечувало виховання у студентів краси вчинку.

Потреба виховання краси вчинку студентів зумовлена низкою обставин, а саме: невідповідністю сучасної системи виховання студентської молоді реаліям сьогодення й загальнолюдським і національним духовним та моральним цінностям; недостатнім розумінням у суспільстві ідеалу краси у поведінкових актах людей; моральною кризою, пропагандою насилля, розпусти і псевдоцінностей, матеріальної вигоди і наживи в українському суспільстві.

Сутність краси вчинку як філософської категорії була предметом уваги мислителів античності (Арістотель, Геракліт, Демокрит, Платон, Сократ), філософів Середньовіччя (Ф. Аквінський, А. Блаженний), представників Відродження (Л. Альберті, Н. Макіавеллі, Ф. Петрарка, А. Шефтсбері), німецької класичної філософії (Г. Гегель, І. Кант, Ф. Шеллінг), Нового і Новітнього часу (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Д. Дідро, Дж. Локк), представників української культури (І. Гізель, М. Драгоманов, Іларіон, Г. Кониський, В. Мономах, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, К. Туровський, Т. Шевченко та ін.).

Психологічні основи змісту, структури й механізми здійснення вчинку досліджували психологи: Е. Помиткін, В. Роменець, О. Столяренко, В. Татенко та ін.

Виховання особистості як суб'єкта морально-етичної вчинкової діяльності розкрито у наукових доробках педагогів-класиків (А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.); воно залишається актуальним і для сучасних учених (І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, Б. Ломова, Н. Ничкало, В. Рибалка, Г. Шевченко та ін.).

Процес естетичного виховання у контексті виховання краси вчинку розкрито у наукових доробках Т. Антоненко, С. Крилової, В. Мазепи, Н. Миропольської, О. Рудницької, В. Ружицького, І. Сопівник, В. Татаркевича, О. Теплої, М. Тофтула, В. Шинкарука та ін.

Особливості організації освітнього середовища університету та

виховання студентської молоді досліджували Л. Буленко, Г. Голубова, І. Зайченко, Є. Зеленов, О. Коберник, О. Кондрицька, П. Лузан, Н. Мойсеюк, І. Осадченко, Т. Осипова, Ю. Пастухова, Т. Пернарівська, Г. Пустовіт, Р. Сопівник, Т. Титаренко, І. Ушакова, М. Фіцула, О. Шкурін та ін.

Водночас аналіз сучасної діяльності закладів вищої освіти свідчить, що проблема виховання краси вчинку студентів не стала об'єктом належного теоретико-методологічного осмислення.

Актуальність дослідження визначається наявністю суперечностей, які потребують результативного і швидкого розв'язання, зокрема, між:

- потребою суспільства в моральних, соціально активних особистостях і недостатнім рівнем вихованості у них краси вчинку;
- наявним досвідом морального й естетичного виховання студентів та недостатнім його впровадженням у практику роботи університетів;
- необхідністю подальшого вдосконалення форм, методів і засобів виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету і недостатньою розробленістю педагогічних умов та методик їх системного впровадження.

РОЗДІЛ 1

ВИХОВАННЯ КРАСИ ВЧИНКУ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1 Ступінь розробленості проблеми дослідження

Наукова значимість та актуальність підходів щодо виховання краси вчинку є досить важливою в умовах сьогодення. Дослідження такого багатогранного і складного поняття як «краса вчинку» вимагає розгляду проблеми на основі принципів історизму, об'єктивності та ціннісного підходу. Філософська проблема визначення краси вчинку проектується і пов'язується з психологічними та педагогічними чинниками. Тому проаналізуємо та узагальнимо процес накопичення філософсько-педагогічних ідей виховання краси вчинку особистості, як у зарубіжних країнах і Україні від найдавніших часів до сьогодення.

Базова категорія нашого дослідження – «краса вчинку студентів». Складність розгляду поняття в історії педагогіки полягає в тому, що існує проблема буттєвої і категоріальної ідентичності краси вчинку. Особливістю категорії є те, що вона відноситься і до історії філософії, психології і педагогіки.

Здійснення історико-генетичного аналізу поняття дає можливість розглянути категорію краси вчинку, її сутність і проблеми методологічних засад розгляду цього поняття. Тому у підрозділі спробуємо проаналізувати і узагальнити наукові підходи проблеми буттєвої та категорійної ідентифікації поняття «краси вчинку» як методологічної основи історико-педагогічного дослідження.

Аналізуючи філософсько-педагогічну літературу щодо поняття краси вчинку розглянемо підхід Ю. Борєва, який визначив п'ять парадигм розуміння краси в європейській філософії: об'єктивно-ідеалістична (Платон, Августин, Тертулліан, Фома Аквінський, Гегель). Філософи визначають

красу, як втілення Абсолюту (Бога, світу ідей, Абсолютної ідеї) у речах і явищах; суб'єктивно-ідеалістична (Т.Ліппс, Ш.Лало, Є. Мейман). Відповідно стверджень філософів світ сам по собі не має краси, її джерело – у людському сприйманні: натуралістична (І. Єфремов) – відповідно цих парадигм, краса – внутрішня властивість явищ природи, що є тотожною з доцільністю; діяльнісно-антропологічна (М. Чернишевський) – філософи визначають красу, як результат співвіднесення властивостей світу з людиною та її діяльністю як мірою краси; персоналістична (Шелінг, М. Бердяєв) – відношення до краси носить духовно-безкорисливий характер, краса є мотивом і критерієм розвитку особистості і світу в цілому [65].

Важливими для нашого дослідження є погляди філософів Стародавньої Греції, одним з перших яких є Геракліт. Йому належить філософський прозовий твір «Про природу», який складається з трьох частин: «Про космос», «Про державу», «Про бога».

Вчення Геракліта опирається на основу наук логос, яке він вперше ввів як поняття. Філософ стверджує: все здійснюється за логосом, який є вічним, загальним і необхідним. Вища мета пізнання – пізнання логоса, а разом з тим пізнання вищої єдності світобудови і досягнення вищої мудрості. Важливим на нашу думку є те, що Геракліт визначив - пізнання логосу та мудрості дається не всім, хоча всі люди від природи розумні [193, с.52].

Зазначити, що вчення Геракліта, яке базується на понятті мудрість дає початок для розуміння поняття краси вчинку, адже саме з пізнанням логосу людина здатна зрозуміти і побачити у поведінці інших красиве і втілити його у своєму житті.

Розуміння поведінки людини розвиває Демокрит, який вважав, що все у світі складається з малих часток – атомів, а звідси виходило, що душа також складається з атомів. Філософ приділяв велику увагу вихованню і вважав, що воно веде до володіння трьома дарунками – добре мислити, добре говорити, добре робити [193, с.53].

Також він визначив поняття вище благо – це блаженство, а останнє – спокій і веселощі душі, які людина зможе здобути лише коли буде жити помірковано та здійснюючи вчинки порядні і достойні в суспільстві. За Демокритом, усе виникає через необхідність, яка розглядалася як першопочаток. На думку філософа, доброчинність можна досягти переконанням і виховання у душі моральності.

На думку Демокрита, людину формує життєвий досвід, а виховання і навчання розвивають розум, роблять людину благородною і щасливою. Тому обов'язок дорослих полягає у можливості дати дітям право навчатися. Також філософ вважав природним застосовувати примус у навчанні дітей, але й пропонував педагогам формувати прагнення досягати невідоме, виховувати почуття відповідальності [193, с.54].

За Демокритом, щастя включає розмежування на задоволення тілесних і духовних цінностей, але перевага все ж належить духовним. Людина може досягти розуміння поганих вчинків та добрих завдяки своєму баченню та розуму, яку він назвав моральною автономністю індивіда.

Значний внесок у розуміння людських проблем вніс Сократ. Філософ у своїх працях звертав увагу на розуміння поняття доброчинності. Сократ вважав, що людина не може бути моральною, якщо не знає, що таке доброчинність. Істина моральність – знання того, що є благо, що є прекрасним, а разом і з тим корисним для людини, що допомагає їй досягти блаженства і життєвого щастя. Людина не може жити добре, якщо не розуміє доброчинності.

Доброчинність – знання, що засноване на особистих спостереженнях, роздумах, зіставленнях і умовисновках. Сократ визначає, що найбільшою доброчинністю є поміркованість, яка наближається до Бога. На думку філософа лише шляхом самопізнання і пізнання можна досягнути головних чеснот: стриманості, мужності, справедливості. Тільки ці чесноти допомагають людині робити добрі справи, які роблять людину щасливою.

Порівнюючи ідеї Сократа з іншими філософами, можна визначити, що він шукав відповідь на питання сутності людини не «прислухаючись до природи», а шляхом пізнання «самого себе». Він підкреслював значення совісті, «внутрішнього голосу», якій назвав «даймоніоном», яке має божественне походження. Саме завдяки йому боги виділяють людину і надають сенсу усьому Всесвіту [83, с. 20].

Сократ вважав, що метою кожної людини є самопізнання і моральне самовдосконалення, адже вони здатні людину перетворити на активного суб'єкта соціалізації і виховання. Філософ завжди вказував своїм учням на самопізнання такими словами: «Людино, пізнай саму себе». Звідси й випливає одне з головних життєвих завдань кожного – моральне самовдосконалення. Сократ вважав, що щастя – це усунення протиріч між особистим і соціальним буттям. Досить важливим є бачення філософа, щодо наукового знання як обов'язкової умови соціалізації вільної людини. Адже особистість з допомогою знань пізнає саму себе, визначає мету життєдіяльності, вміє відрізнити добро від зла, прекрасне від потворного [193, с.56].

Значне місце у розумінні краси вчинку посідає вчення Платона про душу. Він стверджував, що існує відмінний від земного світу вищий світ ідей – ідеальних сутностей, які перебувають поза фізичним часом і простором і є прообразами усіх земних речей та явищ. Найвища ідея – ідея блага. Зразки блага, справедливості вбирає в себе мораль – надбання «неба». Але й у світі ідей живе і безсмертна душа людини, яка співпричетна до світу ідей. Світ ідей характеризується тим, що у ньому панує головна добродетель – справедливість [83]. У діалозі «Теетет» Платон прагне довести, що людина розвивається лише з допомогою тих якостей, які були притаманні її душі. Положення платонівської етики полягають в наступному: джерело духовності знаходиться поза людиною і поза суспільством; моральні якості споконвічно притаманні окремому індивіду, його душі, яка згадує світ ідей, в якому перебувала до появи у матеріальному світі.

Філософ Платон підкреслював, що єдність істини, краси й міри – благо, що складає вершину цінностей. Педагогічна діяльність завжди спрямована на виробництво духовного продукту, блага як цінності. До духовних благ відносять знання, досягнення духовної культури людства, естетичні цінності, моральне добро, зафіксоване у вчинках людей.

За розумінням Платона у складі душі є три першопочатки – розумне, вольове, афективне. Відповідно ці першопочатки зумовлюють три доброчинності: мудрість – прояв розумної душі. Ця доброчинність належить мудрецам-філософам, які є одними з найбільш достойних правителів держави; мужність - чеснота волі. Ця доброчинність – чеснота воїнів, які повинні захищати державу, поміркованість - чеснота почуттів, яка пов'язана чуттєвою частиною душі та притаманні ремісникам і землеробам [83]. Але головною доброчинністю, на думку філософа є справедливість, досягти якої можна тоді, коли всі будуть виконувати свої обов'язки у державі.

В історії філософії розуміння краси пройшло складну еволюцію. Відповідно розуміння краси Платоном – це вираження світу вічних, божественних ідей, від яких залежить існування всього прекрасного у світі. Одним із важливих поглядів Платона є ті, де він шукає вічну красу, яку описує у своїх працях «Тімей» і «Бенкет». Краса за визначенням філософа, складається з етапів розвитку тілесної краси, краси духовної, краси справжнього знання.

На думку Платона «ані прекрасний горщик, ані прекрасний кінь, ані прекрасна дівчина» не можу виразити поняття прекрасного. Його всезагальність не вміщується в межі окремої речі. Лише світ в цілому є абсолютним витвором мистецтва [38, с. 193] .

Отже можна вважати, що Платон здійснив спробу визначити поняття краси вчинку і вважав її основою для вищої людської мети існування в світі.

Першим хто розглянув міжособистісні стосунки і поведінку індивіда як розумної та суспільної істоти став Аристотель [3]. Його трактат «Нікомахова етика» є працею, яка дає практичні поради щодо правильної поведінки. У

своїх етичних роздумах він розглядає питання про благо, про доброчинність, про виховання, про свободу волі та інше.

За вченням Аристотеля найвищим благом людини є блаженство, але люди розуміють і вбачають благо для себе відповідно способу свого життя. Неосвідчені люди вбачають благо своє у втіхах і насолоді, освічені люди вищим благом виділяють почесні, що досягаються політичною діяльністю, а для мудреців найвище благо визначається у споглядальницькій діяльності. Аристотель визначає, що блаженство включає не суму благ, а те, що людину робить щасливою, бо вона діє найкращим чином за будь-яких обставин. Блага людина – знатна, успішна, багата, красива, яка заслуговує на пошану. На думку філософа, лише такі характеристики спонукають людину робити правильні вчинки, красиві вчинки, які є визнані і достойні в суспільстві [83, с.22].

Згідно вчення Аристотеля всі доброчинності поділяються на діаноетичні – такі, що пов'язані з розумовою частиною душі і досягаються шляхом навчання (мудрість, практичність, винахідливість), і етичні, що стосуються характеру людини і є результатом звички. Філософ визначає, щоб досягти моральної мети потрібно поєднувати діаноетичні і етичні доброчинності. Доброчинність досягається лише в дотриманні правила – уникай крайнощів і дотримуйся середини [4, с.92].

Важливим для нашого дослідження є те, що Аристотель уперше в історії дослідив питання про добровільність вчинків і свободу вибору. Філософ розділив добровільні і недобровільні вчинки і визначив, що лише добровільні діяння повинні викликати подяку або засудження. Відповідно недобровільні вчинки повинні викликати у людей або співчуття або прощення.

На думку ж Аристотеля краса визначається у найголовніших формах прекрасного: порядок у просторі, пропорційність і визначеність. Філософ прагнув аналізувати красу не лише в природі, мистецтві, а математичних побудовах, красу людського тіла, а й красу думок і вчинків.

Для нашого дослідження є важливим бачення Аристотеля про чесноти. У своїй праці «Поетика. Риторика» він описує благо у наступному: щастя, яке бажає кожен, крім того вибираючи його людина вибирає багато іншого; справедливість, мужність, поміркованість, щирість, щедрість – це чесноти душі; краса, здоров'я – чесноти тіла, які здатні створювати інші блага [4, с.93].

Аристотель часто звертається у своїх працях до поняття прекрасного – «є бажаним, заслуговує похвали». Тому важливим є визначення прекрасного вчинку, який він вбачав у бажаності виконання людиною дій, які здійсненні не для своєї користі. Прекрасними він вбачає і ті вчинки, які здійсненні для своєї країни, але забувши про власні вигоди. Красивими на думку Аристотеля є й ті вчинки, які здійсненні заради інших людей, бо вони не мають в собі відбиток егоїзму [4, с.111].

Одним із важливих внесків у розуміння краси вчинку здійснив Ф. Бекон у своїй праці «Досвіди, чи настановлення моралі та політичні». Філософ здійснив спробу ввести красу в контекст суспільного життя через поняття доброчесність. Він писав: «Доброчесність подібно дорогоцінному камінню, яке краще за все виглядає в простій оправі; і дійсно, доброчесність краще за все виявляється в людині, яка не просто приємна ... а яка, скоріше, тримається гідно, ніж красива зовнішньо».

Відповідно можна визначити, що зовнішньої краси та краси душевної буває недостатньо, щоб людина була впевненою за свої відносини та красу вчинків у соціальному бутті. Для цього потрібно виховувати в собі одну з важливих рис доброчесності – гідність. Неодноразово Ф. Бекон наголошує на гармонійному поєднанні зовнішньої та внутрішньої краси, яку називає – цілісна краса. Розглядаючи погляди Ф.Бекона до розуміння поняття краси вчинку можемо навести такий його вислів: «справжня краса примушує доброчесність сяяти, а пороки червоніти». Дійсно, краса поведінки, стосунків та вчинку породжують добро та похвалу у суспільстві, але й в свою чергу засуджують некрасиві вчинки, поведінку та брутальні відносини [52].

Європейська філософія передбачає усвідомлення краси у єдності духовного і тілесного. Наприклад, для більшості мислителів епохи романського Відродження краса людини визначається у її творчості та всебічному розвитку.

Поняття краси розглядав філософ і теоретик мистецтва епохи Відродження Л.Б. Альберті, який пов'язує її з глибинною цілісністю і єдністю. В своїй трактовці він визначає красу в зіставленні з категоріями, «витонченості», «привабливості», «гідності» [83].

Досить цікавою є концепція англійського мислителя А. Шефтсбері, відповідно якої розглядати красу необхідно у єдності трьох видів: краса мертвих форм (каменю, металу) – це найпростіший і найнижчий вид краси, краса живих істот – краса форм, що здатні породжувати інші живі форми, краса власними руками – здатність людини надавати тілам гармонійної форми.

Послідовником А. Шефтсбері став Д.Дідро, адже у своєму трактаті «Про прекрасне» він визначає, що закони прекрасного пов'язані з діяльністю та соціальним досвідом людини. Саме Д. Дідро обґрунтовує думку про красиве як певний спосіб відносин. Він вважає, що якщо краса закладена в основі гармонійних відносин, то вона і є їх основою [83].

Класичний ідеалізм І. Канта, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля показують нам зовсім іншу тенденцію. Відповідно їхніх суджень краса трактується як прояв Абсолюту, яку ми можемо сприймати та пізнавати чуттєво.

Епоха Нового та Новітнього часу характеризується розвитком буржуазного засобу виробництва і раціоналістичного типу свідомості. Так, мислителі Томас Гоббс, Джон Локк, Бенедикт Спіноза створили теорію «розумного егоїзму», сутність якого полягає в наступному: якщо людина у своїх вчинках може віддавати перевагу тільки власним інтересам, то варто вчити її не відмови від егоїзму, а тому, щоб вона розуміла свої інтереси «розумно», відповідаючи вимогам своєї справжньої «природи»; якщо

суспільство організовано так само «розумно», то інтереси окремих особистостей не призведуть до конфлікту, а будуть слугувати їм [83, с.31].

Важливими для нашого дослідження є філософсько-психологічна концепція С. Рубінштейна. Він розглядав учинок у контексті діяльнісної парадигми як особливий вид дії, останню ж вважав «клітинкою» або «чарункою», в якій можна виявити зародки всіх елементів психології у їхній єдності». Поняття вчинку він трактував, як дію, для якої провідне значення має свідоме ставлення людини до інших людей, до норм суспільної моралі» [133].

С. Рубінштейн розглядав специфіку вчинку порівняно з цілеспрямованою людською дією взагалі «... предмет людської дії – це завжди предмет, включений у відносини між людьми... Кожною дією, спрямованою на той чи інший предмет або речовий результат, людина неминуче... впливає якимось чином на інших людей, на свої взаємини з ними... Тільки тоді, коли дія усвідомлюється самим діючим суб'єктом у цій своїй якості, вона стає вчинком. Учинок – це дія, яка сприймається й усвідомлюється діючим суб'єктом як суспільний акт, як прояв суб'єкта, котрий виражає ставлення людини до інших людей» [87, с. 59-60].

Досить важливими для нас є розглянуті С. Рубінштейном «...два основні способи існування людини і ставлення до життя»: життя, яке не виходить за межі безпосередніх зв'язків, у яких живе людина: спочатку батько й мати, потім друзі, вчителі і чоловік, діти. Людина знаходиться вся всередині життя в цілому. Це наявне ставлення до життя, але не усвідомлюване як таке...»; спосіб існування, що пов'язаний з рефлексією: «Вона неначе призупиняє, перериває цей безперервний процес життя і виводить людину подумки за її межі. Людина неначе займає позицію поза ними...» [87,с.60]

На думку С. Рубінштейна вчинки характерні для другого способу існування. Розглядаючи твердження та висновки цього вчення С.Ткаченко

описує вчинок як «...той вихідний елемент організації психічного життя, який стосується саме особистості».

Аналізуючи погляди української філософської і педагогічної думки щодо краси вчинку потрібно звернутися до духовної культури княжої доби, що був спрямований на осмислення актуальних проблем тогочасного суспільного життя у працях: «Повість минулих літ», «Слово про Закон і Благодать» Іларіона, «Ізборник Святослава», «Повчання» Володимира Мономаха тощо. Ці пам'ятки Київської Русі акцентують увагу на ціннісній характеристиці людини.

Особливе місце у розумінні краси належить св. Кирилу Туровському, який у своїй праці «Слово про зняття тіла Христова з хреста, і про мироносиць, від сказання євангелівського та похвала Йосипу» протиставив красу рукотворну і духовну, сакральну, що має відношення до Надкраси і являється людям у літургійних діях: «Якщо навіть ланцюги золоті, унизані перлинами та дорогоцінним камінням, звеселяють очі тих, хто дивиться на них, але паче сих духовна нам краса, урочистості святі, які радують вірних серця та душі освічують [51, с.35].

Важливими для нашого дослідження є розуміння Кирилом Туровським питання про душевну якість і чистоту як необхідну умову моральної підготовки людини до сприймання та розуміння земної краси. Мислитель визначає, що краса оточуючого світу відкривається лише тій людині, яка знаходиться у спокійному, врівноваженому стані. На противагу цьому він визначає, що збурення почуттів позбавляє людину радощів, смислу життя, а звідси і розумно та морально діяти у щоденному житті. Вочевидь, нерозумність покликана занурити людину в гріховність і як зазначає мислитель: «...мысленные волны, в моря любостяжательства», де правді не має місця. Кирило Туровський вважає, що внутрішні душевні страждання приводять людину до боротьби з спокусами плоті, до знайдення гармонії зі світом, що рятує її від незнання. Лише «мислено прекрасне» допомагає

людині досягнути морально-естетичного ідеалу «благолепія» – образу людської досконалості [51, с.67].

Визначне місце у працях цієї доби належать поняттям «слава» і «честь». Також важливо визначити, що досить велику увагу у той час приділяли поняттю «серця», часто пов'язуючи з розумом. Наприклад, у «Повчанні» Володимира Мономаха проголошується заклик вірувати «всім серцем і всією душею».

Важливе місце у розумінні поняття краси вчинку та розвитку її першопочатків потрібно надати діячам часів козаччини.

Значний внесок у розгляд цього поняття внесли професори Києво-Могилянської академії, які орієнтовані на вирішенні соціальних і духовних проблем.

Інокентій Гізель – професор, ректор Києво-Могилянського колегіуму, архімандрит Києво-Печерської Лаври, автор трактату «Мир з Богом людині», засуджує податки для трудящих, стверджуючи принцип справедливості.

Феофан Прокопович, будучи викладачем курсу етики та ректором академії у своїй праці «Етика» пише: «людина бажає чогось, заради чого це робить».

У праці «Моральна філософія, або етика» вихованець Києво-Могилянської академії Георгій Конинський формує складну концепцію людської активності, яка бере початки від людської відповідальності за свої вчинки. Тут філософ визначає, що вчинок залежить від волі, яка втілюється за допомогою розуму. В академії в ті часи вважалося, що досконалим є той вчинок, що визначався гармонією розуму і волі [83, с. 40].

Основоположник української класичної філософії Григорій Сковорода є одним із зачинателів розуміння поняття краси вчинку. Якщо звернутися до його філософської спадщини, то важливим для нас є вчення про три світи, що утворюють реальність. Г. Сковорода описує зовнішню і внутрішню натуру кожного з трьох світів: «Внутрішнім світом у людини є душа, зовнішнім – тіло. Внутрішнє начало Всесвіту – це Бог, зовнішнє – видимий світ. І,

нарешті, внутрішнє в Біблії – її символічний зміст, зовнішнє ж – зміст буквальний». Відповідно цього можна стверджувати, що Г.Сковорода розглядав зовнішній світ та внутрішній світ як красу вчинків та відносин. Отже, розуміння краси вчинку згідно його вчення можна розглядати так, людська душа є внутрішнім світом і спонукає людину виконувати красиві вчинки та виховувати у себе красу відносин – естетику вчинку.

Визначення краси людини та красивого у її вчинках визначається не лише в межах теоретичної філософії, але й в художній літературі. Виклик суспільній буденності визначає красу Л. Українка, що знищить людину, або виховає у неї нові моральні якості.

Важливими для нашого дослідження є погляди М. Гоголя, щодо розуміння краси. Саме він використав таку метафору як «повна краса» по відношенні до людини, до громади та міста. За словами М. Гоголя: «Народ, в якому живе почуття власної гідності, носить у своїй природі прямі начала часів». Так описував М.Гоголь красу у соціальному бутті людини.

Досить вдало охарактеризував талант М. Гоголя, Т. Шевченко: «Він справжній знавець серця людського і наймудріший філософ. Навіть найбільший поет повинен побожно схилятися перед ним, як людинолюбом» [51, с.148].

Неможна й оминути розуміння естетичних поглядів Т. Шевченком. В «Щоденнику», де визначено, що крім бажання зрозуміти істину, він прагнув зрозуміти красу і гармонію. «Яким живлющим і дивним є вплив краси на душу людини» - цінуючи красу і в природі і мистецтві.

В. Пуліна виділяє наступні позиції, які окреслив Тарас Шевченко як своєрідну філософію мистецтва: матеріалізм естетики (прекрасне закорінене у реальному житті, а мистецькі ідеали – у самій діяльності); митець – своєрідний деміур, що уникає копіювання дійсності, оскільки творить нову художню реальність; заперечення натуралізму, так само ілюзорність «польотів» творчої уяви письменника, відірваних від навколишньої дійсності; реалізм і народність мистецтва; письменник не може керуватися

лише власними суб'єктивними уявленнями та бажаннями, а виражає душу народу, й ширше, - дух нації та часу [51, с.149].

Дослідник естетичних поглядів Кобзаря І. Назаренко визначає, що прекрасне для Т. Шевченка – це життя. Важливим є те, що у праці «Естетична доктрина Шевченка» В. Петров визначає, що Т. Шевченко створив свою естетичну доктрину, яка характеризується «універсалізмом», що включає загальнолюдські, етнокультурні, історичні й особисті духовні цінності в цілісному філософсько-політичному світогляді.

Послідовником у розуміння естетичного світогляду Т. Шевченка став Пантелеймон Куліш. Як пише М. Євшан: «Те, що Шевченко лише згадував своєю великою душею, розвивав далі свідомо великий дух – Куліш».

Пантелеймон Куліш є зачинателем естетики народного духу – методологічні питання щодо народності в мистецтві. В. Пуліна визначає, що мотив самотності притаманний творчості митця створює Хутірську філософію. Хутір – це місце, де людина переживає щастя і продовжує життя за законами природи, за законами духовної волі людини, за законами правди [51, с.157].

Значний внесок у розумінні поняття краси вчинку вніс М. Драгоманов. Особливо яскраво представлена концепція мистецького реалізму у його працях: «Війна з пам'яттю про Шевченка», «Літературна російська, великоруська, українська і галицька» та інші. Концепція М. Драгоманова опиралася на художньо-об'єктивному змалюванні життя. Основним правилом естетики митця була вірність правді життя, тому й з'являється концепція народності літератури. М. Драгоманов рішуче був настроєний проти псевдонародності, провінційності та обмеженості вітчизняної літератури [51, с.158-159].

Важливе місце у творчості М. Драгоманова посідає питання важливості загальнолюдських естетичних цінностей у розвитку культури українського народу. Він вбачає її розквіт із прагненням людей навчатися спільно

європейського і національного у видатних російських письменників: Ф. Достоевського, І. Гончарова, І. Тургенєва та ін.

Значний вклад у виховання краси вчинку особистості здійснив В. Сухомлинський. Він вважав, що культура почуттів та інтелекту повинні взаємодоповнюватися, адже відставання одного від іншого призводить до неправильної поведінки, яке можна назвати пережитками минулого в пізнанні людини. Звідси випливає, що потрібно використовувати пізнавальні інтереси вихованців задля розуміння оточуючого світу, ефективність виховання в значній мірі залежить від того, що вихованці знають про людину, як ці знання перетворюються в переконання, як переконання втілюються в поведінці [164, с.259].

Як зазначив В. Сухомлинський духовний світ людини, потребує глибокого педагогічного процесу, направленого на виховання культури морально-естетичних відносин між вихователем та колективом, між вихователем і особистістю кожного вихованця. Основними засобами впливу на особистість вихованця, на думку педагога, є слова та краса. Використання цих засобів пробуджує у вихованців відчуття людини – глибоке переживання того, що біля тебе людина зі своїми радістю, печальми, інтересами. Використання культу людини неможливе без захоплення особистістю, без замилювання його красою, мужністю, героїзмом [162].

У творі «Народження громадянина» В. Сухомлинський звертається до поняття «краса людини» визначаючи, що це величчю, героїзмом людини, які він використовував читаючи художні твори з яскравими образами, що розкривали ідею чуттєвості, доброти.

Основним засобом впливу на юнацьку душу є краса. Естетика життя – це краса праці, коли в людині народжується і затверджується відчуття поваги до себе та до праці.

Найважливішим засобом та чинником естетичного виховання є природа. Як зауважував В.Сухомлинський [164, с.6], у процесі виховання людина повинна зрозуміти, що природа не може бути тільки об'єктом

людського впливу, вона є рівноправним суб'єктом плідної взаємодії. Він був проти того, щоб ставлення до природи мотивувалося страхом заборони, і намагався вивести вихованців на рівень естетичного освоєння навколишнього світу. Його педагогічна стратегія сприяла естетичному мотивуванню почуття екологічної цінності природи в структурі свідомості особистості.

Звичайно, є неможливим виховати прочуття прекрасного у людини, яка перебуває у невдалому колективі, який не прагне досягнення цінностей культури та мистецтва. Про це ще зазначав В. Сухомлинський, що естетичне виховання починається з багатого емоційного підтексту відносин між членами колективу: чуйності, сердечності, задушевності [164, с.535].

Значний внесок в дослідження теоретичних проблем естетичного виховання здійснив С. Шацький. Саме його колектив розробив систему естетичного виховання. Як він вважав, важливе місце у естетичному вихованні належить педагогу, бо саме він повинен володіти спеціальними навичками пов'язаними з мистецтвом. Тобто, співати, малювати, грати на музичних інструментах [99, с.15].

Значний вклад у виховання краси вчинку в умовах колективу вніс А. Макаренко. У комуні ім. Ф. Е. Дзержинського вихованці мали можливість відвідувати хор, оркестр, театр, кіно, займатися клубною роботою, читанням художньої літератури, естетичним оздобленням комуні (велика кількість квітів як у приміщеннях, так і на всій території колонії і комуні). Про це вказують дані, що у комуні був гектар прекрасного квітника, краща в Харкові оранжерея.

А. Макаренко був різнобічно талановитою людиною, яка власним прикладом вказувала на красу людини: добре грав на скрипці, непогано малював, був талановитим режисером і актором, для роковин комуні він писав сценарії та п'єси. Антон Семенович міг без кінця декламувати вірші Ф. Тютчева, О. Пушкіна, Т. Шевченка, І. Крилова, К. Чуковського. Досить важливе місце у діяльності видатного педагога посідало виховання почуття

прекрасного у вихованців та розуміння краси людської діяльності, на що вказують зустрічі з відомими особистостями (професор-літературознавець прочитав лекцію про роман, музикознавець охарактеризував однойменну оперу П.І. Чайковського). У програму естетичного виховання А. Макаренко включав і красу одягу, мови, рухів, побуту, праці, відпочинку, намагаючись забезпечити єдність внутрішньої і зовнішньої краси людини, єдність етики й естетики. Формування емоційно-вольової сфери у вихованців, хороші естетичні смаки і високі людські ідеали, були направлені з метою пробудження прагнення у вихованців до їх наслідування не лише в період перебування в комуні чи колонії, але й усе своє життя [37].

До важливості відносини вчинку як соціального й водночас особистісне явища, що набуває вияву в перетворенні внутрішнього світу індивіда у різних конкретних ситуаціях спілкування і взаємодії людей, звертається Б. Ананьєв. Він наголошує на важливості цих відносин для розвитку особистості в цілому.

На думку Д. Джола та А. Щербо [36, с. 172], щоб естетичне виховання відбулося, учитель має не просто оволодіти певними методами, а чітко уявляти загальну методичну лінію, на яку і «нанизуються» в певну систему всі способи вирішення трьох завдань естетичного виховання. І вони визначають принципові її моменти, що впливають з розуміння естетичного ставлення і завдань виховання: обстеження обраного об'єкта – розгляд його форм, осмислення змісту, зіставлення з традиційними уявленнями про даний об'єкт; асоціювання сприйнятого з подібним чи відмінним у своєму досвіді, зі своїми естетично – ціннісними уявленнями, зіставленням з традиційними уявленнями про даний об'єкт; словесна характеристика особистого почуття і розуміння цінності, обмін своїми враженнями, оцінками з іншими людьми, зіставлення з чужим досвідом вираження естетичних оцінок; вільне включення естетично – оцінного ставлення до об'єкта в різні форми предметної діяльності, зіставлення своєї творчості з уявленнями про таку діяльність інших людей, з їх досвідом творчості.

Українська дослідниця Л. Ганзюк визначає, що зовнішня людська краса і душевна повинні поєднуватися і складати одне ціле. Перші враження про людину складає її зовнішність, але візуальні риси вбачаємо ми пізніше – це характер, ціннісні установки, певне духовне начало, яке вимагає від людини виконувати дії та вчинки у своєму житті. Тому й дослідниця наводить приклад слова А. Ахматової, яка стверджує, що всі люди несуть відповідальність за власну зовнішність.

А. Крилова розглядає поняття краси вчинку з досить важливим його аспектом толерантністю – здатністю стримувати себе і витримувати Іншого, в результаті чого виникає конструктивні комунікація.

Краса вчинку – норма поведінки, що містить у собі правила суспільного поводження для кожного етапу історії розвитку людини. Правила поведінки - це соціальний регулятор людських відносин. Недарма їх називають мудрістю життя, що накопичувалася століттями, шліфувалася досвідом, виправдовувалася доцільністю. Показником людяності, освіченості, вихованості є дотримання соціально значимих правил. Саме через них люди й виявляють повагу один до одного. Тому вихована людина завжди впевнено і спокійно почуває себе у будь-якому оточенні людей, вміє знаходити правильний тон спілкування, може природно і вільно поводитися як в офіційній, так і в неофіційній обстановці [75].

Дослідниця А. Крилова виділяє три підходи щодо утвердження краси вчинку у людському бутті [65]: прогресивний підхід (К. Маркс) – передбачає об'єктивну необхідність утвердження краси в соціальному бутті. Представники даного підходу наголошують на тому, що краса в бутті соціуму як краса вчинків та стосунків переноситься у гармонійне майбутнє, вона повинна обов'язково відбуватися, але в майбутньому; антрипрогресивний підхід (З. Фрейд) – краса в соціальному бутті людини є утопічною, адже людина в своїх онтологічних глибинах є деструктивною, егоїстичною й морально потворною. Як визначають представники теорії фрейдизму, якщо інтелектуально-освідчені люди можуть у своє буття

включити деякі елементи краси стосунків та вчинку, то більшість людей керуються інстинктами; персоналістичний підхід – краса в соціальному бутті людини можлива у будь-який історичний період, бо є результатом особистісного зусилля, яке породжує вчинки і стосунки. Кількісне накопичення таких стосунків та вчинків породжують нову якість краси не лише в особистісному, а й в соціальному бутті та особистісно-комунікативному. Тому на нашу думку, саме відповідно персоналістичного підходу породжується нове поняття – краса вчинку.

В. Роменець, на нашу думку, зробив великий внесок у розумінні краси вчинку назвавши його «великий світ». Він писав: «Наявність великого, довершеного в собі світу передчувається в уявленнях особистості, в суперечливості пізнання, в осягненні прогалин знання, в естетичному сприйманні досконалих і спотворених форм. Ось чому свідомість особистості переступає власні межі і спрямовується до «світу великого». Це можна розглядати як духовний розвиток самої людини, як розкриття «великого світу», який пізнає себе через особистість. Це можна розглядати як духовне становлення самої людини, як саморозкриття «великого світу», як всезагальний вчинок, у відношенні до якого і людина, і сам «великий світ» виявляються у певному розумінні залежними феноменами» [168, с. 13].

На думку В. Роменця бажання до знання та самопізнання, реалізуються в системі «світ-людина-культура». В такий спосіб філософ задав нову основу людського розвитку. Він прагнув знайти основу цієї системи, яка допоможе прослідкувати її розвиток. Тому дійшов висновку, що цією основою є вчинок. Наголошуючи на тому, що розглядати будь-який психічний феномен потрібно з урахуванням структури вчинку – «Великої Логіки Вчинку», а саме – його ситуативний, мотиваційний, дійовий і післядійовий моменти. Тому далі пропонуємо розгляд цих структурних частин, які лежать в основі нашого дослідження щодо розуміння поняття краси вчинку: ситуація вказує на залежність вчинку від розуміння людиною обставин свого життя. Як визначає В. Роменець вчинок – це вищий рівень єдності динамізму

середовища й людських пристрастей; мотивація вказує на здатність людини перетворити через ідеалізацію незалежне в залежне, піднятися над ситуацією; діяльність передбачає встановлення зв'язку між ціллю і засобами досягнення цілей та виступає реалізацією істотних сил людини; наслідки являють собою рефлексію здійсненого і початок нового вчинку, який триває перманентно [87, с. 40].

Звідси випливає, що В. Роменець опираючись на систему координат психологічного мислення С. Рубінштейна «людина – світ», створює іншу «людина – вчинок – світ», де вчинок – спосіб самодетермінації людської поведінки на основі самопізнання і саморозуміння з формуванням сутності життя. «Логіка вчинку – чародійне дзеркало пам'яті, що утримує водночас у своїй скарбниці минуле, сучасне і майбутнє людської дії. Ось чому варто звернутися до Великої Логіки Вчинку (ВЛВ), всіх можливих його аспектів. Зрозуміло, що ВЛВ дає лише узагальнене уявлення (поняття), що існує тільки в голові людини. Проте драматизовані частини цієї ВЛВ розкидані по всіх віках, по Озиріса. Треба мати велику любов і мужність, щоб зібрати докупи розтятого, але безсмертного Бога. До цього часу людство переживає свій єдиний одвічний вчинок – своє духовне формування» [87, с. 260].

Як вважає В. Роменець, лише в розумінням та вивченням поняття вчинку можна зрозуміти процес історичного і онтогенетичного становлення людини. Вчинок – єдність внутрішнього і зовнішнього, біологічного і соціального, індивідуального і всезагального, свідомого, несвідомого і підсвідомого та інше. «Вчинок – середня ланка між психікою і об'єктивним світом, між структурними компонентами психічного, в кінцевому результаті людина пізнає себе, здійснює вчинок та аналізує його наслідки».

Людина здійснивши вчинок у своєму житті створила подію, яка призводить до духовного зростання, морального піднесення та встановлення нових важливих зв'язків зі світом. В. Роменець визначає подію – результатом вчинку, завершальним етапом самого вчинку, коли рефлексія констатує непересічну його значущість. Така подія, що визначає сенс людського життя,

стає взірцевою, канонічною, а сукупність таких подій визначають психіку людини.

Важливими для нашого дослідження є розглянуті питання В. А. Роменцем щодо переходу від ситуації до мотивації. Тому філософ шукає причини не у свідомості, а у феномені воля. Воля спрямовується на моральний ідеал, останній його детермінує, який і є свідомістю.

Неодноразово В. Роменець звертається до «механізму вчинку» та проголошує ідею катарсису. Людина шукає «катарсисної розрядки», щоб повніше набутти «духовне наповнення буття». До таких явищ і форм вчинкової активності, що дають розрядку можна віднести – літературу, мистецтво, релігію, філософію та інше. Ці форми надають людині можливість відтворювати своє буття і цим вчинок ніколи не завершується.

Узагальнюючи розуміння краси, В. Бичков пояснює «краса, прекрасне, ритміка, образність тощо, тобто усі специфічні особливості художньої мови мистецтва, давали людям почуття задоволення, підносили їх на більш високий рівень буття і тим самим полегшували ту чи іншу діяльність, заохочували людей до культових дій, обрядів, розвивали у них бажання кращого, ніж буденне життя. Не розуміючи механізму і специфіки дії естетичних феноменів, люди здавна емпіричним шляхом навчились добре і ефективно їх використовувати [87].

Члени президії НАПН України та Н.Г. Ничкало підтримали висновки науковців про основні вимоги суб'єктно-вчинкового підходу до організації навчально-виховного процесу. До них належать: мотивування суб'єктів навчально-виховного процесу до ініціативного і творчого конституювання буття й самобуття; залучення їх до різних видів діяльності для досягнення результату, який за своїми якісними характеристиками перевершував би все, що було здійснено ними раніше; оптимізація цілепокладання, вибору засобів досягнення поставлених цілей, оцінювання і закріплення здобутих результатів та опанованих способів діяльності і індивідуальному та колективному досвіді; організацію освітнього середовища як простору

життєдіяльності особистості, що має бути місцем докладання їх власних зусиль, спрямованих на осмислену зміну умов свого існування; налагодження конструктивної системи міжособистісних стосунків та зв'язків із широкими колами соціального оточення; розв'язання суперечностей, що виникають в індивідуальній та колективній життєдіяльності, у такий спосіб, за якого зберігається почуття Я-влади над діями; реалізація діяльності на такому рівні напруження сил, коли переживання повноти самореалізації не нівелюється втомою і виснаженням [87, с. 250].

Проблема виховання краси вчинку, як складова естетичного та морального виховання, розроблялася багатьма сучасними вченими філософами, соціологами, педагогами О. Безпалько [6], Є. Зеленов [44], І. Зязюн [45], А. Капська [55], О. Кондрицька [59], Т. Пернарівська [115], П. Лузан [85], І. Зайченко [43], Н. Мойсеюк [102], Н. Миропольська [111], В. Татенко [171], Т. Титаренко [174], М. Фіцула [180] та ін.

Вивченням проблеми виховання краси вчинку зарубіжні та українські педагоги, а саме: Е. Берн [7], Б. Ананьєв [1], А. Бодальов [16], Т. Карлейль [58], Е. Ільїн [49], Г. Олпорт [109], О. Леонтьєв [80], Ю. Котелянець [62], В. Мясіщев [105], О. Безпалько [6], Л. Маценко [98] та інші.

В останні роки в Україні захищено цілий ряд дисертаційних праць, присвячених вихованню окремих складових краси вчинку підростаючого покоління. Так, у 2004 р. І.В. Кравченко кандидатську дисертацію на тему «Формування у підлітків моральних вчинків у позакласній роботі», де авторкою теоретично обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено педагогічні умови, що забезпечують ефективність формування морального вчинку у підлітків у позакласній діяльності; розроблено науково обґрунтовані методичні рекомендації для педагогів щодо формування моральних вчинків у підлітків у процесі позакласної роботи [63].

У 2010 р. В.В. Сізов підготував дисертацію у якій теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено модель естетики поведінки та на її основі програму позакласної виховної роботи з формування естетики

поведінки старшокласників [142]. У тому ж році В.В. Сізов захистив кандидатську дисертацію на тему «Формування естетики поведінки в учнів старших класів у позакласній роботі», де автор обґрунтував систему критеріїв і рівнів сформованості естетики поведінки старшокласників, розробити методичні рекомендації для педагогів-організаторів, класних керівників із формування естетики поведінки старшокласників у позакласній виховній роботі. В.В. Сізов визначив змістовну сутність і структуру естетики поведінки старшокласників - комплекс норм і правил, які характеризують естетично значущу поведінкову мотивацію людини, спрямовану на оптимізацію її соціальних дій через систему загальноприйнятих естетико-екологічних і морально-правових цінностей.

Сєдашова О.А. у 2014 році захистила кандидатську дисертацію на тему «Формування інтелектуально-художньої творчості в студентів аграрних вищих навчальних закладів», де визначила поняття «інтелектуально-художня творчість», яке вказує на зв'язок понять «інтелект», «мистецтво», «творчість». На її думку, художньо-естетичне виховання спрямоване на пробудження в особистості почуттєво-емоційної сфери, в єдності з інтелектуальним і моральним та ключає молодь в ціннісний контекст реального життя суспільства і всього людства [140, с. 7].

Вихованню естетичних смаків та естетичного образу присвячені дисертації О. Хом'як [183] та І. Ушакової [192]. Так, Хом'як О.А визначає, що особливість естетичного смаку те, що він проявляється безпосередньо, як емоційна реакція на те, з чим вона взаємодіє. І. Ушакової визначає естетичний образ людини як індикатор стану естетичної свідомості, багато в чому визначаючи систему цінностей та світосприймання.

Сучасний український автор В. Ананьїн розуміє культуру як форму існування цінностей [1, с. 23–31].

Особливе значення для нашого дослідження відіграють погляди Г. Шевченко. На її думку, кожна людина в процесі життя проходить складний шлях розвитку і саморозвитку, який стає творенням власного світу

за законами природи Добра і Краси [192]. Г. Шевченко називає такий процес духотворчістю, яка в свою чергу неможлива без відповідальності перед світом, перед близькими. «Відповідальність – фундамент добродійних вчинків, спрямованих на створення ситуації щасливого життя, в якій домінують радість, мир, взаємопорозуміння, милосердя, толерантність, взаємодопомога, відповідальність за тих, кого ми «приручаємо». Відповідальність – загальнолюдська духовна цінність, на якій ґрунтується фундамент людяності, гуманізму, краси людських відносин».

Аналіз розвитку педагогічних ідей з формування різних особистісних утворень, що характеризують естетичне виховання підростаючого покоління та психолого-педагогічної літератури сучасності, присвяченої окремим аспектам виховання краси вчинку дітей і молоді, дозволяють зробити висновок, що питання краси вчинку ставились і вирішувались в умовах мислителями Стародавнього Сходу, Античності, Середньовіччя, Нового і Новітнього часу, а також педагогами, філософами, психологами сучасності.

Психолого-філософська думка України сьогодення багато зробила у дослідження поняття краси вчинку. До її прибічників відносять: В. Г. Кремень, І. Д. Бех, В. А. Роменець, Г. П. Шевченко, В.В. Рибалка, Сопівник Р. В., Помиткін Е. Б., Миропольська Н.Є., Сопівник І. В., Антоненко Т. Л., Решидова С.С. та інші.

В останні роки в Україні захищено цілий ряд дисертаційних праць, присвячених вихованню окремих складових краси вчинку підростаючого покоління: І.В. Кравченко, В.В. Сізов, О.А. Сєдашова, О.А. Хом'як, І.О.Ушакової.

Значна кількість досліджень зарубіжних і українських вчених присвячена проблемам морального виховання та виховання краси вчинку, що дає змогу втілити категоріальний апарат досліджуваного феномена в практику, але у той же час, практично немає досліджень педагогічного характеру в яких би комплексно, системно вирішувались питання теорії і методики виховання краси вчинку в освітньому середовищі університету, бо

від ціннісного ставлення до прикладів великого подвижництва, самопожертви в ім'я ідеалів добра, миру, краси, істини і справедливості залежить добробут громадян України. Разом із тим, залишаються також недослідженими проблеми виховання краси вчинку в умовах змін, що відбуваються у сучасній Україні. У період наростання кризових явищ важливо, щоб студенти мали стійку потребу та свідому саморегуляцію (волю) в особистісно-моральних актах самовизначення, що узгоджуються із розумінням краси, а також рефлексію, спрямовану на аналіз власних моральних станів, проявів поведінки та зіставлення їх із еталоном красивого.

1.2 Сутність і структура поняття «краса вчинку студентів»

Краса вчинку студентів розглядається нами як інтегративне психологічне утворення, складна, комплексна властивість, якість особистості. Розглядаючи поняття краси вчинку, ми використовуємо загальнологічний метод аналізу – розчленування поняття на «красу» і «вчинок», з метою їх всебічного вивчення.

Словник дає лаконічне визначення краси, зазначаючи, що це властивість, якість гарного, прекрасного [13].

Як зазначає С. Крилова, краса – це цілісність, яка пережита особистістю, пропущена через неповторність людської присутності у світі, а тому це нова якість цілісності. Краса як феномен, пропущений крізь екзистенційність людського буття, повсякчас вимагає переживання, самоусвідомлення та комунікації, що робить її філософсько-антропологічною та соціально-філософською категорією – не лише красою людського тіла, а й красою вчинків і стосунків [65].

Згідно з поглядами європейських філософів, краса розглядається паралельно з поняттям гармонія. Основне з визначень, краса – це категорія, яка виражає сприйняття і творення людиною гармонії власного буття і навколишнього світу. Відповідно, розуміння поняття краси, європейські

мислителі визначають основні якості людини, які вміщує вона в собі – це досконалість, виразність, завершеність.

Краса людини може бути внутрішньою, причому це передусім краса моральна – краса вчинків та відносин. Зі слів С. Крилової краса як соціально-філософська категорія поєднує в собі естетичні, етичні та філософсько-антропологічні її виміри, які охоплюють відповідно тілесні, духовні, душевні та екзистенційно-комунікативні модуси буття людини. Тому дослідниця поділяє красу як категорію соціального буття людини на зовнішню(тілесну) та внутрішню – моральну й соціальну, соціально-моральну. Ці визначення є досить актуальними та важливими для нашого дослідження, адже відповідно соціально-моральний вимір людського буття виявляється у вчинках та відносинах, красу, яка проявляється в цьому вимірі, можна назвати красою вчинків [65].

Поняття вчинку в словнику української мови визначається як окрема дія кого-небудь, те, що здійснене, учинене кимось.

Вчинок – це завжди усвідомлена активність, яка має свої мотиви і наслідки, і може бути оцінена суспільством позитивно чи негативно у відповідності з ними. Для цієї оцінки орієнтирами слугують моральні норми, принципи і правила, що склалися в даному суспільстві впродовж історичного розвитку. Кожна людина обирає чи може вона в даній ситуації, в даному середовищі знехтувати певними з цих правил, чи не поступиться своїми принципами ні в якому разі.

У вчинкові, як першоеlementі моральної діяльності, проявляється особистість – її провідні потреби, ставлення до оточуючої дійсності, характер, темперамент. У вчинку проявляються такі риси особистості, як наполегливість, лицемірство, відвертість, замкнутість та ін [131].

До особливостей вчинку відносять: усвідомлений характер вчинку, вчинок не потребує обов'язково певної активності, співвідношення мотивів і результату поведінки, тобто вільне здійснення вчинку, обов'язковість вчинку як відповідальності.

Щоб зрозуміти всю сутність вчинку, нам потрібно докладніше зупинитися на його якостях. Первинною якістю вчинку є відповідальність. На думку російського мислителя М. Бахтіна, вчинок «більш, ніж раціональний – він відповідальний». Також він визначав, що відповідальність і раціональність вчинку – це самосвідомість [38].

Відповідальність є основою людської життєдіяльності. Тому її неодноразово називають універсальною характеристикою вчинків. Саме свідомість власної відповідальності – вирішальний фактор формування особистості. Людина стає особистістю тоді, коли вона стає самосвідомою, починає усвідомлювати власну відповідальність за свої дії та вчинки [38, с.147]. Наступна якість вчинку – це обов'язковість, що означає усвідомлений, раціональний і відповідальний вибір.

До поняття «безкорисливість учинку» звертається І. Бех, яке розглядає як головний критерій моральності, відповідно якого особистість діє морально, якщо орієнтується на власні інтереси та потреби. В цьому контексті вчений визначає вчинки з обопільною користю, яка стосується благополуччя людини, її психологічного стану, переживань, стабільності її образу «Я». Обопільно корисні вчинки – це вияв доброзичливості людини в її міжособистісних стосунках та найчастіше розгортаються між людьми, які перебувають у приятельських, дружніх, щиросердних стосунках [8, с.721].

Духовність, вихованість і освіченість людини виявляється у її вчинках та поведінці. З першого погляду здається, що немає нічого простішого ніж поводитися вільно і природно у будь-якій ситуації, здійснювати вчинки, що є простими та приносять задоволення іншим, але насправді, це дуже важка та складна праця над собою, оволодіти якою вдається не всім.

Поняття вчинку становить ту історичну ланку, той вузол у логічному розвитку науки, який вбирає в себе, концентрує і змістовно, найбільш повно розкриває структуру людської психіки, поведінки, перекидає логічний місток до вивчення питань, що безпосередньо торкаються провідних проблем етики, філософії взагалі [87, с. 259].

Відповідно визначення Е. Фрома людина – автор вчинків, яка володіє здатністю пам'ятати минуле, передбачати майбутнє й визначати предмети дій символами, саме не дає людині розум для бачення світу та уяву, що допомагає виходити їй за межі своїх відчуттів.

Досить великий внесок у розуміння поняття вчинку вніс учений, історик, теоретик психології, В. Роменець, вважаючи, що ідея вчинку – осереддя філософських і психологічних пошуків від стародавності до сьогодення. В Україні ідея вчинкового принципу постає дуже виразно. Учинок виступає головним поняттям у психології, етиці, естетиці і так далі, поєднуючи їх.

Вчинок – це спосіб особистого існування в світі. Все, що існує в людині і в олюдненому світі, є вчинковим процесом і його результатом. Вчинок здатний відкривати таємниці світу у формі практичного, технічного, наукового, художнього, соціально-політичного тощо. Тому В. Роменець називає вчинок – всезагальним філософським принципом, який допомагає тлумачити природу людини і світу в їх пізнавальному і практичному відношенні [167, с.13].

Згідно з філософсько-психологічної теорії В. Роменця, вчинок характеризується основними постулатами: у вчинку як «узловому осередку буття» проявляється активна творча взаємодія людини і світу; буття у своїй сутності розкривається як «усезагальний вчинок», відносно якого і людина, і сам «великий світ» виявляються, у певному розуміння, залежними феноменами; учинок–результат взаємного переходу особистості й макрокосмосу, і цей перехід виявляж себе як творчий акт; учинок є основною ланкою, осереддям будь-якої форми людської діяльності;

Розробка загальної теорії психіки передбачає визначення вчинкової дії та післядії як усезагального комунікативно-творчого акту, що здійснюється між людиною і світом [87, с.118].

На основі аналізу педагогічного досвіду виділяємо такі структурні компоненти краси вчинку: потребовий (потреби, мотиви, інтереси щодо

краси вчинку), когнітивний (знання про красу, вчинок, героїзм), емоційно-ціннісний (щирість, свобода, дбайливе ставлення до цінностей, загальнонародного надбання, природи), вчинково-поведінковий (рефлексія особистої готовності виховання краси вчинку, вміння і навички корекції поведінки, що пов'язані з красою вчинку, відповідно до соціальних і особистих потреб із дотриманням норм і правил моралі, бажання здійснювати вчинки, які носять героїчний характер).

Як визначає С. Крилова визначає, що вчинкова дільність, неможлива без щирості, яка постає моральною та екзистенційною цінністю, яка є відкритістю світу та внутрішньою цінністю. Розглядаючи це поняття можна стверджувати різні визначення, але на нашу думку щирість – це здатність людини з допомогою рис свого характеру, темпераменту взаємодіяти зі світом, з іншими людьми та відчувати себе повноцінно у колі будь-якого спілкування. Щирість – це та цінність, що дає людині можливість відчувати себе необхідною для оточуючих людей та приносить їй душевний спокій та мудрість. Тому ми визначаємо, що виховання краси вчинку майбутніх фахівців агропромислової галузі повинна здійснюватися з урахуванням цього поняття, адже воно носить визначальний характер у формування розуміння краси у поведінковій діяльності [65].

Неодноразово до поняття щирості звертався український філософ П. Юркевич. У своїй праці «Серце та його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого» він описує, що рішучість, наміри і бажання до виконання вчинків зароджуються в серці, лише воно є місцем де зберігається воля та бажання. Як зазначає філософ: «Сердечність спрямовує людину на красиві вчинки, які зазвичай приводять до краси відносин. Відносини людей через серце – сердечні відносини – це взаємодія у свободі, а не в необхідності. Усі високі істини, що об'єднують людей, стають справжніми, коли входять у їхні серця, перемагають безкінечні сумніви розумування...» [77].

Тому ми вважаємо, що вчення Ю. Юркевича актуалізує важливість нашого дослідження, адже трактує те, що через щирість людина здатна розуміти проблеми інших людей, думати красиво та перенести красу свого світогляду у поведінкову дію, що в свою чергу дає людині здатність виконувати красиві, морально-естетичні вчинки, які покликані для вдосконалення суспільства та їх розуміння краси вчинку.

Педагогічне осмислення виховання краси вчинку присвячено багато праць В. Сухомлинського, який визначає особливий вимір духовності – категорію «сердечності» [165]. На думку педагога, це поняття вказує на духовну активність, безкорисливість та є діяльним почуттям, що формує альтруїстичну активність вихованця і розвивається в ній.

Розглядаючи поняття краси вчинку потрібно зупинитися на розумінні поняття «свобода», адже, на нашу думку, здійснення красивого вчинку є неможливою без неї.

Е. Муньє визначив, що людина – це удосконалення свободи, що бореться. У боротьбі за особисте буття людина усвідомлює трагічність свого життя. Звідси випливає, що «людська доля – це позначений величчю і боротьбою трагічний оптимізм...»

Свобода – це єдність сутності й існування особистості, духовності і душевності, цілепокладання та цілереалізації, мислення і буття [65, с.210]. Важливим є також визначення цього поняття Е. Фроммом: «Позитивна свобода передбачає повну реалізацію здібностей індивідуума, веде до активного життя повного спонтанних виявів».

Свобода – це здатність людини відчувати себе впевнено у будь-якій ситуації та незважаючи на погляди інших відстоювати свою думку та свої переконання. Ми вважаємо, що більшість людей, які вказують на твердження «моя хата скраю» уникають краси вчинків, розуміння їх і не прагнуть проявити свою волю [65]. Ними керує, це небажання змінити своє життя, яке пливе у постійному буденному руслі несповнене ні проблем, ні перемог, ні розуміння справжнього щастя. Також більшість людей не здатні до

здійснення красивих вчинків, бо не бажають здаватися дивними, непередбачуваними, не такими як усі. Тому доречно зазначає С. Крилова: «...страх краси вчинку, страх своєї внутрішньої свободи – це страх відповідальності. Без перемоги над цим страхом неможливо знайти той ступінь свободи, що породжує і повагу до себе, і оточуючих».

Специфікою аспекту свободи є те, що людина має справу не з прямим відбиттям об'єктивної необхідності в явищах і процесах природи та суспільства, а з нормами, які регулюють її поведінку.

Виділяють умови, що сприяють людині діяти з відчуттям вільної і моральної особистості: відсутність зовнішнього примусу і заборон, спроможність бачити всі варіанти вирішення проблеми і зупинитися на одному – рефлексія [83, с.105].

Людина може здійснити вільний вибір лише тоді, коли в неї є власні орієнтири – цінності, ідеали. Ціннісні орієнтації складають зміст моральної свідомості та покликані впливати на моральну діяльність людини.

Як визначає Е. Муньє «Глибинний сенс людського існування полягає не в тому, щоб злитися з абстрактністю загальної Природи чи Царства ідей, а в тому, щоб розкрити «таємницю своєї душі... До такого вчинку людина покликана у свободі».

С. Крилова зазначає, з позиції Е. Муньє справжня краса може трактуватися як свобода особистості в її єднанні і діалозі з іншими особистостями. В єднанні, яке не заперечує право кожного на пошук істини, ми відкриваємось справжній красі відносин. Тому усвідомлення краси набуває екзистенційної спорідненості людей, що є внутрішньо вільними і які здійснюють важливий соціальний вимір краси, як красу вчинку – естетику вчинку [65].

Отже, моральні свобода – це здатність особистості діяти добровільно у будь-якій ситуації і здійснювати вчинки соціально схвалені в суспільстві, які вважаються моральною необхідністю. В свою чергу моральна необхідність –

сукупність вимог, які висуває суспільство перед особистістю, але знання цих вимог не гарантує моральної свободи.

Українська дослідниця Л. Бабушкіна вважає, що краса має абсолютну цінність. Це не лише зовнішня краса, а краса вчинків і стосунків, які визначають суспільний зміст краси. Призначення краси пов'язане з становленням людини як антропологічної, біологічної і соціальної особистості.

Згідно із розумінням краси С. Крилова визначає, що фундаментальними виявами внутрішньої краси є краса світогляду, краса вчинків та краса відносин, які відображають цілісність пізнання і мислення, цілісність свободи та цілісність любові. Ці виміри постають одночасно екзистенційними і соціальними [65].

Краса вчинку в житті людини і суспільстві набуває реальності через єдність духовної, матеріально-практичної та духовно-практичної діяльності. Творча свідома діяльність та активність людини спрямовані на розуміння нею краси у буденному світі і звідси краси вчинку інших людей.

Людина у буденному житті прагне збагнути істину світу, не розуміючи, що істина закладена у ній самій і розуміння істини залежить від того, як людина створить свою долю. Культ краси людських відносин виникає на підставі вчинку і є істиною життєвого шляху людини.

У розумінні і та розгляді питання соціальної потреби формування краси вчинку потрібно звернутися до вчення В. А. Роменця, який наголошував, що вчинок є основною ланкою, осередком будь-якої форми людської діяльності, і не тільки моральної. Йому належить здатність виражати будь-яке відношення між особистістю і матеріальним світом, яке можна правильно зрозуміти, коли зміст «особистість» вбере в себе те, що олюднене, освоєне, набуте людською індивідуальністю – знання, уявлення, усвідомлені закони.

У буденній свідомості та буденному світогляді краса зазвичай поєднується з окремою людиною, більше того, передусім з її статтю. В розмовній мові людей буденного світогляду можна почути визначення

краси зовнішніх рис людей, так і відношення до природи, архітектури, живопису та ін. Але, як зазначає С. Крилова, представник буденного буття і буденної свідомості вступає в суперечність з собою, коли в ситуації комунікативної потворності – образи або приниження гідності – говорить про некрасивий вчинок. Поняття некрасивого вчинку в буденному світогляді є запереченням можливості краси у взаємодії людей, але це означає і позасвідоме припущення такої можливості в соціальному бутті. Відповідно викладеного вище, Крилова визначила, що цінність естетики вчинку та стосунків саме у соціальному вимірі та буденному житті людини [65].

Ми вважаємо, що розуміння краси вчинку є способом соціалізації та існування людини у світі, вчинковим процесом, який допомагає особистості бачити вищу мету життя та творчої взаємодії з людьми. Згідно з розумінням В. Роменця, вчинок як єдино можливий ключ відкриває таємницю світу у формі практичного, технічного, наукового, художнього, соціально-політичного освоєння.

Цінність виховання краси вчинку полягає в тому, що її потрібно розглядати як поєднання індивідуального і комунікативного. В сучасному житті людини не може існувати лише суспільно-комунікативні прояви краси або лише індивідуальні. Вони взаємозалежні та доповнюють одне одного. Не може просто красива зовнішньо людина взаємодіяти з суспільством і бути особою для прикладу. Та людина, яка постійно займається улюбленою справою, яка взаємодіє з суспільством і небайдуже ставиться до інших людей, вона й розкривається як красива людина для інших та її вчинки визначаються красивими.

Український філософ сьогодення В. Вашкевич описує важливість духовних цінностей людини: «Люди народжуються двічі: спочатку фізично – в акті народження, а потім духовно – в процесі навчання, здобуття освіти, виховання, формування духовних якостей, засвоєння всіх цінностей, створених людством.

У своїй праці С. Крилова «Краса людини: особистість, сім'я, суспільство» визначає, що краса у буденному житті проявляється у душевній взаємодії людей, яка означає співчуття та співстраждання до тих, кого ми вважаємо екзистенційно близькими, переважно у межах сім'ї або невеличкої групи людей. В граничному бутті суспільства маємо красу пізнання і творчості, яка виходить у більш широкий соціальний контекст, а також специфічну красу владної організації й структуризації соціуму. В метаграничному бутті краса проявляється в толерантності по відношенню не лише до близького, а й до будь-кого іншого, разом із тим, це краса не лише пізнання та творчості, а й спільного пізнання та співтворчості [65].

На нашу думку, у даний час в Україні постає нагальна проблема у вихованні молодого покоління розуміння краси героїчного вчинку та прагнення до самовдосконалення на їх прикладі. Вихованцям потрібно підкреслювати, що героїчне – це моральне явище, яке має естетичну форму піднесеного. Тому з визначення М. Киященка бачимо: «Героїчне не може викликати страх чи жах, воно, як і піднесене, радує, захоплює людину, викликає в неї почуття гордості. Крім того, героїчне породжує відчуття вищості над силами природи, надихає на боротьбу, викликає бажання бути активним, сильним». Звідси виходить, що лише на прикладах героїчних вчинків людей суспільство здатне об'єднатися і відстоювати свої права, свободу та прагнути до кращого майбутнього [75].

Основою вчинку, на думку В. А. Роменця, є впевненість. Якби людина, що вчиняє, чекала на повне знання, вчинок ніколи б не відбувся.

Універсальний і єдиний у своєму роді осередок людської діяльності – вчинок – виражає спосіб існування людини у світі, виступає постійно діючим фактором історичних форм процесу. Здійснення вчинку є подія в житті людини: духовне зростання, переображення, встановлення нових відношень до світу. Вчинок формує «світ людини», і тією мірою, якщо це вдається, вся структура вчинку підноситься до рівня важливих значущостей. Подія є результатом вчинку. Її можна тлумачити як завершальний етап

самого вчинку, коли рефлексія констатує його значущість. Це рефлексія рефлексій, яка виходить за межі суб'єктивності і показує втручання вчинкової акції в саму об'єктивну дійсність. Разом із переображенням людини відбувається і переображення дійсності – уявне і реальне. Тому подія визначає сенс людського життя і стає взірцевою, архетипною – канонічною, а сукупність таких подій упевнено визначають психіку людини [134].

У розумінні поняття краси вчинку досить важливим є розгляд питання ідеалу, адже абсолютний стан істини, краси, любові і добра розкривається через ідею, що втілюється в ідеалі. Ідеал – це відображення у свідомості людей розв'язаних, знятих суперечностей соціальної дійсності, суперечностей між назрілими, але не реалізованими потребами. Людина у своєму баченні створює для себе образ дійсності, який є вільним від суперечності. Цей образ впливає на мислення людини та поведінкову діяльність, яка має безпосередній вплив на естетику вчинку особистості.

Образ ідеалу здатен змінювати суперечності між духовною і емпіричною дійсністю. Людина, розуміючи і пізнаючи красу вчинку, досягає вільного розвитку та досягає успіху у світі. Лише з сприйманням і розумінням краси вчинку особистість відчуває свободу, почуття радості і любові. М. Чернишевський не випадково зазначав, краса – це життя. Лише відчуваючи та спостерігаючи за красою вчинків інших, людина може пробудити й у собі цю красу. Тому не випадково у підручнику «Основи психології» наводяться такі слова: «Потяг до краси – вічний, бо збагнути її – «це сонце погасить!». Людина прагне вічного захоплення красою, переходячи до краси істини, краси моралі» [113, с.552].

До індивідуального вияву духовного коду нації в патріотичному вчинку особистості звертається вчений І. Бех, який визначає, що особистісне зростання вихованця як патріота буде настільки інтенсивним, наскільки тіснішим буде зв'язок його ідейно-моральних переконань з позитивними емоційними переживаннями, що супроводжують процес розгортання самого патріотичного вчинку [9, с. 748].

На думку І. Беха предметна сфера патріотичних вчинків особистості має охоплювати: реальну соціокультурну життєву ситуацію та різнобічне інтелектуально-почуттєве занурення в історичне минуле свого народу, що з педагогічної точки зору буде виявлятися: гуманному ставленні вихованця до своїх рідних та інших людей, які його оточують; бережливе ставлення до навколишнього середовища; відповідальність у всіх видах предметно-перетворювальної діяльності, до якої залучено особистість; глибій інтерес до минулого рідного краю та країни загалом; прагнення до засвоєння народних традицій, опанування рідною мовою; готовність жити у сфері високої національної культури та прагнення до її збагачення; сформованість генералізованої єдності «людина – природа – суспільство» [9, 749].

Сучасна вища освіта України спрямована сформувати науковий світогляд молодого спеціаліста, привити йому прагнення до творчості, самостійної діяльності, розвинути почуття відповідальності. Краса особи в суспільстві – це свобода, що розгортається в різноманітних формах їхньої діяльності на основі пізнаних закономірностей суспільства та природи [естетичне виховання] та досягається створення низки умов, що сприяють цілеспрямованому розвитку як студента так і педагога. Тому особлива роль у цьому належить освітньому середовищу університет як цілісній системі міжособистісних відносин всіх її учасників.

На нашу думку, для виявлення особливостей освітнього середовища університету необхідно розглянути дотичні поняття: середовище, освітнє середовище, освітній простір. У словнику дається таке пояснення поняттю «середовище» – оточення, сукупність природних і соціально-побутових умов, а також сукупність людей, пов'язаних спільністю цих умов, в яких протікає діяльність людського суспільства, організмів [13].

Термін “середовище” в українській педагогіці та психології з’явився у минулому столітті. Поняття «педагогіки середовища», формування її основ теорії і практики належить С. Т. Шацькому, який означив це його двома значеннями: педагогічна організація середовища, що оточує дитину, коли

вона виступає об'єктом цілеспрямованого впливу суспільства, держави, їх інститутів і органів; прояв середовища як суб'єкта виховання, що займає істотними виховними потенціалами і каналами, способами, методами їх практичної реалізації.

До проблеми розвивального середовища звернувся А. Макаренка, який визначив, що вирішення унікальних педагогічних проблем традиційними засобами неможливе та створення розвивального педагогічного середовища: педагогічний задум (для організації діяльності у невизначеній ситуації); механізми його реалізації (дитячо-доросла спільність, система різновікового об'єднання, демонстрація зразків педагогічної взаємодії у “живій” комунікації); осмислення досвіду діяльності (педагогічні праці). До питання домашнього середовища звертався М. Стельмахович описуючи « у цій справі треба виявляти обережність, але й не бути боягузом. У запалі веселих дитячих ігор і забав, що гартують тіло, відточують розум і радують душу, навряд чи так легко дитина маже зіпсуватися» [158].

У вітчизняній педагогіці розмежовуються поняття “середовище” і “виховання”. М. Фіцула визначає, що середовище – це комплекс зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину і значною мірою впливають на її розвиток [180]. Характеризуючи середовище М Фіцула виділяє природне середовище (різноманітні природні умови та ресурси, що впливає на спосіб життя людини і характер трудової діяльності) та соціальне середовище (сукупність суспільних і психологічних умов, у яких людина живе і з яким постійно стикається) [181].

До проблем перетворення навколишнього середовища на середовище виховне, інтеграції виховних сил середовища звертається І.Д. Бех. На його думку виховний простір за допомогою різних форм і засобів має залучати вихованців до реального життя. Інтеграція виховних впливів доквілля, на думку академіка – це життєво важлива проблема, яка виникла внаслідок суперечності між зростанням виховних функцій соціального середовища і розвитком його виховного потенціалу та розрізненістю зусиль його

використання [11]. І.Д. Бех визначає поняття «середовище школи» (колективно-групове об'єднання, де колектив класу є лише складовою єдиного ідейного цілого і «середовище колективу» (те, з чим взаємодіє особистість та вважає своїм продовженням, у збереженні та вдосконаленню чого він відчуває потребу).

До шляхів перетворення середовища школи та середовище колективу науковець відносить: навчання вихованців сприймати навколишнє середовище як єдине ціле та взаємопов'язане, уявлення про природне оточення, інфраструктуру району, проблеми його мешканців, перспективи розвитку; навчання дітей не тільки бачити середовище, а й відчувати його емоційно, переживати різні події, що відчуваються у ньому; виховання у школярів бажання і вміння його охороняти і вдосконалювати; бажання колективу формувати власне середовище (проектувати, розробляти, обговорювати їх переваги і недоліки) [11].

Важливою є думка Л. Новікової про те, що використовувати середовище в організації виховних впливів, значить, перетворювати її на провідника управлінських команд і регулятора відносин, що визначає врахування як негативних і позитивних впливів середовища, так і її потенційних можливостей, який виступає основою проектування розвитку того чи іншого суб'єкта.

Розглядаючи поняття “освітнє середовище” сучасні науковці визначають, що воно корелює з поняттями “освітній простір” і “освітня система”. Визначаючи поняття освітньої системи Н. Мойсеюк вбачає, що освіта являє собою побудову образу «Я» за образом культури, її відтворення і розвитку, розглядається в трьох взаємопов'язаних аспектах: як освітня система, освітній процес і результат цього процесу. Освітня система характеризується метою виховання, змістом, структурними навчальними планами і програмами, які успадковують попередні рівні освіти та прогнозують наступні [103]. Освітня система розглядається у трьох вимірах: соціальний масштаб розгляду (освіта в освіті, суспільстві, регіоні,

навчальному закладі, установі); ступінь освіти (дошкільне виховання, загальна середня освіта з її внутрішньою градацією на початкову, основну, повну, професійна освіта, вища освіта, післядипломна освіта, підвищення кваліфікації, аспірантура, докторантура) [102].

До питання освітнього та виховного простору звертається І. Бех, який визначає шляхи демократизації процесу функціонування виховного простору (створення єдиної виховної системи, праці і дозволя, орієнтовані на розвиток особистості; перехід від педагогіки вимог до педагогіки співпраці і від неї до педагогіки відносин у межах створеної системи; розвиток самоуправління у житті колективу; використання гри як методу організації навчально-виховного процесу; опора на комунарську методику і організацію дитячого життя; педагогізація навколишнього середовища (створення виховного простору); особистісний підхід у вихованні (особистісно орієнтований підхід) [11].

Освітнє середовище університету є системою, компонентами якої виступають певні взаємопов'язані між собою підсистеми: особистісна, аксіологічно-сміслова, інформаційно-змістова, організаційно-діяльнісна, просторово-предметна [17, с.17]. Особистісну складову освітнього середовища університет представляють суб'єкти освітнього процесу, стосунки й взаємовідносини між ними. Сутність аксіологічно-сміслового компонента освітнього середовища університет виявляється в особливостях призначення закладу освіти, у змісті його стратегії, в дотриманні певних традицій, виконанні відповідних ритуалів, використанні символів, у корпоративній культурі, в цінностях. До інформаційно-змістового компонента належать освітні програми, соціальні проекти, в яких беруть участь як науково-педагогічні працівники, так і студенти; нормативні документи, які регламентують освітню діяльність та взаємодію суб'єктів освітнього процесу. Організаційно-діяльнісний компонент складається з форм організації навчальної діяльності, форм і методів, прийомів і засобів навчання; з педагогічних технологій; із стилів взаємодії в системі «викладач-

студент»; управлінських структур і механізмів. Просторово-предметна складова є не менш важливою, ніж інші компоненти освітнього середовища університету. До неї належать матеріально-технічна база, аудиторний фонд, комп'ютерний парк, бібліотечні ресурси, дизайн та обладнання приміщень, побутові умови.

Грунтуючись на аналізі педагогічної теорії і практики нами визначено поняття «освітнє середовище університету», під яким ми розуміємо сукупність ціннісних чинників, що становлять систему цілеспрямованих педагогічних умов, здатних впливати на формування і самовдосконалення учасників освітнього процесу.

На підставі аналізу філософських, педагогічних та психологічних наукових праць нами визначено поняття «краса вчинку студентів», що розуміється нами як інтегративну якість особистості, що включає знання про сутність красивого у вчинковій сфері людини, ціннісне ставлення до прикладів великого подвижництва, самопожертви в ім'я ідеалів добра, миру, краси, істини і справедливості, стійку потребу та свідому саморегуляцію (волю) в особистісно-моральних актах самовизначення, що узгоджуються із розумінням краси, а також рефлексію, спрямовану на аналіз власних моральних станів, проявів поведінки та зіставлення їх із еталоном красивого.

Оскільки красу вчинку ми розглядаємо як інтегративну якість особистості, то вона включає структурні елементи з різних сфер особистості людини, а саме: поведінковий (потреби, мотиви, інтереси щодо краси вчинку), когнітивний (знання про красу, вчинок, героїзм), емоційно-ціннісний (дбайливе ставлення до цінностей, загальнонародного надбання, природи), вчинково-поведінковий (рефлексія особистої готовності виховання краси вчинку, вміння і навички корекції поведінки, що пов'язані з красою вчинку, відповідно до соціальних і особистих потреб із дотриманням норм і правил моралі, бажання здійснювати вчинки, які носять героїчний характер).

Найвищим рівнем вихованості краси вчинку є поведінка людини, спрямована на ціннісне ставлення до прикладів великого подвижництва,

самопожертви в ім'я ідеалів добра, миру, краси, істини і справедливості, стійку потребу та свідому саморегуляцію (волю), проявів поведінки та зіставлення їх із еталоном красивого.

1.3 Особливості виховання краси вчинку студентів аграрних закладів вищої освіти

В сучасному українському суспільстві перед людством гостро постало ряд криз, зокрема економічна, військова (виробництво зброї масового знищення, зростання терористичних загроз, збройні конфлікти). Тому актуальною є соціальна орієнтація на розвиток духовності особистості, гуманізм у стосунках між людьми, орієнтацію на красиве у поведінці та вчинках.

Сьогоднішня ситуація в Україні та світі характеризується терміном «глобальна цивілізаційна криза» – руйнівні тенденції у суспільстві, політиці, фінансах та інших галузях життя [40].

В. Андрущенко зазначає, драматичність ситуації полягає в тому, що Україна випробувала безліч проектів перебудови свого буття за усіма критеріями прогресу і впевнилася, що її прогрес стримує не лише дефіцит планів, застарілі технології, нестача коштів, але й дефіцит людей з необхідними інтелектуальними та моральними якостями [2].

О. Жмеренецький виділяє такі основні проблеми, що характеризують це поняття: зростаюча нерівність земель за активами та доходами (за даними дослідження швейцарського банку CreditSuisse 0,7% населення Землі володіють 41% усіх багатств, а 8,4% населення, включно з попередніми володіють 83,3% усього багатства світу, при цьому на 90% земель припадає лише 50% сукупних світових доходів); незадоволеність життям та криза сенсу, що спричинює не задоволення людьми тим, чим вони займаються (87% працівників світу), а лише 13% людей у світі задоволені роботою («за даними World Health Organisation, більше 800.000 людей в світі щороку здійснюють самогубства - другою провідною причиною смерті серед 15-29-

річних. Дані вказують на те, що рівень суїциду зріс на 60% за останні 50 років. Всі ці фактори спричинили те, що кожна четверта людина в світі стикається з психічними або неврологічними розладами. Близько 450 мільйонів людей в даний час страждають від психічних розладів, які є однією з основних причин поганого здоров'я та інвалідності в усьому світі» [40]; агресивність більшості, політичний популізм та криза довіри (у 2016 році звіт The Financial Stability Review Європейського центрального банку містить попередження: виникнення популістських партій по всій Європі зменшує можливості кардинальних економічних змін); трансформація ринку праці та принципів розподілу доданої вартості («згідно звіту Міжнародного економічного форуму-2016, нові технології виробництва до 2020 року позбавлять роботи 5,1 мільйона людей та знецінять вартість низькокваліфікованої робочої сили») [40]; трансформація принципів безпеки та конфіденційності; виродження фінансової системи (глобальні фінанси майже у 4 рази перевищують світовий ВВП – тобто усі ті блага які продукуються на Землі).

Про низький рівень вихованості краси вчинку вказує дані 13-го Конгресу ООН. Експертами було наведено додаткові аргументи щодо зв'язку підвищеного рівня вбивств та інших насильницьких злочинів із соціально-економічним розвитком у різних державах світу. На підставі узагальнених даних за 219 країнами та територіями здійснено висновок, що у 2012 р. близько 440 тис. осіб у світі стали жертвами умисних вбивств, що відповідає глобальному показнику убивств 6,2 на 100 тис. осіб [199].

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (далі ЮНЕСКО) забезпечує дотримання основних прав і свобод молоді, а також пошук нових можливостей навчатися і працювати разом для кращого майбутнього. Організація керується Стратегією, яка охоплює період восьми років, з 2014 по 2021 року, а також забезпечує рамки для конструктивних партнерських відносин, які будуть розроблені з і між молодіжними організаціями та молодіжними пов'язаних із зацікавленими сторонами. Вона

побудована на тому, що молодь є ключовими партнерами та учасниками з метою розвитку і світу.

Стратегія висуває три багатопрофільних пункти роботи, які включають повний спектр експертних знань ЮНЕСКО в галузі освіти, культури, природних, соціальних і гуманітарних наук, а також комунікації та інформації: політика і огляд за участю молоді. (підтримки огляд і реалізації молодіжної політики); розвиток потенціалу для переходу до дорослого життя (підвищити грамотності серед молоді, зайнятості, громадянської активності, творчості і благополуччя); участь громадянського і демократичного участі і соціальних інновацій (подолання бідності, насильства / запобігання конфліктам і примирення) [201].

Соціальна потреба у формуванні краси вчинку особистості, на нашу думку, повинна розглядатися у людській культурі з наявністю взаємозв'язку у людській поведінці моральної свободи і відповідальності. Виховання розуміння краси вчинку особистості, сприяння формуванню людини, що усвідомлює відповідальність за свою поведінку є практичним аспектом моральної поведінки, які досягаються через поняття моральної свободи і відповідальності.

Моральна відповідальність – сукупність об'єктивних вимог, що пред'являються суспільством до окремих своїх членів, колективів у вигляді моральних принципів, норм, що відображають суспільну необхідність. Існує й твердження, що вона виявляється через суб'єктивний, психологічний зміст – відповідальність як своєрідний стан свідомості (у формі свідомості і почуття відповідальності, обов'язку, совісті) [83, с.155].

У другій половині XX ст. у зв'язку з науково-технічним процесом відбулися зміни і нове бачення до відповідальності у житті суспільства та окремої особистості. Одним із важливих досліджень, що стосуються цього питання є філософська концепція «принцип відповідальності» Г. Йонаса. Німецько-американський філософ-екзистенціаліст, гносок, автор роботи

«Принцип відповідальності» не тільки аналізує практичну філософію, але й створює нову естику, що охоплює дух сучасного життя.

Як визначає Сопівник І. В., основною ідеєю теорії Г. Йонаса є положення про те, що людина повинна існувати у майбутньому [144, с.178]. Філософ визначає, що сучасне буття характеризується наявністю відповідальністю уже в самому визначенні людини: «Автентично людська позиція полягає в тім, щоб визнавати за природою її власну гідність, яка протистоїть сваволі нашої могутності. Породжені нею, ми маємо обов'язок щодо усієї сукупності споріднених з нами створінь природи, і обов'язок щодо нашого власного буття є тільки вищою вершиною серед усіх інших обов'язків» [83, с.156]. Тому досить важливим є твердження А. М. Єрмоленка у праці «Соціальна етика та екологія» щодо цього питання – відповідальність, обов'язок – це першочергові вимоги, які постали перед людиною як діяльною істотою, тому від відповідального характеру цієї діяльності залежить подальша доля людства.

На нашу думку є важливим розгляд основних положень теорії Г. Йонаса «принципу відповідальності», які визначає І. В. Сопівник, що необхідно враховувати про вихованні краси вчинку особистості: розуміння людиною наслідків своєї діяльності, що призводить до радикальних змін навколишнього світу: «У своєму власному витворі, у суспільному світі, людині мало що вдається контролювати, а її усталена природа залишається незмінною»; колективна відповідальність людей : «... колективний суб'єкт і колективна дія; і невизначене майбутнє є набагато значнішим, ніж сучасний простір діяльності, майбутнє, що утворює горизонт відповідальності»; виховання відповідальності за майбутність і продовженість людства: «Існування людства означає просту річ: щоб люди жили; щоб вони добре жили – ц вже наступна заповідь»; формування здатності брати на себе зобов'язання і нести за них відповідальність. Це положення безпосередньо складає основу виховання краси вчинку, бо визначає не пасивне ставлення до вчинків, а активну участь у вчиненні дії та здатності нести за них

відповідальність; відповідальність за наслідки своєї діяльності; взаємозв'язок моралі та знань: «...знання постає як першочерговий обов'язок щодо всього наданого в його розпорядження. Осягнення непізнаного є зворотнім боком обов'язку знання, а відтак і частиною етики, яка має стати дедалі необхіднішою для самоконтролю нашої надмірної могутності»; формування основи відповідальності – почуттів [144,с.151].

На думку Г. Йонаса почуття робить серце чутливим до обов'язку, що є незаперечним і одухотворяє перейняту відповідальність. Це положення вказує на необхідність відчувати на почуттєвому рівні людиною відповідальність за вчинки, що спонукатиме робити морально-достойні дії.

Розглядаючи поняття моральної відповідальності можна визначити, що вона поєднує моральну оцінку вчинків, лінію поведінки, відповідальність за вибір мотивів і форми дій, цілей і засобів її досягнення [83, с.156].

Категорії краси, добра, істини, блага, калокагатії, катарсису є характерними і в якійсь мірі основними категоріями як естетики так і етики, що яскраво виявляються у художній формі, мистецтві зокрема.

Визначаючи основні положення, які необхідно враховувати у вихованні краси вчинку молоді за Г. Йонасом можна зробити висновки. «Принцип відповідальності» визначений філософом з метою показу сучасному суспільству подальшого розуміння людиною свого буття та важливості його майбутнього. Лише з розглядом наслідків своїх вчинків та вчинків інших людей, ми маємо право на гідне життя та еволюцію людських дій у високоморальну поведінку, яку потрібно здійснювати з допомогою виховання краси вчинку особистості.

Потреба у вихованні краси вчинку студентів аграрних закладів вищої освіти обумовлена не тільки зазначеними вище проблемами, а й рядом об'єктивних чинників:

1. Необхідність розвитку моральної, культурної, духовної освідченості людей. У Конституції України (1996) [60] зазначено, «Верховна Рада України від імені Українського народу спираючись на багатовікову історію

українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями приймає Конституцію». Статтею 11 визначено, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

2. Необхідність посилення патріотичного виховання молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей [123].

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, заході щодо реалізації Концепції національно патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах визначено такі основні національні цінності : повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України); участь у громадсько-політичному житті країни; повага до прав людини; верховенство права; толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей; рівність всіх перед законом; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

3. Необхідність пошуку та відбору талановитої молоді, здатної використовувати красу вчинку у власній поведінці.

У Законі України «Про освіту» від 23 травня 1991 року визначено [] «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального,

творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями». Статтею 6 визначено, що до основних принципів освіти в Україні відносять: доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями.

4. Необхідності формування здоров'язбережувального середовища, валеологічної культури учасників навчально-виховного процесу. Так, Указом Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» від 15.03.2002 р. встановлено «захист моральності, утвердження в суспільстві загальнолюдських гуманістичних цінностей, здорового способу життя, докорінне вдосконалення системи духовного, морально-етичного, патріотичного, правового, естетичного та екологічного виховання перш за все молоді та дітей, забезпечення реалізації відповідних конституційних прав і свобод людини і громадянина, захист прав та інтересів дитини, підвищення суспільного значення сім'ї, утвердження шанобливого ставлення до жінки, постійна турбота про підростаюче покоління, його виховання, широке залучення до цієї загальнонародної справи творчих спілок, органів місцевого самоврядування, всієї громадськості є на сучасному етапі одним із найпріоритетніших напрямів діяльності Кабінету Міністрів України, всіх центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, навчальних закладів, засобів масової інформації та правоохоронних органів» [124].

5. Необхідність реалізації в освітніх програмах ідеї родиніцентризму, посилення ролі сім'ї у вихованні студентів. У Стратегії визначена мета - формування широкої громадської підтримки процесів національно-

патріотичного виховання, розширення ролі та можливостей громадських об'єднань, підвищення ролі сім'ї, активної участі волонтерів, активістів.

6. Необхідність дбати про соціальний розвиток та захист прав студентів. Закон України «Про Вищу освіту» від 17 січня 2002 року регламентує [122] професійну підготовку фахівців для потреб України, який характеризується «сформованістю інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості».

7. Необхідність функціонування системи підготовки дітей, молоді, дорослого населення до використання прикладів подвижництва. Метою Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 - 2020 роки [126] є визначення пріоритетів та основних напрямів національно-патріотичного виховання дітей та молоді, розвитку відповідних інститутів держави і суспільства, забезпечення змістового наповнення національно-патріотичного виховання на основі: формування національно-культурної ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвитку духовно-моральних цінностей Українського народу; усвідомлення досягнень Українського народу, його інтелектуальних і духовних надбань; розвитку діяльнісної відданості у розбудові України, формування у дітей і молоді активної громадянської, державницької позиції та почуття власної гідності; сприяння консолідації українського суспільства навколо ідей спільного майбутнього, захисту територіальної цілісності України, реформ і державотворення.

Таким чином, потреба у вихованні краси вчинку студентів аграрних вищих закладів освіти зумовлена як існуючими проблемами та труднощами морального виховання української молоді, так і об'єктивними чинниками. До основних, найбільш важливих проявів віднесено: незадоволеність життям та криза, зростаюча нерівність земель за активами та доходами, збільшення рівня самогубств як у світі та в Україні, підвищеного рівня вбивств та інших насильницьких злочинів, агресивність більшості, політичний популізм та криза довіри.

До об'єктивних чинників, що зумовлюють потребу у вихованні краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету віднесено: необхідність розвитку моральної, культурної, духовної свідченості людей; необхідність посилення патріотичного виховання молоді; необхідність пошуку та відбору талановитої молоді здатної використовувати красу вчинку у власній поведінці; необхідність реалізації в освітніх програмах ідеї родинності, посилення ролі сім'ї у вихованні студентів; необхідність дбати про соціальний розвиток та захист прав студентів; необхідності формування здоров'язбережного середовища, валеологічної культури учасників навчально-виховного процесу; необхідність функціонування системи підготовки дітей, молоді, дорослого населення до використання прикладів подвижництва.

Сучасна вища школа покликана давати молодому поколінню не лише спеціальні знання, але й сформувати науковий світогляд молодого спеціаліста, привити йому прагнення до творчої і самостійної діяльності, розвинути почуття справедливості, відповідальності і доброзичливості. Тому особливе місце належить у виконанні цих завдань естетичному вихованню.

Становлення і розвиток всебічнорозвиненого студента досить тісно зв'язаний з естетичним вихованням, що веде до набуття естетичної культури особистості.

Виховання краси вчинку являє собою сьогодні один із основних напрямків у системі естетичного виховання студентів агропромислової галузі. В наш час одним із важливих завдань навчальних закладів - створити основу для формуванні особистості, що здатна правильно сприймати нові соціальні умови та адаптуватися до них. Це повинен бути налагоджений процес соціалізації особистості, що сприятиме формуванню світогляду, розумінню та правильної інтерпретації інформації.

Виокремлення з естетики нової самостійної науки – густосології – є закономірним наслідком задоволення об'єктивних потреб сучасних умов життя й тенденцій розвитку суспільства [52]. Чим вище підніматиметься в

своєму розвитку людство, тим більшу потребу відчуватиме воно в красі, тим більшого значення набуватиме культурна спадщина, мистецька аксіологічна діяльність у формуванні естетичних смаків молодих людей.

Це – необхідна умова всебічного розвитку нових поколінь українських громадян, підвищення професійного рівня їх суспільно корисної діяльності. Освоєння теорії та практики формування естетичних смаків у навчально-виховному процесі середньої та вищої школи має першорядне значення для духовного розвитку молодого покоління будівників нової України.

Адже наявність належно сформованих естетичних уподобань належить до тих характеристик людини, які суттєво визначають рівень її духовності, в широкому сенсі слова, тобто її світогляд, творчі потенції, рівень соціалізації, її всебічний гармонійний розвиток. Від рівня розвитку естетичних смаків людини безпосередньо залежить її здатність до освоєння багатств світової та національної культури, цього значного акумульованого досвіду минулих поколінь, а отже, й її соціалізація, яка досягається й утверджується тільки через культуру. Густосологія це не тільки наука про естетичні смаки, це також особливе вміння та висока майстерність у творчій побудові людиною свого життя, її законів, розвиненої самосвідомості, оволодіння системою засобів, методів, технологій програмування та реалізація життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту [53].

На думку більшості сучасних психологів і педагогів, саме краса вчинку є ключем до відкриття та розуміння людської суб'єктивності, її специфіки та закономірностей, найважливішим засобом ціннісно-сміслового осягнення буття. Мистецтво дає людині почуття того, що вона не самотня. Це почуття допомагає їй перемагати перешкоди, змінювати себе і оточуючий світ, дає сили досягти своєї мрії, шукаючи власні шляхи і засоби, відкрити свою душу і побачити, як все підпорядковано єдиному закону взаємозв'язку всіх й всього у світі. А це, у свою чергу, призводить до розуміння, що терпіння і милосердя і є шлях до Істини і до Людини в собі [136].

Естетична культура являє собою розуміння духовної культури суспільства. Її основу складають естетичні цінності: прекрасне у всіх формах і сферах людської діяльності – в праці, спілкуванні, житті, мистецтві.

В. Шацька визначає : «Під естетичним вихованням потрібно розуміти виховання здатності повноцінного сприймання і правильного розуміння прекрасного в природі, суспільному житті, в думках і вчинках людей, в побуті, в мистецтві, що правдиво і різнобічно відображає життя в його рухові вперед; естетичне виховання – це виховання любові до прекрасного, здатності самому створювати прекрасне».

Краса вчинку студентів передбачає особистісну моральну культуру, що забезпечує взаємозв'язок з іншими людьми в різних ситуаціях особистісної і професійної діяльності, що базується на знаннях норм і правил поведінки, орієнтації на їх дотримання, вміння регулювати свою поведінку, виявляти довіру, доброчинність, емпатію і толерантність.

Наступним етапом дослідної роботи було вивчення існуючого стану виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету

З метою формування творчої особистості, здатної бачити красу вчинку в буденному житті у Вінницькому національному аграрному університеті виховному процесу приділяють значення невід'ємної складовою освітньої діяльності колективу цього вузу.

Виховна робота здійснюється за напрямками, які відповідають Концепції національного виховання студентської молоді ВНАУ. Майбутніх фахівців-аграріїв виховують у кращих традиціях національної та світової культури з урахуванням загальнолюдських пріоритетів, програми відродження і розбудови національної економіки, культури, науки, духовної єдності української нації. національного багатства країни, мови, культури, традицій.

Пріоритетними напрямками виховної діяльності є: національно-патріотичне та громадянське виховання; родинно-сімейне виховання;

професійне, трудове та екологічне виховання; художньо-естетичне та моральне виховання; формування здорового способу життя [185].

Виховний процес здійснюється у різних формах: проведення семінарів, «круглих столів», виховних годин, методоб'єднань кураторів; надання консультацій студентам психологічною, медичною, юридичною службою університету та соціальним педагогом; розв'язання питань з поселення та проживання студентів у гуртожитках; функціонування інституту наставництва; розміщення матеріалів виховного характеру на веб-сторінці ВНАУ; співпраця з науково-методичним центром «Агроосвіта», Департаментом освіти і науки Вінницької обласної державної адміністрації та Вінницької міської ради, соціальними службами, медичними закладами міста тощо [70].

Важливим є те, що у виховному процесі Вінницького національного аграрного університету особливе місце належить наставникам академічних груп, як систематично проводять виховні кураторські години та здійснюють чергування в студентських гуртожитках. Також значна роль у виховній роботі університету відводиться Центру довузівської підготовки, прийому на навчання та виховної роботи, який систематично організовує, координує та контролює проведення виховних годин в університеті та студентських гуртожитках [185].

Особливо важливими для нашого дослідження є популярні серед студентів Вінницького національного аграрного університету зустрічі з державними та громадськими діячами, вшанування пам'яті ветеранів Великої Вітчизняної війни та учасників бойових дій на території інших держав, святкування ювілею з Дня народження Т.Г.Шевченка, що вказує на бажанні використовувати приклади подвижництва та наслідування.

До виховної роботи залучаються також органи студентського самоврядування, чия діяльність направлена, передусім, на розвиток ініціативи і самостійності майбутніх фахівців. З метою виховання почуття емпатії та взаємодопомого, ректоратом розроблені та впроваджуються в

університеті соціальні програми: «Гуртожиток – наш дім», «Зменшення шкідливого впливу тютюну на здоров'я студентів і працівників Вінницького національного аграрного університету», «Підтримка студентської сім'ї», «Благоустрій території Вінницького національного аграрного університету», «Забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [70].

Доцільними є використання заходів, які прищеплюють студентам повагу до прав і свобод людини та громадянина, Конституції України, законів, державних символів України, залучають студентську молодь до участі у доброчинних акціях і волонтерського руху.

Про залучення студентів до волонтерської та доброчинної діяльності Вінницького національного аграрного університету вказує низка благодійних акцій: «Пробіг з вірою в серці», «За своїх», «З вірою в серці», «Серце студента ВНАУ» тощо.

Для розвитку інтелектуально-духовного виховання в університеті проводяться заходи, спрямовані на розвиток пізнавального інтересу, творчої активності, мислення студентів, реалізацію особистісного життєвого вибору та побудову їх професійної кар'єри [185].

Студенти Вінницького національного аграрного університету активно беруть участь у роботі «круглих столів», конференцій, семінарів тощо.

Особливе місце в університеті належить моральному вихованню студентів на засадах християнства сприяють такі тематичні виховні години, як: «Будується Храм на честь Трьох Святителів», «Різдво Христове та Богоявлення», «Роль жінки в християнстві», «Духовні скарби України. 1000-літня історія Лядівського монастиря» тощо.

Для реалізації естетичного виховання в університеті проводяться заходи, які розвивають художні здібності та творчу діяльність студентів, формують у молоді естетичні смаки, примножують культурно-мистецькі надбання, відтворюють прекрасне у повсякденному житті. Студенти беруть активну участь у конкурсах «Барви Подільської осені», «Міс університет»,

«Міс Вінниця-2014», «Студенти мають таланти», здійснюють екскурсії до музеїв, відвідують вистави Обласного музично-драматичного театру ім. М.Садовського [70].

Важливе місце у естетичному вихованню молоді в університеті належить Центру культури та дозвілля, в якому вдосконалюють свою майстерність співу, танцю та гри на музичних інструментах понад 250 студентів університету. Шістьом колективам Центру культури та дозвілля присвоєно почесне звання «Народний». Саме в Центрі проводяться усі найцікавіші в університеті заходи: посвята першокурсників, урочисті випуски молодих спеціалістів, щорічні зустрічі випускників, огляд художньої самодіяльності «Софіївські зорі», святкування Дня знань тощо.

Центр культури та дозвілля розпочинав діяльність як створений при вузі 14 січня 2002 р. факультет культури та мистецтв. Його появі посприяли Національна програма роботи з обдарованою молоддю та наказ Міністерства аграрної політики України “Про затвердження положення про Всеукраїнський фестиваль художньої творчості серед колективів аграрних вищих навчальних закладів “Софіївські зорі”. У вересні 2008 р. факультет реорганізовано у Центр культури та дозвілля.

Серед напрямків роботи Центру є підвищення рівня виховної роботи, зокрема:

- формування в учасників мистецької діяльності центру культури та дозвілля національної свідомості, високої культури, художньо-естетичних смаків;
- сприяння розвитку творчої особистості та індивідуальності;
- змістовне проведення студентами дозвілля та розвиток талановитих студентів, аспірантів, викладачів та співробітників університету [185].

Основне завдання роботи Центру, що ставиться у контексті роботи зі студентами-майбутніми фахівцями в аграрній сфері, є забезпечення умов для оволодіння знаннями про здобутки у галузях світового класичного та

національного народного мистецтва – музиці, театральній, пісенній і танцювальній культурі.

Над виконанням цього завдання систематично працюють керівники творчих колективів, у яких закладаються основи естетичної культури особистості, що здатна цінувати мистецтво інших народів, шанує та примножує мистецькі традиції рідного краю.

Діяльність працівників центру, що спрямована на культурно-масову роботу зі студентською молоддю університету, проводиться через заняття різножанрових творчих колективів малої та великої форми в таких відділеннях: хорове, музичне та хореографічне.

Сьогодні в Центрі культури та дозвілля систематично вдосконалюють свою майстерність співу, танцю та гри на музичних інструментах понад 250 студентів університету.

При Центрі культури та дозвілля також працюють: команди КВК, вокально - інструментальні ансамблі, клас бітбоксу та літературно-мистецька студія для обдарованої молоді «А'Еліта».

Кращі колективи ВНАУ брали участь в урядових концертах, що проходили в столичному Палаці «Україна» та Жовтневому Палаці. Мешканці Житомира, Білої Церкви, Умані, Миколаєва високо оцінили творчу майстерність наших студентів.

За сприяння Президента університету Григорія Миколайовича студенти мали можливість з концертною програмою відвідати Білорусь, Польщу, Чехію, Німеччину, Швейцарію. Центр культури та дозвілля має низку видавничих надбань: записані та видані компакт диск Квартету «Галант» та 2 компакт диски і збірник-посібник «Пісні вишневого саду». Загалом було відзнято 25 музичних кліпів, які користуються популярністю на українському телебаченні та в мережі Інтернет [185].

Особливу увагу слід приділити в освітньому середовищі університету і відокремленим структурним підрозділам, до яких відносять Брацлавський агроекономічний коледж Вінницького національного університету. Як

свідчить план виховної роботи [18] Брацлавського агроекономічного коледжу щодо виховання краси вчинку, ми визначаємо важливу роль заступника по виховній роботі та практичного психолога. В ході Всеукраїнської інформаційно-профілактичної акції «Відповідальність починається з мене» в Брацлавському агроекономічному коледжі ВНАУ був проводиться захід «Добро лікує душу» [69].

Студенти мають змогу зрозуміти та визначити для себе чи легко бути добрим, справедливим, милосердним? А що для цього треба? Чи зможу я бути добрим, коли зі мною поруч злість, ненависть, ревності, заздрощі. Як мені збагатити своє серце любов'ю, як допомогти йому знайти її? На ці та інші запитання студенти першого курсу розглядають разом з практичним психологом Зоєю Токаленко [18], щоб всім разом допомогти один одному бути хоч трішечки милосерднішими, лагіднішими, поміркованішими в своїх діях, добрими, до рідних, друзів, одногрупників і просто до навколишнього світу, з яким ми єдине ціле, в якому ми живемо, який і створюємо для себе. Метою заходу є формування в студентів почуття гідності, поваги, толерантності, етичних норм поведінки в суспільстві та під час спілкування один з одним; розвивати здібності комунікабельності, терпимості; виражати позитивні емоції, навчитися стримувати негативні емоції; вміти проявляти милосердя і доброту до всіх, хто цього потребує; виховувати культуру спілкування, самовиховання особистості підлітка. Волонтери-студенти займаються важливими благодійними справами спрямованими на толерантне ставлення один до одного [69].

З метою виховання почуття і бажання до красивого є використання народних свят у розумінні величі та єдності українського народу. До них належить свято Масляної – весела забава великою студентсько-педагогічної родини Брацлавського агроекономічного коледжу ВНАУ (масове дійство завершується єдиним великим хороводом студентів, педагогів та працівників закладу, що символізувало єдність поколінь) [69].

День вишиванки – всеукраїнське свято, що покликане зберегти споконвічні народні традиції створення та носіння етичного вишитого одягу. Дата проведення заходів святкувань щороку відбувається в третій четвер травня. Автором цієї ідеї є студентка історичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Леся Воронюк. У 2007 році саме вона започаткувала Всеукраїнську акцію «День української вишиванки». З ініціативи викладачів української мови та літератури Людмили Шмалюх, Тамари Підрушняк, Наталії Стецюри в цьому році підтримали дану акцію студенти та працівники Брацлавського агроекономічного коледжу ВНАУ на чолі з директором Дмитром Івановичем Рижманем [18].

В цей святковий день викладачі української мови та літератури проводять виховні години: «Україна вишивана», де студенти Анастасія Горобець, Олександр Волошенюк, Ірина Кравчук, Марія Наконечна, Алла Заболотна, Вікторія Корінна познайомили із історією вишивки різних регіонів країни, прочитали цікаві легенди, притчі та вірші про вишиванку. На заключному етапі проводиться акція «Масове групове фото у вишиванках». Основна мета заходів – це збереження українських цінностей та їх популяризація серед молоді. Адже вишиванка – символ, який об'єднує українців, незалежно від мови, якою вони спілкуються, віросповідання чи політичних поглядів [69].

Важливим для виховання краси вчинку є використання прикладів героїчних вчинків у виховній роботі. Студенти Брацлавського агроекономічного коледжу Тетяна Бойко, Андрій Калінін, Владислав Бугеренко, Василь Бондар, Валентин Рознюк разом зі своїм куратором Тамарою Підрушняк організували і провели студентську панахиду за Небесною сотнею. Читалися вірші, виконувалися постановки і звучала молитва. На нашу думку, проведення таких заходів спрямованих на вшанування людей, які честю і праведністю захищали право називатися українцями піднімають дух та гордість молодого покоління. Героїчні вчинки

наших побратимів є прикладами добра, правди і вірності до Батьківщини, і носять характер красивого [69].

Важливим для нашого дослідження розгляд виховного досвіду Національного університету біоресурсів та природокористування України. Кафедра культурології цього вузу здійснює виховну та культурно-просвітницьку роботу з метою формування у студентів почуття прекрасного, вчить розпізнавати красиве у вчинках та поведінці людей. Викладачі та куратори університету визначають важливість виховної діяльності, як такої, яка повинна бути тісно пов'язаною з культурою українського народу, що впливає на творення нових духовних цінностей. Саме така виховна робота спрямована на формування свідомості молодого покоління, поваги до надбань рідного народу і шанування його цінностей.

Як визначено в програмі виховання студента: «Фахівець, громадянин, патріот» організаційне забезпечення і безпосереднє управління виховною роботою на рівні університету здійснює проректор із навчальної та виховної роботи, якому підпорядкований Навчально-науковий центр виховної роботи і соціального розвитку. Центр на основі здійснює моніторинг якості виховної роботи, контроль і оцінювання її ефективності на рівні факультету, навчально-наукового інституту, конкретної академічної групи, за організацію і проведення загальноуніверситетських виховних заходів, у підготовці яких важливу роль відіграє кафедра культурології [107].

За організацію виховної роботи відповідають науково-педагогічні працівники, наставники академічних груп, діяльність яких спрямовують та контролюють декани факультетів і їх заступники з виховної роботи.

Особливо важливим суб'єктом виховної роботи є органи студентського самоврядування, які створюються на рівні університету, навчально-наукових інститутів, факультетів, студентського містечка, гуртожитків. Основна кількість масових заходів в Національному університеті біоресурсів та природокористування, організовується за активної участі студентів, що

передбачають суб'єкт-суб'єктний та діяльнісний підходи у виховній роботі, базованій на принципах педагогіки співробітництва.

Важливими для виховання почуття красивого, бажанні наслідувати красиве у поведінці є здійснення святкових заходів, які у НУБіП широко використовуються. До них відносять: «День знань», «Краса НУБіП», прем'єри театральних вистав народного театру «Березіль», вечори романсу, святкування Жіночого дня, Дня студента, Нового року, ювілейних дат визначних історичних діячів, письменників, Дні випуску молодих фахівців і Дні відкритих дверей [127].

Досить важливим і масштабним є фестиваль художньої творчості «Голосіївська весна», якому уже понад чверть століття. У цьому заході обдаровані студенти демонструють свою виконавську майстерність у різноманітних жанрах, а гостями стають творчі колективи і виконавці не лише з України, але й з Франції, Росії, Молдови, Грузії, Білорусії.

Особливо важливими для нашого дослідження є розгляд «Марафону пам'яті», який проводився 2014 року. Протягом 5 годин студентська молодь вшановувала пам'ять борців за краще майбутнє, чим проявили високий патріотизм та відданість ідеалам.

Особливо популярним є всеукраїнський конкурс художньої самодіяльності серед аграрних закладів освіти «Софіївські зорі», у якому колективи НУБіП України стають призерами у різних номінаціях і який було започатковано у 2001 році за ініціативи Міністерства аграрної політики України та підтримки Черкаської обласної державної адміністрації, Уманської міської ради і Асоціації працівників аграрних навчальних закладів України «Укragроосвіта», а також за участю Уманського національного університету садівництва. З роками фестиваль не лише підтвердив свою важливість, право на довгочасне існування, а й знайшов численних прихильників та друзів. І кожного року жителі і гості міста мають змогу стати глядачами цього феєричного шоу на головному майдані міста Умань [127].

Метою фестивалю є активізація і популяризація творчої діяльності колективів аматорського мистецтва, підвищення рівня виховної роботи, формування художньо-естетичних смаків, сприяння розвитку творчої особистості та індивідуальності, широка пропаганда і подальший розвиток кращих зразків українського мистецтва.

Організатори фестивалю спрямовують свої зусилля на виховання національної самосвідомості у студентської молоді, зміцнення творчих контактів з провідними митцями, підвищення уваги місцевих органів виконавчої влади до проблем культури, мистецтва і розвитку творчої особистості.

Фестиваль сприяє розвитку нових талантів, сповненню молодих сердець щирістю та добром. Мистецьке дійство «Софіївські зорі» є ознакою того, що молоде покоління повертається до духовних джерел свого народу, черпаючи з них силу, завзяття і насагу, зберігає і примножує славні вікові традиції української культури, окрилює на нові творчі пошуки та здобутки [127].

Фестиваль – гордість Умані, Черкащини і аграрної освіти. З кожним роком він підвищує художній рівень колективів, дорослішає, розвивається. Сподіваємось, що в недалекому майбутньому «Софіївські зорі» вийдуть і на Міжнародний рівень.

У Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя з метою виховання краси вчинку соціально-гуманітарний відділ працює за такими напрямками: соціальна робота з студентами (надання матеріальної допомоги та заохочення, призначення іменних стипендій, здійснення роботи щодо виконання державних та регіональних програм з оздоровлення та організації відпочинку студентської молоді, організація роботи щодо утвердження здорового способу життя серед студентської молоді, грошове забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування), співпраця зі студрадою університету (забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема стосовно організації навчального процесу, забезпечення виконання

студентами своїх обов'язків, сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів, сприяння створенню відповідних умов для проживання і відпочинку студентів, сприяння діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за організація співробітництва зі студентами інших вищих навчальних закладів і молодіжними організаціями), робота зі студентами в гуртожитках (спільна робота із заступниками деканів по роботі в гуртожитках, комендантами гуртожитків по поселення до гуртожитків. проведення виховної роботи в гуртожитках університету згідно плану, формування студентських рад гуртожитків, які визначені “Положенням про студентську раду гуртожитку, проведення спортивно-масових заходів зі студентами, які проживають у гуртожитках, проведення профілактично – роз'яснювальної роботи з утвердження здорового способу життя серед студентів гуртожитків, внесення пропозицій щодо покращення побуту та дисципліни в гуртожитках, проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед студентської молоді щодо правил проживання в гуртожитку, зберігання державного майна на території університету), озвучення заходів, послуги костюмера [106].

Згідно Положення про дозвілєвий центр розвиток творчих здібностей студентів, виховання гармонійно-розвиненої і соціально активної, національно свідомої особистості, створення умов для розвитку духовності, виховання патріотизму та поваги для історичної спадщини українського народу – це головні завдання культурно-дозвілєвого центру у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя.

У положенні про культурно-освітній центр «Юність» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя зазначено, що культурно-освітній центр «Юність» створено з метою вдосконалення виховної роботи через організоване дозвілля молоді, її естетичного, інтелектуального, морального виховання; створення умов для розвитку духовності, виховання, формування здорового способу життя; розвитку суспільної активності,

творчої діяльності; формування у студентів навичок лідерства, роботи в команді, розвитку профорієнтаційної роботи та тощо [106].

Заслугує на увагу й досвід колективу Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини щодо виховання краси вчинку студентів. Основним завданням структурного підрозділу університету центру культури і дозвілля «Гаудеамус» є створення умов для формування і задоволення культурних запитів, духовних потреб, розвитку ініціативи і реалізації творчого потенціалу студентів і працівників університету у сфері виховання та дозвілля, здійснення рекламно-інформаційної діяльності та презентації вишу в засобах масової інформації, на міжнародних та всеукраїнських виставах [184].

Положенням про Центр культури і дозвілля «Гаудеамус» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини визначено, що основними завданнями Центру є: підвищення якості виховного процесу та створення сприятливих умов для розвитку особистості, творчої самореалізації студентства; організація змістового дозвілля та розвиток мистецьких здібностей студентської молоді, участь їх у культурно-мистецькому житті університету, міста та різножанрових фестивалів-конкурсів України; створення умов для ефективного розвитку студентського самоврядування та безпосередньої участі студентів у формуванні та реалізації молодіжної політики; забезпечення духовного, культурного, художньо-естетичного, інтелектуального розвитку; пропаганда української та світової культури і мистецтва засобами культурно-просвітницьких заходів; вивчення запитів студентської молоді і створення необхідних умов їх повноцінного соціально-культурного становлення та розвитку; забезпечення умов для створення у студентському колективі соціально-психологічного клімату, сприятливого для формування освіченої та гармонійно розвиненої особистості, самовиховання та самоутвердження студентів, реалізації талантів та здібностей молоді [184].

У процесі дослідної роботи здійснено аналіз зарубіжного досвіду щодо виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету. Так, економічний університет у Вроцлаві є членом інноваційних кластерів (наприклад, Консорціум досліджень, розробок та інновацій кластера; технологічний парк Вроцлаві).

Вроцлавський економічний університет входить в число провідних економічних шкіл вищої освіти в Польщі, а також важливим центром науки і досліджень. Її діяльність спрямована на підтримку і зміцнення позицій університету на регіональному, національному та міжнародному рівнях, поліпшення конкурентних переваг, і формування свого іміджу сучасного інституту, відкритого і дружнього до своїх співробітників, студентам, а також навколишнього середовища [203].

Студентська рада вищої освіти є вищим представницьким органом студентів вищих навчальних закладів в Словаччині. Спільно з Радою вищої освіти та конференції словацьких ректорів є одним з найвищих представницьких органів вищої освіти в Словаччині. Студентська рада вищої освіти встановлюється Законом про вищу освіту. Він є незалежним і автономним органом, який здійснює свою діяльність на національному рівні, так і в якості члена Європейського союзу студентів (ESU), а також на міжнародному рівні.

SRVS об'єднує представників студентів з усіх університетів в Словаччині, громадських, державних та приватних. Журнал охоплює області, в яких здібності і робочі місця університету розвивати свою діяльність. Комунікації розглядаються з більш широкої точки зору: як засіб поширення інформації, в якості важливого інструменту інформаційного суспільства і, перш за все, як засіб для надання інформації. Папери не мати справу строго з комунікаціями, але вони наближаються до згаданої області більш складним чином і з різних точок зору. Цікавим є «Етичний кодекс студента» у якому вказується «освіта є одним з основоположних людських цінностей, одночасно є об'єктивним і законним способом вивчення світу і самого себе, є

ефективним засобом морального вдосконалення. Дослідження в Університеті Жиліна, за винятком вимог, що впливають з процесу вищої освіти надається студентам і високих моральних вимог. Узагальнення та оформлення цих вимог є кодекс етики». Також студенти мають змогу ознайомлюватися з цікавими журналами, які видаються в основному для університету і співробітників академії, працівників науково-дослідних інститутів, а також для більш широкого спільноти читачів [202].

Освіта в Канаді характеризується високим рівнем підготовки фахівців. Наприклад, в коледжів Північного Вайомінг Community College District (NWCCD), є можливість користуватися досвідом коледжу при отриманні кращої освіти. Студенти мають можливість відвідувати різні клуби: активний Minds, верстатобудівний клуб, відкритий клуб пригод, дизель-клуб, зварювальний клуб, сестринська клуб, клуб журналістики, студентський Сенат, науковий клуб та ін. [200]

Празька академія мистецтв утворена в 1946 році на основі Вищої школи Празької консерваторії. Академія відноситься до розряду престижних творчих навчальних закладів. Студенти мають змогу здобувають вищу освіту в сфері музики, танцю, кіно, телебачення і сучасних медіа. Вони мають змогу навчатися художніх дисциплін, придбання базового досвіду роботи з драматичним заходів з розвитку навичок в психосоматичних дисциплін і розвивати творчі здібності в речитатив і театральною роботою групи [198].

Таким чином аналіз планів виховної роботи свідчить, що виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету здійснюється в рамках морального та естетичного виховання. Основними заходами, які плануються викладачами для організація тематичних виховних годин, календарних свят та святкових вечорів.

Аналіз зарубіжного досвіду щодо виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету свідчить, що навчальних закладах основна увага зосереджена на забезпечені студентів різноманітною інформацією, з метою всебічно гармонійного розвитку і самоосвіті

(функціонування біблітек, де міститься велика кількість різноманітної літератури та методично-дидактичного матеріалу; на територіях закладів діють книжкові магазини, інтернет-кафе та ін.) Навчальні заклади пропонують студентам багато різноманітних програм, проектів, студентських клубів за інтересами. Також у вищих навчальних закладах функціонують студентські спілки, які займаються організацією культурного життя студентів: фестивалів, вернісажів, концертів, що дають можливість молодим людям розвивати у собі ціннісні орієнтації до красивого.

Висновки до першого розділу

У розділі здійснено аналіз стану розробленості досліджуваної проблеми, розкрито сутність і структуру поняття «краса вчинку студентів», охарактеризовано особливості виховання краси вчинку студентів аграрних закладів вищої освіти.

Проаналізовано філософські аспекти поняття «краса вчинку» як важливої морально-етичної якості особистості, що викладено у трактатах давніх мислителів та у працях представників наукової школи Києво-Могилянської академії; встановлено його зв'язок з іншими моральними якостями, серед яких: доброчинність, мудрість, гідність, стриманість, поміркованість, мужність, справедливість, совість, самопізнання і самовдосконалення, щирість, щедрість. З'ясовано, що розуміння поняття «краса вчинку студентів» не можливе без розгляду поняття «ідеал», адже істина, краса, любов і добро розкривається через ідею, що втілюється в ідеалі.

Поняття «краса вчинку студентів» уточнено як одиничний поведінковий акт морально-естетичного самовизначення особистості студента, детермінований наявністю знань про сутність красивого у вчинковій сфері людини; ціннісним ставленням до прикладів подвижництва,

самопожертви в ім'я ідеалів добра, миру, краси, істини і справедливості; стійкою потребою та свідомою саморегуляцією поведінкових актів, що узгоджуються із розумінням поняття краси, а також рефлексією моральних станів та вчинків.

На підставі узагальнення досліджень українських і зарубіжних науковців у структурі поняття «краса вчинку студентів» виділено такі компоненти: потребовий (бажання, потреби, мотиви, інтереси щодо краси вчинку), когнітивний (знання про красу, вчинок, героїзм, подвиг), ціннісний (позитивне ставлення до прикладів подвижництва і самопожертви в ім'я високих ідеалів), поведінковий (готовність до здійснення красивих учинків, уміння і навички корекції поведінки, що пов'язані з красою вчинку, відповідно до соціальних і особистих потреб, із дотриманням норм і правил моралі, бажання здійснювати вчинки героїчного, подвижницького характеру).

Проаналізовано підходи сучасних дослідників до організації освітнього середовища: мотивування суб'єктів до ініціативного і творчого конструювання буття й самобуття; їхнє залучення до різних видів діяльності; оптимізація цілепокладання, вибору засобів досягнення мети; оцінювання і закріплення здобутих результатів та опанованих способів діяльності в індивідуальному та колективному досвіді; налагодження конструктивних міжособистісних стосунків та зв'язків із соціальним оточенням.

Унаслідок аналізу педагогічної теорії і практики поняття «освітнє середовище університету» уточнено як сукупність ціннісних чинників, що становлять систему цілеспрямованих педагогічних умов, які впливають на формування і самовдосконалення учасників освітнього процесу.

Хоча проблема морально-естетичного виховання особистості останнім часом привертає все більше уваги науковців, закономірності та особливості виховання краси вчинку студентів аграрних закладів вищої освіти потребують додаткового вивчення та ґрунтовного аналізу.

РОЗДІЛ 2

СТАН ВИХОВАННЯ КРАСИ ВЧИНКУ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ

2.1 Критерії, показники та рівні вихованості краси вчинку студентів

Здійснений аналіз планів виховної роботи різних університетів підтверджує, що у контексті виховання краси вчинку вона реалізується зазвичай засобами естетичного або морального виховання. Основними заходами, які плануються викладачами і кураторами в освітньому середовищі університету, є: інформаційно-профілактичні акції, семінари, «круглі столи», методичні об'єднання кураторів, консультації студентів співробітниками психологічної, медичної, юридичної служби університету та соціальними педагогами, розміщення матеріалів на веб-сторінках навчального закладу; виховні заходи, свята, соціальні програми. Заклади освіти, задіяні в експериментальній роботі, мають достатньо оснащену експериментально-технічну, кадрову базу для виховання краси вчинку студентів; в університетах дотримуються традицій із збереження і транслявання культури.

Однак аналіз змісту освітньої діяльності закладів виявив, що їх виховний потенціал використовується недостатньо у зв'язку з тим, що мало уваги приділяють саме вчинковому аспекту красивого, існує велика розбіжність між обсягом знань студентів і глибиною їх засвоєння, оскільки вони не переходять у переконання – основу здійснення красивого вчинку. Також визначено низку чинників, які гальмують виховання краси вчинку студентів: не з'ясовано функції викладачів щодо виховання краси вчинку кожного студента; не взаємоузгоджено форми та методи означеного процесу, а також не завжди враховуються внутрішні і зовнішні фактори, умови, що впливають на нього.

З метою вивчення рівнів вихованості краси вчинку було реалізовано констатувальний експеримент, у межах якого реалізовано комплекс діагностичних методик: анкетування, авторські методики, опитування.

Проведений теоретичний аналіз у попередніх підрозділах дозволив виокремити у структурі краси вчинку компоненти, які слугували основою для визначення відповідних критеріїв і показників діагностики вихованості краси вчинку студентів (Табл 2.1).

Таблиця 2.1.

№ п/п	Критерії	Показники	Методика діагностики
1.	Емоційно-ціннісний	Позитивна орієнтація на здійснення красивого у вчинках та поведінці	Методику «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич), методика «Шкала совісності» (В. О. Мельникова та Л.Т. Ямпольського)
		Стійке ціннісне ставлення до краси вчинку інших людей	
2.	Когнітивний	Повнота та осмисленність знань про зміст та значення красивого вчинку, про красу, вчинок, моральну відповідальність, духовність	Авторська анкета «Моє бачення краси вчинку»
		Ступінь розуміння способів їх вияву в різних ситуаціях	
		Уявлення про красиве, потворне, піднесене, героїчне	
		Усвідомлення їх значення для повноцінного життя	
3.	Учинково-поведінковий	уміння використовувати знання про красу вчинків у буденних ситуаціях	Методика «Книжкова полиця» (Е.О. Помиткіна)
		готовність до здійснення вчинків, що мають моральний, подвижницький і героїчний характер	

На основі цих критеріїв і показників розроблено методику діагностики вихованості краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету

Кожен показник виявляється відповідними методиками діагностики. Це дозволило охопити виділені властивості краси вчинку студентів. Анкетне опитування з визначення рівня вихованості краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету (низький, середній, високий) доповнюється застосуванням інших методів, а саме: спостереження, експертної оцінки, бесіди.

Зважаючи на виокремлені нами показники, було схарактеризовано три рівні вихованості краси вчинку: високий, середній, низький.

Високий рівень. Студент виявляє стійке позитивне ставлення до краси вчинку інших людей; виявляє довіру, взаєморозуміння і толерантність у взаємодії з іншими людьми; проявляє ціннісне ставлення до прикладів подвижництва, самопожертви в ім'я ідеалів добра, миру, краси, істини і справедливості; має ґрунтовні знання про красу, вчинок, моральну відповідальність, духовність, способи їх вияву в різних ситуаціях взаємодії; розуміє поняття «потворне», «піднесене», «героїчне» та їх значення для майбутньої професійної діяльності; проявляє стійку потребу та свідому саморегуляцію в особистісно-моральних актах самовизначення, що узгоджуються із розумінням краси; активно здійснює красиві вчинки у повсякденному житті.

Середній рівень. Студент загалом позитивно ставиться до краси вчинку інших людей, але нейтрально до прикладів подвижництва, самопожертви; має достатні знання про красу, вчинок, моральну відповідальність, духовність, визначає лише деякі способи їх вияву в різних ситуаціях взаємодії; має уявлення про красиве, потворне, піднесене, героїчне, проте вони сформовані фрагментарно; не завжди усвідомлює їх значення для духовного життя; майже не виявляє волю в особистісно-моральних актах самовизначення, що узгоджуються із розумінням краси; володіє окремими навичками здійснення красивого вчинку.

Низький рівень. Студент байдуже або негативно ставиться до краси вчинку інших людей та прикладів подвижництва, самопожертви в ім'я

ідеалів добра, миру, краси, істини і справедливості; має поверхові знання про красу, вчинок, моральну відповідальність, духовність, не знає способи їх вияву в різних ситуаціях взаємодії; уявлення про красиве, потворне, піднесене, героїчне відсутні; не здійснює саморегуляцію своєї діяльності, не вміє виявляти довіру, взаєморозуміння і толерантність у взаємодії з іншими людьми.

Із метою діагностики рівнів вихованості краси вчинку студентів за визначеними критеріями (емоційно-ціннісний, когнітивний, учинково-поведінковий) та показниками (позитивна орієнтація на здійснення красивого у вчинках та поведінці; стійке ціннісне ставлення до краси вчинку інших людей; повнота та осмисленість знань про зміст та значення красивого вчинку, про красу, вчинок, моральну відповідальність, духовність; ступінь розуміння способів їх вияву в різних ситуаціях; уявлення про красиве, потворне, піднесене, героїчне; усвідомлення їх значення для повноцінного життя; уміння використовувати знання про красу вчинків у буденних ситуаціях; готовність до здійснення вчинків, що мають моральний, подвижницький і героїчний характер) нами застосовано комплекс методів науково-педагогічного дослідження, зокрема анкетування, тестування, спостереження, експертну оцінку, бесіду та апробованих методик (авторська методика «Моє бачення краси вчинку» (опитувальник), анкетування (визначення ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокича), методика В. О. Мельникова та Л.Т. Ямпольського на визначення фактора совісності (опитувальник), методика дослідження спрямованості на мислення та мотивацію розвитку духовного потенціалу «Книжкова полиця» (Е.О. Помиткіна).

З метою визначення у студентів позитивної орієнтації на здійснення красивого у вчинках і поведінці, поваги до соціальних норм і важливість дотримання етичних вимог ми використали школу совісності В.О.Мельникова та Л.Т. Ямпольський [129]. Цей опитувальник дає змогу визначити осіб з високим значенням фактора совісності, бо для них

характерні такі особливості особистості, що впливають на мотивацію поведінки: почуття відповідальності, сумлінність, стійкість моральних принципів. В своїй поведінці вони дотримуються етичних стандартів, завжди прагнуть до виконання соціальних вимог, а висока сумлінність зазвичай поєднується з хорошим самоконтролем. Студентам був запропонований ряд тверджень, на які вони повинні були відповісти «так» або «ні». Інтерпритація результатів здійснювалася відповідним чином, чим більше набрана сума балів перевищує 10, тим більше в суб'єкта виражений альтруїзм, бажання допомогти людям, і навпаки, чим менша сума балів від 10, тим більше у суб'єкта виражена егоїстична тенденція (Додаток 3).

З метою діагностики стійкого ціннісного ставлення до краси вчинку інших людей використовували методику «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич) [129], яка визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої (Додаток 2).

Методика вивчення ціннісних орієнтацій М.Рокича, заснована на прямому ранжируванні списку цінностей: термінальні - переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути; інструментальні - переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації.

З метою глибокого проникнення в систему ціннісних орієнтації були здійсненні зміни інструкції, що дають додаткову діагностичну інформацію і дозволяють зробити більш обґрунтовані висновки. Відповідно респондентам були запропоновані списки цінностей, які вони розмістили за списком «Реалізовані в житті», «Бажаю реалізувати в житті».

Взагальному підрахунок методики ми здійснили за відповідними видами цінностей. Отже, термінальні цінності: цінності професійної спрямованості (активне діяльне життя, цікава робота, всезагальна повага, творчість, пізнання); цінності особистого життя (здоров'я, любов, хороші друзі, щасливе сімейне життя, розваги); індивідуальні цінності (матеріально забезпечене життя, розвиток); цінності, що визначають спрямованість до

краси вчинку (впевненість в собі, свобода, краса природи та мистецтва, життєва мудрість, розуміння і повага до оточуючих, щастя інших людей). До інструментальних цінностей віднесли: цінності інтелектуально-професійної спрямованості (дисциплінованість, освіченість, відповідальність, ефективність в справах); етичні цінності (вихованість, чуйність, чесність); індивідуальні цінності (акуратність, життєрадісність, високі запити до життя, непримереність до недоліків в собі та інших). Особливо важливими для нас є цінності, що визначають спрямованість до краси вчинку (незалежність, самоконтроль, сміливість у відстоюванні своєї думки, тверда воля, широта поглядів, терпимість).

Для виявлення повноти та осмисленості знань про зміст та значення красивого вчинку, про красу, вчинок, моральну відповідальність, духовність, ступінь розуміння способів їх вияву в різних ситуаціях, уявлення про красиве, потворне, піднесене, героїчне та усвідомлення їх значення для повноцінного життя знань використовували розроблену нами анкету (Додаток 1), яка складається з 8 запитань, що стосувалися як показників когнітивного компоненту, так і давали змогу певною мірою діагностувати ставлення студентів до красивого у поведінці людей. З огляду на це, запитання подавалася студентам у письмовій формі.

З метою визначення уміння використовувати знання про красу вчинку і у буденних ситуаціях та готовність до здійснення вчинків, що мають моральний, подвижницький і героїчний характер використано методику дослідження спрямованості на мислення та мотивацію розвитку духовного потенціалу «Книжкова полиця» (Е.О. Помиткіна) (Додаток 4). Використання цієї методики дозволяє не тільки виявити актуальні потреби та мотиви особистості, але й прогнозувати потенційно можливі напрямки її розвитку.

Працюючи з опитувальником студенти мали змогу розподілити мотиви та потреби у відсотковому співвідношенні відповідно до їх актуальності для респондента. Е.О. Помиткін зазначає, що до методики потрібно визначити, які потреби та мотиви є домінуючими: дефіцитарні чи духовні. Для цього

потрібно порівняти суму відсотків, присвоєних 5 рівням нижньої частини піраміди з сумою відсотків, присвоєних 5 рівням її вертикальної частини. Якщо переважає сума відсотків п'яти нижніх рівнів - визначальними в поведінці є дефіцитарні мотиви, спрямовані на себе. Якщо переважає сума відсотків рівнів з шостого по десятий - це свідчить про домінантність потреб і мотивів вищого порядку – метамотивів, пов'язаних із розвитком духовного потенціалу особистості. Е. Помиткін визначає їх як: мотиви духовного самовдосконалення (відтворення прекрасного і досконалого в собі), служіння, допомоги потребувачим (примноження добра, покращення світу), мудрості (пошук і примноження істини), праведності (дотримання духовних принципів, відтворення гармонії у власному житті) та святості (приймання та виконання духовної місії, духовне подвижництво та наставництво) [118, с. 100]. Як визначає автор для «океанічні відчуття» – це пікові переживання не притаманні буденній свідомості людини, характерні для особливостей з актуалізованою духовною мотивацією і пов'язані з моментами, коли людина відчуває, що досягла вершини, надзвичайного щастя, свободи. Дані переживання не залежать від релігійності людини, тому духовні потреби притаманні кожній особистості (А. Маслоу, У. Джеймс) [97].

Для обробки результатів ми також скористалися шкалою, відповідно до якої оцінюється відсоткове значення, присвоєне духовним потребам і мотивам за шкалою: високий рівень розвитку духовної мотивації складає від 70 до 100%, середній від 30 до 69%, низький від 0 до 29%.

За словами Е.О. Помиткіна, доцільним є також розгляд окремих результатів за кожним рівнем з метою виявлення причин несформованості мотивів і незадоволеності біологічних, соціальних і духовних потреб особистості.

Використання методики дозволить виявити деякі особливості формування потреб і мотивів особистості. Автор методики визначає, що для особистості з актуальними духовними потребами більш притаманними є толерантність, терпимість до думок і потреб інших, які не співпадають з

власними думками і потребами, а в свою чергу, людина для якої актуальними є дефіцитарні потреби схильно скептично і навіть агресивно ставитися до вищих буттєвих потреб і мотивів [118, с. 102].

Важливим для нашого дослідження є те, що використання методики діагностики спрямованості мислення та провідних особистісних мотивів, є залежність результатів від соціальних досягнень, статусу та ставлення до інших людей. Е.О. Помиткін зазначає : «Так, для здорової, самореалізованої особистості достатньо підтримувати певні соціальні здобутки на прийнятому рівні, який дає можливість розвиватися далі. Така людина, отримавши певне соціальне схвалення, посаду, матеріальний статок – не прагне до безкінечності збільшувати досягнуте, а засвоює нові уроки: Краси, Добра, Істини, Любові. Вона свідомо покращує себе і світ, допомагає потребуєчим, досягає вершин мудрості і т. п. У протилежному випадку людина жертвує власним розвитком заради накопичення грошей, узурпації влади, визнання, слави. Як правило, при цьому вона втрачає радість, притаманну новизні пізнання та духовного сходження, цинічно ставиться до життя, яке для неї втратило сенс» [118, с. 103].

Використання методики у нашому дослідженні є важливим, бо діагностика спрямованості мислення та провідних особистісних мотивів «Книжкова полиця» на практиці дозволяє не тільки виявляти актуальні потреби та мотиви особистості, але й прогнозувати потенційно можливі напрямки її розвитку.

2.2. Особливості ставлення студентів для краси вчинку

Студентство Лісовський В. розглядає як специфічну соціальну групу, яка характеризується особливими умовами життя, праці та побуту, соціальною поведінкою, психологією, системою ціннісних орієнтацій.

Б. Ананьєв розглядає студентський вік як сенситивний період для розвитку основних соціогенних потенцій людини як особистості:

- 1) формування професійних, світоглядних і громадянських якостей

майбутнього фахівця; 2) розвитку професійних здібностей і сходження до вершини творчості як передумова подальшої самостійної професійної творчості; 3) центральний період становлення інтелекту і стабілізації рис характеру; 4) відбувається перетворення мотивації та всієї системи ціннісних орієнтацій; 5) інтенсивно формуються соціальні цінності у зв'язку з професіоналізацією.

З метою перевірки теоретичних положень, обґрунтованих у першому розділі, та підтвердження робочої гіпотези нами було застосовано педагогічний експеримент. Рівень вихованості краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету навчальних зростатиме за умов: методично-організаційна підготовка викладачів університету до виховання краси вчинку студентів; мотивація студентів до активної участі у культурно-мистецькій, волонтерській і доброчинній діяльності університету; оптимізація морального та естетичного виховання студентів шляхом пропагування прикладів героїзму, подвижництва та високоморальної поведінки їхніх співвітчизників.

Рівень вихованості краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету емоційно-ціннісним критерієм діагностовано за двома показниками та використано методики: «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич), «Шкала совісності» (В. О. Мельникова та Л.Т. Ямпольського).

З одного боку, стратегія совісності є найкращим способом дотримання норм і правил моральної культури в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії, але в деяких випадках його вияв зумовлюється недостатньою сформованістю у студентів вольових якостей, почуття власної гідності. Такі випадки потребували корекції в процесі подальшої спеціально організованої виховної роботи.

Особливо вразило нас, що більшість студентів визначило, що не бажають допомагати іншим, і цим показали егоїстичну тенденцію (66,81 %).

Для визначення орієнтації та спрямованості студентів на красиве у поведінці та вчинках ми використовували методику «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич).

Методика ціннісних орієнтацій М. Рокича визначає змістовну сторону спрямованості особистості, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності. У методиці цінності розподілені за двома типами: термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності-засоби). Термінальні цінності – пріоритет на використанні здібностей, сил та можливостей для досягнення цілей, інструментальні – пріоритет на «високі вимоги до життя та високі домагання». Кожний із названих типів у методиці презентується через 18 цінностей. Досліджуваному варто проранжувати спочатку термінальні цінності, потім інструментальні – від більш значущих до незначних. Таким чином було проаналізовано ієрархію цінностей студентів вищого педагогічного навчального закладу [20, с. 217-219].

Як свідчать результати, найбільш значущі термінальні цінності для більшості студентів усіх навчальних закладів – це «любов» (духовна і фізична близькість з коханою людиною) (рангове місце 1), «здоров'я» (фізичне і психічне) (рангове місце 2), «щасливе сімейне життя» (рангове місце 3), «матеріально забезпечене життя» (відсутність матеріальних проблем) (рангове місце 4), «розваги» (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків) (рангове місце 5), «наявність вірних і хороших друзів» (рангове місце 6).

Останні рангові місця в ієрархії термінальних цінностей студентів займають «творчість» (можливість творчої діяльності), «пізнання» (робота над собою, постійне фізичне і духовне удосконалення), «краса природи та мистецтва» (переживання прекрасного в природі та мистецтві), «щастя інших людей» (благополуччя, розвиток і досконалість інших людей, всього народу, людства взагалі).

Студенти надають перевагу цінностям особистого життя та індивідуальним цінностям, водночас естетичні цінності, цінності, що

визначають спрямованість до краси вчинку, особистісний розвиток та прагнення бути корисним у суспільстві для них не є пріоритетними. Визначених студентами інструментальних цінностей: «терпимість» (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим помилки і омани) (ранговий номер 1), «чесність» (правдивість, щирість) (ранговий номер 2), «життєрадісність» (почуття гумору) (ранговий номер 3), «вихованість» (хороші манери) (ранговий номер 4). Останні місця проранжованих студентами цінностей займають «неприміреність до недоліків в собі та інших», «тверда воля» (вміння настояти на своєму, не відступати перед перешкодами), «ефективність в справах» (працьовитість, продуктивність в роботі), «високі запити» (високі потреби до життя).

Отже, можна констатувати, що серед груп термінальних цінностей студенти віддають перевагу цінностям особистого життя, а естетичні цінності та цінності самовдосконалення посідають останні місця у списку. Важливим вважаємо відмітити те, що і ієрархічній структурі розподілу груп цінностей група цінностей, що визначає спрямованість до краси вчинку посідає низьке положення, а цінностей професійної спрямованості – середнє. Якщо розглянути визначені інструментальні цінності, то студенти віддають перевагу емоційним цінностям.

Результати діагностики вказують, що більше 20% студентів виявляють орієнтацію на здійснення красивого у вчинках та поведінці, проте тільки 14% – ціннісне ставлення до краси вчинку інших людей.

Даючи відповіді на запитання розробленої нами анкети, зокрема розкриваючи сутність поняття „краси вчинку”, 21,4 % студентів зазначило, що „це відображення у свідомості людей розв’язаних, знятих суперечностей соціальної дійсності, суперечностей між назрілими, але не реалізованими потребами це вчинки здійсненні без вигоди для себе”, 48,5 % студентів у своїх відповідях визначило: «інтегративна якість особистості, що включає знання про сутність красивого у вчинковій сфері людини, ціннісне ставлення до прикладів великого подвижництва, самопожертви в ім’я ідеалів добра,

миру, краси»; 30,1 % студентів вважали, що поняття „краса вчинку” використовується для позначення «здатність людини з допомогою рис свого характеру, темпераменту взаємодіяти зі світом, з іншими людьми та відчувати себе повноцінно у колі будь-якого спілкування».

Досить важливими для нашого дослідження є відповіді студентів, які визначають поняття «краси вчинку» такими термінами. Студенти Вінницького національного аграрного університету визначили: «Це не тільки величні подвиги, але й мистецтво, наука, техніка, якій людина віддає своє життя заради покращення долі всього людства», «Поняття «краса вчинку» трактується по різному. З моєї точки зору – це моральний вчинок, який приносить вдячність, щирість і повагу до тієї людини, яка його здійснила, адже цим можна надихнути іншу людину до гарних і хороших вчинків. Людина пізнається іншими не словами, а вчинками», «Краса вчинку – це гармонія у думках і діях. Роблячи такі вчинки, людині не потрібна похвала, а лише духовна рівновага зі світом», «Визначає наскільки той чи інший людський вчинок буде корисним, яскравим та пам'ятним для теперішніх і майбутніх поколінь», «Як на мене, здається краса вчинку – це передусім внутрішній, душевний зміст, коли людина живе в любові і гармонії з навколишнім світом», «Поняття «краса вчинку» - це вияв у людини всіх добрих цінностей, в яких проявляється вчинок людини», «Це бажання людини вчиняти правильно незалежно від думки оточуючих, у тій чи іншій ситуації», «Самопожертва заради суспільного добробуту», «Той факт, який зроблений людиною, добрий вчинок, який здатен прикрашати саму людину», «На мою думку, вчинки мають йти від душі та серця, завжди потрібно думати, чим твій вчинок обернеться для інших та для тебе самого. Тому й в народі кажуть «не знаєш як вчинити – вчини по людськи».

Актуальними для нашого дослідження були такі відповіді студентів: «Прагнути до красивого людина повинна добровільно, якщо вона цього щиро бажає, звісно буде використовувати красиві вчинки», «Прагнення до красивого у будь-якій життєвій ситуації, забезпечить впливовий статус у

суспільстві», «Прагнути до красивого у поведінці потрібно, бо ввічливі манери, культура, вихованість, естетичність є головними принципами, фундаментом власної поведінки. З людиною, яка культурна в своїй поведінці приємно і цікаво проводити час», «Прагнути до красивого потрібно, задля самовдосконалення, але й не згубити в цей час власної неповторності», «Звичайно потрібно, бо якщо людина буде чинити по-справедливості і прагнути ідеальності у своїх вчинках, то світ зміниться на краще», «Потрібно прагнути до красивого у власній поведінці, бо про людину говорять її вчинки, які є красивими і характеризують людину відповідним чином», «Звичайно ж, важливо, адже краса у власній поведінці – запорука того, що й люди, які нас оточують теж будуть прагнути до красивого у власній поведінці», «Звичайно кожна людина прагне здобути і проявляти у собі якості, які приносять позитивні, гармонійні зрушення не тільки у поведінці, а й духовне збагачення», «На мою думку, дуже важливо прагнути до красивого у своїй поведінці, адже як ти поведешся з людьми, так і люди ставитимуться до тебе».

Даючи відповіді на друге запитання, 19,1 % студентів погодилося з тим, що героїчний вчинок: «це та цінність, що дає людині можливість відчувати себе необхідною для оточуючих людей та приносить їй душевний спокій та мудрість». 44,3 % студентів також визначили «знання, правила та етична поведінка, з метою мати корисливу допомогу від держави та суспільства». А 36,6 % студентів дали відповідь: «спроба переконати людей у вищості ідеальних цінностей, служіння вселюдському, а воно може бути не тільки у сфері духовній, але й боротьбою у світі матеріальному визначивши, що не помічають у одногрупників красивого у поведінці і вчинках».

Відповідаючи на питання «Що, на Вашу думку, означає поняття «героїчний вчинок»?». Відповіді 44,5 % студентів можна в загальному вигляді охарактеризувати таким чином: «вчинок здійснений на користь держави, суспільства, інших людей». 35,4 % студентів зазначили, що «врятувати

людину ціною власного життя», 20,1 % студентів не відповіли на дане питання.

Особливо вразили нас такі відповіді студентів: «На мою думку. Героїчний вчинок – вчинок людини, яка самовіддано прямує до цілі. Не дивлячись на перешкоди і загрози. Прикладами героїчних вчинків є дії наших співвітчизників у зоні АТО», «Розуміє це поняття як те, що люди ризикують своїм життям заради благополуччя життя громадян. Яскравим прикладом є вчинки героїв Небесної Сотні», «Героїчний вчинок – це вчинок за який нічого не чекають, ні винагороди, ні похвали. Наприклад, грошові перекази в добротинні фонди анонімно», «Хочу навести приклад свого знайомого. Він ціною свого життя врятував маленьку дівчинку, кинувшись під машину. Я вважаю, його героєм», «Я вважаю героями тих людей, які відстоювали наші інтереси на Євромайдані та записуються добровольцями в АТО».

Важливими для нашого дослідження є такі відповіді студентів: «Я бажаю використовувати приклади героїчних вчинків, адже вони здатні підіймати власну самооцінку і змінюють нас в очах інших», «Я не хочу бути героєм, але я хочу допомагати іншим, співпереживати, адже доброта – це фундамент для щасливого життя», «Звичайно, я бажаю робити щось важливе і потрібне для суспільства. Не для вигоди, не для винагороди, а для власної душевної рівноваги, гордості, заради власного життя», «Я бажаю використовувати приклади героїчних вчинків, адже сьогодні показує, що у нашому суспільстві людяність зникає».

На третє запитання, яке стосувалося бачення красивого у поведінці людей: студенти (42 %) відповіли «Так». Інші респонденти розподілися відповідним чином: (23,3 %) визначили, що у деяких одногрупників помічають красиве поведінці, а (35,7%) студентів відповіли «Ні».

Даючи відповідь на четверте запитання анкети («Хто, із запропонованих героїв, імпонує Вам найбільше?», 19,4 % студентів зазначило, «Майборода Дмитро Олександрович (1980-2014) – український військовик, Герой України, до останнього керував літаком над зоною АТО,

що дозволило іншим членам екіпажу евакуюватися». 44,1 % студентів дали відповідь «Генрі Форд (1863-1947) – конструктор автомобілів, засновник корпорації «Форд Мотор», вперше почав використовувати промисловий конвеєр». 36,5 % студентів «Андрій Бульба – герой повісті «Тарас Бульба» М. В. Гоголя, який відрікся від усього козацтва, християнської віри та рідної землі заради кохання».

Відповідаючи на п'яте питання анкети респонденти розподілилися у відсотковому співвідношенні таким чином: 19,1 % студентів визначили «у вільний час надаю перевагу читанню додаткової фахової літератури, набираюсь досвіду підпрацьовуючи, що допоможе стати мені «майстром» своєї справи», 34,8 % студентів - «читаю художню літературу, відвідую театр, інші світські заходи, намагаючись розширити свою ерудицію, підвищити культурний рівень», 46,1 % студентів зазначили «роблю усе щоб відновити свої фізичні і психічні сили: просто лежу і мрію, прогулююсь з друзями, «вишу в соцмережах».

Відповідаючи на питання «Чи оговорюєте Ви з одногрупниками, викладачами вчинки побачені в кіно-, відео- і телефільмах?», 32,3 % студентів визначили «охоче обговорюю»; 42,7 % студентів обмежилися твердженням, що «іноді, якщо щось особливо сподобалась». Решта респондентів висловила «не обговорюю».

Наведені дані засвідчують, що лише невелика кількість респондентів, охоплених констатувальним етапом експерименту, володіла знаннями, необхідними для розуміння краси вчинку.

Результати свідчать, найбільшу тривогу викликає те, що у 10,6% студентів мають високий рівень знань про красу, вчинок, моральну відповідальність, духовність, способи їх вияву в різних ситуаціях. Також необхідно відзначити, що студентів, які не володіють уявлення про красиве, потворне, піднесене, героїчне, їхнє значення для духовного життя – 26,4 %.

З метою визначення вміння використовувати уміння про красу вчинків у буденних ситуаціях і готовності до здійснення вчинків, що носять

моральний, подвижницький і героїчний характер використано методику дослідження спрямованості на мислення та мотивацію розвитку духовного потенціалу «Книжкова полиця» (Е.О. Помиткіна) (Додаток 4). Використання даної методики дозволяє не тільки виявити актуальні потреби та мотиви особистості, але й прогнозувати потенційно можливі напрямки її розвитку.

Для обробки результатів ми використовували шкалу, відповідно до якої оцінюється відсоткове значення, присвоєне духовним потребам і мотивам (друга піраміда потреб і мотивів) за шкалою: високий рівень розвитку духовної мотивації складає від 70 до 100%; середній – від 30 до 69%; низький – від 0 до 29 %) [118, с.102].

Отримані результати дослідження дають можливість охарактеризувати рівні вихованості краси вчинку студентів – високий, середній та низький.

Після проведення діагностичних зрізів нами було відібрано контрольні та експериментальні групи. При відборі зазначених груп виходили із необхідності забезпечити рівність умов для експериментальних і контрольних груп. Аналіз діагностичних результатів, кількісний склад, необхідність забезпечення однорідності вибірки обумовили поділ студентів на дві групи.

Нами також проводилося опитування фахівців Вінницької області за допомогою анкети «Краса вчинку майбутніх фахівців», який передбачав з'ясування важливості використання прикладів красивих вчинків у вихованні студентів, спрямованої на формування у студентів бажання здійснювати вчинки, які носять красивий характер. У відсотковому відношенні розподіл фахівців поділено на групи: високий рівень означеної показало 15,3 % - визначили, що «сучасне суспільство потребує добросовісних і порядних працівників, які б несли красу у своїх вчинках»; середній рівень – 37,8 %, визначили, що «краса вчинку необхідна складова вихованості фахівців, але лише для особистого життя і власних інтересів»; низький рівень – 46,9%, визначили, що «фахівцям потрібно краще знати власну справу, але не знання про красу вчинку». Особливе занепокоєння викликав той факт, що переважна

більшість працівників визначила, що для власної справи та власної роботи їм не особливо потрібні знання про красу вчинку та бажання використовувати ці знання у власному житті.

Висновки до другого розділу

У розділі здійснено аналіз стану виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету; визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні вихованості краси вчинку студентів; представлено аналіз результатів констатувального етапу експерименту.

Для з'ясування рівнів вихованості краси вчинку студентів, на основі аналізу наукових джерел виокремлено такі критерії з показниками: *емоційно-ціннісний* (позитивна орієнтація на здійснення красивого у вчинках та поведінці; стійке ціннісне ставлення до краси вчинку інших людей); *когнітивний* (повнота та осмисленість знань про зміст та значення красивого вчинку, про красу, вчинок, моральну відповідальність, духовність; ступінь розуміння способів їх вияву в різних ситуаціях; уявлення про красиве, потворне, піднесене, героїчне; усвідомлення їх значення для повноцінного життя); *учинково-поведінковий* (уміння використовувати знання про красу вчинків у буденних ситуаціях; готовність до здійснення вчинків, що мають моральний, подвижницький і героїчний характер).

На основі визначених критеріїв та їх показників схарактеризовано три рівні вихованості краси вчинку: високий, середній, низький.

З метою виявлення рівнів вихованості краси вчинку студентів визначено комплекс діагностичних методик та методів, за допомогою яких вимірювалися окремі показники визначених критеріїв: авторська анкета «Моє бачення краси вчинку», методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич), методика «Шкала совісності» (В. Мельников, Л. Ямпольський), методика «Книжкова полиця» (Е. Помиткін).

З'ясовано причини переважання середнього та низького рівнів вихованості краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету:

студентам бракує знань про красу вчинку, моральну відповідальність, духовність, способи їх вияву в різних ситуаціях взаємодії; у них недостатня мотивація на самореалізацію красивих вчинків, рівень взаєморозуміння і толерантності у взаємодії з іншими людьми; небажання проявляти ціннісне ставлення до прикладів подвижництва, самопожертви в ім'я ідеалів добра, миру, краси, істини і справедливості.

РОЗДІЛ 3

ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАННЯ КРАСИ ВЧИНКУ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Обґрунтування педагогічних умов виховання краси вчинку студентів аграрних вищих закладів освіти

Під педагогічними умовами ми розуміємо обставини від яких залежить кінцевий результат реалізації мети і завдань виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету. Обставини забезпечуються педагогічним керівництвом, спеціально створюються.

У навчальному посібнику "Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій" (О.М. Пехота) зазначено, що педагогічні умови – це категорія, що визначається як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створених, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети.

На думку Г. Голубової, педагогічні умови – це особливості організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості [29].

Нами виділено, обґрунтовано та експериментально перевірено три педагогічні умови виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету: методично-організаційна підготовка викладачів університету до виховання краси вчинку студентів; мотивація студентів до активної участі у культурно-мистецькій, волонтерській і доброчинній діяльності університету; оптимізація морального та естетичного виховання студентів шляхом пропагування прикладів героїзму, подвижництва та високоморальної поведінки їхніх співвітчизників.

Забезпечення методично-організаційної підготовки викладачів університету до виховання краси вчинку студентів є важливою умовою через те, що куратор академічної групи виступає у ролі головного суб'єкта

виховання і спрямовує свої зусилля на формування особистості майбутнього фахівця, сприяє виробленню у нього ціннісної свідомості, системи ставлень до дійсності, у тому числі до краси вчинку особистості. Сучасний куратор має забезпечувати координацію індивідуальних програм навчання та самовиховання студентської молоді, створювати сприятливі умови для розвитку колективу студентської групи.

Згідно Програми розвитку розвитку інституту наставників гуманітарно-педагогічного факультету НУБІП України, наставник академічної групи (курсу) – науково-педагогічний працівник, який за поданням деканату наказом ректора призначений виконувати обов'язки, у визначених студентських групах, упродовж терміну їх навчання. Наставник академічної групи здійснює окреме відповідальне доручення ректора, спрямоване на формування патріотично налаштованих громадян України з високими моральними цінностями та духом, людськими ідеалами та переконаннями, знанням історії і культури українського народу, національною свідомістю та людською гідністю, любов'ю до рідної землі, родини, свого народу, колективу Університету, бажанням працювати задля розквіту держави, готовністю в будь-який час стати на захист Батьківщини, глибоким розумінням громадянського обов'язку, повагою до Конституції України, законів України, державної мови і символіки, історії Університету та його видатних учених (відповідно до Програми розвитку університету «Голосіївська ініціатива – 2020») [127].

Як зазначає Осипова Т.Ю., куратор (наставник) студентської академічної групи – це наставник і організатор, вихователь і консультант для студентів групи. Він повинен спрямовувати виховну роботу групи, розвивати у студентів активність, самостійність, ініціативу, почуття відповідальності та зацікавленості в навчанні. Куратор постійно знаходиться в діловому спілкуванні зі студентами групи, добре знає кожного з них, що надає йому можливість впливати як на колектив групи в цілому, так і на кожного окремого студента. Основною метою роботи куратора є створення колективу

в групі. Для цього необхідно проводити різноманітні заходи, в організації яких повинні брати участь усі студенти. Щодо визначення ролі куратора, то куратор академічної групи є координатором дій усіх викладачів ВНЗ щодо здійснення ними навчальної і виховної мети. Куратор є головною ланкою у стосунках професорсько-викладацького складу, ректорату зі студентами і їх батьками. Він має допомагати студентам пізнавати й шанувати традиції і закони вищого навчального закладу, швидше адаптуватися в ньому. Робота з батьками теж є обов'язком куратора: контакт із групою неможливий без знання сімейних умов, родинних стосунків тощо. Робота куратора вищого навчального закладу є свідомою, доцільною діяльністю щодо навчання, виховання і розвитку студентів.

Куратор організовує певну систему відносин завдяки різноманітній виховній діяльності групи, яка, у свою чергу, створює умови для індивідуального самовираження кожного студента, розвитку особистості, збереження неповторності й розкриття потенційних здібностей, захисту її інтересів [34]

Традиційна модель кураторства (Н. Краснопільська) функціонувала ще в системі радянської вищої освіти і практично без змін існує й зараз у багатьох вітчизняних вищих навчальних закладах. За цією моделлю куратором академічної групи або кількох студентських груп (об'єднаних однією спеціальністю) зазвичай призначається викладач, який читає лекції або практичні заняття у студентів і таким чином має можливість регулярного безпосереднього спілкування з ними.

Загальне керівництво роботою кураторів покладено на заступника директора з соціально-гуманітарних питань, який у свою чергу тісно взаємодіє з університетськими структурами щодо позанавчальної та виховної роботи зі студентами. На її думку, мета й завдання діяльності кураторів академічних груп, права та обов'язки куратора академічної групи прописані у відповідному положенні, яке в кожному вищому навчальному закладі має свої особливості з урахуванням специфіки освітньої установи [64].

Згідно Програми виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот» діяльність наставника академічної групи є технологічною. Включає реалізацію визначених функцій: діагностичної, планувальної, організаційної, мотиваційно-стимулюючої, інформаційно-комунікативної, ціннісно-орієнтаційної, «взірця для наслідування», координаційно-спрямовуючої.

Дослідно-діагностична – вивчення мікросередовища, отримання інформації про індивідуально-психологічні особливості кожного студента групи, його інтелектуальних здібностей, широту ерудиції, ставлення до навчання, схильності та обдарувань, рівень вихованості й культури [107].

Планування – проектування виховної роботи на основі всебічного вивчення предмета та умов діяльності наставника. Ця функція передбачає розробку спеціального підходу до окремо взятого вихованця, враховуючи його рівень вихованості, індивідуально-психологічних особливостей.

Організаційно-реалізуюча функція – означає реалізацію індивідуальних і колективних виховних планів і програм, дотримуючись етапів розгортання відповідних методик чи технологій, основних закономірностей і принципів виховання. Також педагог повинен створювати умови, відповідний морально-психологічний клімат, творчу атмосферу, які спонукають вихованців до самореалізації, скеровують на участь у соціальнозначимих проектах [107].

Мотиваційно-стимулююча функція включає комплекс цілеспрямованих послідовних педагогічних дій із долученням молоді до важливих подій. Ця функція передбачає створення педагогом таких умов, які спонукали вихованців до самореалізації, скеровували на участь у соціально-значимих проектах.

Контрольно-коригуюча функція передбачає корекцію методики та підходів виховання, що забезпечує підвищення ефективності виховних впливів.

Інформаційно-комунікативна – функція наставника, що забезпечує отримання інформації про ставлення студента до процесу самовдосконалення

та розвитку у заданому напрямі, рівень сприймання, розуміння, осмислення підопічним предмета осягнення. Добре налагоджений інформаційно-комунікативний контакт закладається на ґрунті довірливих стосунків. Наставник спілкується із викладачами-предметниками, суб'єктами навчально-виховної роботи університетського колективу, керівництвом університету, батьками студентів у справі виховання підопічних увіреної академічної групи [107].

Функція «взірця для наслідування» визначає бажання наставника здійснювати вчинки шляхетні та поведінку, що узгоджуються з правом, мораллю і культурою. Наставник має бути професійним викладачем, у своїй справі – вмілим і досвідченим фахівцем, явним лідером, бо тільки прикладом власних досягнень він може виховати велику людину.

Координаційно-спрямовуюча – функція наставника, направлена на взаємодію студента з усіма суб'єктами організаційно-виховної роботи університету.

Усе це спонукало нас, при розробці і реалізації педагогічних умов виховання краси вчинку, звернути особливу увагу на методично-організаційної підготовку викладачів університету до виховання краси вчинку студентів краси вчинку в освітньому середовищі університету. Значний внесок у розв'язання проблеми підготовки вчителя вніс А.Макаренко, який підкреслював складність, діалектичність та рухомість педагогічної науки, якою повинен володіти кожний вчитель. Загальнотеоретичні основи цієї проблеми розроблені у працях О.Леонтьєва, В.Мясіщева, Б.Ананьєва, С.Рубінштейна, Д.Унадзе та інших.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття методично-організаційної підготовка викладачів вживається в різних значеннях. Готовність визначається як наявність здібностей (С.Рубінштейн; Н.Левітов, Б.Ананьєв), якість особистості (К.Платонов), психологічний стан, суттєва ознака установи (Д.Унадзе; І.Блажава), психологічна умова успішності виконання діяльності (І.Ладанов), цілісне явище, скріплене переконаннями,

морально-вольовими якостями особистості, способами поведінки, знаннями про професію та практичними вміннями та навичками (Р.Романенко; В.Серіков). Д.Унадзе визначає готовність як специфічний стан, в основі якого покладено установка особистості до виконання певної діяльності, спрямованої на задоволення її актуальної потреби. На думку вченого, утворення психологічних установок відбувається в процесі здатності індивіда преломляти в свідомості вплив зовнішніх умов.

До поняття «професійної компетентності спеціаліста» звертається В.Сластьонін [143, с.13] та включає його у змістовий компонент. До показників готовності він відносить здатність ідентифікувати себе з іншими; психологічний стан, що відображає динамізм особистості, багатство її внутрішньої енергії, ініціативність, волю, винахідливість, емоційну стійкість, яка забезпечує витримку; професійно-педагогічне мислення, що дозволяє проникати в причинно-наслідкові зв'язки педагогічного процесу, аналізувати свою діяльність, відшукувати науково обґрунтовані пояснення успіхів та невдач, а також передбачати результати роботи. Згідно позиції дослідника, професійно-педагогічна готовність – це складний синтез взаємопов'язаних структурних компонентів: - психологічна готовність (сформована спрямованість на педагогічну діяльність, установка на роботу в школі); - науково-теоретична готовність (наявність необхідного обсягу педагогічних, психологічних, соціальних знань, необхідних для компетентної педагогічної діяльності); - практична готовність (наявність сформованих на належному рівні професійних знань і умінь); - психофізіологічна готовність (наявність відповідних передумов для оволодіння педагогічною діяльністю, сформованість професійно значущих якостей); - фізична готовність (відповідність стану здоров'я та фізичного розвитку вимогам педагогічної діяльності та професійної працездатності) [143]. Готовність до певної діяльності передбачає здатність людини адекватно оцінювати навколишню дійсність, що базується на повноті знань про неї, сформовані вміння знаходити потрібну інформацію у різних ситуаціях (визначених і не

визначених) і на цій основі приймати рішення щодо варіанту поведінки і діяти у рамках розумного балансу між своїми потребами, очікуваннями, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності [143].

Беручи до уваги вище наведене, у нашому дослідженні поняття «методично-організаційна підготовка викладачів університету до виховання краси вчинку студентів» будемо розуміти як такий стан взаємопов'язаної діяльності усіх систем особистості педагога, що дозволяє йому ефективно виконувати виховні функції направлені на розуміння поняття краси вчинку студентів та бажанні використовувати набуті знання у власній педагогічній діяльності.

Особливу увагу ми приділяємо психологічній готовності наставників до виховання краси вчинку студентів. На нашу думку готовність до виховання краси вчинку включає: їх вмотивованість до виховної діяльності; знання у галузі психології, педагогіки, теорії і методики виховання; володіння знаннями про красу вчинку, як важливу особисту, національну, загальнолюдську цінність, приклади її прояву в Україні та світі; знання про особливості віку студентів, специфіку їх професійної підготовки; емпатійне ставлення до студентів; рефлексію особистої готовності до виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету; актуалізовані потреби у підвищенні власної педагогічної майстерності щодо формування відповідних особистісних властивостей вихованців

Методично-організаційна підготовка кураторів до виховання краси вчинку студентів передбачає: здатність до впорядкованої, логічно вибудованої педагогічної і наставницької діяльності, що базується на врахуванні закономірностей і принципів виховання, творчих підходах; розвинені уміння і навички співпраці з різними суб'єктами виховання коледжу (студентський актив, дирекція, викладачі фахових дисциплін); володіння методиками діагностики рівня вихованості краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету; методиками виховання краси вчинку студентів. В.О. Сухомлинський зазначав, від того як вихователь навчить

своїх вихованців відчувати внутрішній світ інших людей, від цього залежить духовна краса особистості. Мистецтво виховання людини є мистецтвом співпереживання [164].

На наш погляд, процес забезпечення методично-організаційної підготовка викладачів до виховання краси вчинку студентів має розпочинатись вибору кандидатів з яких визначать куратора. У цьому контексті потрібно враховувати досвідченість фахівців університету, бажання займатися кураторською діяльністю, стаж роботи. На нашу думку, призначення куратора академічної групи повинно відповідати визначеним принципам: рекомендації наставників керівниками навчального закладу, перевірка компетентними фахівцями навчального закладу роботи наставника, важливість врахування думки студентського колективу після двомісячного терміну.

Методично-організаційної підготовка викладачів до виховання краси вчинку студентів залежить від рівня їх педагогічної кваліфікації. Його підвищення можна забезпечити у процесі науково-методичного семінару, у програму якого включити актуальні питання теорії і методики виховання особистості майбутнього фахівця, визначення сутності і структури виховання краси вчинку, як важливої інтегративної якості, методик її діагностики та виховання. У процесі семінару наставників груп необхідно спонукати слухачів до проведення досліджень із вивчення студентського колективу та кожного його індивіда, моніторингу рівня вихованості краси вчинку на основі спеціальної методики діагностики. Педагогічним працівникам, призначеним опікати студентські групи слід розтлумачити і обґрунтувати ті функції, що їх має виконувати наставник у процесі виховання краси вчинку (інформаційно-діагностична; планувальна; організаційна; стимулююча; контрольно-коригуюча; функція ідеалу виховання).

Науково-методичний семінар викликає бажання педагогічних працівників використовувати приклади краси вчинку у власній діяльності, забезпечить пошук передового педагогічного досвіду та бажанні

обмінюватися власними знаннями, прикладами виховання краси вчинку, що показує значущість та необхідність сумлінного виконання своїх обов'язків. Важливим є стимулювання настановників академічних груп до участі у науково-практичних міжнародних і всеукраїнських конференціях, «круглих столах», вебінарах з педагогіки.

Наставник здійснюючи виховної роботи зі студентами академічної групи, забезпечує реалізацію системного підходу у формуванні особистості майбутнього фахівця впродовж чотирьох років навчання. Тому працюючи з студентами він повинен враховувати і їх вікові особливості та інтереси відповідно року навчання.

Тому на нашу думку, виховна робота в аграрній закладах вищої освіти повинна відбуватися наступним чином:

1. Потягом першого року навчання відбувається адаптація, першокурсника до умов вищого навчального закладу, його знайомство з новими реаліями життя і праці. Відомо, що будь-яка зміна умов функціонування живих організмів спирається на запас їх фізичної міцності й здатності до психічної саморегуляції та застосування стратегій поведінки, що забезпечують певний амортизаційний ефект адаптаційного стресу. Із огляду на це наставник академічної групи має приділяти увагу формуванню в молоді здорового способу життя (харчування, рухова активність, раціональний режим праці й відпочинку, загартування, профілактика шкідливих звичок), щоб період адаптації не став причиною фізичного й психічного виснаження, погіршення стану здоров'я [107,с. 22].

Куратор, на цьому етапі, має формулювати чіткі за формою й категоричні за змістом вимоги до підопічних вихованців, наголосити на правах і обов'язках, що впливають із нового статусу, аби студент знав, за що хвалять, а за що наказують [91].

Це період навчання куратор, здійснюючи педагогічний супровід, формування академічної групи як колективу та діяльності кожного його індивіда, але при цьому має перекладати частину своїх функцій на актив,

забезпечувати максимальну рольову диференціацію, закріплення обов'язків за певними вихованцями у системі студентського самоврядування, що свідчитиме про організованість підопічних студентів. Вимоги необхідно ставити усій підопічній групі, застосовуючи логіку педагогіки паралельної дії (коли ми маємо справу з колективом). Слід приділяти значну увагу підтримці традицій, формувати педагогічно спрямовану громадську думку, спираючись на загальнолюдські й національно-патріотичні цінності. Педагогічно спрямована громадська думка є однією з найважливіших ознак колективу.

2. Під час другого року навчання наставник має вживати заходів щодо знайомства студентів із пам'ятними і вартими уваги видантини місцями рідного краю та України, що відіграє важливе місце у виховання краси вчинку особистості.

Куратор забезчує студентів знаннями про легендарних відважних героїв студентів (Я. Близнюк, В. Давидов, Л. Богуш, М. Скиба) та сучасну героїчну історію Києва, героїв Небесної Сотні, які загинули на майдані Незалежності та прилеглих до нього вулицях, історію виникнення Герба і Прапора, поважати національні символи. Паралельно, необхідно приділяти увагу опануванню студентами прийомів самовиховання, які будуть потрібні для самовдосконалення та професійного становлення впродовж навчання в університеті й не тільки.

На цьому році навчання доцільно робити акцент на вивченні пам'ятних місць та місць, вартих уваги, у різних куточках України. Звертати увагу на переможну історію нашого народу, що укріплюватиме віру молоді в незламну силу українства в боротьбі за національне визволення (битва на Синіх Водах, битва під Оршею, Конотопська битва). Наставникам академічних груп та іншим суб'єктам виховної роботи слід емансипуватися від превалювання трагізму, катастроф і поразок у календарі пам'ятних дат. Зміст патріотичного виховання має носити оптимістичний характер й формувати переконання студентів у здатності народу до творення держави, ефективної її оборони, протистояння ворогам-агресорам. При цьому варто

зосереджувати увагу молоді на прикладі легендарних «Кіборгів» (оборонці Донецького аеропорту), «Промбергів» (оборонці авдіївської промзони), військового льотчика Костянтина Могилка, який, наказавши екіпажу катапультиватися, ціною власного життя відвів підбите терористами повітряне судно від густонаселених районів міста Слов'янськ (нагороджений званням Героя України посмертно), подвигу Героїв Крут тощо [107].

3. Третій рік навчання передбачає використання наставником академічної групи, щодо виховання краси вчинку проектування професійної біографії студента. Цей період характеризується самовихованням студентів, тому акцен наставник повинен здійснювати на ціннісне ставлення студентів.

Ціннісне ставлення до землі – це якість особистості, що виявляється у небайдужому, чуйному ставленні людини до землі, як одухотвореної годувальниці з її родючістю та здатністю забезпечити добробут і процвітання народу. При цьому земля сприймається як жива матерія, у родючому шарі якої нагромаджена життєдайна енергія продуктивності, що є основою продовольчої безпеки країни, самодостатньою субстанцією, здатною без радикального техногенного втручання давати екологічно чисті, здорові врожаї та забезпечити високу якість життя людей. Ціннісне ставлення до землі проявляється у бажанні людини працювати на землі, її турботі про збереження та відтворення родючості ґрунтів, коли особистість спрямована на ведення екологічно чистого землеробства без забруднення ґрунту хімічними речовинами, зокрема добривами, гербіцидами та пестицидами [107].

Гуманне ставлення до тварин та живої природи – це якість особистості, яка проявляється в етичному, обережному, турботливому поводженні з тваринами та іншими живими організмами, наділеними відчуттями та сприйманням, які негативно реагують на фізичний біль та брутальне ставлення до них із боку людини. Поводження майбутнього фахівця з тваринами і рослинами має відповідати принципам універсальної етики Альберта Швейцера, що передбачає повагу до всього живого. Змістовне

наповнення виховних заходів має пронизувати філософія ноосферогенезу, вимоги сталого розвитку суспільства.

4. Четвертий рік навчання визначається розвитком дослідницьких умінь й навичок студентів. Тому наставник академічної групи забезпечує інтерес студентів до професії, сприяє формуванню професійної компетентності та бажанні здійснювати професійну діяльність з розумінням краси вчинку особистості. Студент має визначитись не без допомоги наставника з місцем майбутньої роботи і відповідно до цього здійснювати вибір теми випускного дослідницького проекту, добирати доцільні предмети з варіативної частини навчального плану.

Це забезпечить формування елементів лідерського стилю майбутнього фахівця як інтегративного особистісного утворення, що включає знання у галузі лідерології, фахові знання, інтериоризовані загальнолюдські, національні та валео-екологічні цінності, мотив високих досягнень, комунікативні й організаторські навички, розвинену здатність до творчості, маніфестації престижу власної персони, застосування різних способів прийняття управлінських рішень, здійснення впливу на оточення адекватно до ситуації (адаптивний стиль), що забезпечує згуртування послідовників та ефективне досягнення групових цілей [107].

Важливим заходом у справі забезпечення такої педагогічної умови як методично-організаційна підготовка викладачів до виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету є методичне забезпечення їх діяльності. Видання відповідного змісту друкованої продукції (методичні вказівки, журнал наставника з регламентуючим документами, методичним інструментарієм, контактною інформацією, формами для обліку роботи наставника щодо виховання краси вчинку) та методичних матеріалів в електронному освітньому середовищі університету, електронних методичних посібників, електронних варіантів текстів та презентацій доповідей семінару.

Забезпечення другої педагогічної умови – мотивація студентів до активної участі у культурно-мистецькій, волонтерській і доброчинній діяльності університету передбачає проведення інформаційно-виховні години, бесіди, дискусії. Розробляючи програму виховних годин, враховували, що активністю його суб'єктів, які за допомогою системи виховних прикладів впливають один на одного задля зміни поведінки, поглядів, стану тощо. Зважали, що для виховання у студентів краси вчинку важливе значення має використання прикладів краси вчинку видатних людей.

Інформаційно-виховні заходи є основним компонентом системи роботи куратора академічної групи, які проводяться із визначеними виховними цілями та є формою спілкування між студентами та куратором, це розмова по душах, це корисна інформація, необхідна вихованцям для майбутнього дорослого життя. Інформаційно-виховна, що проводиться у освітньому середовищі університету системі, забезпечує розуміння студентами своїх дій, вчинків та їх місце в колективі, розвивають у них здатність до осмислення життєвих явищ, усвідомлювати соціальну спрямованість своєї життєдіяльності.

Тематика інформаційно-виховних годин може бути різноманітною, й отже не існує меж для педагогічної творчості викладачів щодо форми проведення виховної години.

Наукова література та педагогічна практика виділяє такі основні функції інформаційно-виховної години: освітня – ознайомлення та пізнання оточуючого світу; орієнтовна – спрямована на оцінювання навколишнього; спрямовуюча – така, що дозволяє визначити шляхи та засоби взаємодії з оточуючим дитину світом [100].

Як наслідок реалізації цих трьох провідних функцій під час підготовки та проведення виховної години є формування громадської думки студентів, звички та потреби в обдумувати та оцінювати своє життя, самих себе, самостійно шукати істину. Отже, метою інформаційно-

виховної години має бути формування чітко визначеного ставлення студентів до об'єктів та явищ оточуючого світу, загальнолюдських цінностей, а також розвиток моральних, етичних, трудових, естетичних, науково-пізнавальних, світоглядних поглядів, умінь та навичок спілкування, доцільної поведінки у різних життєвих ситуаціях.

Основою організації інформаційно-виховної години є психологічна підготовка студентів до серйозної розмови. Також досить важливу частину загальної організаційної роботи складає і підготовка приміщення до даного заходу, адже кімната, в якій буде проводитися інформаційно-виховна година, повинна бути чисто прибрана, провітрена. Важливо підготувати наочність, яка відповідає темі години, де вказуються питання, що підлягають обговоренню, слова видатної особистості або цитату з відомої книги.

В освітньому середовищі університету, задля досягнення конкретної виховної мети, викладач повинен використовувати різні форми проведення інформаційно-виховних годин, доцільно чергує й впроваджує найрізноманітніші методи виховання. Сього використовується досить багато форм: рольові ігри, народні свята, бесіди, диспути, дискусії, класні референдуми, класні збори, прес-діалоги, вікторини, екскурсії, зустрічі з цікавими людьми, КВК, конкурси, практикуми, години поезії, читацькі конференції, аукціони ідей тощо.

При всій розманітності тематики та форм проведення виховні заходи можна систематизувати таким чином:

1. Виховний захід – організована як спосіб колективного планування студентської справи;
2. Виховний захід – як спосіб розв'язання можливого конфлікту;
3. Виховний захід – запланована, для підведення підсумків, наприклад, успішності за семестр;
4. Виховний захід – як бесіда з психолого-педагогічних проблем студентів; В освітньому середовищі університету потрібно враховувати при плануванні: пріоритетні напрямки виховної

роботи в сучасних умовах (через реалізацію Програми виховання);

5. рівень розвитку студентів, їх вікові та психологічні особливості;
6. захоплення, інтереси, потреби студентів;
7. необхідність засвоєння студентами духовних надбань рідного народу – мови, культури, традицій, звичаїв тощо.

Визначаючи форми і методи проведення виховних заходів, обов'язковою їх складовою визначили дискусії.

За своєю сутністю дискусія – це форма реальної взаємодії, спосіб організації спільної діяльності, метод інтерактивного виховання. Дискусії спрямовувалися на зміцнення міжособистісних відносин, забезпечували розвиток у студентів умінь слухати свого співрозмовника, поважати його думку. Залучення до дискусії створювало умови для відкритих висловлювань студентами своїх поглядів, позицій, ставлень, а також давало змогу впливати на настановлення та ціннісні орієнтації учасників у процесі виховання краси вчинку, сприяло формуванню в них умінь досягати максимально можливої згоди щодо певної проблеми як вияву краси вчинку .

Методика організації дискусій передбачала проходження таких етапів:

- залучення студентів до обмірковування запропонованої теми;
- робота в парах та ухвалення спільного рішення;
- робота в мікрогрупах з подальшим спільним пошуком компромісного рішення;
- власне дискусія за запропонованою тематикою.

Залучення до дискусії мало на меті навчити студентів:

- адекватно використовувати у власні поведінці;
- розуміти можливість існування у людей різних поглядів, у тому числі й тих, які не збігаються з наявними у них, орієнтуватися на позицію партнера із спілкування та взаємодії;
- враховувати різні погляди й прагнути до координації різних позицій у співробітництві;
- формувати власну думку та позицію;

- домовлятися і знаходити спільне рішення у процесі спільної діяльності, у тому числі в ситуації зіткнення інтересів;
- використовувати зрозумілі для партнерів висловлювання;
- ставити запитання;
- контролювати дії партнера;
- використовувати власні приклади життя, задля розуміння краси вчинку особистості [50].

На цьому етапі ми визначаємо важливість використання ділової гри, яка являє собою спеціально організовану форму виховання з перетворенням теоретичних знань у діяльність. Модельована грою діяльність стає ніби внутрішнім стрижнем, навколо якого нагромаджуються і закріплюються знання, а сама логіка здійснення діяльності спричиняє потребу в нових знаннях.

Як визначає Л. Полак, ділові ігри поділяють на навчальні, дослідні, народногосподарські, імітаційні, операційні, рольові, за методом інсценування, з метою отримання психодрами, соціодрами. Також ділова гра є дидактичним засобом розвитку творчого мислення. Це досягається конструюванням (на етапі розробки) і реалізацією (в процесі гри) системи проблемних ситуацій та пізнавальних завдань.

Виконання учасниками ігрових правил є обов'язковою умовою гри. Основним способом включення партнерів у спільну діяльність і одночасно способом створення та вирішення проблемних ситуацій є двобічне (діалог) і багатобічне (мультилог) спілкування.

З метою вивільнення перетворювального потенціалу одного вчинку для здійснення іншого, адекватного першому за морально-духовною спрямованістю (І.Д. Бех) необхідно використовувати емоційні завдання. Так вчений І.Д. Бех визначає, що педагог пропонує вихованцеві:

1. уяви собі переживання почуття рідості і задоволення, яких ти зазнав від свого морального вчинку;
2. пригадай, як відгукнулися на твій учинок товариші;

3. вивільни свої переживання і спрямуй їх за межі твого особистісного надбання;
4. вияви бажання, яке ти раніше переживав, стосовно моральної ситуації, до якої я нині тебе залучаю! [9, с. 723]

Тематичні вечори – масові форми виховної роботи, особливістю яких є широка участь в ній студентів.

До них відносять: загальноуніверситетські вечори, присвячені Дню університету, Дню факультету, Дню науки та ін. Важливо, щоб такі заходи проходили в атмосфері особистої причетності до обговорюваних проблем, щоб студенти були організаторами й учасниками: запрошували гостей, готували виставки, демонстрували фільми.

Особливе місце, на нашу думку, належить таким види тематичних вечорів, адже вони надають можливість безпосереднім контактам студентів з цікавими людьми і наділяють виховну роботу емоційним характером, мають істотний вплив на патріотичні почуття студентів: вечори запитань і відповідей(закликають до діалогу між фахівцями і студентами, запрошують фахівців із тих сфер діяльності, якими зацікавилися студенти); літературно-музичні вечори, культпоходи в театр (ознайомлюють студентів із різними жанрами цих видів мистецтва, формують естетичні смаки, виховують патріотичні почуття) [50].

Особливе місце у виховання краси вчинку, ми надаємо гурткам за інтересами, адже творчий потенціал реалізується у них, що сприяє: формування національне свідомого патріота-громадянина України; виховання фізично й морально здорової людини; усвідомлення моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм; формування естетичних смаків; створення атмосфери емоційної захищеності, любові; збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоvodu, звичаїв, обрядів свого народу і народів, що населяють Україну; вивчення мови й шанування культури, національної літератури, мистецтва, преси, радіо і телебачення.

Третя педагогічна умова – оптимізація морального та естетичного виховання студентів шляхом пропагування прикладів героїзму, подвижництва та високоморальної поведінки їхніх співвітчизників – забезпечувалась шляхом екскурсій студентів експериментальних груп до визначних місць регіону та підприємств, що висвітлюють життєвий шлях видатних людей минулого і людей.

Вихованню краси вчинку студентської молоді в освітньому середовищі університету сприяє їх активна участь у відвідуванні краєзнавчих музеїв, історичних пам'яток, історико-етнографічні експедиції з вивчення історії свого міста, села, області, краю та топоніміки цієї місцевості, дослідження історичних пам'яток, збирання предметів старовини, легенд, народних традицій, звичаїв, видатних місць призначених для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури народу. Розмаїття експонатів дає студентам можливість зрозуміти багатство й щедрість душі минулих поколінь, їх прагнення до краси, збереження національних звичаїв та обрядів. Пошуково-краєзнавча діяльність студентів при створенні таких музеїв впливає на їхні внутрішні переконання, сприяє утвердженню патріотизму, оскільки дає змогу урізноманітнити напрями їхньої активної участі у громадському та науковому житті ВНЗ [136].

Реалізація вищенаведеної педагогічної умови ефективна, коли у виховній роботі в освітньому середовищі університету є використання радіо- і телепередач, перегляд художніх фільмів. Наприклад, радіопередачі пізнавально-інформаційні, різноманітні науково-популярні програми слугують навчальним матеріалом і заохочують до творчо-пошукової роботи краси вчинку, до удосконалення вихованості краси вчинку студентів, що дають змогу студентам диференціювати справжні і штучні ідеали, усвідомити загальнолюдські цінності, незмінні протягом тисячоліть.

У процесі виховання краси вчинку доцільно практикувати обговорення публікацій з найпопулярніших видань, які приваблюють студентів своїми

аналітичними матеріалами щодо політичної, економічної, культурної ситуації в Україні.

Таким чином, виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету важливо забезпечити педагогічними умовами: формування готовності наставників до виховання краси вчинку студентів в університетському освітньому середовищі; передача студентам знань про красу вчинку, як важливу особистісну якість; забезпечення участі студентів в культурно-мистецькому житті, волонтерській і добродійній діяльності університету; використання прикладів героїзму, подвижництва та моральної поведінки видатних людей у формуванні краси вчинку студентів.

3.2 Організація та проведення формувального етапу дослідження

Формувальний етап експерименту розпочинався у грудні 2015 року і закінчився у листопаді 2016 року. Основним завданням даного етапу експериментальної роботи була реалізація педагогічних умов виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету.

Забезпечення педагогічних умов виховання краси вчинку студентів в експериментальних групах розпочиналась із методично-організаційної підготовки викладачів університету до виховання краси вчинку студентів.

Робота з кураторами академічних груп запроваджувалася в рамках діяльності методичної ради кураторів студентських, на яку покладалися завдання щодо методичного забезпечення виховних заходів; надання методичної допомоги кураторам студентських груп; поширення передового педагогічного досвіду серед кураторів студентських груп.

Орієнтуючись на результати констатувального етапу експерименту, які вказують на недостатню орієнтованість кураторів як на конструктивну взаємодію зі студентами, так і на опрацювання питань, пов'язаних з вихованням краси вчинку, формуванням відповідних знань, умінь і практичного досвіду, нами було проведено науково-методичний семінар на тему «Виховання краси вчинку студентів у освітньому середовищі

університету». Семінар проводився впродовж 2015-2016 рр., включав такі важливі теми як: «Сутнісні виховання краси вчинку студентів (готовність до виховання краси вчинку; змістові особливості краси вчинку; поняття «героїчного вчинку»; «Діагностика рівнів вихованості краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету, «Особливості організації виховної позааудиторної діяльності зі студентами академічної групи (виховання у вищому навчальному закладі: зміст, принципи організації; «Функції куратора студентської групи та способи їх реалізації у процесі позааудиторної діяльності; структура діяльності куратора академічної групи)», «Методичне забезпечення позааудиторної діяльності, спрямованої на виховання у студентів краси вчинку (поняття та класифікація форм виховної позааудиторної діяльності. Індивідуальні, групові, колективні форми виховної роботи; методи виховання та їх класифікація; активні та інтерактивні методи виховання; вибір методів для виховання краси вчинку студентів)», «Планування виховної діяльності в студентській групі (сутність планування виховної роботи в студентській групі; основні вимоги до планування виховної діяльності в студентській групі; співробітництво куратора і студентів у процесі планування виховної позааудиторної діяльності)» тощо.

Наставників груп було ознайомлено з методиками соціометрії та референтометрії, експрес-методиками виявлення осіб, схильних до здійснення героїчних вчинків та бажання використовувати красу вчинку у власній поведінці. Також наставникам академічних груп було роз'яснено особливості використання авторської методики виявлення рівня вихованості краси вчинку студентів (Додаток 1). Було акцентовано, що наставник має скласти проектний план роботи з виховання краси вчинку студентів (планувальна функція). При реалізації планувальної функції має розроблятися спеціальний підхід до окремо взятого вихованця, який враховує його індивідуальні особливості. Крім того, наставникам наголошувалось на необхідності, на ряду із підготовкою планів, звернути увагу на

конструювання виховного ідеалу краси вчинку, на який студенти будуть орієнтуватись у процесі самовиховання. При цьому наставнику зауважувалось на тому, що він сам має стати прикладом для наслідування студентам (функція прикладу). Підкреслювалось, що робота наставника з виховання краси вчинку має здійснюватись як педагогічний супровід самореалізації у різних формах виховної роботи, самовихованні. Зазначалось, що куратор має створювати мотивуючі умови самовдосконалення студентом своїх знань, умінь і навичок про красу вчинку. У цьому контексті визначали, що змістове ядро виховної діяльності становлять протилежності – антиномії (І.Д. Бех), які являються педагогічним забезпеченням етико-емоційної контрастності як центрального чинника в сходженні вихованця до морально-духовної досконалості. Тому під час науково-методичного семінару для наставників визначали систему змістових антиномій, якими мусить володіти вихованець (Додаток 5) .

Основним завданням наставників визначали забезпечити нерозривність осмислення студентами кожної антиномічної пари, що сприятиме формування у вихованців нормативного ставлення до цих категорій.

Крім того, наставників академічних груп забезпечено методичними матеріалами. Так, у січні 2016 р. на другому науково-методичному семінарі, розповсюджено серед кураторів груп перших курсів розроблені нами методичні матеріали з виховання краси вчинку студентів, а саме: «Виховання і самовиховання естетики вчинку особистості на прикладі уславлених людей Тульчинського краю» [156]. Згадані методичні рекомендації включали: вступ (у якому обґрунтовувалась важливість виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету, актуалізувались потреби і мотиви наставників щодо роботи у цьому напрямі); розділ «Сутність поняття «виховання» і «самовиховання». Ідеал естетичного виховання», у якому засобами науково-популярного викладу матеріалу розкривалась сутність краси вчинку як особистісної якості, виділялись її структурні компоненти; розділ «Сутність поняття «особистість», структура особистості, теорії

особистості», де обґрунтовувалась соціальна потреба краси вчинку, сучасні підходи до визначення змісту, структури краси вчинку; розділ «Життєвий та творчий шлях уславлених людей Тульчинського краю як приклад для виховання і самовиховання естетики вчинку», у якому наведені приклади життєвого та творчого шляху людей (додатки: 19,20,21,22,23,24,25), які можна використовувати як приклади для виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету.

Суб'єкт-суб'єктний підхід у вихованні передбачає активну позицію самих студентів, що проявляється у самовихованні особистісних утворень, самозміні власного «Я» у бік «Я-ідеального». У зв'язку із цим, наставникам експериментальних груп на семінарі роз'яснили у чому полягає педагогічний супровід процесу самовиховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету.

На нашу думку куратор повинен розпочинати свою роботу з виховання краси вчинку під час знайомства з вихованцем, з допомогою діагностичного інструментарію. Важливим на цьому етапі є передача студентам знання про красу вчинку, важливість використання прикладів подвижництва у власних вчинках, шляхом індивідуальних і групових бесід, дискусій, інформаційно-просвітницьких годин.

У процесі забезпечення другої педагогічної умови – мотивація студентів до активної участі у культурно-мистецькій, волонтерській і добродійній діяльності університету – передача студентам знань про красу вчинку, як важливу особистісну якість, – нами проводились інформаційно-просвітницькі години – «Краса людини у її діяльності», бесіди, дискусії («Краса людини у її діяльності», «Наші вчинки – наше майбутнє», «Що посієш, те й пожнеш!»), ділової гри на тему «Україна – країна героїв» та інші.

У ході інформаційно-виховних годин студенти мали можливість підготувати власні приклади краси вчинку, що дало змогу забезпечити

розвиток практичного мислення студентів та викликати інтерес до розглянутих питань.

Розкриємо зміст деяких занять, що проводилися в рамках цієї програми.

На початку виховної години за темою «Краса людини у її діяльності» пропонували студентам виконати тест «Діагностична методика для визначення типу самоствердження підлітків та осіб юнацького віку» (розроблена Т.Д. Дубовицькою, Є.Н. Кирєєвою і адаптована І.Д. Бехом), щоб з'ясувати ставлення до себе, інших людей, навчання, кохання, дружби (Додаток 7). Подаючи інструкцію, повідомляли, що деяким людям дуже складно подивитися на себе збоку. Для того, щоб дізнатися, якими є ваші відносини з іншими людьми. Досліджуваним пропонували оцінити, який із варіантів самоставлення і ставлення підходить для них «найбільше» або «найменше» (Додаток 7). Після цього студенти підраховували бали. Тим студентам, у яких виявили деструктивний тип самоствердження рекомендували більш уважно ставитися до думки оточуючих, критичніше розуміти свою поведінку та прагнути до поваги від інших. Студентам у яких виявили відмову від самоствердження прагнули пояснити, що потрібно активніше шукати шляхи до взаєморозуміння з іншими людьми і ставитися до своїх вчинків та справ з повагою.

Методом «мозкового штурму» з'ясовуються питання: «Чим відрізняється красиве від потворного?» і «Чи доводять виявлені відмінності той факт, що краса вчинку є основою для подвигу та героїзму?».

Для формування у студентів усвідомлення важливості поєднання своїх емоційних ставлень з реальними діями у процесі виховання краси вчинку знайомили їх із легендою про добро, яка подана далі:

«Ця історія трапилась дуже давно у старовинному місті, де мешкав один мудрець.

Слова про його мудрість розійшлась далеко за межі міста. Та жив у тому місті один чоловік, який заздрив славі мудреця. І от вирішив він придумати

таке запитання, щоб мудрець не зміг на нього відповісти. Пішов чоловік на узлісся, спіймав метелика, заховав його в долонях і подумав: «Спитаю я в мудреця: скажи, який метелик у мене в руках – живий чи мертвий». Якщо він скаже «живий», я стисну долоні, і метелик помре; а якщо скаже «мертвий» я розкрию долоні, і метелик полетить. Ось тоді всі зрозуміють, хто з нас розумніший.

Так усе і сталося. Зловивши метелика, лихий чоловік попрямував до мудреця і запитав: «Який метелик у мене: живий чи мертвий?»

І мудрець, який і справді був дуже розумною людиною відповів: «Усе в твоїх руках, чоловіче».

Після обговорення змісту легенди відбувалася дискусія за словами М. Рильського «Коли ти маєш вчинити щось погане, сім разів подумай – і не вчини, а добро роби не думаючи.»

Бесіди на тему «Краса людини у її діяльності» включали розповіді про видатних людей своєї місцевості, які студенти мали змогу підготувати самі у вигляді презентацій-розповідей та відеофільмів про видатних людей України.

При забезпеченні вище згаданої педагогічної умови, важливо щоб ознайомлення з особистісними якостями видатних людей відбувалось шляхом самостійного аналізу діяльності. При цьому дієвими будуть проблемні та інтерактивні методи. Також, слід звертати увагу на відбір персоналій, історичних осіб, оскільки приклади можуть бути як відомі, так і позабуті в минулому.

Далі наводимо приклади життєвого та творчого шляху людей, які студенти презентували на виховних годинах.

«Василь Якович Гречулевич – піонер на ниві українського просвітництва, син подільської землі, протоієрей, священник, автор перших проповідей українською мовою, які мали значний вплив на духовно-культурних розвиток України другої половини XIX століття (Додаток 10, 12, 13). Мало відомостей про життя та діяльність цієї людини можна знайти. Навіть в енциклопедіях нинішнього часу не згадується ім'я Гречулевича.

Лише в універсальних довідникових виданнях, які з'явилися закордоном, наводяться деякі відомості про його життя [22].

Але особливе місце займають його старання з приводу розвитку освіти, утвердження моральності і християнських чеснот на Подільській землі (Додаток 9,14,15). Тому в Ганнополі завдяки його старанням пропагується та поширюється грамотність, а в 1854 році, відповідно Подільських єпархіальних відомостей 1870 року, існує школа [31]. Згідно цього ж джерела, грамотність у селі у ті часи, налічувала більше третини селян. Там же відзначено, що син Василя Яковича - Микола Гречулевич у 1894 році заснував нове приміщення школи, на кам'яній основі під залізним дахом ціною - 1200 р., із яких 900 р. зібрали самі селяни. Звідси можна зробити висновок, що знання та грамотність у ті часи цінувалися, адже самі селяни прагнули, щоб школа була в селі та виділяли для цього, які тільки могли кошти» [31].

Яскравий прикладом краси вчинку позабутого історією наверений студентом – «Життєвий шлях Василя Клапія».

«Літературна діяльність автора розпочалася, ще за роки навчання в технікумі. Його невеличкі оповідання та новели мажна знайти і сьогодні в газетах та глобальній світовій мережі. Успіхи Василя Клапія у літературній діяльності почалися з історії про "The Beatles" ("Бітлз") у газеті "Аргументы и Факты". Це час коли Пол Макатні приїздив до Києва. Ця історія зайняла перше місце. Також у газеті "Комсомольська правда" під час конкурсу "Создадим страну живой архитектуры" Василь Клапій зайняв призове місце. У своїй розповіді з назвою "Будинок з химерами" він розповів про виданого нашого земляка, відомого архітектора Станіслава Городецького [156].

Василь Клапій встиг за життя надрукувати прозові збірки " Ак\$іома" та "\$en\$". Та найбільш цінною для нашого краю є створена ним історико-краєзнава серії "Легенди Тульчинського краю". Вона складається з Член Національної спілки журналістів України та Національної Спілки краєзнавців.»

Особливо вразила всіх розповідь студентки про життя та діяльність М.Д. Леонтовича.

«Подільський край дав розквіт багатьом народним талантам. Один із них довгий час проживав і натхненно працював у нашому рідному Тульчині. Невмирущі твори Миколи Дмитровича Леонтовича й по сьогоднішній час лунають з сцени.»

Досить яскравим приклад краси вчинку є життєвий шлях М.Д. Леонтовича автора народно-фантастичної опери "На русалчин Великдень", за однойменною казкою Б. Грінченка та музичного твору "Щедрик". Під час сезону колядок по всій Америці і в Європі співають по радіо і телебаченню колядки, між котрими обов'язково вставляють у програму як шедевр «Carol of the Bells» М. Д. Леонтовича. Сьогодні ім'я Леонтовича носять вітчизняні музичні колективи, зокрема Капела бандуристів та навчальні заклади (зокрема Вінницьке училище мистецтв і культури). Іменем Леонтовича названі вулиці у Києві та інших українських містах. Меморіальний музей Леонтовича працює у місті Тульчин Вінницької області, 1977 року було відкрито також музей Леонтовича у с. Марківка неподалік місця його поховання» [156].

У процесі вмотивування студентів до самовиховання краси вчинку, разом із словесними методами використовувались методи заохочення, схвалення, прикладу, а також нагородження дипломом чи грамотою, концерти, перегляд і обговорення кінофільмів: «Хто ми? Психологія українців (2021)», «Пісочна анімація проповіді Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича» (Додаток 12), «Ціна правди» (2019), «Дім батька твого» (1986) – екранізація «Дикого Янгола» Олексія Коломійця», «Поводир» (2013), «Іван Сила» (2013), «Із життя Остапа Вишні» (1991), «Голос трави» (1992) /за мотивами творів Валерія Шевчука/, «Захар Беркут» (1971), «Молитва за Гетьмана Мазепу», «Нескорений» (2000), «Чорна рада» (2000), «Сон (з Іваном Миколайчуком)» (1964), «Плем'я», «Тіні забутих предків» (1967), «Сад Гетсиманський» (1993), «Білий птах з чорною ознакою» (1971),

«Тигролови» (1994), «Пропала грамота» (1972), «Вінчання зі смертю (1992)», «Голод 33 (1991)», Захар Беркут (2019), «Вавилон ХХ» (1979), « Осіннє вбивство в Мюнхені» (1995), «Залізна сотня» (2004), «Собор на крові» (2006), «І будуть люди» (2020), «Чужа молитва» (2017), «Колимські дівчата» (2021), «Код нації» (2013), «Поводир» (2014), «Нескорений» (2000), «Вишневі ночі» (1992), «Червоний» (2017), «Чорний ворон» (2019), «Крути 1918» (2019), «Століття Якова (2016)», «Черкаси» (2019), «Кіборги» (2017), «Соловей співає» (2019), «Толока (2020)», «Мати апостолів (2020)», «Той хто пройшов крізь вогонь» (2011), «Сага» (2021), «Гіркі жнива» (2020), «Жива» (2016), «Мама» (2017), «Москаль-чарівник (1995)», «Пекельна хоругва» (2020), «Легенда Карпат (історична сага про опришків/» (2018), «Чорнобиль. Втрачені стрічки...», «Гетьманські клейноди» (1993), «Добровольці Божої Чоти» (2020) тощо. Також студентам демонструвались документальні фільми із сайту «gGprt» серія «Обличчя війни: 7 фільмів про АТО на сході України» : «На лінії вогню», «Край землі», «Дебальцеве», «Неоголошена війна: щоденник», «Міна», «Рейд. Сила нескорених», «Аеропорт» [108]. У використовуваних нами документальних фільмах показана боротьба за самостійність та цілісність України, героїзм сучасного українського соціуму.

Нами використовувались також інтерактивні форми виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету, тренінгові вправи, рольові ігри та дискусії.

Дискусія на тему «Наші вчинки – наше майбутнє» проводилася у форма методу усіх можливих варіантів, що носить назву «Дерево рішень». Суть методу – аналіз ситуацій і допомагає досягнути повного розуміння причин, які призвели до прийняття того чи іншого важливого рішення. Учасники дискусії мали змогу розуміюти механізм прийняття складних рішень, а викладач з великою точністю заносить у колонки переваги і недоліки кожного з них. Методика проведення обговорення дискусії включала розгляд студентами поняття «краса вчинку». Студенти визначили наступними фразами розуміння цього поняття:

1. внутрішній психічний стан людини,
2. стан людини, яка радо надає допомогу, нічого не шкодує для інших, і нічого не чекає взамін,
3. зроблене добро, надання допомоги іншим, корисний вчинок.

Наступним етапом дискусії стало подання основна інформація по проблемі, історичні факти видатних людей минулого, що вказують на героїчний вчинок. Це стало і основною частиною домашнього завдання студентів, з допомогою десяти речень вони мали змогу продемонструвати красу вчинку у життєвому шляху обраної особистості.

Третій етап дискусії включав розподіл колективу на групи по 6 чоловік, за допомогою вибору «Абсолютні цінності людини», що включали фрази: жити в світі за законами добра, розрізняти добро і зло, будь-яких життєвих ситуаціях залишатися Людиною, ніколи не втрачати віри. Кожній групі роздаються таблиці та яскраві фломастери. Під час проведення дискусії студенти заповнювали таблицю з відповідними графами: проблема, варіант, переваги, недоліки. Учасники дискусії заповнювали таблицю й приймають рішення по проблемі краси вчинку сьогодення. Студенти працюючи в групах визначили людина, яка здійснила красу вчинку – та, яка в різноманітних життєвих ситуаціях, свідомо вибираючи між добром і злом, здатна поступитись власними інтересами, бажаннями, комфортом заради інших.

Наступним у даній дискусії було завдання виокремити ознаки особистості, що може здійснити героїчний вчинок: бути комфортним у спілкуванні, не критикувати інших, підтримувати у важку хвилину, не шкодувати добрих слів, не бути егоїстом, не конфліктувати, радіти чужим успіхам. Представники кожної групи розповідали про результати, порівняти отримані результати, відповідали на питання учасники дискусіїв.

Завершилась дискусія словами Л. Толстого «...Щоб повірити в добро, треба почати робити його... І ця твоя діяльність запалить у тебе любов до людства, яка і буде наслідком твоєї діяльності, спрямованої на добро».

Також, з метою розвитку когнітивного і діяльнісно-практичного компоненту виховання краси вчинку використовувалась ділова гра на тему «Україна – країна героїв» включала етапи: ознайомлюючий, робота над проектом, заключний. Перший етап (ознайомлюючий) розпочинався з вступного слова, де наводилася аргументація доцільності проведення даної гри, висвітлюється мета та завдання гри. Наступним завданням був розподіл на креативні групи, де кожен учасник ма змогу обрати картку з відповідними написами прислів'їв: не одяг красить людину, а добрі діла, до доброї криниці стежка утоптана, хто людям добра бажає, той і собі має, добру людину бджола не жалить. Перед початком гри кожній команді пропонувалося висловити, щоб вони хотіли отримати для себе від даної гри. Всі висловлювання учасників записували на одній з колорових кульок під «Очікувані результати». Наступною важливою умовою початку гри презентувати креативну групу за такою схемою: назва своєї команди, лозунг, логотип.

Після презентації креативних груп проводився квест-експрес, який передбачав забезпечення згуртованості груп та включав такі питання української символіки:

1. В українському фольклорі ця рослина є символом сліз. З цього приводу є навіть, приповідка. Назвіть цю рослину, а може, й приповідку (Сльози котяться, як горох).
2. Ця рослина - символ молодого козака. У весільних приповідках і побажаннях виступає символом подружнього життя, міцного здоров'я й довголіття молодих (Дуб).
3. З чого плели весільний вінок як символ тривалого кохання? (З "хрещатого барвінку").
4. Що зробила Мотря з "Кайдашевої сім'ї" І. Нечуя-Левицького, щоб переконатись, що на тому місці можна хату

зводити? (Посіяла жито, яке зійшло - це означало добру прикмету: можна було хату ставити)

5. Вона стала своєрідним символом нашого народу. Не випадково

великий Кобзар, перебуваючи в Орській фортеці на засланні; висадив у Пустелі саме цю гілочку, прижив її, виходив. Вона нагадувала йому красу, дівочу цноту. Широко рідну Україну. Про яку гілочку йдеться? (Про вербу)

6. Вона символізує жіночу використовувалась у народній обрядовості, зокрема у весільній (Калина).

Другий етап (робота над проектом) включав: затвердження проекту заходу (креативній групі пропонується обговорити та визначити який саме захід вони будуть розробляти), створення критеріїв оцінювання заходу (командам-учасникам та експертам пропонується скласти шкалу вимог до заходу, які б гарантували вдалість його проведення. Після презентації групами своїх проектів експерти оцінюють його окремо за кожним критерієм).

Робота над проектом передбачала те, що студентам пропонувалося на зворотя пояснювальної записки знайти – інсценізації, яке вони повинні виконати. Працюючи над тим чи іншим етапом, кожна людина групи повинна взяти участь у інсценізації (Додаток 6).

Третій етап включав презентацію домашнього завдання «Героїчна Україна». Команди представляли власні презентації з доповідями про славних українців.

Четвертий етап ділової гри включав оцінки експертів (відповідно до критеріїв) нагородження команди.

Актив експериментальних груп заявив про себе у тематичні вечори «Краса людини у її діяльності». На цих годинах студенти обговорювали такі теми: «Від людини залишаються тільки лиш діла її», «Кожен — коваль своєї долі», «Людина відбивається в своїх вчинках», «Людина є всесвіт», «Людиною стати — це мистецтво» тощо.

Участь студентів у тематичних вечорах на тему «Краса людини у її діяльності» забезпечили надання студентам знань про поняття «краси вчинку», «героїчний вчинок» та можливість пізнати сутність людського життя у суспільно-корисній діяльності, які сприяють вихованню краси вчинку особистості.

Тематичний вечір «Людиною стати — це мистецтво» присвячений Дню Матері (друга неділя травня) виховання в молоді поваги до жінки, любові до матері та до Батьківщини. У вихованні велика роль відводиться матері, яка боролася за духовне збереження своїх дітей, щоб вони пам'ятали свою національну спадщину й походження.

Студенти ознайомилися з історичним даними свята, а саме те, що українська громада День матері вперше влаштував Союз українок Канади в 1928 році. Наступного року це свято відзначалося вже й у Львові. Ініціатором урочистостей була редактор тижневика «Жіноча доля» Олена Кисилевська. Також 1929 року «Союз українок» зініціював упровадження цього свята на Тернопільщині. Організації «Просвіта», «Рідна школа», «Пласт», «Сокіл» та ін. організовували концерти, конференції, фестивалі по всій Східній Галичині. Відтоді День матері відзначали дуже широко.

Наступний етап включав розповіді про жінок – меценаток, які займалися доброчинністю, засновували школи, монастирі, будували церкви, видавали книги (Галшка Гулевичівна, Раїна Могилянка-княгиня Вишневецька, княжна Варвара Рєпніна та інші).

Далі студенти мали змогу виконати видатні твори жінок-публіцистів, письменниць і поетес (Олена Пчілка, Ольга Кобилянська, Леся Українка, Ліна Костенко та інші).

Завершився тематичний вечір колективним переглядом презентації «Моя мама», де кожен мав змогу презентувати своїх батьків та розповісти про своїх рідних батьків.

Проводили тематичний вечір «Людина відбивається у своїх вчинках» присвячений Дню захисника України – свято встановлене 14 жовтня 2014 р.

указом Президента України Петра Порошенка, відзначається з метою вшанування мужності та героїзму захисників незалежності й територіальної цілісності України, військових традицій і звитяг українського народу, прийняття дальшому зміцненню патріотичного духу в університетському колективі, відродження національних традицій, плекання в молоді поваги до захисників України, ціннісного ставлення до виконання військового обов'язку [107].

Студентів ознайомили, що за християнським календарем 14 жовтня святкують День Покрови Богородиці, яка вважалася покровителькою українських козаків. Для українського народу козацтво завжди було зразком військової доблесті, мудрості, лицарської відваги народу, який виборює своє право на свободу й незалежність. У неспокійні часи іноземних вторгнень козаки ставали на захист України, зберігали національні культуру традиції, віру. Слава про звитягу мужніх козаків ширилася на весь світ.

Далі переглядали презинтацію, яка містили наступну інформацію: «Із українськими козаками пов'язують продовження державотворчих традицій нашого народу. Так у 1451-1481 роках на Руських землях, що входили до Великого князівства Литовського ліквідовуються останні бастіони нашої державності – Київське і Подільське князівства. Одразу ж наприкінці XV ст. знаходимо першу згадку про українських козаків в історичних джерелах. У «Всесвітній хроніці» польських істориків Мартина та Йоахима Бельських сказано, що в 1489 році під час походу польського королевича Яна Альбрехта на Поділля українські козаки показували його війську шлях. У 1553 році Дмитро Вишневецький (Байда) засновує на острові Хортиця Запорізьку Січ, яка була потужним форпостом захисту південно-східних кордонів Руських земель від набігів турків і татар. Із козаками пов'язують таку форму української державності, як Гетьманат, основним архітектором якої був прославлений український полководець і стратег Богдан Зиновійович Хмельницький (1595-1657). Гетьманщина проіснувала до 1764 року й

ліквідована за часів імператриці Катерини II (1762-1796), яка в 1775 році також знищила козацтво зруйнувавши Запорізьку Січ».

Спадкоємицею козацьких традицій стала ще одна національно-визвольна сила – Українська повстанська армія – організована спільнота нескорених борців за Незалежність України, була сформована в 1943 році Тарасом Бульбою Боровцем на Волині. Основним її кістяком стало селянство, яке не бажало терпіти окупантів та взяло зброю до рук. УПА інтенсивно діяла на території західної та центральної України, багато підпільних осередків були створені на Донбасі. Бійці здійснювали активні диверсійні акції проти наступаючої Червоної армії та каральних загонів Вермахту. Повстанці стали символом незламної боротьби народу проти поневолювачів України» [107].

Наступним етапом тематичного вечора був конкурс прикладу героїчного вчинку часів Козаччини, де студенти мали змогу представити власні розробки творів про видатних людей минулого.

Завершуючим етапом стало нагородження кращих розповідей студентів.

Під час роботи над темою «Від людини залишаються тільки діла її» знайомили з життєвим та творчим шляхом видатних людей України. Студенти експериментальних груп залучались до виконання доручень в органах самоврядування, їм довірялось виконання різноманітних проектів, а саме: розробити стенд на тему «Краса людини – краса вчинку»; провести інформаційні хвилинки на зборах активу груп про красу вчинку рідного університету; підготувати буклети «Людина є всесвіт» та розповсюдити інформацію у гуртожитку тощо.

Як уже зазначалось, виховання досягає своїх цілей тоді, коли воно підтримується самовихованням. Тому під час тематичних годин «Кожен — коваль своєї долі» передбачалося забезпечення педагогічного супроводу процесу самовиховання студентів. Для цього, нами для наставників і студентів експериментальних груп розроблені методичні рекомендації з самовиховання краси вчинку [107]. Дані методичні рекомендації містять матеріали про методи і прийоми самовиховання, поради щодо складання

програми самовиховання, біографії успішних особистостей минулого і сучасності. Наставники допомагали студентам експериментальних груп в опануванні прийомами самовиховання. Серед найчастіше застосовуваних студентами такі прийоми як самоаналіз, самопримус, самопідбадьорення, самостимулювання, самоперевірка, «аналіз прожитого дня». На цьому етапі наставники спонукали студентів до рефлексії, самоусвідомлення, самоаналізу дій і вчинків, порівняння себе з ідеалом.

Студентам експериментальних груп пропонувалась для індивідуального читання художня, науково-популярна і наукова література, що вказує на красу вчинку особистості. Серед списку таких книг: «Євромайдан. Звичайні герої» [32], «Бесіди на десять заповідей Божих» (Додаток 10), «Залишенець. Чорний ворон» [194], «Видатні постаті в історії України IX - XIX ст.» [33], «Світло у вікнах. Життя видатних людей» [78], «100 найвідоміших українців» [28], «Українки в історії» [176], «Проповіді Протоієрея і Кавалера Василя Гречулевича» [31], тощо.

Мотивація студентів до активної участі волонтерській і доброчинній діяльності університету забезпечувалася спільно із волонтерськими організаціями (благодійні заходи), зокрема: збирали кришечки для подальшої переробки на протези для воїнів АТО, акції «З Новим роком, солдате», «Великодній кошик», відвідування військовослужбовців, які отримали поранення під час виконання бойових завдань та проходять реабілітацію у шпиталях (м. Київ та м. Вінниця); гуманітарні збори для переселенців та ін.

Студенти безпосередньо та активно здійснювали красиві вчинки у повсякденному житті завдяки участі у благодійних проектах: «За своїх», «З вірою в серці», «Від серця до серця», «Подаруй тепло людині».

Разом із протоієреєм УПЦ А. Кузнєцовим (Храм Іоанна Богослова у Михайлівці Вінницького району) організовували поїздки в зону АТО (Авдіївка, Піски, Волноваха та ін.). Студенти мали змогу ознайомитися з життям священника-волонтера, який має змогу розповісти про реалії війни на Україні. Зі слів А. Кузнєцова: «Я поїхав на Схід, щоб побачити правду.

Розумієте, по телевізору нам показують одне. Хлопці, які повернулися з АТО розповідають все по іншому. А я людина-практик. Найперше я їду в зону АТО, щоб підтримати хлопців духовно, але й метою поїздки є допомога людям». Слід відзначити, що Михайлівський храм, де от. Анатолій є настоятелем, став великим координаційним складом для поїздки в АТО. Всі прихожани храму мають змогу стати правжніми волонтерами та долучитися до благодійності, гуманітарної допомоги. Тільки за останні місяці прихожани Вінницької єпархії зібрали більше 100 тон продуктів, а також одягу та необхідних речей, які доправили в зону АТО.

Також, студенти експериментальних груп включались до волонтерського руху Вінниччини (керівник проєктів, волонтер ГО «Мольфар» доцент Пінаєва О.Ю.) Студенти мали змогу ознайомитися з проєктом Мольфар місія якого побудова ефективної системи організації медичної допомоги нашим воїнам в АТО. Студенти експериментальних груп дізналися, що проєкт Мольфар створює систему, в якій комфортно та ефективно взаємодіятимуть всі учасники лікування: від поранених, військових медиків на передовій - до хірургів - в операційних, волонтерів - в лікувальних закладах, фармацевтів - в аптеках. Проєкт розподілений на два етапи: перший етап – це волонтерські структури, які на безоплатній основі організовували та надавали медичну допомогу і роблять це досі; другий етап – створення системи організації медичної допомоги, що має відповідати таким принципам: доступність (можливість будь-якого учасника війни зателефонувати на гарячу лінію, яка функціонує 24 години на добу, сім днів на тиждень. Крім того, нами будуть використовуватися різні види зв'язку: телефонія (ІР, аналогова), електронна пошта, SMS, різні види чатів); кваліфікація (наявність медичної освіти в персоналу, який займається організацією медичної допомоги. Лікарі та провізори мають достатню кваліфікацію для рішення поточних медичних питань); уніфікація (максимальне спрощення бізнес-процесів організації медичної допомоги. Це необхідно для швидкого навчання нових співробітників та

їх заміни в разі необхідності); автоматизація (використання програмно-технічних засобів для максимального покращення якості роботи та можливості її контролю); здатність масштабування (побудова системи, яка може збільшитися або зменшитися за максимально короткий проміжок часу, без втрати основних функціональних показників) [5].

Ольга Пінаєва розповіла студентам та наочно продемонструвала про кілька діючих проектів, спрямованих на підтримку учасників АТО та демобілізованих військовослужбовців. Перший проект - контакт-центр «Довідка Мольфара», який надає кваліфіковані консультації бійцям та допомогу в оформленні документів. Другий – «Кухня Мольфара» - займаються виробництвом та доставкою продуктів харчування на фронт. Третім проектом є «Скрина Мольфара» - це збір військового спорядження, маскування та амуніції, наступний - «Око Мольфара» - це система відеоспостереження, яка дає можливість бійцям на відстані 4-5 км спостерігати за ворогом [5]. Також Ольга Пінаєва повідомила, що великий блок проекту присвячений медичному забезпеченню, наданню психологічної (психологічна реабілітація, підтримка сімей, робота з родинами загиблих) та юридичної допомоги (допомога в судах, отримання учасника бойових дій, виплат за поранення та ін.) з подальшим супроводом бійців.

Студенти мали змогу відвідати майстер-клас по виготовленню подарункових листівок із паперу та оволодіти технікою, яка була запропонована бійцям АТО – квілінг, або ж мистецтво виготовлення плоских або об'ємних композицій зі скручених у спіралі смужок паперу.

Студенти експериментальних груп всіляко залучалися до волонтерського руху, проведення благодійних заходів; студенти добровільно і безоплатно працювали у ветлікарнях; збирали одяг, іграшки та книжки для дитячих будинків та дітей-сиріт; організовували різноманітні заходи зі збору коштів для багатодітних сімей і дитячих будинків сімейного типу; допомагали ветеранам і хворим людям похилого віку; працювали у літніх трудових загонах, здійснювали природоохоронні акції.

Третя педагогічна умова – оптимізація морального та естетичного виховання студентів шляхом пропагування прикладів героїзму, подвижництва та високоморальної поведінки їхніх співвітчизників – забезпечувалась шляхом віртуальних та реальних екскурсій студентів експериментальних груп до визначних місць України, що висвітлюють життєвий шлях видатних людей минулого і людей: музей-квартира М.Д. Леонтовича (м. Тульчин) [Додаток 11], музей М.Д. Леонтовича (екскурсія с. Марківка) [Додаток 11], музей-виставка І.Д. Коваля (сmt. Кирнасівка) [Додаток 11], Тульчинський краєзнавчий музей, Свята криниця (В.Я. Гречулевич, с.Ганнопіль) [Додаток 11]. У ході екскурсій у студентів експериментальних груп була нагода ознайомитися з життям видатних людей, послухати цікаві згадки про життя видатних людей від місцевих краєзнавців. Знайомлячись з прикладами поведінки видатних людей студенти орієнтувались на відповідні зразки для наслідування, отримували інструментарій для конструювання разом із наставниками ідеального образу виховання краси вчинку та мали можливість підготувати доповіді про видатних українців для групи «Подвижники» (Facebook) [Додаток 8]. Такі зразки якраз і виступали дієвим стимулом самозміни студентів.

Студенти експериментальних груп включались у спільні заходи, які є дієвим інструментом впливу колективу на свідомість студентів експериментальних груп, спільне судження студентів у яких виражалось ставлення до життя і діяльності видатних людей. Так, проводились наради з колективом групи у ході яких, авторитетним студентам надавалось право виступити з доповідями про важливість краси вчинку студентської молоді, про розуміння та схвалення героїчних вчинків у реальному житті. Нами, разом із активом експериментальних груп, заохочувалась та формувалась культ знання про красу вчинку, пропагувалась ідея національної самосвідомості та приналежності до українського народу. Ми приділяли значну увагу роботі із розвитку активу групи, який підхопив педагогічні вимоги, що впливали із цілей та завдань виховання краси вчинку студентів.

Нами, у процесі забезпечення виховання краси вчинку студентів підтримувались корисні традиції колективу, а саме: екскурсії до видатних місць регіону, музеїв-виставок, перегляд художніх у документальних кінофільмів про красу вчинку українського народу.

У ході екскурсій у студентів експериментальних груп була нагода ознайомитися з життям видатних людей, послухати цікаві згадки про життя видатних людей від місцевих краєзнавців. Знайомлячись з прикладами поведінки видатних людей студенти орієнтувались на відповідні зразки для наслідування, отримували інструментарій для конструювання разом із наставниками ідеального образу виховання краси вчинку. Такі зразки якраз і виступали дієвим стимулом самозміни студентів.

Особливо вразило нас, що студенти експериментальних груп широко використовували приклади героїчних вчинків сьогодення. Розглядаючи нинішній збройний конфлікт на території України, студенти визначали приклади героїчних вчинків, які показують нам те, що майбутнє України буде і з такою вірою та відвагою ми здобудемо перемогу. Наприклад, Студентка Вінницького національного аграрного університету Оксана К. навела приклад подільського героя – Грубого Анатолія Васильовича, який у лютому 2015 року загинув під Дебальцево, коли українські військові виходили з пекельного котла. Як зазначає А. Цвігун (директор Торківської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів): «Наш земляк був чесним, добрим, толерантним, душею компанії. Він був справжнім чоловіком, без вагань пішов захищати свою Батьківщину, нас з вами. Заради нашого життя він віддав своє. Анатолій Васильович був прекрасною людиною, відмінним спеціалістом і завжди приходив на допомогу своїм односельчанам. Він був хорошим сином, вірним чоловіком, люблячим батьком. Як справжній патріот України, він з серпня 2014 року виконував свій військовий обов'язок на сході держави, захищаючи її від агресора-сусіда. А вже 18 лютого загинув, рятуючи побратимів». Ми вважаємо, що такі люди як А.В. Грубий є людиною – героєм. Лише те, що він вирішив без вагань піти та захищати

Батьківщину викликає захоплення та похвалу від більшості його земляків. Незважаючи на труднощі, біль та втому він виявив бажання рятувати своїх побратимів і цим занапастив своє життя, але на віки залишиться в пам'яті своїх рідних, односельчан, земляків і головне побратимів, людиною, що здійснила героїчний вчинок та полягла у бою за рідну землю.

Героїзм передбачає здатність людини до здійснення героїчного вчинку. На нашу думку героїчний вчинок – це певний цілеспрямований подвиг людини, що перетворює зовнішній світ, спрямований на зміну негативного перебігу розвитку людини до кращого, це рух з метою викорінення негативного. Виступаючи в ролі людської дії, героїчний вчинок завжди конкретний, і цією конкретністю він створює реальний зміст героїзму [75].

У процесі вмотивування студентів до самовиховання краси вчинку використовували такі методи: словесні, прикладу, відвідування музеїв, зустрічі з відомими людьми регіону, участь у роботі колективів художньої самодіяльності, творчі вечори, концерти, перегляд і обговорення кінофільмів, що показують приклади героїчних вчинків наших співвітчизників.

Крім того, серед студентів експериментальних груп розповсюджувались методичні рекомендації з самовиховання «Виховання і самовиховання естетики вчинку на прикладі ушанованих людей Тульчинського краю». Дані методичні рекомендації містять матеріали про методи і прийоми самовиховання, поради щодо складання програми самовиховання, біографії успішних особистостей минулого. Студентам експериментальних груп пропонувалась для індивідуального читання художньої та науково-популярної літератури, які присвячені життєдіяльності видатних українців та героїв минулого і сьогодення.

Висновки до третього розділу

У розділі визначено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету, представлено хід та результати формувального

етапу експерименту; проаналізовано результати дослідно-експериментальної роботи.

На підставі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми, узагальнення педагогічного досвіду, урахування результатів констатувального етапу експерименту визначено такі педагогічні умови виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету: методично-організаційна підготовка викладачів університету до виховання краси вчинку студентів; мотивація студентів до активної участі у культурно-мистецькій, волонтерській і доброчинній діяльності університету; оптимізація морального та естетичного виховання студентів шляхом пропагування прикладів героїзму, подвижництва та високоморальної поведінки їхніх співвітчизників. Під час формувального етапу експерименту реалізація визначених педагогічних умов здійснювалася цілісно, системно, взаємозалежно.

Перша педагогічна умова забезпечувалася шляхом упровадження циклу семінарів для викладачів університетів на тему: «Виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету». Розроблено авторську Програму виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот», якою передбачено такі функції суб'єктів освітньої діяльності університету у вихованні краси вчинку студентів: діагностичну, планувальну, організаційну, мотиваційно-стимулювальну, інформаційно-комунікативну, ціннісно-орієнтаційну і координаційно-спрямовуючу. У студентських групах проводились інформаційно-просвітницькі години, бесіди, дискусії, тренінгові вправи, ділова гра; застосовувалися активні та інтерактивні методи виховання: заохочення, схвалення, позитивний приклад, «мозковий штурм», «дерево рішень», розробка презентації та створення відеороликів; перевага надавалася груповій роботі.

Мотивація студентів до активної участі у культурно-мистецькій, волонтерській і доброчинній діяльності університету реалізувалася на основі врахування індивідуальних побажань та мотивів, адекватних сучасним

ціннісним орієнтаціям студентської молоді. В експериментальних університетах студенти залучалися до проведення свят та конкурсів; організовували тематичні вечори та фотовиставки.

Ефективним засобом спонукання студентів до красивого вчинку є залучення студентів до розробки і реалізації соціальних програм; перегляд кінофільмів; робота літературно-мистецьких студій, на засіданнях яких вони обговорювали твори, що демонструють приклади краси вчинку особистості. Студенти експериментальних груп всіляко залучалися до волонтерського руху, проведення благодійних заходів; студенти добровільно і безоплатно працювали у ветлікарнях; збирали одяг, іграшки та книжки для дитячих будинків та дітей-сиріт; організовували різноманітні заходи зі збору коштів для багатодітних сімей і дитячих будинків сімейного типу; допомагали ветеранам і хворим людям похилого віку; працювали у літніх трудових загонах, здійснювали природоохоронні акції.

Оптимізація процесу морального та естетичного виховання та освітнього середовища університету відбувалася через пропагування прикладів героїзму, подвижництва та високоморальної поведінки. Студенти займалися екскурсійною діяльністю; брали участь в історико-етнографічних експедиціях з вивчення історії свого міста, села, області; збирали предмети старовини, легенди, народні традиції, звичаї. Одним із дієвих засобів оптимізації морального та естетичного виховання студентів визначено зустрічі з відомими та успішними людьми сьогодення, серед яких – керівники великих підприємств, меценати, громадські діячі, народні умільці, герої та учасники АТО.

ВИСНОВКИ

1. Теоретичний аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема виховання краси вчинку студентів є основою для соціально-комунікативного розвитку майбутнього фахівця і зазнає суттєвих трансформацій під впливом постійних змін змісту та форм матеріальної і духовної культури суспільства, ціннісних орієнтацій студентської молоді, її діяльності.

На основі аналізу наукових праць з'ясовано, що переважно дослідники трактують категорію «краса вчинку» як спосіб соціалізації та існування людини у світі, який допомагає особистості визначати вищу мету життя та творчої взаємодії з іншими та світом. Краса вчинку в житті людини і суспільства набуває втілення через єдність духовної, матеріально-практичної та духовно-практичної діяльності. Творча свідома діяльність та активність людини спрямовується на розуміння нею краси у буденному світі і, звідси, краси вчинку інших людей.

На основі аналізу філософських, соціологічних, психолого-педагогічних джерел уточнено зміст поняття «краса вчинку студентів» – це одиничний поведінковий акт морально-естетичного самовизначення особистості студента, детермінований наявністю знань про сутність красивого у вчинковій сфері людини; ціннісним ставленням до прикладів подвижництва, самопожертви в ім'я ідеалів добра, миру, краси, істини і справедливості; стійкою потребою та свідомою саморегуляцією поведінкових актів, що узгоджуються із розумінням поняття краси, а також рефлексією моральних станів та вчинків.

Обґрунтовано змістову структуру поняття «краса вчинку студентів», яка включає такі компоненти: потребовий (бажання, потреби, мотиви, інтереси щодо краси вчинку), когнітивний (знання про красу, вчинок, героїзм, подвиг), ціннісний (позитивне ставлення до прикладів подвижництва і самопожертви в ім'я високих ідеалів), поведінковий (готовність до здійснення красивих учинків, уміння і навички корекції поведінки, що

пов'язані з красою вчинку, відповідно до соціальних і особистих потреб із дотриманням норм і правил моралі, бажання здійснювати вчинки, які мають героїчний, подвижницький характер).

2. Схарактеризовано особливості виховання краси вчинку студентів аграрних закладів вищої освіти. У ході аналізу педагогічної теорії і практики уточнено поняття «освітнє середовище університету» – це сукупність ціннісних чинників, що становлять систему цілеспрямованих педагогічних умов, що впливають на формування і самовдосконалення учасників освітнього процесу.

Виховання краси вчинку студентів аграрних закладів вищої освіти розглянуто нами як цілісний, педагогічно керований процес, що передбачає посилення уваги до особистості студента з урахуванням його можливостей і потреб; розвиток внутрішньої мотивації, формування знань і вмінь про красу вчинку.

За результатами вивчення та аналізу досвіду виховання краси вчинку студентів у різних університетах встановлено: усі заклади мають достатньо оснащену експериментально-технічну і кадрову базу для виховання краси вчинку студентів; в університетах дотримуються традицій із збереження і транслявання культури. Однак існує низка чинників, які гальмують виховання краси вчинку студентів: не з'ясовано функції викладачів щодо виховання краси вчинку кожного студента; не взаємоузгоджено форми та методи означеного процесу, а також не завжди враховуються внутрішні і зовнішні фактори, умови, що впливають на нього.

3. Для виявлення рівнів вихованості краси вчинку студентів виокремлено критерії з показниками, які характеризують компоненти краси вчинку: емоційно-ціннісний, когнітивний, вчинково-поведінковий.

Вихованість краси вчинку студентів за емоційно-ціннісним критерієм характеризується позитивною орієнтацією на здійснення красивого у вчинках та поведінці; стійким ціннісним ставленням до краси вчинку інших людей. Якісними показниками вихованості краси вчинку студентів за когнітивним

критерієм є: повнота та осмисленість знань про зміст та значення красивого вчинку, про красу, вчинок, моральну відповідальність, духовність; ступінь розуміння способів їх вияву в різних ситуаціях; уявлення про красиве, потворне, піднесене, героїчне; усвідомлення їх значення для повноцінного життя. До якісних показників вчинково-поведінкового критерію належать: уміння використовувати знання про красу вчинків у буденних ситуаціях; готовність до здійснення вчинків, що мають моральний, подвижницький і героїчний характер.

На основі визначених критеріїв і показників охарактеризовано рівні (високий, середній, низький) вихованості краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету.

4. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови виховання краси вчинку студентів аграрних закладів вищої освіти: методично-організаційна підготовка викладачів університету до виховання краси вчинку студентів; мотивація студентів до активної участі у культурно-мистецькій, волонтерській і доброчинній діяльності університету; оптимізація морального та естетичного виховання студентів шляхом пропагування прикладів героїзму, подвижництва та високоморальної поведінки їхніх співвітчизників.

Перша педагогічна умова забезпечувалася шляхом упровадження циклу семінарів для викладачів університетів на тему: «Виховання краси вчинку студентів в освітньому середовищі університету». Розроблено авторську Програму виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот», якою передбачено такі функції суб'єктів освітньої діяльності університету у вихованні краси вчинку студентів: діагностичну, планувальну, організаційну, мотиваційно-стимулювальну, інформаційно-комунікативну, ціннісно-орієнтаційну і координаційно-спрямовуючу. У студентських групах проводились інформаційно-просвітницькі години, бесіди, дискусії, тренінгові вправи, ділова гра; застосовувалися активні та інтерактивні методи виховання: заохочення, схвалення, позитивний приклад, «мозковий штурм»,

«дерево рішень», розробка презентації та створення відеороликів; перевага надавалася груповій роботі.

Мотивація студентів до активної участі у культурно-мистецькій, волонтерській і доброчинній діяльності університету реалізувалася на основі врахування індивідуальних побажань та мотивів, адекватних сучасним ціннісним орієнтаціям студентської молоді. В експериментальних університетах студенти залучалися до проведення свят та конкурсів; організовували тематичні вечори та фотовиставки.

Ефективним засобом спонукання студентів до красивого вчинку є залучення студентів до розробки і реалізації соціальних програм; перегляд кінофільмів; робота літературно-мистецьких студій, на засіданнях яких вони обговорювали твори, що демонструють приклади краси вчинку особистості. Студенти експериментальних груп всіляко залучалися до волонтерського руху, проведення благодійних заходів; студенти добровільно і безоплатно працювали у ветлікарнях; збирали одяг, іграшки та книжки для дитячих будинків та дітей-сиріт; організовували різноманітні заходи зі збору коштів для багатодітних сімей і дитячих будинків сімейного типу; допомагали ветеранам і хворим людям похилого віку; працювали у літніх трудових загонах, здійснювали природоохоронні акції.

Оптимізація процесу морального та естетичного виховання відбувалася через пропагування прикладів героїзму, подвижництва та високоморальної поведінки. Студенти займалися екскурсійною діяльністю; брали участь в історико-етнографічних експедиціях з вивчення історії свого міста, села, області; збирали предмети старовини, легенди, народні традиції, звичаї. Одним із дієвих засобів оптимізації морального та естетичного виховання студентів визначено зустрічі з відомими та успішними людьми сьогодення, серед яких – керівники великих підприємств, меценати, громадські діячі, народні умільці, герої та учасники АТО.

Результати контрольного етапу експерименту засвідчили позитивні зміни у рівнях вихованості краси вчинку студентів в освітньому середовищі

університету у студентів експериментальної групи за всіма трьома критеріями, на відміну від контрольної групи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної теми. *Подальшого вивчення потребують* питання використання можливостей навчальних дисциплін гуманітарного циклу для виховання краси вчинку студентів у системі виховної роботи університету. Зважаючи на актуальність досліджуваної проблеми, *рекомендовано* реалізувати Програму виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот» у виховній роботі університетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьїн В.О. Культура як форма існування цінності / В.О. Ананьїн // Суспільство. Держава. Армія: збірник наук. праць. – К.: ВІТІ НТУУ «КП», 2009. – Вип. 10–11. – С. 23–31
2. Андрущенко В. Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів / В. Андрущенко // Філософія освіти: науковий часопис. – 2005. – № 1. – С. 5–17.
3. Аристотель. Большая этика / Аристотель // Соч. в 4 т. – М.: Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 295–373.
4. Аристотель. Поэтика. Риторика / пер. с др.-греч. В. Аппельрота, Н. Платоновой. Санкт-Петербург: Азбука, Азбука – Атткус, 2015. 320 с.
5. Бачення, місія, цілі. *Мольфар*. URL: <http://molfar.org/pro-nas/bachennia-misiia-tsili> (дата звернення: 26.11.2017).
6. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
7. Берн Э. Лидер и группа. О структуре и динамике организаций и групп / пер. с англ. А. Грузберга. Москва: Эксмо, 2008. 288 с.
8. Бех І. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 344 с.
9. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ: Либідь, 2008. 818 с.
10. Бех І. Д. Нові методології виховання підростаючої особистості. *Український соціум*. 2004. № 1. С. 88–94.
11. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
12. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності. навч. посіб. Київ: Академвидав, 2009. 246 с.
13. Бим-Бад Б. М. Педагогический энциклопедический словарь. Москва: Большая российская энциклопедия, 2002. 528 с.
14. Бовсунівська Т. В. Історія української естетики першої половини ХІХ

- століття. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2001. 344 с.
15. Богуш А. М. Культурологічна парадигма в спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія*. 2006. № 3. С. 5–12.
 16. Бодалев А. А. Акмеология и педагогика. URL: <http://hpsy.ru/public/x813.htm> (дата обращения: 26.11.2017).
 17. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу як детермінанта якості освіти. *Актуальні проблеми університетської та професійної післядипломної освіти в кризових умовах*: зб. тез Всеукр. інтернет-конф. (м. Київ, 27 лют. 2015 р.). Київ, 2015. С. 16–17.
 18. Брацлавський агроекономічний коледж ВНАУ. URL: <https://baekvnau.wixsite.com/baek/blank> (дата звернення: 25.11.2017).
 19. Бродницькі М. Ідеї Януша Корчака: на шляху до практичного гуманізму. *Київські полоністичні студії*. Київ. 2013. Т. XXII. С. 141–146.
 20. Буленко Т. В., Мушкевич М. І., Федоренко Р. П. Діагностика особистості в практичній діяльності психолога: наук.-метод. посіб. Луцьк: Вежа, 1996. 311 с.
 21. Виталий [Гречулевич Василий Васильевич]. Евангельские жены, помазавшие Христа Спасителя миромъ. Санкт-Петербургъ: Типографія духовнаго журнала «Странникъ», 1868. 71 с.
 22. Виталий [Гречулевич Василий Васильевич]. Ответъ на «ученую полемику» по вопросу о «последней пасхальной Вечери Иисуса Христа и дне Его смерти». *Странникъ*. Санкт-Петербургъ. 1877. № 11. С. 25–46.
 23. Виталий [Гречулевич Василий Васильевич]. Размышления о суде надъ Господомъ Иисусомъ Христомъ предъ Каиафою и Пилатомъ. *Странникъ*. Санкт-Петербургъ. 1867. Апр. С. 1–16.
 24. Виховна робота. *Тульчинський технікум ветеринарної медицини БНАУ*. URL: <http://veterinary.net.ua/page/nasha-diyalnist/vihovna-robota> (дата звернення: 25.11.2017).
 25. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Либідь, 2005. 400 с.

26. Вольтер. Естетика. Статті. Письма. Предисловия и рассуждения / редкол.: М. Ф. Овсянников (председ.) и др.; пер. с фр. Л. Зониной, Н. Наумова. Москва: Искусство, 1974. 392 с.
27. Вчинок добра. *Навчальні матеріали онлайн*. URL: http://pidruchniki.ws/16110722/psihologiya/vchinok_dobra (дата звернення: 26.11.2017).
28. Гнатюк М., Громовенко Л., Ломанова О. та ін. 100 найвідоміших українців. Москва: Вече; Київ: Орфей, 2002. 592 с.
29. Голубова Г. В. Педагогічні умови розвитку обдарованості студентів. *Новейшие научные достижения – 2012: материалы Междунар. Интернет-конф.* (София, 17–25 мар. 2012 г.). URL: http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Pedagogica/2_105345.doc.htm (дата обращения: 25.11.2017).
30. Гончаренко С. У. Експеримент психолого-педагогічний. *Енциклопедія освіти* / за ред. В. Г. Кременя. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 253–255.
31. Гречулевич В.Я. Проповіді Протоієрея і Кавалера Василя Гречулевича: хрестоматія/ упорядн.: А.О.Кушнір. Київ, 2021. 228 с.
32. Гук Н. Євромайдан. Звичайні герої. Київ: Брайт СТАР паблішинг, 2015. 144 с.
33. Гусєв В. І., Дрожжин В. П., Калінцев Ю. О. та ін. Видатні постаті в історії України IX–XIX ст.: Короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети. Київ: Вища школа, 2002. 359 с.
34. Давіденко Н. О. Куратор академічної групи – вихователь, науковець, організатор у вищих технічних закладах освіти. *Дни науки – 2007: материалы Междунар. Интернет-конф.* (Белгород, 15 апр. 2007 г.). URL: http://www.rusnauka.com/7_DN_2007/Pedagogica/20723.doc.htm (дата звернення: 25.11.2017).
35. Денисюк С. Проблема формування особистості у педагогічній спадщині педагога-гуманіста Я. Корчака: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2000. 22 с.

36. Джола Д. М., Щербо А. Б. Теорія і методика естетичного виховання школярів: навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 392 с.
37. Дубасенюк О. А. Життя наповнене смыслом. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми. 2013. № 3. С. 237–247.
38. Етика. Естетика: навч. посіб / за ред. В. І. Панченко. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 432 с.
39. Євдокимов В. І., Агапова Т. П., Гавриш І. В., Олійник Т. О. Педагогічний експеримент: навч. посіб. Харків: ОВС, 2001. 148 с.
40. Жмеренецький О. Україна та світ. Сім спільних викликів. *Українська правда*. 2016. 26 вер. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2016/09/26/7121770/> (дата звернення: 25.11.2017).
41. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования: учеб. пособ. 2-е изд., стереотип. Москва: Академия, 2005. 208 с.
42. Зайченко І. В. Історія педагогіки: у 2 кн. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. Кн.1: Історія зарубіжної педагогіки. 624 с.
43. Зайченко І. В. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2008. 528 с.
44. Зеленов Є. А. Духовний саморозвиток і самоорганізація особистості як складова планетарного виховання студентської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія, практика*. Сєверодонецьк, 2015. Вип. 3. С. 52–64.
45. Зязюн І. А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. *Неперервна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія* / за ред. І. А. Зязюна. Київ: Віпол, 2000. С. 11–20.
46. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 2000. 309 с.
47. Зязюн І. А., Миропольська Н. Е., Хлебникова Л. О. Виховання естетичної культури школярів: навч. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 156 с.
48. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: навч. посіб. Київ:

- Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.
49. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 512 с. (Серия «Мастера психологии»).
 50. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академічної групи: метод. реком. / за ред. Н. К. Желябіної. Запоріжжя: ЗДІА, 2007. 67 с.
 51. Історія української естетичної думки: монографія / за ред. В. А. Личковаха. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 338 с.
 52. Калашник Н. Г. Естетичне виховання (густологія): метод. реком. Запоріжжя: Поліграф, 2004. 50 с.
 53. Калашник Н. Г., Гнатенко О. А. Естетичні смаки і формування особистості: психологічні акценти: монографія. Київ; Запоріжжя; Луганськ: Альма-матер, 2008. 276 с.
 54. Калуська Л. В. Видатні українські педагоги: інформаційний довідник. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 224 с.
 55. Капська А. Й. Деякі особливості формування готовності студентів до професійної творчості. *Моделювання виховної діяльності в системі професійної підготовки студентів: теорія, практика, програми* / за ред. А. Й. Капської. Київ: ІЗМН, 1998. С. 5–12.
 56. Капська А. Й. Самореалізація особистості в системі ціннісних орієнтацій. *Високі технології виховання: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 29–31 трав. 1995 р.)*. Харків: ІСДО, 1995. С. 23–26.
 57. Капська А. Й. Соціальна педагогіка. *Енциклопедія освіти* / за ред. В. Г. Кременя. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 841–842.
 58. Карлейль Т. Герои и героическое в истории / пер. с англ. В. И. Яковенко. Москва: Эксмо, 2008. 865 с.
 59. Кондрицька О. І. Формування у студентів педагогічних університетів цінностей особистісно-орієнтованої моделі виховання засобами арт-педагогіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Ізмаїл, 2009. 20 с.
 60. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР.

Дата оновлення: 30.09.2016. URL:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
 (дата звернення: 25.11.2017).

61. Корчак Я. Избранные педагогические произведения / пер. с. польс. К. Э. Сенкевич. Москва: Педагогика, 1979. 474 с.
62. Котелянець Ю. С. Формування готовності майбутнього вчителя до виховання толерантності учнів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка.* Острог. 2013. Вип. 25. С. 70–74.
63. Кравченко І. В. Формування у підлітків моральних вчинків у позакласній роботі: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2004. 22 с.
64. Красносільська Н. С. Підготовка майбутніх кураторів академічних груп до виховної роботи зі студентами. *Вісник психології і педагогіки: електрон. наук. фахове вид.* 2010. Вип. 4. URL: <http://www.psyh.kiev.ua>. (дата звернення: 25.11.2017).
65. Крилова С. А. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз): монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2011. 344 с.
66. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 311 с.
67. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка. Хрестоматія: навч.-метод. комплекс. Київ: Знання – Прес, 2003. 700 с.
68. Кушнір А. О. Активізація позанавчальної виховної роботи зі студентами агропромислового комплексу як педагогічна умова виховання краси вчинку. *Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 лют. 2016 р.).* Київ: Міленіум, 2016. С. 37–40.
69. Кушнір А. О. Виховання краси вчинку студентів: досвід Брацлавського агроекономічного коледжу. *Діалог культур Україна – Греція: культурна політика XXI ст. в європейській ретроспективі: матеріали VII Міжнар.*

- наук.-практ. конф. (Київ, 22–23 вер. 2016 р.). Київ: Міленіум, 2016. С. 89–90.
70. Кушнір А. О. Вітчизняний досвід виховання краси вчинку в освітньому середовищі університету. *Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 9–10 груд. 2016 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2016. С. 13–15.
 71. Кушнір А. О. Педагогічні погляди Януша Корчака щодо виховання краси вчинку. *Україна – Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 бер. 2017 р.). Київ, 2017. С. 207–208.
 72. Кушнір А. О. Педагогічні умови виховання краси вчинку майбутніх фахівців агропромислового комплексу. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. Київ. 2016. Вип. 233. С. 135–141.
 73. Кушнір А. О. Ретроспективний аналіз підходів до виховання краси вчинку особистості. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси. 2016. № 9. С. 3–5.
 74. Кушнір А. О. Соціальна потреба у формуванні краси вчинку особистості в освітньому середовищі університету. *Педагогіка і психологія: методика та проблеми практичного застосування*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 16–17 груд. 2016 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. С. 135–137.
 75. Кушнір А. О. Сутність і структура поняття «героїчного вчинку». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. Київ. 2015. Вип. 220. С. 87–91.
 76. Кушнір А. О. Сутність і структура поняття «естетики вчинку» у контексті підготовки майбутніх фахівців агропромислової галузі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів та*

- природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія.* Київ. 2015. Вип. 208, Ч. 1. С. 274–285.
77. Кушнір А.О. Морально-естетична оцінка героїчного вчинку. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* Сєверодонецьк. 2015. Вип. 4. С. 40–45.
 78. Лазаренко А. Світло у вікнах. Життя видатних людей. Київ: Літопис ХХ, 2003. 432 с.
 79. Лебедіна О. В. Виховання морально-естетичних ідеалів у студентів класичного університету засобами мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2015. 20 с.
 80. Леонтьев А. А. Психология общения. Москва: Смысл, 1999. 246 с.
 81. Леонтьев Д. А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени. Москва: Смысл, 1993. 452 с.
 82. Лисенко В. П., Сопівник Р. В., Маценко Л. М., Наконечна О. В. Методика виховної роботи наставника студентської групи: робоча навч. програма наук.-метод. семінару. Київ: НАКККиМ, 2011. 31 с.
 83. Лозовой В. О., Панов М. І., Стасєвська О. А. та ін. Етика: навч. посіб. / за ред. В. О. Лозового. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 224 с.
 84. Лузан П. Г., Сопівник І. В., Виговська С. В. Основи науково-педагогічних досліджень: навч. посіб. Київ: НАКККиМ, 2012. 368 с.
 85. Лузан П. Г., Сопівник І. В. Педагогічний довідник викладача-аграрника. Київ: ДАКККиМ, 2009. 234 с.
 86. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / за ред. В. О. Татенка. Київ: Либідь, 2006. 360 с.
 87. М'ясоїд П. А. Психологія вчинку: Шляхами творчості В. А. Роменця. Київ: Либідь, 2012. 296 с.
 88. Мазєпа В. І. Естетичне виховання. Київ: Політвидав України, 1988. 214 с.
 89. Макаревич О. Мотивація як підґрунтя дій особистості. *Соціальна*

- психологія*. 2006. № 2. С. 134–141.
90. Макаренко А. С. Вибрані педагогічні твори. Статті, лекції, виступи / за ред. Є. Н. Мединського, І. Ф. Сवादковського; упоряд. І. Ф. Козлов. Київ; Харків: Радянська школа, 1947. 281 с.
 91. Макаренко А. С. Коллектив и воспитание личности / сост. В. В. Кумарин. Москва: Педагогика, 1972. 334 с.
 92. Макаренко А. С. Методика организации воспитательного процесса. *Макаренко А. С. Педагогические сочинения*: в 8 т. / сост. Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. Москва: Педагогика, 1983. Т. 1. С. 267–329.
 93. Макаренко А. С. Опыт методики работы детской трудовой колонии. *Макаренко А. С. Педагогические сочинения*: в 8 т. / сост. Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. Москва: Педагогика, 1983. Т. 1. С. 190–192.
 94. Макаренко А. С. Разговор о воспитании. *Макаренко А. С. Педагогические сочинения*: в 8 т. / сост. М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. Москва: Педагогика, 1984. Т. 4. С. 35–36.
 95. Макаренко А. С. Собрание сочинений в 7 томах. Москва: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1958. Т. 5: Общие вопросы теории педагогики. Воспитание в советской школе. 483 с.
 96. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості*. Київ. 2000. Вип. 2. С. 153–161.
 97. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / пер. с англ. Москва: Смысл. 1999. 425 с.
 98. Маценко Л. М. Діяльність наставника в системі виховної роботи вищого навчального закладу: монографія. Київ: НАКККиМ, 2010. 404 с.
 99. Медведь Э. И. Эстетическое воспитание школьников в системе дополнительного образования: учеб. пособ. Москва: Центр гуманитарной литературы «РОН», 2002. 48 с.
 100. Методика проведення виховної години. *Миколаївський обласний інститут післядипломної освіти*. URL:

- <http://www.moippo.mk.ua/index.php/vixovna-robota/131-metodichni-kejsi/1715-metodyka-provedennja-vyhovnoji-godyny> (дата звернення: 26.11.2017).
101. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учнів. Київ: Парламентське видавництво, 2002. 204 с.
 102. Мойсеюк Н. Педагогіка: навч. посіб. 5-те вид., доп. і перероб. Київ: [Б. в.], 2007. 655 с.
 103. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Гранма, 1999. 348 с.
 104. Мономах В. Поучення. *Літопис руський* / за ред. О. В. Мишанич; пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. Київ: Дніпро, 1989. 591 с.
 105. Мясищев В. Н. Психология отношений: избранные психологические труды / под ред. А. А. Бодалева. Москва: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: МОДЭК, 2003. 398 с.
 106. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. URL: <http://www.ndu.edu.ua/index.php/ua/> (дата звернення: 25.11.2017).
 107. Ніколаєнко С. М., Шинкарук В. Д., Рудень Д. М. та ін. Програма виховання студента: «Фахівець, громадянин, патріот»: навч.-метод. посіб. Київ: Ай Си Ес – Актив, 2016. 76 с.
 108. Обличчя війни: 7 фільмів про АТО на сході України. URL: <http://gurt.org.ua/articles/32406/> (дата звернення: 25.11.2017).
 109. Олпорт Г. Становление личности: избранные труды / под ред. П. А. Леонтьева; пер. с англ. Л. Трубицыной, Д. Леонтьева. Москва: Смысл, 2000. 462 с.
 110. Організація виховної роботи наставником академічної групи в аграрному ВНЗ із формування лідерських якостей студентів: метод. реком. / уклад. Р. В. Сопівник. Київ: ЦП Компрінт, 2008. 56 с.
 111. Освіта, наука і культура на Поділлі: матеріали шостого круглого столу. Кам'янець-Подільський. 2007. Т. 10: Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. 520 с.
 112. Осипова Т. Ю., Бартенєва І. О., Біла О. О. Виховна робота зі

- студентською молоддю: навч. посіб. / за ред. Т. Ю. Осипової. Одеса: Фенікс, 2006. 228 с.
113. Основи психології: підручник / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. 6-те вид., стереотип. Київ: Либідь, 2006. 632 с.
114. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 516 с.
115. Пернарівська Т. П. Діагностика спрямованості у спілкуванні як показника сформованості у студентів готовності до гармонізації міжособистісних відносин. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Кіровоград. 2013. Вип. 17, Кн. 2. С. 127–135.
116. Пернарівська Т. П. Формування у студентів готовності до гармонізації міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2015. 20 с.
117. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пєхоти. Київ: А.С.К., 2003. 240 с.
118. Помиткін Е. О. Духовний потенціал особистості: психологічна діагностика, актуалізація та розвиток: посібник. Київ: Внутрішній світ. 2015. 144 с.
119. Помиткін Е. О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти. Київ: ІЗМН, 1996. 163 с.
120. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості. Київ: Внутрішній світ. 2012. 278 с.
121. Помыткин Э. А. 12 путей духовности. Киев: Внутренний мир, 2011. 112 с.
122. Закон України про вищу освіту. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>
123. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій

- щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах: Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154 (дата звернення: 25.11.2017).
124. Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя: Указ Президента України від 15.03.2002 р. № 258/2002 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U258_02.html (дата звернення: 25.11.2017).
125. Закон України про освіту. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
126. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки: Указ Президента України від 13.10.2015 р. № 580/2015. URL: http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/48106/ (дата звернення: 25.11.2017).
127. Програми розвитку університету «Голосіївська ініціатива – 2020». URL: <https://nubip.edu.ua/node/12570> (дата звернення: 25.11.2016).
128. Протоиерей Василий Гречулевич. Подробный сравнительный обзор Четвероевангелия. Санкт-Петербург: Русская симфония, 2008. 944 с.
129. Психологические тесты: в 2 т. / под ред. А. А. Карелина. Москва: ВЛАДОС, 2001. Т. 2. 248 с.
130. Психология. Словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевського. Москва: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. 494 с.
131. Психологія вчинку: Шляхами творчості В. А. Роменця: зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд; за ред. В. Фурман. Київ: Либідь, 2012. 296 с.
132. Радеев А. Е. Ницше и эстетика. Харьков: Гуманитарный центр, 2013. 304 с.
133. Рубинштейн С. Л. Избранные философско-психологические труды / редкол.: А. В. Брушлинский (отв. ред.), В. А. Кольцова. Москва: Наука, 1996. 462 с.

134. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. Москва: Педагогика, 1989. 280 с.
135. Руденко І. В. Методика виховання творчої особистості учнів основної школи засобами образотворчого мистецтва. *Педагогічний альманах*. Херсон. 2009. № 4. С. 55–62.
136. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
137. Ружицький В. А. Естетичне виховання учнів засобами мистецтва: метод. реком. Біла Церква: КОПОПК, 2005. 120 с.
138. Свердан М. М., Свердан М. Р. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Чернівці: Рута, 2006. 352 с.
139. Свидницький А. П. Люборацькі (Сімейна хроніка). Київ: Дніпро, 1984. 297 с.
140. Сєдашова О. А. Формування інтелектуально-художньої творчості у студентів аграрних вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2014. 20 с.
141. Сидоренко В. К., Дмитренко П. В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: РННЦ «ДІНІТ», 2000. 300 с.
142. Сізов В. В. Формування естетики поведінки в учнів старших класів у позакласній роботі: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2010. 24 с.
143. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. и др. Педагогика: учеб. пособ. / под ред. В. А. Сластенина. Москва: Академия, 2002. 576 с.
144. Сопівник І. В. «Принцип відповідальності» Г. Йонаса: Методологічна основа виховання моральної відповідальності сільської молоді. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. Київ. 2015. Вип. 208, Ч. 1. С. 177–183.
145. Сопівник І. В. Виховання моральної відповідальності сільської молоді: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2014. 352 с.

146. Сопівник І. В. Методичні матеріали із навчальної дисципліни «Етика викладача вищої школи» для підготовки фахівців напряму 0000 «Специфічні категорії» зі спеціальності 8.000005 «Педагогіка вищої школи». Київ: ДАКККиМ, 2009. 31 с.
147. Сопівник І. В. Методичні матеріали із навчальної дисципліни «Етика соціально-педагогічної діяльності» (для підготовки фахівців за спеціальністю 8.01010601 «Соціальна педагогіка»). Київ: ДАКККиМ, 2009. 27 с.
148. Сопівник І. В. Науково-дослідницька робота студентів як складова їхньої професійної компетентності. *Вісник книжкової палати*. 2008. № 11. С. 23–25.
149. Сопівник І. В. Роль студентських наукових об'єднань в організації науково-дослідної роботи студентів. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. Київ. 2010. Вип. 42. С. 35–37.
150. Сопівник І. В. Сутність відповідального ставлення до інституту сім'ї та батьківства у сучасному суспільстві. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Сєвєродонецьк. 2013. Вип. 6. С. 189–200.
151. Сопівник І. В. Теорія та практика виховання моральної відповідальності сільської молоді: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2015. 40 с.
152. Сопівник Р. В. Виховання лідерських якостей студентів аграрних вищих навчальних закладів: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2012. 502 с.
153. Сопівник Р. В. Виховання лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів: монографія / за ред. В. К. Сидоренка. Київ: ЦП Компринт, 2012. 504 с.
154. Сопівник Р. В. Реформаторські течії соціального виховання ХІХ–ХХ ст. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. Київ. 2015. Вип. 208, Ч. 1. С. 253–265.
155. Сопівник Р. В. Теоретичні і методичні засади формування лідерських

- якостей майбутніх фахівців агропромислової галузі: дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2012. 527 с.
156. Сопівник Р. В., Кушнір А. О. Виховання і самовиховання естетики вчинку на прикладі ушавлених людей Тульчинського краю. Вінниця: ТОВ «Консоль», 2015. 88 с.
 157. Сопівник Р. В., Петрів Г. В. Виховання і самовиховання на засадах національно-патріотичних цінностей: методичний посібник для студентів і науково-педагогічних працівників аграрних і природоохоронних ВНЗ. Київ: «ЦП «Компринт», 2014. 185 с.
 158. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка: навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1997. 232 с.
 159. Степанюк К. К. Тульчин: Путівник. Вінниця: Книга-Вега, 2007. 32 с.
 160. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
 161. Странникъ. Духовный учено-литературный журналъ. Санкт-Петербургъ. 1866. 112 с.
 162. Сухомлинский В. А. Как я представляю школу будущего. *Детская литература*. 1968. № 11. С. 5–6.
 163. Сухомлинский В. А. Сто советов учителю. Киев: Радянська школа, 1984. 254 с.
 164. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 3: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / редкол.: О .Г. Дзеверін (голова) та ін. 670 с.
 165. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 1: Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / редкол.: О .Г. Дзеверін (голова) та ін. 423 с.
 166. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1971. 670 с.
 167. Татаркевич В. Історія шести понять: Мистецтво. Прекрасне. Форма. Творчість. Відтворництво. Естетичне переживання / пер. з польск.

- В. Корнієнка. Київ: Юніверс, 2001. 368 с.
168. Татенко В. Вчинок як принцип побудови теорії та історії психології. *Основи психології: підручник* / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. 3-тє вид. Київ: Либідь, 1997. С. 161–193.
 169. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении: монография. Киев: Просвіта, 1996. 404 с.
 170. Татенко В. О. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії. Київ: Либідь, 2006. 360 с.
 171. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма освіти. *Енциклопедія освіти* / за ред. В. Г. Кременя. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 882–883.
 172. Тетарчук В. І. Етика та естетика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 316 с.
 173. Титаренко Т. М. Вчинок екзистенції. *Основи психології: підручник* / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. 3-тє вид. Київ: Либідь, 1997. С. 556–573.
 174. Титаренко Т. М. Умови розв'язання життєвої кризи в юнацькому та молодому віці. *Вивчення молоді на сучасному етапі: питання методології і методики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11–13 жовт. 1995 р.)*. Київ: А. Л. Д., 1996. С. 202–204.
 175. Тофтул М. Г. Етика: підручник; 2-ге вид., випр. і допов. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 440 с.
 176. Українки в історії / за ред. В. Борисенко. Київ: Либідь, 2004. 328 с.
 177. Ушакова І. О. Формування естетичного образу людини у студентської молоді комплексом мистецтв: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2015. 20 с.
 178. Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения. Москва: Высшая школа, 1970. 301 с.
 179. Ференц Н. С. Теорія літератури і основи естетики: навч. посіб. Київ: Знання, 2014. 511 с. (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).

180. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 352 с.
181. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 528 с.
182. Франкл В. Человек в поисках смысла / пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйдмана. Москва: Прогресс, 1990. 368 с.
183. Хом'як О. А. Виховання естетичних смаків у студентів педагогічних університетів у позанавчальній діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2015. 20 с.
184. Центр культури і дозвілля «Гаудеамус». Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. URL: https://udpu.org.ua/viewpage.php?page_id=808# (дата звернення: 25.11.2017).
185. Центр культури та дозвілля. Вінницький національний аграрний університет. URL: http://www.vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/webgr_view/GrZRG2J?OpenDocument&RestrictToCategory=GrZRG2Jweb/vsau/vsau.nsf/ (дата звернення: 25.11.2017).
186. Церковняк-Городецька О. Відображення духовного світу Януша Корчака у збірці «На самоті з Богом». *Київські полоністичні студії*. Київ. 2013. Т. XXII. С. 149–150.
187. Шаап Сібе. Нездатність забувати: Новий погляд Ніцше на питання про істину / пер. з нім. О. Кислюка. Київ: Видавництво Жупанського, 2009. 294 с.
188. Шацкий С. Т. Работа для будущего / сост. В. И. Малинин, Ф. А. Фрадкин. Москва: Просвещение, 1989. 224 с.
189. Шевченко Г. П. Естетична свідомість в структурі духовної культури особистості. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2002. № 11. С. 5–6.

190. Шевченко Г. П. Розвиток естетичного виховання у вищих навчальних закладах України на сучасному етапі. *Витоки педагогічної майстерності*. Полтава. 2012. Вип. 7. С. 9–13.
191. Шевченко Г. П., Бутенко Л. Л., Шкурин А. И. Поэтический образ морали в искусстве: книга для учителей и студентов. 2-е изд., доп. и испр. Луганск: НОУЛИДЖ, 2014. 320 с.
192. Шевченко Г. П., Пастухова Ю. А. Художньо-естетичне виховання студентської молоді: монографія. Луганськ: СНУ, 2010. 179 с.
193. Шинкарук В. Д., Сопівник Р. В., Сопівник І. В. Теорія та історія соціального виховання в зарубіжних країнах. Київ: ЦП «Компринт», 2015. 236 с.
194. Шкляр В. Залишенець. Чорний ворон. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. 432 с.
195. Шопенгауэр А. Метафизика половой любви / пер. с нем. Ю. Айхенвальда. Санкт-Петербург: Азбука, Азбука – Аттикус, 2015. 224 с.
196. Що означає бути толерантною людиною: Методичні рекомендації із самовиховання толерантності / уклад. Ю. С. Котелянець. Київ: [Б. в.], 2014. 65 с.
197. Эстетическое воспитание в техническом вузе: учеб.-метод. пособ. / под ред. Г. С. Гуна. Москва: Высшая школа, 1991. 207 с.
198. Akademie múzických umění. URL: <http://www.amu.cz/cs> (last accessed: 26.11.2017).
199. Global Study on Homicide – 2013: Trends, Contexts, Data. Vienna: UNODC, 2014. 163 p.
200. Sheridan College. URL: <http://www.sheridan.edu/admissions/visit> (last accessed: 26.11.2017).
201. UNESCO and Youth – Strategy. URL: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/strategy/civic-engagement-democratic-participation-and-social-innovation/> (last accessed: 25.11.2017).

202. University of Zilina. URL: <http://www.uniza.sk/menu/inc.php?id=224> (last accessed: 26.11.2017).
203. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu. URL: <https://www.ue.wroc.pl/> (last accessed: 26.11.2017).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Авторська методика діагностики вихованості красив чинку студентів в освітньому середовищі університету

Анкета для студентів

Шановний студенте!

Шановний респонденте, дане опитування проводиться з науковою метою, є анонімним, його результати будуть використовуватись в узагальненому вигляді. Вам пропонується обрати із запропонованих відповідей імпонуючий варіант або визначити його самостійно. Обраний варіант відповіді слід обвести кружечком.

Дякуємо за співпрацю.

1. На Ваш погляд «краса вчинку» – це:

А). це відображення у свідомості людей розв'язаних, знятих суперечностей соціальної дійсності, суперечностей між назрілими, але не реалізованими потребами.

Б). інтегративна якість особистості, що включає знання про сутність красивого у вчинковій сфері людини, ціннісне ставлення до прикладів великого подвижництва, самопожертви в ім'я ідеалів добра, миру, краси.

В). Здатність людини з допомогою рис свого характеру, темпераменту взаємодіяти зі світом, з іншими людьми та відчувати себе повноцінно у колі будь-якого спілкування.

Г). Інша відповідь. _____

2. Героїчний вчинок – це:

А). Цінність, що дає людині відчувати себе необхідною для оточуючих людей та приносить їй душевний спокій та мудрість.

Б). Знання, правила та етична поведінка, з метою мати корисливу допомогу від держави та суспільства.

В). Спроба переконати людей у вищості ідеальних цінностей, служіння вселюдському, а воно може не тільки в сфері духовній, але й бородьбою у світі матеріальному.

Г). Інша відповідь. _____

3. Чи помічаєте Ви у одногрупників красиве у поведінці і вчинках?

А). Так, переважно у всіх.

Б). У деяких.

В). Ні.

4. Хто, із запропонованих героїв, імponує Вам найбільше?

А). Андрій Бульба – герой повісті «Тарас Бульба» М. В. Гоголя, який відрікся від усього козацтва, християнської віри та рідної землі заради кохання.

Б). Майборода Дмитро Олександрович (1980-2014) – український військовик, Герой України, до останнього керував літаком над зоною АТО, що дозволило іншим членам екіпажу евакуюватися.

В). Генрі Форд (1863-1947)– конструктор автомобілів, засновник корпорації «Форд Мотор», вперше почав використовувати промисловий конвеєр.

5. У вільний час Ви віддаєте перевагу:

А). Читанню додаткової фахової літератури, набираюся досвіду підпрацьовуючи, що допоможе стати мені «майстром» своєї справи.

Б). Читаю художню літературу, відвідую театр, інші світські заходи, намагаючись розширити свою ерудицію, підвищити культурний рівень.

В). Роблю усе щоб відновити свої фізичні і психічні сили (дивлюся телевізор, слухаю музику, спілкуюся з друзями в соціальних мережах).

6. Чи обговорюєте Ви з одногрупниками, викладачами вчинки побачені в кіно-, відео - і телефільмах?

А). Охоче обговорюю.

Б). Іноді, якщо щось особливо їм сподобалося.

- В). Не обговорюю.
7. Чи хотіли б Ви використовувати приклади героїчних вчинків у власній поведінці?
- А). Так, героїзм є важливим осередком людського життя.
- Б). Можливо використаю, якщо це не біде загрожувати здоров'ю.
- В). Ні, для мене героїзм не є важливим у житті
8. Виберіть із запропонованого переліку прийоми самовиховання:
- А) самокритичність, самопорядунок, самопожертва;
- Б) читання фахової і художньої літератури, виробнича практика;
- В) самоаналіз, самопримус, само заохочення, «Аналіз прожитого дня».

Додаток 2

Методика «Ціннісні орієнтації М. Рокича адаптована Кушнір А.

Анкета «Ціннісні орієнтації»

Вам пред'явлений набір із 18 визначених цінностей. Ваша мета – розмістити їх по порядку важливості для Вас як принципів, якими ви керуєтесь у житті.

Кожна цінність визначена у різних стрічках. Уважно прочитайте їх і виберіть ту, яка, на вашу думку, найбільш важлива для Вас і визначте їй номер 1. Потім виберіть наступну і виконайте завдання у відповідному порядку з іншими цінностями. Найменш важлива цінності повинна зайняти 18 місце.

Будь ласка, працюйте не швидко, вдумливо. Якщо в процесі роботи ви змінюєте свою точку зору, змініть цінності. Кінцевий результат повинен відображати вашу істинну позицію.

ПІБ _____

Вік _____ Стать _____

Курс _____ Група _____

Список А

Термінальні цінності	Реалізовані в житті
• Активне діяльне життя → повнота і емоційно наповнене життя	
• Життєва мудрість → зрілість суджень і здоровий глузд, що досягається життєвим досвідом	
• Здоров'я → фізичне і психічне	
• Цікава робота	
• Краса природи та мистецтва → переживання прекрасного в природі і мистецтві	
• Любов → духовна і фізична близькість з коханою людиною	
• Матеріально забезпечене життя → відсутність матеріальних проблем	
• Вірна дружба і наявність хороших друзів	
• Всезагальна повага → повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі	
• Пізнання → можливість здобувати освіту, розвивати свій кругозір, загальної культури, інтелектуального розвитку	
• Розуміння і повага до оточуючих → максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей у розумінні вчинків інших людей	

Розвиток → робота над собою, повсякденне фізична і духовна досконалість	
Розваги → приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків	
Свобода → самостійність, незалежність в судженнях і вчинках	
Щасливе сімейне життя	
Щастя інших людей → благополуччя, розвиток і досконалість інших людей, всього народу, людства взагалі	
Творчість → можливість творчої діяльності	
Впевненість в собі → внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів	

Список Б

Інструментальні цінності	Реалізовані в житті
Акуратність → вміння тримати в порядку речі, порядок в справах	
Вихованість → хороші манери	
Високі запити → високі потреби до життя	
Життєрадісність → почуття гумору	
Дисциплінованість	
Незалежність → здатність діяти самостійно, рішуче	
Неприміреність до недоліків в собі та інших	
Освіченість → широта знань, висока загальна культура	
Відповідальність → почуття обов'язку, вміння тримати слово	
Раціоналізм → уміння правильно і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення	
Самоконтроль → здержаність, самодисциплінованість	
Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів	
Тверда воля → вміння настояти на своєму, не відступати перед перешкодами	
Терпимість → до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим помилки і омани	

Широта поглядів → вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати смаки інших, звичаї, звички	
Чесність → правдивість, щирість	
Ефективність в справах → працьовитість, продуктивність в роботі	
Чуйність → дбайливість	

Анкета для студентів

Шановний студенте!

Інструкція

Уважно прочитайте питання і відповідайте на них «так» або «ні», залежно від тенденцій вашої поведінки у певній ситуації.

Текст опитувальника

1. Вам часто говорять, що ви більше думаєте про інших, ніж про себе?
2. Вам легше просити за інших, ніж за себе?
3. Вам важко відмовити людям, коли вони вас про щось просять?
4. Ви часто намагаєтеся зробити людям послугу, якщо в них сталося лихо або неприємності?
5. Для себе ви робите що-небудь із більшим задоволенням, ніж для інших?
6. Ви прагнете зробити якнайбільше для інших людей?
7. Ви переконані, що найбільша цінність у житті — жити для інших людей?
8. Вам важко змусити себе зробити щось для інших?
9. Ваша характерна риса — безкорисливість?
10. Ви переконані, що турбота про інших часто шкодить собі?
11. Ви засуджуєте людей, які не вміють подбати про себе?
12. Ви часто просите людей зробити що-небудь через корисливі міркування?
13. Ваша характерна риса — прагнення допомогти іншим людям?
14. Ви вважаєте, що спочатку людина повинна думати про себе, а потім вже про інших?
15. Ви звичайно витрачаєте на себе багато часу?
16. Ви переконані, що не потрібно для інших сильно напружуватися?
17. Для себе у вас зазвичай не вистачає ні сили, ні часу?
18. Вільний час ви використовуєте тільки для своїх захоплень?

19. Ви можете назвати себе егоїстом?

20. Ви здатні зробити максимальне зусилля лише за гарну винагороду?

Обробка результатів

Ключ до опитувальника: виставляти 1 бал за відповіді «так» на питання 1–4, 6, 7, 9, 13, 17 і відповіді «ні» на питання 5, 8, 10–12, 14–16, 18–20. Потім підраховуємо загальну суму балів.

Висновки

Чим більше набрана сума балів перевищує 10, тим більше в суб'єкта виражений альтруїзм, бажання допомогти людям, і навпаки, чим менша сума балів від 10, тим більше у суб'єкта виражена егоїстична тенденція

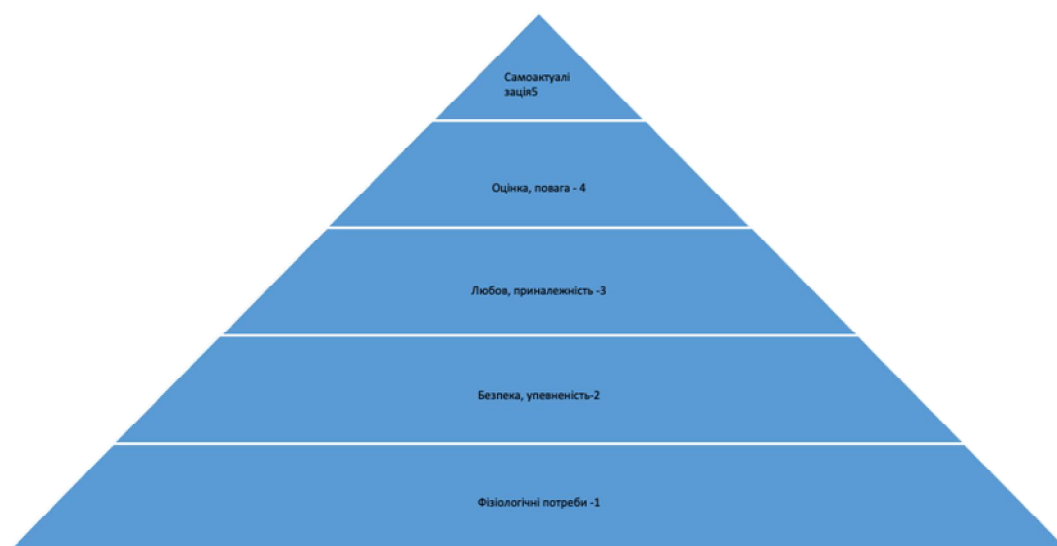
Додаток 4

«Книжкова полиця»

Уявіть, що 10 книжкових полиць на рис. 2.1. відображають 100% Ваших думок. Вам необхідно оцінити та проставити можливу кількість власних думок (у відсотках), розподіливши їх з відповідною тематикою. При цьому на одній з полиць книжок може бути більше – це ті думки, про які ми згадуємо найчастіше або ж найдовше. Деякі полиці можуть залишатися порожніми – їх тематика зараз не є для нас актуальною. Головне, щоб у сумі ми отримали 100%.

№2=___% Думки про безпеку! Потреба у впевненості, передбачуваності, стабільності! Тривога від невизначеності!	№3=___% Кохання! Близькі стосунки! Розуміння! Приналежність! Підтримка! Довіра! Бути поруч!	№8=___% Де знайти істину? Упорядкування досвіду! Сенс життя! Усвідомлення знань! Мудрість!	№9=___% Дотримання духовних принципів, заповідей! Праведне життя! Єдність думки, слова та діла!
	№4=___% Як мене оцінюють інші? Чи поважають? Визнання! Моя репутація! Престиж! Самоповага!	№7=___% Як допомогти потребуючим? Що зробити для людства, Природи, світу? Допомога! Примноження добра!	
№2=___% Поїсти! Поспати! Випити! Закусити! Знайти житло! Знайти сексуального партнера! Гарно відпочити!	№5=___% Творчі думки! Розкриття можливостей, здібностей, талантів! Самоактуалізація особистості!	№6=___% Контроль думок, емоцій, почуттів! Перетворення характеру! Естетичне, духовне удосконалення!	№10=___% Усвідомлення єдності людства! Виконання духовної місії! Просвітлення! Божественна свідомість!

Після розподілу думок необхідно співвіднести отримані відсотки з пірамідою потреб і мотивів, поданою на рис. 2.2., проставивши отримані відсотки поряд з кожним із 10 рівнів, зважаючи на їх нумерацію.

Додаток 5

№ п/п	Група антиномій			
	Етико-когнітивні		Емоційно-когнітивні	Емоційно-антиномічні Пари
1.	Морального світогляду людини.	добро – зло	Любов – ненависть	Смук – самосмук
		Людянність – нелюдянність		
2.	Людського існування	Теперішнє – майбутнє	Радість – скорбота	Страх – самострах
3.	Морально-духовних макрощінностей:	Моральне багатство – моральна убогість;	Задоволення – засмучення	Гнів – самогнів
		доброчинність – ганебність;		
		Праведність – розбещеність;		
4.	Способу життя	Діяльнський (робити добро) – пасивний (не робити добра)	Покірність – гонористість	Туга – самотуга
		Не тільки словами, а й ділами заявляти про себе як особистість		
5.	Життєвого настановлення	Постійне (у цінностях) – минуще (у цінностях)	Тріумфування – журба	Огуда – самогуда

6.	Моральної діяльності	моральне діяння (в певний час) – амаральне діяння (в певний час)	Захват – пригніченість	
		Учинок – провина		
7.	Морального ставлення	Заповзятість – легковажність	Здивованість – нечутливість	
8.	Оцінні	Позитивна дія (зробив добро) – негативні дія (скоїв зло)	Подобається – не подобається	
9.	Мотиваційні	Брак значущої спонуки (діяти марно) – наявність високо мотиву (служити людям)		
10.	Соціального санкціонування	Звинувачення, покарання – прощення		
11.	Особистого самовідчуття	Приниження – тріумф		
12.	Внутрішнього стану	Спокій- збентеження		
13.	Міжособистісних стосунків	Дружба – ворожнеча		
14.	Потребових домагань	Скромність – надмірність		

ІНСЦЕНУВАННЯ

«Диваки – рятівники світу»

Ведучий 1. Поглянь, це, мабуть, один із тих диваків, який з'явився, щоб прикрасити наш світ.

Ведучий 2. Він із ліхтарем удень!

Ведучий 3. Хто ти і що шукаєш у нашому храмі науки серед білого дня з ліхтарем?

Діоген Я – грецький філософ Діоген і прийшов до вас з IV століття до вашої ери. Я шукаю людину!

Ведучий 1 Ну й дива! Він шукає людину, а хіба ж ти не зустрів по дорозі сюди тисячі людей? Хіба ж ти без ліхтаря не бачиш, яка перенаселена наша планета. Куди б ти не пішов чи поїхав, то ніде розминутись з людьми.

Діоген Так, я бачу, що всі маєте вигляд людей. Але мати вигляд неважко, а от бути людиною важко. Чи знаєте ви, що значить бути людиною.

Ведучий 2 Бути благородним.

Ведучий 1 Горіти заради іншого, як горить свічка.

Ведучий 2 Бути надією для будь-якого подорожнього.

Ведучий 1 Допомогати іншим, турбуватись один про одного.

Ведучий 2 Допомогати кожному в біді.

Ведучий 1 В наш час також є багато прекрасних і благородних людей.

Діоген Я задоволений. Я ще бачу у вас людяність і заповідаю вам: будьте Людьми, а я піду шукати далі.

Легенда про добро і зло

Жили на вулиці двоє сусідів. Одного разу один зробив іншому велике зло. Ображений чоловік, прагнучи відповісти помстою, вирушив до мудреця за порадою. Що ж мудрець йому запропонував? Відповісти зловмиснику добром! Сусід послухався, а у відповідь знову був «нагороджений» злом.

Мудрець і тут порадив не шкодувати добра. Сусід ще раз послухався, віддячив добром. Але через деякий час у відповідь отримав зло. Сусід прийшов до мудреця і той знову йому сказав віддячити добром.

— Але я вже стомився віддячувати йому добром, — заперечив сусід.

— Якщо зловмисник не стомився від зла, то чому ти стомився від добра? — відповів йому мудрець.

Мудрець сказав: живи, добро звершай

Та нагород за це не вимагай.

Лише в добро і вищу правду віра

Людину відрізня від мавпи й звіра.

Нехай ця істина стара:

Людина починається з добра.

Розповідь притчі «Добрий самарянин»

Ісус багато розповідав про Божу любов до нас і запрошує нас нести іншим цю любов. Я розповім вам притчу про доброго Самарянина. Вона розповідає, про те, як можна зробити добрий вчинок, проявивши милосердя до ближнього.

Раз один чоловік ішов з Єрусалиму до Єрихону. Банда розбійників напала на нього, пограбувала, побила і так залишила його на дорозі.

Переходив по цій же дорозі священик, побачив цього нещасного і пройшов. Невдовзі підійшов Левіт, але й він пройшов. Нарешті підійшов один чоловік із Самари. Йому стало шкода пораненого чоловіка, що лежав на дорозі. Він перев'язав йому рани, підняв його і привіз до заїзду. «Прошу доглянь цього чоловіка – попросив Самарянин власника заїзду – Ось тобі

гроші за це. Якщо треба буде більше, доплачу, коли буду повертатись цією дорогою».

- Ми не знаємо чому два перехожі не зупинилися. Але знаємо, що третій подорожній, самарянин, мусів бути надзвичайною людиною. Нелегко було зупинитись, дорога була небезпечна, та все ж він розумів значення слів «Люби ближнього свого».

Оповідання «Сьома дочка»

Було в матері сім дочок. Ось поїхала мати в гості до сина, а син жив далеко-далеко. Повернулася додому аж через місяць.

Коли мати ввійшла до хати, дочки одна за одною стали говорити як вони знудьгувалися за матір'ю

- Я скучила за тобою, немов ластівка за сонячним промінням, - сказала перша дочка
- Я чекала тебе, як суха земля жде краплину дощу, - промовила друга дочка
- Я плакала за тобою як маленьке пташеня плаче за пташкою, - сказала третя
- Мені було тяжко без тебе, як бджолі без квітки, - щебетала четверта
- Ти снилася мені як троянді сниться краплина роси, - промовила п'ята
- Я виглядала тебе, як вишневий садок виглядає соловейка, - сказала шоста
- А сьома дочка нічого не сказала. Вона роззула матусю і принесла їй води у почвах – помити ноги.

Додаток 7

**Діагностична методика для визначення типу самоствердження
підлітків та осіб юнацького віку (розроблена Т.Д. Дубовицькою, Є.Н.
Кирєвою й адаптована І.Д. Бехом)**

Інструкція. «Вам пропонується 18 тверджень, що стосуються Вашої поведінки в різних життєвих ситуаціях, та варіанти відповідей на них. Оцініть, який із запропонованих варіантів відповідей підходить Вам «найбільше», а який «найменше» поставте літера (А, Б або В) того варіанта відповіді, який найбільшою мірою відповідає Вашому уявленню чи поведінці, у графі «найменше» поставте літеру того варіанта відповіді, який найменше відповідає Вашому уявленню чи поведінці.

Зміст опитувальника

1. Що Ви думаєте про себе:
 - А) Я заслуговою на визнання і повагу набагато більше, ніж інші;
 - Б) Я не заслуговую на визнання і повагу;
 - В). Я заслуговую на таке визнання і повагу, як і багато інших.
2. Спілкуючись з іншими людьми, міркуючи про їхній характер, Ви вважаєте, що:
 - А) Іншілюди набагато кращі за мене;
 - Б) В інших людях багато поганого, ніж хорошого;
 - В) В інших людяхбагато хорошого, ніж поганого.
3. Ваше ставлення до матеріального благополуччя:
 - А) Матеріальне благополуччя необхідне для того, щоб забезпечити свій розвиток, пізнання;
 - Б) Матеріальне благополуччя необхідне для того, щюю мати владу над людьми і отримувати задоволення;
 - В). Матеріальне благополуччя необхідне для того, щоб забезпечити собі можливість нічого не робити.
4. Ваше ставлення до сімейного життя:
 - А) Сім'я необхідна для того, щоб повною мірою задовольнити потреби і бажання;
 - Б) Сім'я завдає лише неприємності і розчарування;
 - В) Сім'я необхідна для того, щоб рости і розвиватися далі.
5. Як ви ставитесь до успіху:
 - А) Вважаю, що немає сенсу в тому, щоб досягти успіху;
 - Б) Успіх потрібендля подальшого саморозвитку, самовдасконалення;
 - В) Успіх потрібендля того, щоб мною захоплювалися, заздрили мені.

6. Як Ви ставитесь до навчання:
- А) Навчаюся, щоб стати освіченою і розвиненою людиною;
 - Б) Навчаюся, тому що змушують батьки і вчителі;
 - В) Головне не навчання, а можливості проявити себе, довести свою правоту.
7. Якщо Ви дізнаєтеся, що деякі з Ваших звиток, дій шкодять Вашому здоров'ю, то:
- А) Нічого не будету змінювати, адже здоров'я вже пошкоджене;
 - Б) Змінете свою поведінку, спосіб життя;
 - В). Нічого не беде змінювати, оскільки Ви самі вирішуєте, що корисно, а що шкідливо.
8. Як Ви ставитесь до дружби:
- А) Найкращий друг людини – собака (нікого не зрадить);
 - Б) Найкращий друг – це той, для кого я є авторитетом;
 - В). Найкращий друг – це людина, яка мене розуміє.
9. Коли Ви плануєте чогось досягти, то:
- А). Досягаю цього будь-якими засобами;
 - Б) Враховую інтереси інших людей;
 - В) Краще нічого не планувати, щоб потім не зазнавати розчарувань.
10. Коли хтось налаштований або діє проти Вас, то:
- А) Дуже засмучуюся, не знаю, що вдіяти;
 - Б) Аналізую, із чим це пов'язано, щоб потім вирішити, як діяти;
 - В) Готовий іти на конфлікт, щоб довести свою правоту.
11. Вашн ставлення до кохання:
- А) Бути поруч з коханою людиною – найбільше щастя у житті;
 - Б) Кохання спричинює лише проблеми (завдає розчарувань);
 - В) Кохання – це добро, особливо коли коханий дає все, що потрібно.
12. У складні, кризові моменти свого життя Ви:
- А). Намагаєтеся знайти для Вас і оточуючих прийнятний вихід;
 - Б) Будь-якими способами намагаєтеся досягти бажаного, позбавитися неприємних переживань, зняти напругу;
 - В) Думаєте, що нічого змінити не можна, усі зусилля марні.
13. Яке твердження найбільш точно вадображає Вашу життєву позицію:
- А). Життя – суцільні розчарування і невдачі;
 - Б) У житті для досягнення бажаного доводиться іти напролом;
 - В). Головне в житті – це реалізація своїх можливостей і здібностей, а не зарахунок інших.
14. Якщо Ви перебуваєте в компанії, то найчастіше Ви:

А) Берете участь у спільній розмові, виявляєте інтерес до оточуючих;

Б) Мовчите, тримаєтесь оторонь;

В). Всіляко намагаєтесь привернути до себе увагу.

15. Ви належе до людей, які:

А) Вважають себе гіршими за інших;

Б) Змушені часто сперечатися і конфліктувати, щоб досягти свого;

В) Прагнуть бути гідними поваги.

16. Вам подобається:

А) Коли Вас ніхто не турбує;

Б) Отримувати задоволення від добре виконаної роботи;

В) Отримувати задоволення від можливостей робити так, як хочеш.

17. Ви б хотіли, щоб люди навколо Вас:

А) Були розумними й цікавими;

Б) Підтримували Вас чи хоча б не ображали;

В) Рахувалися з Вашою думкою, боялися Вас.

18. Ви хотіли б бути схожим на тих:

А) Кому заздрять; кого бояться; з думкою кого рахуються;

Б) Хто по-справжньому захоплений своєю справою і досягає в ній успіхів;

В) Хто може жити сам по собі, бути нічим не зобов'язаним іншим.

facebook.com/groups/1432779586920052/about

Пошук у Facebook

Groups

Подвижники

Browse Manage

Community home

Огляд

Чат з адміністраторами

Інструменти адміністратора

- Асистент адміністратора
0 дій, 0 критеріїв
- Запити учасників
Нових сьогодні: 0
- Запити на значок
Нових сьогодні: 0
- Запитання для учасників
- Дописи в очікуванні
Нових сьогодні: 0

+ Create a chat

Подвижники

Загальнодоступна група · 116 учасників

+ Запросити

Обговорення Вибране Теми Медіа Файли Посібники Люди Відео

Про цю групу

- Подвижники - дружня спільнота, у якій можна ознайомитися з видатними українцями, що творили майбутнє України.
- Спільнота об'єднує людей, як... Показати більше...
- Загальнодоступна
Будь-хто може переглядати учасників групи та їхні дописи.
- Видима
Будь-хто може знайти цю групу.
- Загальна

Прозорість

chart (2).png chart (1).png

Показати всі

БЕСІДИ
КАТАХЕЗИЧНІ

на
ДЕВ'ЯТЬ БЛАЖЕНСТВ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ
І

ДЕСЯТЬ ЗАПОВІДЕЙ БОЖИХ

говорені
ПРОТОІЄРЕЄМ І КАВАЛЕРОМ
ВАСИЛІЄМ ГРАЧУЛЕВИЧЕМ

ЗМІСТ

1. Бесіда вступна перед поясненням дев'яти блаженств Євангельських і на перше блаженство.....	5
2. Бесіда на пояснення другого, третього і четвертого блаженства.....	7
3. Бесіда на пояснення п'ятого блаженства.....	10
4. Бесіда на пояснення шостого і сьомого блаженства.....	14
5. Бесіда на пояснення восьмого і дев'ятого блаженства.....	17

І БЕСІДА

вступна перед поясненням дев'яти блаженств Євангельських
і – на перше блаженство

Ісус Христос Син Божий вийшов одного разу на гору, де, помолившись, сказав учням своїм проповідь, котрою пояснив, хто може отримати блаженство у царстві небеснім. Ця небесна наука є дуже потрібною кожному Християнину, без неї ніхто обійтися не може, - бо, щоб отримати блаженство, треба його, перш за все, заслужити, - і для того, Християни, потрібно нам знати, якою була і є проповідь Христова і як її треба розуміти. Ми, Православні, чуємо ту проповідь у святій церкві кожної Божої служби. От вона така:

1. Блаженні смиренні духом, бо для них є царство небесне.
2. Блаженні ті, хто плаче, які там утішаться.
3. Блаженні ті, що повинуються, бо вони наслідують землю.
4. Блаженні ті, хто дуже чогось хоче, і ті, хто шукає правду; бо там наситяться.
5. Блаженні милостиві; бо там помилені будуть.
6. Блаженні чисті серцем; бо там вони Бога побачать.
7. Блаженні миротворці: бо там синами Божими назвуться.
8. Блаженні ті, хто був вигнаним і страждав заради правди: бо саме їм належить царство небесне.
9. Блаженні ті, кого стануть лаяти, кого будуть гнати, на кого скажуть будь-яке зле слово через віру у Бога і служіння йому. Радійте і веселіться тоді, бо великою буде нагород вам на небесах.

Що вся ця проповідь, яку я вам тепер прочитав, означає, я намагатимусь пояснити вам, як і розтлумачу всі ті дев'ять блаженств – а ви, для порятунку душі своєї, послухайте.

Перше блаженство: *Блаженні смиренні духом, тому для них є царство небесне.* Це значить, Християни: хто хоче отримати вічне блаженство,

повинен, як велить закон Божий, найперше бути покірним духом. Тобто повинен всякий бути переконаним, що все, що він має – то все не його власне, то йому дарував Бог, без допомоги якого ніхто нічого не може зробити; і для того завжди християнин повинен признавати у собі неміч і недостойнство, і, хоч би все добре зробив, говорити і думати: я раб є непотрібний і грішний. Кожного разу звертатися повинен до милосердного Господа і просити його про поміч і помилування.

І бідні люди, і люди заможні та багаті можуть бути покірними духом: бідні – покоряючись волі Божій, а багаті – своїм переконанням, що все їх добро та їх багатство належать Богові, бо є даром Божим, і що з ним без милосердя до бідних спасіння отримати не можна; бо який, питаюсь, буде чоловікові пожиток, хоч би весь світ був у його руках, хоч би незлічимо мав багатство, коли втратить право на вічне блаженство через нещирість до бідних, коли запропастить свою душу – найдорожче, що у нього є?

Читаємо у святому Євангелії: коли багатий юнака спитав Спасителя: *що робити, щоб життя вічне унаслідувати*, то йому було сказано: *іди, продай маєток свій, і роздай жебракам, і матимеш інше скарб на небесах* (Марк, 10,17. Матв. 19,21). Із того зрозуміти ми повинні, що хто ради Бога, роздавши бідним все своє добро, робиться сам добровільно бідним і неімущим, той ще більше набуває для себе покору духовну, через яку отримати може для себе небесне царство.

Блаженні смиренні духом, тому для них є царство небесне. Покірні духом, тут ще, на цім світі, відчують у серці своїм райські утіхи через одну тільки віру і надію, а там, після смерті, вічно і безкінечно блаженствувати будуть у царстві небесному. Будьте ж, Християни, завжди покірні духом, і буде вашим небесне царство, запевняю вас обіцянкою Христовою. Амінь.

II

БЕСІДА

про пояснення другого, третього і четвертого блаженства

Чули вже ви, православні Християни, що спершу блаженними Господь назвав покірних духом – тих, що все добро не своїм, а Божим признають, і завжди переконані, що нічого свого не мають, і, в усьому покладаючись на Бога, за те матимуть царство небесне. Тепер послухайте, яке друге блаженство.

Друге блаженство: *Блаженні ті, хто плаче, які там утішаться.* Блаженними називає Спаситель тих, хто плаче, і їм утіху обіцяє!

Людина, як тільки народиться на світ, відразу плаче; росте – плаче; вчиться чому-небудь, карають її за лінивість – плаче; зробить щось зле дорослий, б'ють його – плаче; у печалі і в нещасті – плаче; через надмірну радість – плаче (а піший і зі злості плаче!); у слабості і недужі – плаче; помирає – плаче. О всі ці плачі, якщо тільки в них немає суми сердечного і думки побожної, - перед Богом нічого не значать і жодної не мають заслуги.

Не таких плачучих Бог блаженними називає; бо це є плач гріховний, тілесний. Але плач сердечний, душевний, плач у святих молитвах про гріхи наші, плач або печаль з сумним серцем і теплими сльозами, котрі проливаємо про те, що ми не так, як належить, Господу Богу послужили; плач зі скорботою на серці про те, що чимось прогнівили Його нашими гріхами, що чимось переступили Його святий закон, - саме такий плач буде Богу милий, приємний і люб'язний. Саме таких плачучих Христос називає блаженними і їм втіху обіцяє, тобто милосердне прощення всіх беззаконнів.

Тільки, плачучи сердечно, не треба нарікати, а плакати треба з доброю надією на милість Божу, котра є більшою, ніж гріхи цілого світу. Плач же, всякий, і не сумнівайся у Божому помилуванні. Плач, всякий, про гріхи свої, плач – і блаженним будеш, і утішить тебе Господь, і помилує, і буде милувати вічно. До того ж веде нас і третє блаженство.

Третє блаженство: *Блаженні ті, що повинуються, бо вони наслідують землю.*

Щоб бути насправді покірним, треба бути, християни, такою завше доброю і обережною натурою, щоб пам'ятати про свої гріхи, нікого нічим не дратувати і не сердити, і самому нічим не дратуватися і ні на кого не сердитися, щоб нікого нічим не вразити, і самому не бути враженим.

Хто має у серці своїм таку християнську покірність – не нарікає ніколи не тільки на Бога, але і на людей. І хоч що іде не так, як він думав – не гнівається за те; а як все іде так, як він думав і як хоче – тим не величається і не пишається.

У найбільших бідах і нещастях зовсім не журиться, а все терпляче зносить, цілує зі сльозами по заслугі караючу його за гріхи Божу руку, і з сердечною скрутою молиться милосердю Божому про помилування.

Коли має щастя багато, тим не гордиться, а завжди з покорою дякує Господу за Його небесну милість.

Таким покірним насліддя землі Бог обіцяє, тобто, тут, на землі – всього добра у достатку, а там – блаженство вічне на землі живих, де люди ніколи вже не вмирають і бескінечно царствують.

Будьмо ж, Православні, покірними – і блаженні будемо, і наслудуємо землю, тобто царство небесне: *Блаженні ті, що повинуються, бо вони наслідують землю.*

А, будучи покірними, повинні ми іще всім серцем жадати правди – бо у тім також блаженство, уже четверте.

Четверте блаженство: *Блаженні ті, хто дуже чогось хоче, і ті, хто шукає правду; бо там наситяться.*

Ненаситні і ті, хто шукає правду, називаються праведними і вважають, що всі їх справи, якими б вони не були добрими, все одно є незначимими.

Вони навіть не думають про те ніколи щоб за свої добрі справи мати яку-небудь перед Богом заслугу; і для того стараються, щоб кожного разу більше їх зробити, до чого мають таку велику охоту, як голодна людина до

хліба або спраглий до води. Саме тому поєднується їх душа вічною правдою з Христом, котрий всіх нас, многогрішних, без жодної нашої заслуги, тільки через власне милосердя своє оправдав і з Богом Отцем поєднав.

Саме тому ненаситні і ті, хто хоче правди, називаються блаженними і там наситяться навічно.

Але знайте, православні, що правдиві душі на землі тут насититись не можуть, а буде їм це після смерті у житті вічнім; бо душа людини – не для дочасного добра, а для вічного сотворене, - як і написав святий цар Давид Духам Святим: *відчую насичення. Коли стану достойним слави твоєї* (Псал.16,15). Тоді, кажу, коли Христос з'явиться зі славою судити живих і мертвих, тоді ненаситні і ті, які прагнуть правди, врятуються і неприступною наситяться Божою славою.

Жадаймо, о Християни, правди. Творімо добрі справи зі смиренням, без всякого чванства, всіма силами намагаймося, щоб кожного разу більші і більше добрими справами багатіти. Маймо до того бажання. Жадаймо правди – і отримаємо, як обіцяв Христос, вічне блаженство, і наситимося ними до кінця у царстві небеснім. Амінь.

III

БЕСІДА

на пояснення п'ятого блаженства

П'яте блаженство: *Блаженні милостиві; бо там помилувані будуть.*

Що значить бути милостивим, мені здається, без жодного тлумачення кожен розуміє.

Але знайте, Християни, що справи милосердні можна робити двома способами. Перший раз вони виконуються через сім діл милосердя тілесного, а другий раз – через сім діл милосердя духовного.

Сім діл милосердя тілесного такі: 1) голодного нагодувати; 2) спраглого напоїти; 3) голого одягнути; 4) тих, що у тюрмах, темницях та в неволі – відвідати; 5) хворого навідати, послужити йому і допомогти; 6)

подорожнього у свій дім прийняти; 7) померлого похоронити. Оце і є справи милосердя тілесного.

Тепер слідує справи милосердя духовного: 1) доброю порадою навести грішника до каяття за свої беззаконня, чим від гріха відвести; 2) нерозумного навчити; 3) нещастя і біду від ближнього відвернути; 4) про спасіння душ ближніх наших молитися; 5) печального – утішити; 6) кривду від ближніх прощати і переносити терпляче; 7) ворогам своїм все пробачати, любити їх і за них Бога молити. От це справи милосердя духовного.

Тепер, послухайте, поговоримо ще більше: спершу про справи милостиві тілесні, а потім про справи милостиві духовні.

Перша справа милості тілесної, як ви чули: коли бачимо бідного, який просить у нас милостиню, - не говоримо йому: «Бог дасть» - а з охотою, із праці рук своїх даємо йому те, чого він просить у нас. Не жалкуймо шматка хліба, котрим ударував нас Бог. *Не скупися, нагодуй голодного, - і побачиши радість Господа* (Мавт.25,35.21)! Такий за те почуємо голос Спасителя у день страшного суду Його.

Друге: коли побачимо бідного спраглого, напоїмо його, і, за обіцянкою Хрестовою, за один кухоль холодної води можемо отримати спасіння (Марк.9,41).

Третє: коли просить у нас нещасний якогось одягу для прикриття наготи своєї або, щоб якось нагріти своє нещасне тіло, - не відмовляймо в його проханні, пособляймо йому, чим тільки можемо, за що в день страшного суду Христового почуємо глас Божий: *одягни голого – і одягнеш Мене* (Мавт.25,26); «наслідуйте царство небесне».

Четверте: не наша справа, Християни, - розбиратися, за що хто сидить у неволі і хто він такий. Хто б він не був, жалій його, прийди до нього, навісти його, допоможи йому, утіш його, чим виконаєш справу любові до твого ближнього, виконаєш закон Христовий, як належить, і врятуєшся.

П'яте: немічного, хворого, нещасного, у тяжкій бідності у недужі лежачого треба навідувати, допомагати йому, чим можна: хто може з

працьовитих рук – добром своїм, а як сам хто бідний – то принаймні втішай хворого, молись Богу щиро про його зцілення.

Шосте: подорожнього прийми у свій дім, дай йому все безоплатно: обігрій його, нагодуй його, і, коли він того потребує, обдаруй його на дальню дорогу і шматком хліба, і чим тільки можеш. *Подорожній блаженний, обдаруйте його – побачите радість Господа свого!* За те почуємо такий голос Христовий у останню годину.

І, нарешті, сьома справа милосердя тілесного: померлого похоронити, тобто не туди тільки йти на похорон, де сподіваємося солодко поїсти і випити, - не це є справа християнська, бо тут вигода власна полягає, а не ближнього, - але коли помре бідний, нещасний, повинністю кожного є зараз прийти до нього і, помолившись Богу за його душу, поклопотати про тіло померлого, щоб похоронено було так, як належить, по-християнськи. І для того дай дошку на домовину, на другий день копай яму та здійсни процесію, всі похорони і при похоронах, моли щиро Бога за душу покійного. Оце діло християнське правдиве.

Але з соромом треба зізнатись, що в наш час рідко коли це, як належить, виконується; від чого і пішла всім відома примовка: «як помре богатир, то за ним іде весь мир; а я к помре харлачок – то тільки піп та дячок».

Виконуючи ж, Православні, усі сім справ тілесного милосердя, про які зараз ми говорили, треба виконувати також справи милосердя духовного.

Перше діло милосердя духовного: коли побачимо, що хтось збивається із доброї дороги, тобто впадає в тяжкі гріхи: береться до п'янства, до злодійства, до розбою, до блуду, - повинністю є розважити такого, відвернути від зла, і, давши йому добру християнську раду, устрашити вічним Божим судом і вічною загибеллю. Якщо нам це вдасться, як повернемо такого на путь істинний, та із ледачого зробимо Богобоязним і добрим – велику заслугу можемо через таку справу мати перед Богом, як про те в святому письмі написано: *браття, якщо хто із вас заблукав від путі*

істинного, то зверніться до того, хто зможе відвернути грішника від оманливого шляху, врятувати душу від смерті і відвернути багато гріхів (Іак.5,19-20).

Друге діло милосердя духовного виконується коли навчимо когось святої молитви, навчимо десяти заповідям, навчимо правилам віри християнської, а особливо сироту круглого, що ні батька, ні матері не має. Цим виконаємо повинність світу і наслідуємо царство небесне.

Третє: коли довідаємося, що хтось комусь яму копає, щоб зле йому зробити і скривдити душу, тіло, честь чи славу – повинністю нашою є застерегти, але дуже обережно і таємно, аби замість добра не зробити гіршого зла і не спровокувати ще більшої вражди, гніву і сварки. Це є велике діло, милосердне і правдиве, що свідчить про любов нашу до ближнього.

Четверте: повинуймося щиро Богові і молимося з доброю надією на милосердя Боже не тільки за прощення власних гріхів, а і за гріхи наших ближніх заради їх спасіння.

П'яте: коли бачимо кого у нещасті печального понад міру – повинністю нашою є утішати, скільки сила дозволяє, розважати його тим, що все, що з нами трапляється – то воля Божа за наші заслуги, за гріхи, і що немає нічого в тому злого, аби тільки все було добре.

Шосте діло милосердя духовного: як нам хто зле зробив, як нас хто скривдив, прощаймо йому – то і нам Бог простить всі наші гріхи, і тоді сміло будемо говорити у щоденній молитві: *відпусти нам борги наші, як і ми відпускаємо боржникам нашим.*

І сьоме, нарешті: як нас хто скривдить, не тільки прощаємо його содіяне назавжди, але і за зло відплачуємо добром; любимо щиро тих, хто нас кривдить; молимося за них Богу, щоб дав їм усвідомлення, як сказав Христос Син Божий: *любіть ворогів ваших, добро творіть ненависникам вашим, і моліться за тих, хто творить вам напасті і гоніння (Матв.5,44).* Чим обернемо ворога свого у приятеля свого.

Виконуйте ж, Християни, всі діла милосердні, котрі вам я пояснив – сім діл милосердя тілесного і см діл милосердя духовного – і блаженні будете, і помилує вас Бог, і милувати буде вічно. *Блаженні милостиві: на тім світі помилувані будуть.* Амінь.

IV БЕСІДА

на пояснення шостого і сьомого блаженства

Блаженні чисті серцем; бо там вони Бога побачать.

Гарно сказав премудрий Соломон: *ми неустанно маємо берегти своє серце від непристойних помислів і вражень (Притч. 4,23).* Пильнуй добре серце твоє, бо від нього залежить життя твоє – добро або зло.

Так, Християни! Коли у нас чисте серце, то не тільки робити, а навіть подумати нічого злого не можемо; бо, як з доброго джерела тече завжди вода читса і здорова, так і з доброго і чистого серця все добре виходить; а із нечистого, ніби з поганого казана, нічого, крім смоли, не може витекти.

Сам Христос, вічна правда, сказав: *від серця нечистого ідуть помисли злі, убивства, прелюбодіяння, брехня, хула (Матв.15,19):* від серця злого походять думки погані про розбійництво, злодійства, фальшиві свідчення, хулу.

Одягни у срібло, або хоч і в золото і дорогоцінне каміння когось із нечистим серцем, його душа все одно залишиться сумна і темна, бо в ній немає небесного світла благодаті Божої ніколи, навіть на цім ще світі; а там, за могилою – чекає вічна темінь безпросвітна, плач і скрегіт зубами такого чекає.

Велике щастя – побачити Царя земного, а ще більше – отримати від нього якусь милість. Але яке велике щастя і блаженство вічне – лицем до лица побачити Царя небесного, побачити самого Бога, на котрого не сміють підняти очі навіть самі Ангели і Архангели, бо і самі Серафими і Херувими закривають крилами обличчя свої, бо не мають сили витерпіти неприступну

славу Божу. А чисті серцем побачать Його і вічно будуть тим насолоджуватись. У серці чистої людини Бог завжди перебуває, і там буде з ним вічно і безкінечно.

Намагаймося ж, Православні, намагаймося всіма силами очищати серце своє щирим покаянням, і буде завжди із нами Бог; а де Бог – там все добро. Намагаймося завжди мати у собі чисте, без жодної порошини серце, і побачимо Бога. *Блаженні чисті серцем; вони і Бога побачать.*

Оце шосте блаженство. А сьоме – яке? Послухайте.

Сьоме блаженство: *блаженні миротворці: бо там синами Божими назвуться.*

Блаженні, каже Спаситель, миротворці, бо вони назвуться синами Божими.

О несказанна нагорода миротворцям! О вічне блаженство, коли звичайний чоловіком стане Богові сином.

Як це блаженство заслужити – що то значить: бути миротворцем? Послухайте, я вам скажу.

Миротворцями найперше називаються ті люди, що живуть з усіма по-приятельськи; які ніколи і самі не сваряться, і не зводять нікого до сварки, до заколоту, до незгоди. А як трапиться їм несподівано із кимось суперечка, вони всіма силами стараються, хоч і невинні були, перепросити свого суперника.

Миротворці, крім того, і інших завжди приводять до згоди, а коли цього не можуть зробити, то щиро моляться Богу, аби дав їм можливість опам'ятатися, і поселив щоб у них любов християнську.

О, миротворці велике добро роблять; але ж велику перед Богом мають і заслугу, бо вони живуть за прикладом самого Сина Божого, який через любов до роду людського поєднав нас із Богом Отцем; вони живуть за вченням Христовим, яке заповідав нам усім, щоб ми любили один одного: *любіть одне одного, - і будуть любити вас. Про це всі думають, як мої учніб як любов мати між собою?* (Іоанн, 13, 34-35).

Миротворці будуть вічно блаженними і синами Божими назвуться, - оце велика нагорода, яку ніхто заслужити не може! Будьмо ж, Християни, миротворцями, давайте жити з усіма дружньо – не заводьмо ні з ким сварки, - як нас хто скривдить, Бог з ним! Приводьмо до згоди всякого, приводьмо до любові, до приязні, бо, де сварка, де колотнеча, де прокльони, де незгода – там злий дух тішиться, аж гоготить, та все на більше зло, на більший гнів і на більшу вражду спокушає; а де любов – там Бог перебуває, там благословіння Його небесне, там правдиве щастя, там рай ще на цьому світі. Будьмо, одним словом, миротворцями, Християни – і заслужимо вічне блаженство, і синами Божими назвемося, - будемо щасливі навіки. Амінь.

V

БЕСІДА

на пояснення восьмого і дев'ятого блаженства

Вже чули раніше, Православні, що царство небесне унаслідують покірні духом; знайте ж, що того царства сподобиться той, хто був гнаним заради правди, - за словами Спасителя: *блаженні ті, хто був вигнаним і страждав заради правди: бо саме їм належить царство небесне.*

Хто любить правду і за неї стоїть так, що, якби довелося йому потрапити у найбільше нещастя: гоніння, насмішки і сварки, - і все те терпить з охотою, від правди не відступає, - такому обіцяє Бог те саме царство небесне, що і покірним духом. Покірним духом воно дається за переконання, що нічого свого не мають або ще за самовільну бідність і злидні Христа ради; а гонимим за правду, замість утраченого через гоніння добра передчасного, - дається вічне блаженство, дається царство небесне.

Скільки ж було проповідників віри Христової – всі, власне, не своєю смертю померли. Вони, в очі невірним проповідуючи Христа, говорили

правду, а за те вигнані, стражданнями і страшною смертю покарані були. Тепер за те блаженствують вічно у царстві небеснім.

Робімо і ми так, Християни, - стіймо міцно за правду і, як побачимо, що хтось збивається з дороги прямої, говорімо сміливо, що зло робити, яке Богу противне – і самій людині шкідливо для душі і тіла; і, так мовлячи, повинуймося своїм життям подавати добрий приклад, бо без того пересторога наша буде пуста і жодної заслуги не може мати.

Стіймо, кажу, міцно за правду! Не біймося терпіти через неї нічого злого, яке нині і на цьому світі скінчиться – і унаслідуюмо царство небесне. *Блаженні ті, хто був вигнаним і страждав заради правди: бо саме їм належить царство небесне.*

Це восьме блаженство. Тепер послухайте, нарешті, що іще сказав Христос!

Дев'яте блаженство: *блаженні ті, кого стануть лаяти, кого будуть гнати, на кого скажуть будь-яке зле слово через віру у Бога і служіння йому. Радійте і веселіться тоді, бо великою буде нагород вам на небесах.*

У цьому дев'ятому і останньому блаженстві назвав Ісус Христос Син Божий Єдинородний блаженними тих, що насміювання, сварку, страшні муки і люту смерть терплять охоче заради Нього і за віру православну. *Радуйтеся, - сказав Спаситель, - воздаяння вам буде величним на небесах.*

Тіштесь! Велика нагорода чекає на вас у царстві небесному.

Такої нагороди удостоїлися всі святі Мученики, що пролили кров свою за Христа; такої нагороди удостоїлися всі Апостоли, які перетерпіли заточення у темниці, яких після всіх страждань страшних, а саме: одного розіп'яли, іншого – пилою надвоє розпиляли, а з іншого живцем шкуру зняли, іншому голову відсікли - і різним-різним мукам смерті піддавали, - а все то не за що інше, як за віру Христову! Тепер вони царствують на небі і вічно там блаженствувати будуть. Тепер вони насолоджуються добром безкінечним, - таким великим, про яке тут і подумати не можемо: *око не*

бачить, вухо не чує і серце людське не відчуває підготованого Богом для люблячих Його! (1.Кор.2,9.).

Любі Християни! Чада церкви святої! Запропоновано благочестю вашому, скільки сила моя дозволяла, вчення Христове про дев'ять блаженств Євангельських і розтлумачено кожне окремо за допомогою Божою. Дослухайтесь до цього вчення пильно.

Будьте покірними, смиренними, мудрими, - і царство небесне буде вашим насліддям.

Плачте про гріхи про гріхи свої – і утішить вас Бог, і помилує.

Будьте покірними – і унаслідуете землю.

Жадайте правди – і насититесь.

Будьте милостиві – і помилувані будете.

Будьте чистими серцем – і побачите Господа.

Будьте миротворцями – і синами Божими назветесь.

Терпіть гоніння більше охоче за правду – і вашим буде царство небесне.

Не бійтесь Христа ради і ради віри християнської не тільки жодної біди, але і самої смерті – і увінчає вас Господь тим самим вінцем, яким увінчав святих Мучеників!

І блаженні будете вічно і безконечно. Амінь.

БЕСІДИ
НА ДЕСЯТЬ ЗАПОВІДЕЙ БОЖИХ

ЗМІСТ

1. Бесіда вступна перед поясненням десяти заповідей Божих.....	22
2. Бесіда на пояснення першої заповіді.....	25
3. Бесіда на пояснення другої заповіді.....	29
4. Бесіда на пояснення третьої заповіді.....	32
5. Бесіда на пояснення четвертої заповіді.....	35
6. Бесіда на пояснення п'ятої заповіді.....	38
7. Бесіда на пояснення шостої заповіді.....	41
8. Бесіда на пояснення сьомої заповіді.....	43
9. Бесіда на пояснення восьмої заповіді.....	45
10. Бесіда на пояснення дев'ятої заповіді.....	47
11. Бесіда на пояснення десятої заповіді.....	48

I

БЕСІДА

вступна перед поясненням десяти заповідей Божих

Християни! Віра в Бога, любов до Нього і добрі справи, не будучи вкупі, нічого не значать і одне без іншого бути не можуть.

Хто не вірить в Бога, як той може Його любити? Любові без віри не може бути, а любов і віра без добрих справ не існують; бо і сам Ісус Христос Син Божий сказав: *знай заповіді Мої і виконуй їх – то і є любов до Мене* (Іоан, 14.21).

Аби все те мати у собі, треба, по-перше, вміти розпізнавати добре діло від злого. Для чого і зав нам Бог, закон двоякий: один зараз дав, як тільки сотворив першу людину, і кожному із нас дає, як тільки народжуємось на світ. Той закон є невидимий, внутрішній, і називається совість чи то сумління, котре завжди дає нам знати, що добре, а що погане. Сумління тішить нас, як зробимо добру справу, і гризе, якщо щось зле зробимо.

Але, як збилися люди із прямої дороги, коли затуманили і заглушили в собі совість, перестали їх слухати, то Бог, як Отець чадолюбивий, дав їм другий закон, видимий, через Пророка свого Мойсея на горі Синайській. Той закон був написаний самим Богом на двох камінних таблицях: на одній таблиці було написано чотири, а на другій шість заповідей – всіх заповідей було десять.

1-ша заповідь: *я є Господь Бог твій: і не буде у тебе інших Богів крім мене.*

2-а заповідь: *не створи собі кумира і всякого йому подібного тому, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що в воді і під землею: не поклонися їм, не послужи їм.*

3-я заповідь: *не призывай Імення Господа, Бога твого, надаремно.*

4-а заповідь: *пам'ятай день суботній, щоб святити його: шість днів працюй, а на сьомий день, субота – для Господа Твого.*

Ці чотири заповіді вчать і наказують нам любити Бога.

5-а заповідь: *шануй батька і матір свою, і це буде благо, що довгі були твої дні на землі.*

6-а заповідь: *не убий.*

7-а заповідь: *не чини прелюбу.*

8-а заповідь: *не кради.*

9-а заповідь: *не свідкуй неправдиво на свого ближнього.*

10-а заповідь: *не жадай жінки ближнього свого, ані раба його, ані невольниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого!*

Ці шість заповідей наказують нам любити ближнього свого.

Всі десять заповідей, хоч були спочатку даними одному лиш народу Єврейському, але і ми, Християни, виконувати їх повинні. Десять заповідей навчають нас любити Бога і любити ближніх наших. А ближній наш – це кожна людина, якої б віри вона не була: і жид, і турок, і кальвін, і бусурман – всі є ближні наші. Само собою розуміється, що для Християнина Християнин є найближчим, як чадо єдиного Оця небесного, по вірі в Ісуса Христа, як брати в одному домі Божім.

Перша заповідь учить нас пізнавати і почитати Бога.

Друга наказує остерігатися фальшивого Богопоклоніння, чи то щоб не почитати фальшиве творіння, як Бога.

Третя наказує, щоб не робити нічого противного Богові, не тільки в справах, але і в словах.

Четверта велить шанувати всі свята для правильного порядку у Богошануванні.

П'ята каже нам любити і шанувати кожного старшого, почавши від батька і матері, від Царя до пана, і до всякого, хто за нас старший.

Шоста наказує, щоб не шкодити життю і честі ближніх.

Сьома забороняє жити блудно і беззаконно.

Восьма – аби не красти і нічого чужого не брати.

Дев'ята – аби не шкодити ближньому словами, не свідчити фальшиво і ніколи не брехати.

Десята навчає нас, аби ми не тільки не робили нашому ближньому жодного зла, але щоб навіть не зичили нічого такого, що може бути йому на шкоду.

Не забудьте ж, Християни, що при вірі вашій в Бога, треба Його любити, а при любові треба добрі справи робити; бо віра без любові, як любов без добрих справ – нічого не значить.

Не забудьте, що для розпізнання добра і зла дав нам Бог закон і закон двоякий: 1-й закон є наша совість, сумління – закон невидимий, бо він у душі, у серці, закон неписаний; а 2-й закон – видимий, писаний – це є десять заповідей.

Не забудьте, що перші чотири заповіді навчають нас любити Бога, а останні шість – наказують любити ближніх наших. Віруйте ж в Бога істинно, любіть Його щиро, поступайте добре. Любіть Бога – то і Бог вас возлюбить; любіть ближніх – то і ближні полюблять вас. Чим покажете, що ви є істинні православні Християни. Тою двоякою любов'ю заслужити царство небесне, заслужите небо; і коли Архангельська труба розбудить вас од смертного сну у могилі вашій в останню годину, і предстане кожен на страшний суд Божий, почуєте тоді радісний голос Спасителя: « Благочестиві раби, любі мої створіння, за те, що ви Мене любили і заповіді мої виконували, і Я вас вічно любити буду, ідіть же в радість безкінечну». Амінь.

II

БЕСІДА

Про пояснення першої заповіді

Того тижня пояснювалося вам, Християни, що, віруючи в Бога, треба і любити Його, а, люблячи Бога, треба виконувати Його святий закон, треба добре робити. Сказано вам, що закон дав Бог двоякий: один в совісті нашої є, не писаний, а другий – писаний, і в десяти заповідях полягає.

Чотири заповіді перших вчать любити Бога, а шість останніх навчають любити ближніх наших. Тепер послухайте що всяка заповідь значить.

І так, перша заповідь: *Я є Господь Бог твій: і не буде у тебе інших Богів крім мене.* Ця заповідь вчить пізнавати і шанувати Бога.

Я є Господь Бог твій! Цими словами як наче показує Бог на Себе і наказує пізнавати Його, як Господа свого.

Я є Господь Бог твій! Цими словами навчаємося охоче слухати повчання про Бога у церкві святій і благочестиво розмовляти про те у домах своїх.

Я є Господь Бог твій! Ці слова навчають нас, щоб писемні не лінувалися читати святі книги, а не писемні щоб з охотою слухали те, що читається, для спасіння душі своєї.

Я є Господь Бог твій: і не буде у тебе інших Богів крім мене! Цими словами каже нам Бог, щоб ми до Нього одного, як діти до рідного батька, у всяких випадках зверталися, до Нього одного молилися, на Нього одного надіялися, від Нього одного чекали допомоги і Його одного, як діти батька, боялись і шанували.

Ця перша заповідь навчає нас, Християни, шанувати Бога душею і тілом.

Хто вшанує Бога душевно, той вірує в нього по правді – а значить, пам'ятає за Нього і, як що тільки робить, то робить зі страхом обдуманого і обережно.

Хто почитає Бога душевно, той ніколи не забуває про те, що Бог з високого неба дивиться завжди не тільки на наші діла, але і на наші думки та наміри.

Хто шанує Бога душевно, той завжди боїться Його, і гнів Отця небесного має для себе найбільшим нещастям і тому прогнівити Його найменшими гріхами остерігається.

Хто шанує Бога душевно, той надіється на Нього одного, той любить Його і завжди Йому покірний, і якщо щось іде не за його задумом, то не нарікає на Бога, а в усьому віддається Його небесній волі.

Хто шанує Бога душевно, той поклоняється Йому, як належить, прославляє Його, завжди Йому дякує, як Творцю своєму і Спасителю.

Хто шанує Бога душевно, той Його одного завжди закликає собі на поміч, як всеблагого і всемогутнього. От так почитається Бог душевно.

Тепер послушайте, Християни, як почитається Бог тілесно.

Хто почитає Бога тілесно, той завжди Його сповідує: признає завжди, що Він єдиний є нашим Богом, і в найбільшому нещасті не відступає від Нього, хоч би прийшлося за Нього постраждати, перетерпіти найбільшу муку або і вмерти.

Хто почитає Бога тілесно, той ніколи не лінується до хвали Божої, ходить завжди до святої церкви, молиться Богу щиро, б'є поклони міцно, і з сумом у серці до Нього схлипує.

Одним словом, Християни, 1-ша заповідь така: *я є Господь Бог твій: і не буде у тебе інших Богів крім мене*. Тобто ви чули, що ця заповідь вчить пізнавати і почитати Бога.

Бог почитається душевно і тілесно. Чули ви і те, що хто Бога почитає душевно, той вірить в Бога, ходить під Його оком Божим, надіється на Бога,

любить Бога, повинуються Богові, поклоняється Йому, прославляє Його, дякує Йому завше і просить Його про поміч.

Чули ви і про те, що, хто шанує Бога тілесно, той і сповідує Його, ходить завжди до святої церкви, і там і всюди молиться Богу щиро.

Послухайте тепер про тих, хто грішить проти першої заповіді!

Найперше от хто: «безбожники» - ті самі, що їх цар Давид безумними називає: *слова безумні у серці своєму не є Бог* (Пс.13,1).

Грішать проти першої заповіді «многобожники», котрі признають багато богів, а не одного Господа Бога.

Грішать проти першої заповіді «невірячі», котрі не вірять нічому святому, і тому, що написано в святих книгах.

Грішать проти першої заповіді «розкольники» котрі хочуть вірити в Бога, але від правил святої православної віри відстають, тобто до правдивої віри прикладають свої видумки.

Грішать проти першої заповіді «Богоотступники», що відрікаються від правдивої віри чи то через боязнь, чи то для своєї вигоди.

Грішать проти першої заповіді і ті дуже ледачі, що, зробивши гріх, ніколи вже не сподіваються мати від Бога прощення, через що або вішаються, або іншим себе убивають способом.

Грішать проти першої заповіді «чародії», що надіються не на Бога, а на свої чари і вірять диявольським або бабським забобонам, нашіптуванням, примовкам, відливанням і притиранням, а також вірять ворожбитам і знахарям.

Грішать проти першої заповіді ще «суєвірні», які прикмети і дні помічають. Перебіг дороги заєць, перейшов хто з порожнім – стривожиться духовний; трапиться при виїзді на дорогу процесія із мертвим тілом – о, вже таки й вгадує для себе таку біду та нещастя! Для нього понеділок і субота – тяжкі дні. Суєвірні, коли у них вдома мала дитина, після заходу сонця вогню не дають, купелю не виливають, сміття з хати не виносять. Чимало яким вірять вигадкам! Їх би і на волівій не написав шкурі. І, набивши собі голову

Бог знає чим, відрікаються від Бога, цураються Його допомоги, а тому і не вірять, що при всякій душі християнській є Ангел-хранитель, що береже їх від всяких напастей.

Грішать проти першої заповіді і ті, що в церкву не ходять, а хоч і ходять, але в ній дрімають; Богу не моляться, а хоч і моляться – то одним лише писком, а серце їх далеко – далеко! Начебто схлипують до Бога, а думка невідомо де бродить. Поклонів не б'ють, а хоч і б'ють – то тільки від людського ока.

Грішать проти першої заповіді і ті, що створіння почитують краще, ніж Бога.

Грішать проти першої заповіді «людиноугодники», тобто ті, що дуже догоджають людям, що більше сподіваються на людину, аніж на Бога. А в письмі святім сказано: *не сподівайтесь на князів – синів людських, від них немає порятунку: покине його дух – і повернеться у землю свою* (Псал. 145,4). Не сподівайся ні на князя, ні на яку іншу людину, бо вони тебе не врятують: вийде із них дух, і зробиться із них земля.

Багато таких християн, хто грішить проти першої заповіді.

Зауважте ще собі і те, що перша заповідь за Божим законом наказує почитувати і прославляти Пречисту Діву Марію, Матір Божу; бо вона є Заступниця роду християнського; а після Божої Матері – святих Ангелів і Архангелів, бо вони обороняють нас від диявольських спокус; по Ангелах – святих Угодниках, бо вони моляться за нас завжди перед Господом Богом, аби простив нам вільні і невольні гріхи наші.

Православні! Молю і прошу вас, робіть так, як навчав нас перша заповідь – і остерігайтеся всього того, що вона забороняє. За те полюбить вас Бог, завжди буде швидким помічником вам у всяких добрих справах, відверне все зле від вас і прийме до хвали своєї небесної. Амінь.

III

БЕСІДА

на пояснення другої заповіді

Розказував вам, християни, на тому тижні, що перша заповідь є: *Я є Господь Бог твій: і не буде у тебе інших Богів крім мене*. Ви чули, що вона наказує робити, а від чого радить остерігатися. Тепер послухайте, яка друга заповідь, і чому вона вчить.

Друга заповідь: *не сотвори собі кумира і всякого йому подібного тому, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що в воді і під землею: не поклонися їм, не послужи їм*.

Був той нещасливий час, коли люди, заглушивши у собі совість, забувши правдивого Бога, потоптавши Його святий закон, кланялися: одні – місяцю або сонцю, інші – звірові або рибі, або якій-небудь речі із дерева, заліза, міді, золота, срібла зроблених; кланялися – і за Бога мали і, як Бога, шанували, і, якна бога, всю надію на них покладали. Такі речі, ними Боготворимі, у святому письмі називаються – кумир чи ідол – а ті, що їм замість Бога поклоняються і за Бога мають, називаються «ідолопоклонники». Так, був такий нечесний час. Подивується, християни, коли скажу я вам, що і тепер між нами, християнами, є таке. Тільки послухайте, прошу вас.

Як ідолопоклонники грішать проти другої заповіді, так само грішать «любостяжатели», тобто люди, жадібні до багатства; «чревоугодники», тобто люди, дуже ласі до їжі, до обжорства, до п'янства і тому подібного, а також «горді» - «лицеміри і облудники».

Жадібність через те є гріхом проти другої заповіді, що людина, жадібна до багатства, завжди більше дбає про те, щоб зібрати більше грошей, ніж про

те, щоб догодити Богові; а такої жадібності маємо ми остерігатися, пам'ятаючи, що все у світі є суєта; що голі ми народилися на цей світ – голі і в землю підемо, не візьмемо з собою нічого. Чотири дошки і землі трошки – от і все наше.

Чревоугодіє, або лакомство до всього, що не потрібно, тому і є гріхом проти другої заповіді, що чревоугодники, або люди ласі, і не думають більше ні про що, як тільки про те, щоб смачно поїсти, хороше випити; а святий Апостол Павел написав, що для таких їх чрево – то Бог (Филип.3, 11) чи кумир. Через те треба нам бути завжди стриманими, тобто не для того жити, щоб їсти та пити; а для того їсти і пити, щоб тільки прожити. Нам, Християнам, треба часто поститись, бо піст зближає нас із небом; через піст ми робимося ангелами во плоті, через піст заслуговуємо царство небесне.

Гордість, або пиха, тому є гріхом проти другої заповіді, що у гордого його гордість є ідол чи кумир. Горді хотіли б завжди, щоб їм всі кланялися і, як ідолів, почитували. Для того і повинні ми бути смиренними; *Бог гордим противиться, а смиренным дає благодать* (1Петр. 5,5).

Лицеміри і блудники грішать проти другої заповіді, бо вони, хоч і добре що роблять, наприклад, ходять до церкви, постяться – але роблять це від людського ока тільки. І для того, коли ми ходимо до церкви, то повинні ходити із сердечною щирістю, із душевною охотою, для прославлення імені Божого, для спасіння душі своєї. Коли постимося, повинні це робити для того, аби усмирити своє тіло; бо, як швидкого коня уздечка, так людину, що схиляється до гріха, святий утримує від всякого злого діла. А як б'ємо поклони, припадаючи до землі тілом, повинні возноситися душею догори, до неба і думати, що миє порошок і попіл, земля є ми, і в землю колись обернемося.

Але, якби хто спитав, чи не грішимо ми проти другої заповіді, коли поклоняємось святим іконам? Не грішимо, Християни, не грішимо! Бо у той самий час, коли дав Бог Мойсею другу заповідь, наказуючи не поклонятись жодним кумирам, наказав він поставити у скенії, чи то храмі, чи то церкві –

такій, що можна було переносити із одного місця на інше, - сказав Бог Мойсеєві поставити два золотих Херувими у такому місці, до якого народ звертався для поклоніння Богові; тому і у нас, Християн, увійшли у звичай святі храми чи церкви, а також і домівки наші прикрашати святими образами чи іконами, які перед очима нашими представляють подобу – намальовану – Бога Отця, Ісуса Христа, Святого Духа, Матері Божої, Ангелів, Апостолів, Пророків і всіх святих Угодників Божих.

Ми святі образи, ікони, почитаємо, шануємо, але за Бога не маємо і, їм хоч і поклоняємося і воздаємо честь і славу, але поклоняємося не їм, а тому, хто на них намальований. Наприклад, бачимо на іконах написаного Спасителя Ісуса Христа, віддаємо Йому певну шану, поклоняємося не образу, а святому Господу Ісусу, який є істинним Богом всюди і сидить завжди по праву руку Отця небесного; кланяємось Йому, як своєму Іскупителю.

Бачимо ікони Пресвятої Діви і, кланяючись їй, не мальованому кланяємось, а самій Пречистій Діві віддаємо честь високу як Заступниці нашої і Представниці. Бачимо на іконі когось із Угодників Божих – святого Миколая, святу Варвару чи інших Святих, - ми їм хоч і кланяємось, але не намальованим, а як живим молитвинникам про спасіння душ наших. От чому поклоніння святим образам чи іконам не забороняє друга заповідь.

Отже, Християни, не забудьте другу заповідь: *не сотвори собі кумира і всякого йому подібного тому, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що в воді і під землею: не поклонися їм, не послужи їм*. Не забудьте, що кумир є не що інше, як зображення якоїсь істоти, якій ідолопоклонники кланяються, як Богу, - і це великий гріх; але святим іконам чи образам кланятися треба, як належить, бо це речі для душі рятувальні, їм кланяючись. Кланяємось не зображенням, а самому Богові, Пресвятій Діві і тим Святим, що на образах написані.

Пам'ятайте і те, що проти другої заповіді грішать любостяжатели чи жадні, чревоугодники чи ласі, горді, люди лицемірні і облудні.

І для того, щоб, як належить, виконувати другу заповідь, будьмо завжди щирі, стримані, тверезі, сумирні, чистосердечні, відверті. Кланяймося одному лиш Богу і Йому найбільшу віддаємо честь. Прославляймо і почитаймо Пречисту Богородицю, Святих Ангелів і Угодників Божих. За те чекає нас благословіння Отця небесного, з яким удостоємося вічно царствувати на віки віків. Амінь.

IV

БЕСІДА

на пояснення третьої заповіді

Християни! Ви вже чули першу заповідь: *Я є Господь Бог твій: і не буде у тебе інших Богів крім мене*; а друга заповідь: *не сотвори собі кумира і всякого йому подібного тому, що на небі вгорі, і що на землі доли, і що в воді і під землею: не поклонися їм, не послужи їм*.

Хто був у церкві святій, сподіваюсь, знає, що наказують вони робити, а чого остерігатися. Тепер послухайте, Православні, про третю заповідь.

Третя заповідь: *не призывай Імення Господа, Бога твого, надаремно*.

Ця заповідь наказує нам, щоб ми не божилися і іменем Господнім не клялися.

Велике і святе ім'я Боже, Християни! Страшне ім'я Господнє! Перед ним тремтять святі Ангели, Херувими і Серафими; Його зі страхом величають всі Святі. Ім'я Господнє, як громом, вражає демонів, аспедів та злих духів.

Велике, святе та страшне ім'я Боже, Християни! А ми, грішні, недостойні і окаянні, дуже часто, без всякої уваги і розбору Його ім'я вживаємо, без всякої потреби, даремно. І, щоб неправду свою перед людьми закрити і правдою показати, - божимся, кланяємося, присягаємося, - а про те забуваємо, що за всі гріхи проти третьої заповіді повеліває Бог дати нам йому відповідь; і дуже часто забуваємо слова Господа нашого Ісуса Христа: я

кажу вам: не кляніться нічим - не тільки іменем Божим, - ані небом, бо воно є престолом Божим; ні землею, яка долівкою є ногам Його; ні головою своєю не клянися, бо не можеш ти жодну волосину зробити ні білою, ні чорною. Хай буде просто слово ваше: так-так, ні-ні; а що над це – то від лукавого (Матв. 5,34-37). І, якщо скажемо більше потреби, - це тяжкий гріх.

Грішать проти третьої заповіді не тільки ті, що божаться часто за неправду, але і «Богохульники», котрі і проти самого Господа Бога не бояться говорити погані речі, нарікають на Нього і не погоджуються з Його волею; наприклад, коли хто у тяжкій хворобі або у хворобливій старості, або у великій бідності просить для себе смерті.

Грішать проти третьої заповіді «клоуни» - ті, що святі слова і святі речі обертають у сміх, жартують із них.

Грішать проти третьої заповіді і ті, що молячись Богу, тільки язиком лепечуть, а про щось інше думають; і ті, що не так, як треба, хрестяться – ніби мухи коло себе ганяють! А сказано у святім письмі: *проклятою є людина, яка діло Господнє робить з недбалістю (Іер.48,10).*

Грішать проти третьої заповіді ті, хто, присягнувши, говорить неправду, цілує святе Євангеліє і хрест животворний, а сам фальшиво свідчить. О! Таких завжди покарає страшний гнів Божий! О! Таких карає Бог дуже часто наглою і несподіваною смертю, і не тільки їх самих, але і дітей їхніх, і внуків, і правнуків їхніх настигають різні нещастя до сьомого покоління.

Грішать проти третьої заповіді і ті, котрі, пообіцявши що-небудь Богові – або піст який, або милосердну справу, - не дотримуються тієї обіцянки. За це треба страшну тримати відповідь, бо обманув не людину, а самого Бога. Краще не обіцяй, якщо, пообіцявши, маєш потім перед Богом збрехати і не стримати того слова, яке сам дав.

Третя заповідь, Християни, не забороняє нам присягати, а просто велить присягати сміло, коли говориш правду, і нічого не боятися.

Таким чином почули ви третю заповідь: *не призывай Імення Господа, Бога твого, надаремно; чули про тих, хто грішить проти третьої заповіді.*

Виконуйте ж, як належить: не божіться надаремно, не клянїться в пустоту; згадуйте ім'я Господнє зі страхом в молитвах тільки і в присязі; бійтеся говорити лукаві слова проти Бога; не нарікайте на Нього ніколи, погоджуйтеся завжди із Його святою волею, і навіть у найбільших нещастях не просіть у Бога смерті. Не кощунствуйте, не обертайте святі слова у сміх і жарти; як молитесь – молїться щиро; як хреститесь – хрестїться, як належить, правильно склавши три пальці правої руки. Кладїть знамення Христа святого на чоло і говорїть: «во ім'я Отця»; на груди – говорїть: «і Сина»; на праве плече – говорїть: «і Святого»; на лїве плече – говорїть: «Духа, амінь».

Виконуючи, як належить, третю заповідь, уникнете праведного гніву Божого, а заслужите милість Його небесну. Амінь.

V

БЕСІДА

на пояснення четвертої заповіді

Четверта заповідь: *пам'ятай день суботні щоб святити його: шість днів працюй, а на сьомий день, субота – для Господа твого.*

Бог створив весь світ цей за шість днів; а сьомого дня відпочивав від справ своїх. Із тим і звелів святкувати день суботній.

Але, після того, як Син Божий Ісус Христос народився на землі, постраждав за нас многогрішних, помер на хресті і воскрес у неділю, цей недільний день і святкується замість суботи. Так, Християни, в неділю Христос воскрес. У неділю ж і з'явився Христос воскреслий всім своїм учням, Апостолам, коли ввійшов до них через двері замкнені. У неділю зійшов до Апостолів Дух Святий в огненних язиках. В пам'ять того всього ми. Християни, святкуємо замість суботи в неділю.

Далі, як жиди крім суботи мали і досі, по старому закону, мають ще і інші свята; наприклад, святкують вони день, у який визволив їх Бог від роботи в неволі Єгипетській, - те свято називається у них Пейсах; святкують і зелені свята на пам'ять про той день, коли отримав Мойсей від Бога десять заповідей на горі Синайській, - мають вони ще і інші свята. Так і ми, Християни, у новім законі, крім неділі, святкуємо найперше Різдво Христово – день, у який народився Христос Син Божий від Пречистої Діви Марії; святкуємо новий рік, і тоді ж - пам'ять плотського обрізання Господнього; святкуємо Богоявлення – день, у котрий хрестився Ісус Христос від Іоанна Предтечі у ріці Йордан; святкуємо стрітення – той день, коли Матір Божа принесла у храм Господній Предвічного Сина Божого на сороковий день після Його народження; святкуємо Спаса чи Преображення Господнє, бо в той день преобразився Христос на горі Фаворській перед своїми учнями, показавши славу свою, просвітившись як сонце.

Святкуємо ще дні на славу Матері Божої: день, у який Вона народилася – той день називається «Різдво Пресвятої Богородиці», а попросту – друга Пречиста; день, у який введена була Мати Божа у храм Єрусалимський – Введення; день, у який Архангел Гавриїл благовістивав Їй про народження Спасителя нашого Ісуса Христа – Благовіщення; день, в котрий Мати Божа померла, але потім взята живою з тілом своїм на небо, а свято це називається – Успіння чи перша Пречиста; святкуємо ще Покрову – день, у який явилась Матір Божа у храм Господній як Заступниця роду християнського – це свято ще називається третьою Пречистою.

Святкуємо дні, посвячені Архангелу Михаїлу та іншим святим Ангелам.

Святкуємо ще дні на честь Угодників Божих, як то: день святого Іоанна Предтечі і Хрестителя Господнього, день святих Апостолів Петра і Павла, день святого Апостола і Євангеліста Іоанна Богослова, день святого Миколая Чудотворця, та інших Святих.

У неділю кожну і в свято урочисте не треба нічого робити, але повинні ми вживати їх для справ святих і духовних на славу Богу, тобто повинністю у ці дні є приходити до святої церкви. Слухати уважно і щиро вечерню і ранкову службу Богу, а також і проповіді, котрі говоряться для науки християнської. Для спасіння душі.

Але з жалем великим признати треба, як багато між нами, Християни, є таких, що гірше невіруючих рідко коли в ті святі дні ходять до церкви, чим подають молодшим за себе злий приклад. Такі то окаянні ніби відрікаються від Христа. Пречистої Діви і святих Угодників Божих. Через свою лінь до хвали Божої будуть давати страшну відповідь в останню годину. У день страшного суду Христового. Лінивих до хвали Божої ще на цьому світі чекають різні нещастя: то смерть дітей любих, то різні хвороби, то упадок на господарство, то незгоди у родині, а ще, що найгірше і найстрашніше – лінивих до хвали Божої завжди чекає нагла, безспокутна і несподівана смерть.

Четверта заповідь приказує, щоб Християни. У неділю і в свята урочисті. Прийшовши з церкви, вдома вели бесіди душевні, учили дітей своїх молитвам, давали бідним милостиню, відвідували хворих і приймали подорожників.

Крім того ця четверта заповідь наказує, аби ми кожного дня зранку і ввечері говорили молитви, тобто дякували Господу Богу, що щасливо нічку переночували, що благополучно день переднювали. Наказує також, аби щодня, перед обідом і перед вечерею, після обіду і після вечері молилися Богу і дякували Йому за Його небесну милість. Що подає нам для життя нашого хліб насущний.

А ще треба сказати про тих, хто дні недільні і свята урочисті вживають на нескромні забави, на танці, на непристойні Християнам ігрища, на пісні соромітницькі, на п'янство і розпутство. Такі тяжко грішать і кривдять дні святі, за що їх страшно Бог покарає. Такі діла непристойні і в будні, то як же можуть вони залишитись без кари у святі дні, Божі, коли повинністю є займатися добрими і Богоугодними ділами.

Четверта заповідь велить щоб ніхто в будні даремно не сидів, щоб кожен трудився, працював, і, у поті лица свого, добував собі на прожиття. *Шість днів працюй, і, зробивши всі свої справи, день сьомий суботу віддай Господу Богу твоєму.* Ви все це знаєте і розумієте. Хто грішить проти заповіді четвертої. Амінь.

VI

БЕСІДА

на пояснення п'ятої заповіді

Чотири перших заповіді, котрі вже вам пояснив, містять у собі любов до Бога і навчають нас любити і шанувати Його; а наступні шість заповідей, які буду пояснювати, - любов до ближнього в собі мають, вчать нас любити ближніх наших, як повинність наказує, з ними обходитись.

Послухайте, Християни, і старі, і молоді, чоловіки і жінки, батьки і матері, діти, онуки і правнуки, чому нас вчить п'ята заповідь.

П'ята заповідь: *шануй батька і матір свою, і це буде благо, що довгі були твої дні на землі.*

Послухайте! П'ятою заповіддю наказує Бог шанувати батька і матір, а за все те добро обіцяє : щастя і здоров'я, і життя довговічне. Шануймо кожен свого батька і свою матір, робімо все, що тільки вони скажуть, слухаймо їх, не сперечаймося з ними; а в старості і в недугах їх рятуй і, чим тільки можеш, допомагай їм. Поки живі, завжди молись Богу про їх здоров'я, а як помруть, не забувай за їх душу, пам'ятай завжди за них.

Слухайте і пам'ятайте, Християни, яка велика нагорода обіцяна від Бога тим дітям, що, як належить, шанують і поважають батьків і матерів своїх. Але не забудьте і того, що ні на цьому світі щастя і доброї долі, ні на тому світі спасіння не отримають діти неслухняні, діти, котрі суперечать своїм батькам.

У старому законі лиш за тих, хто суперечить або дорікає своєму отцеві або матері, смертю карали; а в наш час нещастя тим дітям, які часто грішать проти п'ятої заповіді і не шанують батьків і матерів своїх! І, якби зараз смертю карали, то, як мені здається, рідко хто із дітей залишився живим. У наш час нещасний діти просто забули і навіть знати не хочуть того, щоб, як належить, шанувати своїх батьків – і тепер діти не тільки не шанують, але ще

дуже часто проганяють і кривдять їх. Як же після цього буде нас Бог милувати? Якої шани і поваги мають сподіватися такі діти від дітей своїх? Певне, якою мірою міряти – такою і їм відміряться! Відомо кожному, що, не шануючи батьків своїх, не дочекаєтесь власних дітей; або, хоч у дочекаєтесь, то народиться і виросте така повіса, що візьме батька за петельки, а матір вижене: це і є плата і нагорода за нешанування батька і матері! Гірше нема того на світі, як діти до батьків своїх ставляться не шанобливо, не слухають їх.

Гріх, Християни, великий гріх – малим дітям не слухати батька і матері; але у сто разів більший, непростий, навіть смертельний мають гріх діти жонаті і заміжні, коли не шанують і не слухають батька і матір свою. А, чим більший гріх – тим більша кара Божа настигне, тим більшу відповідь перед Богом давати потрібно. І тесть, і теща, і свекруха, і свекор – все одно, що рідний батько і рідна мати, тому зять і невістка повинні так їх шанувати, як рідного батька і рідну матір, бо, коли не шануватимуть їх – таку ж кару отримають, як рідні діти. *Благословіння батьківське зміцнює дім дітей, а прокльони материнські знищують його до основи* (Сир.3,9). Намагайтеся, діти, заслужити благословіння батьків і матерів своїх – не зліть їх, - і не проклянуть вас на вічну погибель.

П'ята заповідь, крім батька і матері, наказує шанувати Государя Імператора і свою батьківщину, бо батьківщина є не що інше, як велика родина, у якій Государь є всім нам Отцем чадолюбивим і обороняє всіх нас від неприятелів, а ми, піддані Його і батьківщини Його діти, - як і сказано у святому письмі: *Бога бійтеся – а Царя почитайте* (І Петр. 2,17.).

П'ята заповідь, крім батька і матері, наказує шанувати Пастирів духовних, священників, - як і сказано у святому письмі: *повинуйтеся наставникам вашим і покоряйтеся; вони піклуються про душі ваші* (Євр.13,17.).

П'ята заповідь, крім батька і матері, наказує шанувати кожного старшого від нас літами, як і сказано у письмі святому: *старцю не докоряй,*

але догоджай, як батькові;-перед лицем сивого встань і вшануй його, - цим ти вшануєш Господа Бога твого (І Тим. 5,1. –Лев.19,32.). А, як будемо шанувати старших, то і самі від молодших завжди будемо мати шану.

П'ята заповідь, крім батька і матері, наказує шанувати наших благодетелів і всіх начальників, як сказано у письмі святому: *Всяка душа хай буде покірна вищій владі, бо нема влади не від Бога; існуюча ж влада Богом встановлена (Рим. 13,1-2).*

П'ята заповідь, крім батька і матері, наказує шанувати господарів і панів своїх і завжди, як належить, виконувати їх волю; як і написав святий Апостол Павел: *раби, послухайте господ своїх по плоті, із страхом і трепетом, щирим серцем вашим, як слухаєте Христа; не як тих, перед очима кого працюєте, а як раби Христові, що виконують волю Божу від душі (Еф.6,5.6).* Цими словами наказує Апостол обходитися з панами щиро і нелукаво.

П'ята заповідь повеліває також, щоб батьки і матері любили дітей своїх, навчали їх страху Божому, щоб їх ніколи не кривдили, а особливо – не проклинали; як той же Апостол Павел написав: *батьки, не дратуйте дітей своїх, але виховуйте їх у страху і ученні Господнім (Еф.6,4).*

П'ята заповідь також наказує, щоб пастирі духовні навчали закону Божому своїх духовних чад. Повеліває також, щоб і господарі до своїх підданих, і слуг були помірними, не пригнічували їх та непомірними роботами не зморявали, - як сказано у святому письмі: *господарі, правду і рівність рабам надавайте – це бачить Господь, якого маєте ви на небесах (Колос.4,1).*

Отже, бачите і чуєте, Православні, що п'ята заповідь хоч і коротка, але як багато у собі містить. Виконуйте ж її, як належить, і щасливі і довговічні будете на землі, а блаженні вічно – на небесах. Амінь.

VII БЕСІДА

на пояснення шостої заповіді

Шоста заповідь: *не убий*.

Ця заповідь наказує, аби життя ближніх наших не відбирали, аби не убивали ближніх наших.

Християни! Ми, хоч нікого не убиваємо, але всі грішимо проти цієї заповіді то обмовами, то пересудами, то насмішками. Обмовами, пересудами і насмішками убивається честь і слава ближнього нашого. «Відбери, - як говориться, - у мене честь, славу, повагу і гідність – відбереш моє життя!»

Проти шостої заповіді грішать ще несправедливі судді котрі не по правді ведуть справу, невинного роблять винним, а винного – невинним; невинного тяжко карають, а винному дозволяють і навіть допомагають не по правді вигравати свою справу.

Також грішать проти шостої заповіді ті, що переховують у себе злодіїв і розбійників, бо тим самим спонукають до нових грабунків і розбоїв.

Грішать проти шостої заповіді і ті заможні люди, які могли б врятувати ближнього від смерті, але через скупість свою не рятують; наприклад, коли багатий під час урожайного року дозволив бідному померти з голоду.

Грішать проти шостої заповіді ті, хто слуг своїх і рабів мучить непомірними роботами і, не даючи їм відпочинку, скорочують життя їх.

Також грішать проти шостої заповіді розпусники, як то: п'янством, блудництвом і надмірною працею або ще чим іншим скорочують вік свій; а написано у набожних книгах: «Зберігай здоров'я як найдорожчий дар Божий».

І ті грішать проти шостої заповіді, що убиваються у бійках, і ті, що розпую своєю псують молодших за себе і до гріха приводять. І той грішить проти шостої заповіді, хто вірного приводить до невірства. За таких Сам Спаситель сказав: *хто підведе до спокуси молодших за себе, віруючих у Мене, тому краще було б повісити на шию камінь і потопити його в глибині морській* (матв.18,6). Тобто, хто псує молодших за себе, той грішить страшно, і краще йому було б почепити камінь до його шиї і пустити у воду на саме дно; бо тим способом пропав би тільки він, а коли він псує і до гріха доводить іншого – то робить нещасними тисячі, і за всіх треба дати страшну Богу відповідь!

Отже, Православні, проти шостої заповіді не тільки ті грішать, хто убиває на смерть свого ближнього, але і ті, що засуджують і безчестять; хто із невинного робить винного, а із винного – винного; хто переховує у себе злодіїв і розбійників; хто, будучи у достатку, допускає смерть бідного від голоду; хто слуг своїх непомірними мучить роботами; хто розпую своєю псує молодших за себе і до гріха приводить; хто дереться до смерті; навіть і ті грішать проти шостої заповіді, хто даремно гнівається на своїх ближніх.

Намагайтеся ж проти шостої заповіді ніколи не грішити і, скільки є сили, зберігати життя і честь ближніх своїх, чим тільки можете. Живіть чесно, подавайте добрий приклад кожному, зберігайте життя ближніх ваших доброю порадою і подаванням милостині, прислуговуванням хворим, утіхою для печальних.

Одним словом, з усіма обходьтеся покірно, смиренно, любіть; із сердитими на вас годиться, *поки зайде сонце, помиритись* (Еф.4,26). Прощайте свої кривди і образи. Навіть ворогів своїх прощайте, будьте до них щирі, моліться Богу за них, - за що в останню годину від Бога отримаєте нагороду вічну і двояку: і за свої, і за ближніх ваших добрі діла. Амінь.

VIII БЕСІДА

на пояснення сьомої заповіді

Сьома заповідь: *не чини прелюбу*.

Святий Апостол Павел радить, щоб Християни навіть і не говорили ніколи про ці плотські мерзоти. Тільки для збереження і перестороги кожного хрещеного від цього тяжкого гріха, назовемо три беззаконня, котра забороняє сьома заповідь.

Перше беззаконня: блуд простий; друге беззаконня: прелюбодіяння; третє беззаконня – кровозмішування.

Перше роблять ті, що із вільними мають позашлюбні стосунки; друге роблять ті, що грішать із заміжними чи з жонатими; а третє ті, що допускаються тяжкого гріха із кривими. Перші грішать дуже, другі – гірше, а треті – найгірше.

Цими беззаконнями, цими тяжкими гріхами запропащає людина душу свою навіки, бо не для Бога, а для диявола її ховає. Через ці беззаконня, ці тяжкі гріхи втратить, нещасний, своє спасіння! На такому блудникові кара Божа і на цім світі є очевидна: злидні вічні, неслава, сором, ганьба, безчестя, хвороби, сухоти, різні і різні нещастя не минують такого. Хто часто виконує такий тяжкий гріх не краще злодія і розбійника, а гірше скота безсловесного; бо живе без покаяння – наче кається, а потім знову до попереднього повертається беззаконня, як пес на свою блювоту. Блудникові церква свята страшна, бо там просинається його сумління, котре гризе його порочне серце. Ті, що віддаються цьому тяжкому гріху, передчасно, нагло, несподівано і безспокутно помирають. А як страшно, як жалібно розлучається з ним душа його, грішним тілом осквернена: дуже тяжко грішить той, хто грішить проти сьомої заповіді!

Святий Ангеле –хранителю захисти нас кожного хрещеного від цього гріха тяжкого.

Сьома заповідь: *не чини прелюбу*. Ця заповідь іще наказує щоб законним і чесним був шлюб, щоб законні чоловік і дружина взаємно любилися і були собі вірні.

Про те святий Апостол Павел так написав: *чоловіки, любіть своїх дружин, як Христос полюбив церкву і себе віддає їй; дружини, своїм чоловікам повинуйтеся, як Господу: бо чоловік є голова для дружини, як Христос є головою для церкви, а також є Спасителем тіла* (Еф.5,25.23.).

Сьома заповідь наказує також, щоб ми зберігали наше тіло в чистоті тому, що воно є членом Христовим і храмом Святого Духа; і через те блудник грішить завжди тяжко проти власного свого тіла. Тобто нівечить його, заражаючи соромітницькими і страшними хворобами. Шкодить він і свою душу, втрачає пам'ять, розум, волю, забуває за небо і готує собі вічну загибель. Амінь.

ІХ

БЕСІДА

на пояснення восьмої заповіді

Восьма заповідь: *не укради*.

І без всякого тлумачення можна зрозуміти, що ця заповідь наказує. Вона наказує, щоб нічого не крали і не зазіхали на чужі речі.

Але, як вбивство може виконуватися різними способами, так і крадіжки бувають різними. І найперше – хто краде чужу річ таємно, так бере, щоб ніхто не бачив, - називається просто злодій, крадій. Хто явно річ чужу бере, силою віднімає, - той називається грабіжник, розбійник, - і такий більше і гірше грішить від злодія проти восьмої заповіді.

Грішать проти восьмої заповіді «брехуни», що кривдять ближнього своєю хитрістю, наприклад: ті, що видають фальшиві гроші за справжні; що продають яку-небудь річ шахрайством; замість доброго товару продають поганий; що підробляють міру, продаючи землю.

Грішать проти восьмої заповіді і ті, хто приховує свої достатки задля того, щоб не сплачувати борги.

Грішать проти восьмої заповіді і ті, хто сам не краде, але переховує у себе злодіїв, міняйл – бо злодієві треба збувати крадене.

Тяжко грішать проти восьмої заповіді святотатці, які крадуть церковні речі.

Грішать «побірники» - ті, що були підкуплені і з неправди роблять правду і винного виправдовують, а невинного засуджують.

Грішать «тунеядці» чи дармоїди, що плату беруть, а служать не так, як належить. Грішать проти восьмої заповіді ледачі лінивці слуги і підлеглі робітники, що плату від господарів беруть, хазяйський хліб їдять, а лукаво і нещиро роблять, як вилами махають – аби день до вечора вкоротити, а потім ще і госопдарство обкрадають!

Грішать і ті, що під час голоду продають хліб безмірно дорого.

Грішать і ті, що, давши у борг комусь грошей, беруть відсоток дуже великий, з лихвою, - а такий царства небесного не унаслідує.

Слухайте ж, Православні! Всі, хто грішить проти восьмої заповіді, - я прошу вас і молю: будьте для спасіння душі своєї завжди безкорисливі, вірні, кожному щирі, правдиві, до бідних милостиві; бо нам задля того і дається від Бога талант, щоб ми ділилися ним з бідними і нещасними; за що у день старшого суду Христового почуємо солодкий голос Його: *прийдіть, благословенні Отця мого! Наслідуйте уготоване вам царство від створення світу. Був голодним – і дали Мені їжу; хотів пити – і напоїли Мене; путником був – і прихистили Мене; голий був – і одягли Мене; в темниці був – і відвідали Мене* (Матв. 25, 34-35)!

Отже, будьте милостиві, щирі і правдиві. Любіть ближніх ваших, як самих себе; що вам не мило – того не робіть іншому. Ніколи не зазіхайте на чужу річ, бо від того нічого не матимете! Гірко будеш працювати - кривавого поту набудеш; правильно розподілиш плоди праці своєї - і перед Богом, і перед людьми матимеш чисту совість. Амінь.

Х БЕСІДА

на пояснення дев'ятої заповіді

Дев'ята заповідь: *не свідкуй неправдиво на свого ближнього*. Не будь неправдивим свідком для свого ближнього.

Цією заповіддю забороняється всяка брехня і неправда.

Несправедливі свідчення бувають судові, тобто коли на когось неправдиво свідчать у суді, або коли на когось доносять несправедливо; і несудові, коли на когось позаочі говорять неправду, або і в очі кажуть брехню. Все те є великим гріхом проти дев'ятої заповіді; бо Євангеліє святе, хоч би у комусь і бачили які гріхи, - не дозволяє нам судити ближніх наших: бо один Бог є суддею всіх нас. *Не судіть*, - говорить Христос, - *і не судимі будете!* (Матв. 7, 1). *Ти не є суддею нікому* (Рим. 14,4), - говорить так святе письмо.

А коли бачимо зле у наших ближніх, не дозволяймо собі судити і осуджувати їх, вважаймо їх здоровими; хоч як тяжко вони грішать – та несправедливо принижувати і оскверняти чийсь честь і славу. А краще - сліdkуй за собою!

Грішать проти дев'ятої заповіді і ті, що, хоч і не мають наміру шкодити своєму ближньому, однак для забави вигадують на нього якісь наклепи і нечувані речі, аби лишень розсмішити компанію. Це не дозволяється також, бо суперечить любові і повазі до ближнього, і є великим гріхом, а особливо непристойним – для Християн, які обіцяли любитися, як рідні брати, як діти Отця небесного, за заслугами Ісуса Христа.

Так-так, Православні! Щоб не грішити проти дев'ятої заповіді, треба завжди стримати свій язик за зубами і не дозволяти іншому нічого такого говорити, що може нашкодити ближньому; то будемо жити довговічно і щасливо. Треба завжди говорити правду, яка позбавить нас від вічної смерті. Амінь.

ХІ БЕСІДА

на пояснення заповіді десятої

Десята заповідь: *не жадай жінки ближнього свого, ані раба його, ані невольниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого!*

У десяти заповідях, які з Божою допомогою розказав і розтлумачив вам, розповідалось про те, що не маємо зла робити проти Бога і ближніх наших. А цією десятою заповіддю наказує Бог, щоб не тільки не робити, а навіть не думати і не зичити нічого такого, що буде неприємно і неугодно Богові тим, що може нашкодити ближньому нашому; бо від злих і недобрих думок і бажань дуже легко може і діло зле зробитися. При тому, сама думка зла є вже гріхом перед Богом.

Найперше: не повинні ми нікому заздрити; тобто треб тішитися чужому добру, як власному своєму, і щастя ближньому бажати більше, ніж собі.

Повинуймося ж завжди мати у собі чистоту серця, проганяючи із нього все лукаве і зле щирою і правдивою молитвою, - бути задоволеним добром і своєю долею, якою кожного обдарував Бог.

Таким чином роблячи, виконаємо, як належить, не тільки цю заповідь, десятую, але і всі до єдиної десять заповідей, - за що на землі ще, ні цьому світі пізнаємо райську утіху. Поживемо благополучно та щасливо, помремо спокійно, і в свій час воскреснемо для вічного блаженства; чого і бажаю всім вам, православні Християни, від душі і від чистого серця, як собі бажаю. Амінь.

Історія села Ганнопіль

Кожна місцина України має свою історію, яка є свідченням досягнень подвижників рідного краю. Але залишилися ще і такі населені пункти, де історія позабута і нескінченно заплутана.

Ганнопіль – це мальовниче село, що знаходиться на Вінниччині, в Тульчинському районі, історія якого маловідома українському народу, але внесла великий вклад у становлення і розвиток української мови...

Перші згадки про село знайдено в історичних джерелах XVIII століття, а саме працях Подільського єпархіального історико-статистичного комітету. Сіцинский Є. зазначає, що село Ганнопіль, яке знаходиться в 20 верствах від повітового міста Тульчин, розташоване на рівнині, і тільки одна вулиця розкинута на погорбі. Через все село протікає річка Кільтява або Кильцівка. Село в давнину належало графу Потоцькому. Населення складається з селян, які займаються сільським господарством¹.

У місцевій газеті «Тульчинський край» вийшла друком стаття «Про походження села Ганнополь». Автори П.С. Бойко та М.С. Сирота посилаються на розповіді людей-старожилів: Мирухи А., Бойка С., Сироти С., Ракочія П.² У ній зазначається, що слово Ганнопіль має складне походження: Поль-грецьке слово «город», «місто», а Ганна – ім'я жінки. Отже, слово Ганнопіль означає Місто Ганни.

Історію про походження села описують вони в поєднанні з історією села Паланка, яке розташоване біля трьох озер, як їхати на хутір Федьківку. Татарські орди мчали по дорозі, яка вела до Брацлавщини, і напали на с. Паланка. Історичні факти досить часто вказують, що молодих та здорових людей забирали в полон, а старих, хворих і дітей вбивали³. Поселення знищували шляхом спалювання. Старожили часто згадують напад татарської

¹ «Исторические сведения о приходах и церквах Подольской епархии» («Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета», 7 тт. (1895—1911).

² «Тульчинський край» (рубрика «Тульчиницино, земле моя»)

³ Там само.

орди на поселення Паланка, у якому врятувалася лише одна жінка Ганна з двома хлопчиками. Вона й поселилася на території сучасного села.

Згідно розповідей Гикового Тимофія на місцевості, яку дотепер називають Двориськом (погорб), був панський двір, з якого одного разу вийшла пані, а за нею бігла собачка. Панночка вирішила скупати собачку в криниці, яка знаходиться у долині, але собачка втопилася. Ображена дівчина наказала батькові засипати джерело, але сталося диво – з джерела знову запульсувала прозора, кришталево-чиста вода.

Про чудодійне джерело з надзвичайно чистою, цілющою водою розповідає в історико-краєзнавчій серії В. Кляпій «Легенди Тульчинського краю», описуючи розповідь діда Івана про «древність криниці»: «А ви знаєте, що сам Богун пив ось цю саму воду, що я вам зараз даю? Про битву під Батогом чули? От тоді стояв Богун три дні на леваді біля джерела, чекаючи вказівок; напували козаки коней з цієї криниці, варили куліш, готувалися до бою...»⁴

Старожили часто оповідають, що «про давність села стверджують старовинні дерева – липи. Три знищено, а одна залишилася. Ще дві липи ростуть біля школи. Там колись була стара церква, навколо якої росли такі самі липи». Автори статті неодноразово наголошують, що липи і сама церква свідчить про дуже велику давність села, близько 500 років.⁵

Важливими є згадки про дерев'яну церкву, яка згоріла в 1858 р. з усіма документами (побудована була в 1786 р.) Сіцинський Є. зазначає, що існуюча в даний час дерев'яна церква (1901 р.) побудована за ініціативи М. Потоцького в 1860 р. Граф щорічно відпускав 12000 рублів на розбудову святині.

Сіцинський Є. вказує, що разом із згорілою в 1858 р. церквою с. Ганнопіль згоріли всі церковні документи, а тому неможливо сказати, хто

⁴ Кляпій В. Легенди Тульчинського краю: Книга п'ята. Село – рідніше сіл усіх/ Василь Кляпій. – К.:Фенікс, 2013. – 277 с.

⁵ «Тульчинський край» (рубрика «Тульчиниціно, земле моя»)

був першим священником в селі. Старожили згадують священника Іоанна Волковинського, який прослужив у приході близько 40 років. Підтвердження цього знаходимо у Державному архіві Вінницької області.

Посилаючись на «Відомості села Ганнополя церкви Свято-Михайлівської за 1798 рік» священника І. Волковинського, прихожанських дворів було 46 і 303 особи чоловічої статі поміщика графа Станіслава Потоцького. Священник відзначає, що проводив проповіді перед народом в святкові дні в церкві.⁶

У 1820 р. в парафію поступив Василь Якович Гречулевич.⁷ Згідно відомостей священника В.Я. Гречулевича за 1828 р., приходських дворів налічується уже 110 і 365 особи чоловічої статі графа Мечислава Потоцького. Згадується, що село Ганнопіль знаходиться на відстані від міста Брацлава на 23 верстви, поселення Кирнасівка - 4 верстви, Клебань - 5 верств, до Кинашева і Білоусівки - 4 верстви.

Сіцинский Є. зазначає: «В.Я. Гречулевич был пастырь замечательный по ревности к своему служению и благотворительности, а также известный как проповедник; после него осталось несколько книг проповедей на малорусском языке. Вот эти издания: «Проповеди на малороссийском языке, протоиерея и кавалера Василия Гречулевича», СПб 1849 г. (с посвящением высокопреосвященному Гedeону, архиепископу Полтавскому); в 1857 г. вышло второе издание проповедей в СПб (всех проповедей 59); эти проповеди издаваемы были и отдельными брошюрками в 1860-1861 гг.; «Беседы катихизические на Символ веры и молитву Господню, говоренные на малороссийском языке», СПб 1856 г.; «Беседы катихизические на девять блаженств евангельских и десять заповедей Божиих, говоренные на

⁶ «Исторические сведения о приходах и церквях Подольской епархии» («Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета», 7 тт. (1895—1911).

⁷ ДАВіО. Ф. 799. Оп. 1. Спр. 142. Арк. 28. (Ведомости о церквях и духовенстве по округах правления за 1847 г.).

малороссийском языке», СПб 1856 г. и второе издание — 1859 г.; «Беседы на малороссийском языке о семи спасительных таинствах», СПб 1858 г.; «О должностях родителей и детей, две беседы, говоренные на малороссийском языке», СПб 1859 г.»⁸

Завдяки праці протоієрея Василя Гречулевича писемність в селі поширилася, і в 1854 р. уже існувала школа. З досліджень Є. Сіцинського дізнаємося, що писемних людей у селі нараховується третя частина або навіть більше.⁹ У 1894 році завдяки праці священника Миколи Гречулевича збудовано нове приміщення для школи на кам'яній основі, під залізним дахом, сумою до 1200 руб., із яких 900 р. прихожани виділили від себе, а 260 р. видала Єпархіальна училищна рада.

У 1890 році близько 15 сімей ганнопільчан переселилися в Самарську губернію. Але важливо й те, що селяни користувалися повністю всією землею, яка раніше належала поміщикам. Зі слів автора, людям забезпеченим залишилося докласти власної праці, але люди вирішили знайти кращу країну і виїхали, продавши всю землю і все господарство.¹⁰ Коли настав 1891 рік, переселенці зрозуміли, що жити в Самарській губернії гірше, ніж в рідному Ганнополі. Тому вони почали поодинці повертатися до рідного поселення. Через почуття сорому більшість поверталися вночі, а хто повертався вдень, то обходив рідні домівки полями. Після такого невдалого переселення селяни більше не думають про нову зміну місця проживання. Сіцинський Є. вказує, що з 15 сімейств, які переселилися в Самарську губернію, на постійне життя залишилася тільки одна сім'я.¹¹

Важливою сторінкою історії села Ганнополя є життя та діяльність єпископа Віталія (Василя Васильовича Гречулевича), який народився 1 січня 1822 року в с. Ганнополі Брацлавського уїзду Подільської губернії в

⁸ «Исторические сведения о приходах и церквях Подольской епархии» («Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета», 7 тт. (1895—1911).

⁹ «Приходы и церкви Подольской епархии 1901 г.»

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

сім'ї священика В.Я. Гречулевича. «Постаті батька – протоієрея Василя Яковича Гречулевича та його сина єпископа Віталія (Василя Васильовича Гречулевича) настільки взаємно доповнювали одна одну, що дослідники життя одного і другого священнослужителів заплуталися в їхньому богословському та гомілетичному наслідді та вважали, що це є одна і та ж сама постать».

Незважаючи на те, що більшу частину життя Гречулевич-молодший провів у Петербурзі, але Україна залишалася для нього рідною домівкою, яка його виховала і прийняла в кінці життя як архіпастиря.

По селах Поділля ми бачимо цілі генерації, цілі священичі династії, що з покоління в покоління зв'язані органічно з селом, з сільським життям своїми родинними історіями. Навіть часто ці генерації не виходять з-поза межі того самого села. Так вже здавна було заведено, така була традиція, що сини та зяті успадковували парафії своїх батьків. Це один з фактів нерозривності духового зв'язку між парафією та її пан-отцем.

Тут досить буде навести лише декілька /з сотні/ таких „династичних” духовних родин Поділля, що їх незлобиво називали „колокольними дворянами”: Гречулевичів, Гриневичів, Сувчинських, Жовткевичів, Куземських, Танашевичів, Колінських, Манастирських, Бєсядовських, Фєрєстєвських, Судилковських,

*Гарба В. На золотій ниві Поділля
(Подільська Духовна Семінарія на службі нації 1797-1919)*

Про рідні місця він піклувався, навіть будучи далеко від дому. На це вказує те, що на отриманні за видання своїх творів матеріальні кошти він побудував на рідній землі в Тульчині жіноче єпархіальне училище.

У «Подільських єпархіальних відомостях» знаходимо підтвердження, що не лише місто Тульчин має пишатися видатним земляком, а й рідне село Ганнопіль. Адже на кошти, отримані від продажу своїх творів, протоієрей В.В. Гречулевич допомагав облаштовувати церкву.

«М'яка українська природа, сердечність і поетичність українського народу, любов батька до простих людей, його піклування та прагнення допомоги селянам - все це, певно, передалися молодому Василю Васильовичу. Від Господа Бога він був наділений гострим розумом і добрим серцем».¹²

У 60-70 р. Василь Васильович видає один із найбільш популярних духовних журналів – «Странник». Він не тільки здійснив керівництво видавництвом журналу, але й публікував у ньому свої праці, проповіді і богословські статті.

У творчості Василя Васильовича особливе місце займає його фундаментальна праця «Подробный сравнительный обзор Четвероевангелия». Автор, володіючи багатим досвідом педагогічної діяльності, розглядав цю книгу як посібник для основного вивчення євангелівської історії для широкої аудиторії. Василь Гречулевич вважав, що книга буде потрібна та необхідна як для дітей, так і для дорослих. Далі новодимо декілька слів про випуск книги «Подробный сравнительный обзор Четвероевангелия"», які написав сам протоієрей Василь Гречулевич 25 березня 1866 року у Санкт-Петербурзі.

У жовтні 1882 році єпископ Віталій був переведений на Могильовську кафедру. Владика Віталій приймав велику участь в поданні духовних читань, спочатку в міському училищі, а пізніше й в семінарі. Це сприяло відкриттю великої кількості церковно-приходських шкіл. Особливу увагу Василь Васильович присвятив Могильовській духовній семінарії. Завдяки його старанням всі учні могли проживати в гуртожитку. Як і всюди, на Могильовській кафедрі єпископ Віталій Гречулевич займався просвітницькою діяльністю. За два з половиною роки святитель влаштував на високому рівні духовну семінарію, значно покращив її матеріальне

¹² *Подробный сравнительный обзор Четвероевангелия/ протоиерей Василий Гречелевич – СПб.: Русская симфония, 2008. – 944 с.*

становище. На рівні парафій Могилевський архипастир відкрив 268 шкіл¹³. Його стараннями було відновлене Богоявленське братство. Вже наприкінці свого життя єпископ Віталій Гречулевич став займатися облаштуванням Могилевського дитячого притулку. Як освічений архипастир, подбав також про високий богословський рівень видання «Могилевских епархиальных ведомостей», які стали вирізнятися глибоким змістом і читалися з великим інтересом¹⁴.

Окрема сторінка історії села Ганнопіль – це життя та діяльність Василя Яковича Гречулевича, на якій ми далі зупинимося.

Василь Якович Гречулевич: Хроніка його життя

«З-поміж сільського духовенства вже в першій половині XIX віку виходили люде, що любили рідне слово, дорожили ним і дбали про просвіту народу, вважаючи, що одно з найбільших його лих – це темнота. Такий священник Василій Гречулевич, родом з Балтського повіту. Він не тільки промовляв до народу в церковній проповіді українською мовою, але й першим почав друкувати свої українські проповіді та інші книжки про віру.»

Дмитро Дорошенко

Історія України настільки багатогранна – наскільки й невідома. Історичні факти, події і багато видатних персоналій минулого залишилися поза увагою українського суспільства.

Одним із позабутих подвижників Подільської землі є протоієрей, священник, автор перших проповідей українською мовою, які мали значний вплив на духовно-культурний розвиток України другої половини XIX століття, Василь Якович Гречулевич.

¹³ Странник. Духовный учебно-литературный журнал. – СПб.: 1866, – 112 с.

¹⁴ Подробный сравнительный обзор Четвероевангелия/ протоиерей Василий Гречелевич – СПб.: Русская симфония, 2008. – 944 с.

Про життя та діяльність видатного українця залишилося мало відомостей. Згідно некролога (Подільські єпархіальні відомості, 1870 р.), Василь Якович народився в с. Гнатівці Гайсинського р-н. у 1791 році.¹⁵ Дитячі роки він провів у батьківському домі. Батьки його були небагаті, але згідно досліджень О. Лотоцького, це була освічена сім'я священника, інтереси цієї сім'ї були проникнуті знаннями релігійних і духовних проблем українського народу. Саме тут, в колысці свого дитинства, Василь Якович отримав задатки тих почуттів, які сповнювали і надихали його все життя.¹⁶

Навчався Гречулевич з 10 років в Шаргородському училищі, а в 1820 році вступив до Подільської духовної семінарії. Вже тоді, як кращий із вихованців, він стає учителем латинської, слов'янської та російської мов, також географії, арифметики і малювання в Шаргородському відділенні семінарії. Гречулевич – вчитель нижчого грамотного класу і малювання, мав окремий столик, але жив в учнівській квартирі і одержував платню більшу учнівської - 90 рублів асигнації, що дорівнювало на той час трохи більше двадцяти рублів сріблом.¹⁷

Про себе Василь Якович зазначав, що навчався в Подільській семінарії російської та латинської граматики, поезії, риторики, арифметики, географії, історії, грецької та польської мови. Закінчивши курси філософії та богослов'я, він 1814 року був направлений на роботу вчителем арифметики і географії нижнього граматичного класу (проформа). У 1817 році викладав латинську мову, російську та слов'янську граматику. Працював до 1819 року.¹⁸

¹⁵ Некролог. Пророісрей Василь Якович Гречулевич // Подільські єпархіальні відомості. – 1870. – С. 416–419

¹⁶ Лотоцкий А. Памяти протоирея В. Я. Гречулевича : по поводу тридцатилетия его смерти / А. Лотоцкий // Киевская старина. – 1900. – Т. 69, № 6 : Июнь, Отд. 1. – С. 279–287.

¹⁷ Там само.

¹⁸ ДАВіО. Ф. 799. Оп. 1. Спр. 142. Арк. 28. (Ведомости о церквах и духовенстве по округах правления за 1847 г.).

У 1820 році Василь Якович залишає духовно-навчальну службу і стає священником. У статті Мар'яна Становича (члена краєзнавчого товариства "Поділля"), можемо знайти таку замітку, що стати на шлях священства його спонукала причина особистісно-сімейного плану – Василь Якович вирішив одружитися з сиротою – дочкою священника з с. Ганнополя (Брацлавського повіту) Анастасією. Тому й зайняв осиротілу парафію у цьому селі.

З перших кроків свого священства Василь Якович звертає увагу на себе всього єпархіального духовенства, а ціниться він за практичний розум та адміністративні здібності. Гречулевич проводив богослужіння по 3 і більше разів на тиждень. Особливістю його повчань було те, що він проводив їх виключно українською мовою, і це породжувало в його парафіян велике захоплення. Василь Якович привертає до себе увагу не тільки простого духовенства, а й єпархіального керівництва. Уже на третій рік служби він обійняв посаду благочинного.

Але особливе місце займають його старання з приводу розвитку освіти, утвердження моральності і християнських чеснот на Подільській землі. Тому в Ганнополі завдяки його старанням пропагується та поширюється грамотність, а в 1854 році, відповідно Подільських єпархіальних відомостей, починає існувати школа. Згідно цього ж джерела, грамотними у селі у ті часи було більше третини селян. Там же відзначено, що син Василя Яковича, Микола Гречулевич, у 1894 році заснував нове приміщення школи, на кам'яній основі під залізним дахом ціною - 1200 р., із яких 900 р. зібрали самі селяни.¹⁹

У газеті «Діло» В. Бернатович пригадував, що В.Я. Гречулевич вказував на «малу користь або повна безкорисливість навчання дітей на чужій і мертвій мові». За його переконаннями, існувала велика необхідність церковної та шкільної науки на рідній мові. Священник запевняв, що старші школярі і парубки радо хапали Кулішеву «Граматику», «Оповідання з

¹⁹ Лотоцкий, А. Памяти протоиерея В. Я. Гречулевича : по поводу тридцатилетия его смерти / А. Лотоцкий // Киевская старина. – 1900. – Т. 69, № 6 : Июнь, Отд. 1. – С. 279–287.

святого письма», «Правду про унію», зазначаючи «це круто написано, на їх улюблену лектуру проповіді Гречулевича».²⁰

Служив Гречулевич не тільки в Ганнополі, але й у сусідніх селах. Наприклад, 6 жовтня 1884 року він відкрив у Клебані храм. Також у 1884 році, завдяки його старанням, у Брацлаві відкрили Михайлівський храм (замість згорілої церкви).

Найбільше піклувався Василь Якович про село Ганнопіль, на що вказують історичні джерела. Так, у 1858 році, коли згоріла у селі дерев'яна церква з усіма документами, яка була побудована ще у 1786 році, лише за 2 роки, за сприянням Гречулевича, з'явився новий храм. Допоміг у цьому Мечислав Потоцький, згідно указів якого щорічно відпускалося 12 тис. р. на влаштування і ремонт церков.

Багато адміністративної діяльності виконував для Подільської землі Василь Якович. Він брав участь у комісіях зі звільнення кріпаків, у проведенні аграрної реформи. З радістю зустрів скасування кріпосного права. У 1823 році він обійняв посаду благочинного, на якій і працював до кінця свого життя. За роки своєї праці він отримав всі нагороди, які тільки були доступні для єпархіального духовенства – від набедреника до ордену св. Володимира 3-го ступеня.²¹

Найкраща пам'ять про Гречулевича – це його літературні праці, що присвячені становленню та визнанню української мови. У 1849 році в Санкт-Петербурзі надрукований посібник під назвою «Проповеди на малороссийском языке протоиерея и кавалера Василия Гречулевича», що міщував 59 текстів українською мовою. Перший випуск проповідей протоієрея Василя Гречулевича українською мовою розійшовся досить швидко і викликав захоплення серед українців і прихильників народної культурної свободи. Відомий слов'янофіл А. Хомяков тепло вітав це

²⁰ Діло №210 від 09.08.1935

²¹ Лотоцкий, А. Памяти протоиерея В. Я. Гречулевича : по поводу тридцатилетия его смерти / А. Лотоцкий // Киевская старина. – 1900. – Т. 69, № 6 : Июнь, Отд. I. – С. 279–287.

видання, яке стало першою спробою проповідувати Христа українською мовою.²²

Як зазначає В. Гарба у праці «На золотій ниві Поділля», у духовній семінарії, де навчався Василь Якович, мовою викладання була російська, бо тут, в цій школі ще більш концентровано діяли урядові, відосередні від народу сили; до всього придивлялося тут пильне, підозріле око надсланих з Московщини обрусителів - ректорів, інспекторів та викладачів. Цитата автора: «Як же все таки ставало можливим, що прот. В. Гречулевич /дід мого шкільного товариша Тодосія Гречулевича/, сам вихованець Подільської Семінарії, в 1849 році зміг видати збірні проповідей українською мовою?.. Для кого?..»²³

Друге видання з'явилося у 1857 р. Доопрацювання належать не лише автору, а й видатному на той час українському громадсько-культурному діячу - Пантелеймону Кулішу. Останній мав у Петербурзі друкарню, де й побачили життя праці Василя Яковича. Як зазначає член-кореспондент АН України Василь Німчук, вплив Гречулевича на Куліша безперечний, і, з усього видно, саме праця над проповідями подільського благочинного, привела видатного українського письменника і громадського діяча до бажання потрудитися на терені духовної літератури, перекласти Біблію, що він згодом і зробив разом з іншим подолянцем – Іваном Пулюєм.²⁴

8 липня 1865 року при Кам'янець-Подільській духовній семінарії засновано Комітет для церковно-історичного і статистичного опису Подільської єпархії, який згодом одержав офіційну назву «Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет», а з 1903 року «Подільське церковне історико-археологічне товариство».

Одні з них залишилися на суто богословських позиціях, інші, не цураючись церкви, розширили діапазон своїх досліджень і об'єктивно

²² Хомяков А. По поводу Малороссийских проповедей священника Гречулевича. Сочинения, т. 3 (Москва: Университетская типография, 1900), 285–287

²³ Гарба В. На золотій ниві Поділля (Подільська Духовна Семінарія на службі нації 1797-1919) Кліфтон, 1970 С. 31

²⁴ Німчук В. Християнство й українська мова / Василь Німчук // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 11-30

вийшли на рубежі українського національного відродження, як це зробили Ю. Й. Сіцінський, К. В. Широцький, В. Я. Гречулевич, про що зазначає сучасник: «Был одним из тех, кто, не отрекаясь от церкви, превратил Подольский епархиальный историко-статистический комитет в самостоятельную научно-краеведческую организацию, которая расширила спектр своих исследований до уровня украинской национальной истории»²⁵

Щодо праці Василя Яковича 1857 року, то книга складалася майже з шести десятків проповідей, серед яких 25 присвячені святам Господнім, 20 – недільним святам, 7 – святам Богородиці, 10 – святим і 10 – на різні теми.

У 1856 році надруковані «Бесіди катехізичні на символ віри і молитву Божу», а в 1858 році вийшли у світ «Бесіди про сім таїнств». Також у 1859 році була надрукована брошура «Про обов'язки батьків і дітей», що вміщувала дві бесіди. Василь Якович вважав за необхідне і проповіді й навчання дітей у школі здійснювати зрозумілою їм українською мовою.

Як зазначає С. Волох у газеті «Рада» (1912 року) невеличка книжечка Гречулевича розпочинає нову добу в історії української проповіді, адже вона відповіла настиглій потребі і досить швидко розійшлася. Згідно висловлювання біографа Гречулевича: «Висловлюючи так трудні для популярного вислову абстрактні релігійні теми, автор часто користується народними виразами, котрі споконвіку творилися самим народом і живуть серед його паралельно з церковними книжковими термінами; в проповідях багато народних прислів'їв, що викликають враження у селян. Глибоку пошану і подяку викликає постать В.Я. – подільського священника.

Не судилося більше видатному проповіднику побачити результати своєї літературної праці у друкованому вигляді. Валуєвський циркуляр знищує всі прояви визнання української народності: «Так званої української мови... не було, нема і бути не може» – ця болюча фраза закарбовується в

²⁵ Сикира Э. Лица Каменца-Подольского или те, кто творил историю "Цветка на камне", кто оказывал влияние на его судьбу, а также те, кому повезло увидеть своими глазами это неповторимое чудо природы и творение человеческой фантазии. – Х.: "Міськдрук", 2010. – С.322

пам'яті українців і не дає існування будь-якому друкованому слову українською мовою.

Василь Якович залишився служити в своєму рідному Ганнополі. Як пише Мар'ян Станович, він поспішав то на хрестини, то на освячення садиб, то провести в останню путь односельця.

Не стояв Гречулевич осторонь справ громадських, болів за людські долі і душі. Прихожани і духовенство з нетерпінням чекали півстолітній ювілей священства благочинного, але не судилося цьому бути. Напередодні 1 червня 1870 року під час служби в с. Демківка, Василю Яковичу стало зле. І саме тут під час служби зупинилося серце Гречулевича.

Всю дорогу від с. Демківка до с. Ганнополя тіло просвітителя супроводжувала численна процесія (духовенство, прихожани і люди з сусідніх сіл).

Як зазначає Лотоцький, через три десятки років: «...добрі спогади, що живуть в народі, служать найкращим свідченням його корисної пастирської діяльності і є найкращим вінком на його могилі... Село Ганнопіль і до сьогодні зберегло християнсько-гуманне спрямування, яке закладено було покійним».

У газеті «Рада» 1913 року описано декілька фактів українського народного життя, які відбуваються в селі на Поділлі, де «на диво, зберігається чиста українська мова, національні звичаї та одяг, дякуючи цілком свідомому відношенню до своєї національності самих селян». Що ж спричинило пробудження масової національної свідомості селян? У церкві села «завалилися» проповіді прот. Гречулевича, і священникові прийшло на думку прочитати їх після служби. Та, завершуючи проповідь, він злякався, бо побачив з віктаря, що парафіяни залишилися в церкві, і вважав, що будуть на нього нарікати за виступ українською мовою. Та яке було в нього здивування, коли ціла громада почала дякувати йому за доступну мову «котру й мала дитина вирозуміла». З тієї пори в церкві цього села, з волі самих парафіян, проповіді виголошувалися виключно українською мовою.

Відомо й те, що у цьому ж селі відремонтувати храм (на Поділлі для села то - велике свято), то українську проповідь почули люди з сусідніх сіл, і теж просили священників говорити до них рідною мовою.

Пам'ять про видатного земляка Подільської землі нині відроджується, про що свідчать видання: «Знаменні і пам'ятні дати Вінниччини 2016 року: хронол. довід.», «Виховання і самовиховання на прикладі уславлених людей Тульчинського краю», «Знаменні і пам'ятні дати Вінниччини 2021 року: хронол. довід.»

Радісною новиною для нас стала стаття Наталії Ярової «Історія в картинах», в якій вказується, що близько 140 старовинних полотен із фондів Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника повернули до життя студенти-реставратори К-ПНУ ім.І.Огієнка за 9 років, відколи в університеті було запроваджено спеціальність «Реставрація творів мистецтва».

Авторка зазначає, що в художній майстерні відбувається дуже кропітка праця і триває рік-півтора, а часом – і довше. Та особливість цієї праці не лише те, що це складні технічні завдання, але й те, що старовинні картини нерідко підносять несподівані сюрпризи, адже в кожній – своя неповторна історія. І однією з таких знахідок є портрет Василя Яковича Гречулевича. «Унікальний унікум» – так називає його Наталія Ярова.

«Серед полотен, які реставрують студенти, немало портретів реальних людей, що жили колись у нашому місті, священників, історичних діячів. Черговий портрет православного священника потрапив до майстерні у вкрай пошкодженому стані: близько 35% втрат зображення, вирвані великі шматки полотна. Однак внизу якимось дивом зберігся напівоблущений підпис: «Протоіерей Василь Якович Гречулевич».²⁶

З особливою гордістю і великим піднесення ми нині зустрічаємо 230 річницю із дня народження Василя Яковича Гречулевича. Безсмертна спадщина видатного земляка є символом духовного відродження української мови.

²⁶ Ярова Н. *Історія в картинах*. Газета «Подільнин». 2016. 18 листопада

«...істина незаперечна, що для успіху проповіді чи не понад усе важливіше і
досконаліше... говорити народів мовою цілком зрозумілою, близькою до
серця, рідною...»

протоієрей Василь Гречулевич

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

XXI

ПРОПОВІДЬ

НА ТИЖДЕНЬ 12-Й ПІСЛЯ П'ЯТДЕСЯТНИЦІ,

ПРО БАГАТОГО ЮНАКА

Багатий юнак, про якого читали ми сьогодні у святому Євангелії, мабуть, був добрим чоловіком, бо він щиро хотів знати і сповідувати заповіді Божі. Так от він запитав Спасителя: «Учителю благий, що мені треба робити, аби унаслідувати вічне життя?» Він шанував батька і матір свою, нікого не ображав, був набожний. Одну тільки мав у собі ваду: він був немилостивий до грішників. Христос йому у відповідь сказав: «Іди продай маєток свій і роздай багатство бідним, старцям». Але юнак цього не хотів робити і засмутився, сердешний, бо був дуже багатим: «прискорбним був, бо багато мав». Засумував юнак і став горювати, а тим самим дав усім зрозуміти, що скупість його і пристрасть до багатства, а також немилосердя до бідних і нещасних не дозволяли йому зійти до Царства небесного при всіх його добродетелях; бо немає милості тому, хто є немилостивим; блаженні будуть тільки милостиві, і тільки вони будуть помилувані. Скупість його і немилосердя до бідних не давали юнакові зрозуміти, що все добро цього світу, котрим благословив нас Господь, – не наше власне, а Боже, і через це ми не повинні жалкувати ділитись ним, віддавати по велінню Божому бідним і неімущим – тим, хто протягує до нас свої, з голоду висохлі руки. Юнак забув про те, що людина, хоч як би не клопоталася серцем, як би не працювала і не збирала те багатство, – а воно їй буде, наче чуже, бо все залишиться на землі, і ніхто не знає, кому воно дістанеться. Не думав юнак, певне, і не згадував, що він – не вічний, що він – прах і попіл, що сьогодні живий, а завтра помре; сьогодні у розкоші і багатстві, а завтра – у могилі;

сьогодні – між панами, а завтра – з черв'яками. Він, при своєму немилосерді до бідних, не пам'ятав того, що як предки його покинули цей світ, так і він залишити мусить; залишили вони всі утіхи свої – так і він залишить; вони залишили родичів кровних і приятелів своїх – і він залишить; залишили вони всі будинки свої і все своє багатство – і він залишить; залишили вони золото, срібло – і він залишить; залишили вони всю розкіш свою – і він залишить. Одним словом сказано: вони все залишили, і він мусить все поневолі залишити; нічого вони за собою не взяли – не візьме і він; голими вони відійшли із цього світу – голим покине його і він. Йому і на думку ніколи не спадало, що, коли предки наші пішли до праведного Судді, прийняті по своїх ділах, то підемо так само і ми....Ой, підемо всі до Судді Божого, який дивиться не на обличчя, а на совість, на справи кожного із нас; підемо до Царя небесного, де всі царі земні і їх прислужники, пани і раби їх, слуги, славні і підлі, багаті і бідні, князі і землероби – всі рівні! До такого Судді пішли на той світ предки наші і брати – і ми туди підемо, християни....

А коли так, повинні ми всіма справами своїми намагатись, аби не застала нас смерть неготовими; повинні ми старатися, коли Бог поблагословив кого на цім світі багатством, використати його на угодні Богові справи, на допомогу бідним, старцям, на прикраси храму Господнього, церкви святої, на виховання сиріт і підтримку бідних і беззахисних вдів, – бо то є перший ключ, яким ми відкрити можемо собі двері до Царства небесного. Повинні ми на таку справи витрачати своє багатство із задоволенням, і правда ця буде в усі віки незмінною: «роздай, сказано, убогим, і будеш праведним навіки». Таке написано у священнім Писанні! Повинні ми намагатися, щоб при всіх наших добрих справах не закралася у наше серце, як у того юнака, що згадували ми його нині у Євангелії, немилосердя до бідних, бо немилосердя зачиняє навіки перед ним двері милосердя Божого: «без милості не сотвориш милості!» Повинні ми бути всі готовими до часу смертного, і тоді з доброю надією відійдемо з цього світу і у Христа Божого отримаємо милість, і будемо у тому

найкращому, блаженному місці, де вічний спокій. Де Святі і праведні покаяться....Буде, Господи, милість Твоя до нас, бо сподіваємось ми на тебе. Амінь.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

XLIX

ПРОПОВІДЬ

У ДЕНЬ СВЯТИТЕЛЯ ЧУДОТВОРЦЯ МИКОЛАЯ

2-а

*Возрадуйтеся у цей день і веселіться,
це і буде ваша дяка небесам.*

Лук. 6.23

Святитель Христовий Миколай – великий угодник Божий. Живучи на цім світі, він для Бога з великою радістю робив усяке добре діло. Заради Христа терпів він усякі спокуси, гонитви, всіляку біду і напасть.

За те і дав йому Господь бог вічну нагороду на небесах – спасіння душі і блаженство; бо сам Христос у святому Євангелії сказав: «Прощайте тих, хто наклеп на вас зводить, і обзивають, і кажуть на вас злі слова; радійте і веселіться, це і буде ваша дяка небесам».

Нічого сумніватися у тому, що великою заслугою перед Богом є така, коли хто живучи на світі, не для себе тільки живе, але і для життя і щастя інших! Хто так живе, той прославляє небесного Отця, і сам Отець небесний прославить його: «Всіх, хто мене прославляє, прославлю!», – сказав сам Господь.

Бог у Своїй премудрості для того і повелів людям жити всім разом, у суспільстві, щоб вони, живучи укупі, думали про добро для всіх. Були милосердними до бідних, допомагали немічним і безсилим, захищали невинних, стояли за правду. І тих людей, що свої справи роблять по закону Божому, Бог називає то зіницею ока свого, то добрими Ангелами, то синами Своїми. Що ж ще може бути кращим для смертної людини?

Подумайте, християни-браття, як веселиться душа того, хто печальному дасть як утіху: такому, що немає де і голови прихилити, – знайде місце у своєму домі; бідну вдовицю захистить від руки людей недобрих; сироті виділить шматок хліба; – як веселитися буде тоді душа його, коли всі ті, кому зробив він добро, одними хоч тільки устами будуть благословляти його щедрість, восхваляти будуть його ім'я, розкажуть дітям і внукам про добрі справи його. Як має та людина тішитись, коли подумає про те, що, може, і після смерті її пригріті ним приведуть своїх дітей на його могилу і зі сльозами вдячності на очах скажуть: «Тут покоїться той, що зробив нас щасливими, тут починає ваша благодетель». Це не тільки до неба дяка велика, плата за добрі вчинки від добродетельних християн, але і на землі пам'ять їх незабутньою буде навіки.

Хто, як не оспівуваний нами Святитель Христовий Миколай, зробив ім'я своє вічно пам'ятним між людьми своїми Богоугодними, добрими справами?

Тисяча шістсот літ уже, як він кінчив життя своє земне і переселився на небеса; але і досі пам'ять його не забувається між нами, християни! Іще стільки ж літ мине, і скільки б їх не минуло – аж до самого кінця земного життя взагалі – діти і внуки, правнуки і праправнуки наші не перестануть ходити до церкви святої, щоб святкувати день великого угодника Божого, чудотворця Миколая, і прославляти його християнську добродетель!

Християни! Ця священна пам'ять Святителя Христова Миколая нехай буде у серцях наших жити щирим бажанням робити добро ближнім нашим і допомагати їм у їхніх нещастях і бідах; хай возродить вона щире бажання і святу ревність наслідувати святого Отця Миколая, як правило віри, образ смирення і утримання учителя. Він же не тільки своїми проповідями навчав православних християн триста років після Різдва Христового всьому доброму, але і сам, будучи переслідуваним невірними, був мужньо терпів і втрату всього, що мав, і безчестя, і темницю, і голод, і муки, і самий страх смерті; а через те, що старався не тільки для себе, а для загального блага; жив

не тільки для себе, а для Бога! І хоч він був такою ж, як ми, людиною, але сила Божа у немічності його звершилася!

Намагаймося ж, прошу, наслідувати життя Святого Миколая, і переконаємося ми так, як і він, у небесній славі і Царстві небеснім.

Словом Божим і правдою Його вас запевняю. Амінь.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

L

ПРОПОВІДЬ

ПРИ ОНОВЛЕННІ ХРАМУ ВО ІМ'Я ЧУДА

СВЯТОГО АРХАНГЕЛА МИХАЇЛА

Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа.

Слава тобі, Господи, що знову дочекалися ми щастя молитись і послухати службу Божу у святій церкві, у цьому оновленому храмові, який побудували в ім'я чуда святого Архистратига Михаїла! Давно вже не мали ми такої радості і утіхи!

І справді, християни, коли правиться служба Божа у храмі Господньому, то серце наше наповнюється радістю і хорошим настроєм, а душа наша наповнюється християнською любов'ю. І що то мало б означати? Звідки береться та радість? Благодать Духа Святого, розливаючись невидимо посеред віруючих у Христа, породжує у нас таку радість. А та благодать приходить через щиру і сердечну нашу молитву, особливо тут, у святих домах Божих, перед престолом Царя небесного, де пречисте Тіло і Кров Христова приносяться у жертву за гріхи наші. Саме ця молитва із грішників робить праведників, – умилює Бога, дарує нам рай на землі, Царство небесне. Свята молитва підносить і думку нашу, і серце наше до Бога, проганяє нечистих духів, зціляє недуги тілесні, лікує душі страдників. Сердечна і щира молитва тішить Ангелів-хранителів наших, гнівить демонів; вона для Ангелів радісна і приємна, а для дияволів страшна.

А коли так молимося щиро, християни; коли, діти, молимося сердечно, із трепетом і страхом стоячи перед престолом Божим, – цим умилюємо ми Бога, прогніваного на нас за наші гріхи і беззаконня. Висловлюючи подяку Триєдиному Богу за те, що дарував нам можливість знов оглядати

Боголіпно прикрашений храм цей Святий, просимо Його, щоб завжди вислуховував на цім святім місці наші молитви і прохання, а ще ліпше – щоб і нас самих зробив Господь Своїм храмом чи помешканням.

Молимося у цей водосвятний день щиро, і Сам Дух всесвятий зійде тоді на цю воду, і вона через це отримає чудесну силу виліковувати всілякі недуги і хвороби ще більше, ніж Силоамська купіль, через чудесне бажання Ангела.

Молимося лишень так, щоб сердечне бажання витискало із очей наших теплі сльози, як вірний знак духовної нашої покори. Така молитва відродить у нас щире бажання творити добрі справи, зробить неприпустимим для нас будь-який порок і беззаконня, яких кожній людині, а особливо праведному християнинові, остерігатися треба, щоб бути праведними дітьми Божими і достойними наслідниками Царства небесного.

Православні християни! Нехай і завжди, але сьогодні – найкращий час, щоб упасти нам до пресвітлих стоп святого Архистратига Михаїла, що у його честь це храм Божий було споруджено, і його молитвами відроджено, і просити його сердечно, щоб кожен раз, коли будемо посилати молитви сердечні до Бога, проганяв від нас вогненним мечем своїм всі диявольські спокуси, всякі недобрі і сторонні думки, щоб коли сходимось до церкви Божої, ні про що зле не думали, а посилали догори, до неба серце наше для бесіди із Богом, і з Ним-же вічно потім поєднались. Амінь.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

LІ

ПРОПОВІДЬ

ПРИ ОСВЯЧЕННІ ВОДИ УВЕЧЕРІ ПЕРЕД БОГОЯВЛЕННЯМ

ГОСПОДНІМ ТА ІНШИМ

Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа.

Православні християни! Щира сьогоднішня наша сукупна молитва випросила Духа святого зійти на цю воду, що ви перед собою бачите. Божественна благодать Його освятили її і додала їй сили зіцілювати всілякий недуг тілесний і омивати всю скверну і нечистоту душевну, яка буває від гріхів наших.

Під час сьогоднішньої молитви зійшов невидимо Дух Святий на цю воду і дарував їй благословіння Іорданово, зробивши бісам страх і прогнавши їх увесь натовп; і через те будинки християнські, цією водою окроплені, очищаються від всього злого і стають домом для благодаті Божої! Така велика сила цієї води, якщо тільки із твердою вірою і правдивою побожністю будемо її приймати.

Діти! Приступіть із благоговінням, зачерпніть із радістю, причастіться з вірою – і врятуєтесь. Невинні душі ваші через таке утвердяться у своїй невинності. Подякуйте Богу серцем і душею за цей великий дар! Саме ваша найбільша невинність звела з небес сьогодні пресвятого Духа, завдяки вам і інші люди удостоїлись Його Божественної благодаті!

Юнаки і дівчата! Приступаючи зі смиренням і черпаючи воду з радістю, причастіться із вірою – і будете врятовані. Дівочтво ваше – це найчистіша і найдорожча благодетель, саме тому ваша сердечна молитва звела також Духа пресвятого на цю воду! Коли маєте якісь таємні гріхи, омийтеся – і чисті будете і тілом, і душею. Причастіться із вірою – і через причастя це

відкриється у серці вашім благодать Духа пресвятого: і ви будете любими і Богу, і людям; краса тіла вашого буде найкраща, а чистота душі вашої, як сонце, просіяє.

Чоловіки та дружини! Приступіть із благоговінням, почерпніть із радістю, причастіться з вірою за ваші труди і старання, які ви прикладаєте до виховання дітей ваших, навчаючи їх страху Божому, щира і безкорислива ваша молитва не заборонила також прийти Духу Святому на цю воду і освятити її. Напийтеся ж вірою, укріпіть сили ваші на добрі і Богоугодні справи, напийтеся – і очиститеся душею від всякого беззаконня; ворог, що ненавидить добро, з усіма його спокусами втече від вас, бо чисті і святі будете. Благодать Духа Святого оживить вас – і будете жити мирно і благополучно, побачити дітей і внучат ваших у щасті і добрі, діждете чесної старості і врятуєтеся.

Старці і пісниці! Приступіть із благоговінням, зачерпніть із радістю, причастіться і вірою – і будете врятовані. Через ваше смирення життя, через вашу просвітлену постами душу, через вашу бадьору молитву зійшов також невидимо Дух Святий на цю воду. Напийтеся ж із вірою – і будете врятовані. Стареча неміч ваша помолодіє, виморене втомою тіло укріпиться, а душа ваша стане яснішою за сонце; напийтеся з вірою – і примножаться вам роки життя, діждете щасливо доброї кончини, підійметесь у Царство Боже і будете блаженні.

Грішники! Приступіть на тремтячих від страху ногах, і з благоговінням, почерпніть із радістю, причастіться соромливо, але з твердою вірою, омийтеся цією святою водою – і очиститеся. Возлюбіть єдиного Бога усердно, признайте свої гріхи, покайтеся – і Бог помилує вас, і будете врятовані.

Правовірні і істинні християни! Приступимо з благоговінням, почерпнемо із радістю, причастимось із вірою – і будемо врятовані. Воздаймо хвалу Богові, що не по беззаконнях наших, не по гріхах наших нам воздає, а з сердечною дякою дає насолодитися цим солодким небесним

питвом. Признаймо свою недостойність і бідність. Намагаймося, щоб Дух Святий, що при нинішній нашій набожності зійшов на цю воду і в серця наші, ніколи не відступив від нас і керував справами і думками нашими; і, мабуть, Бог возлюбить нас і прийме до хвали Своєї небесної як втішився пастух загиблою, а потім знову знайденою вівцею; як втішився євангельський отець блудним сином, що повернувся до нього, – так Бог увінчає нас, одягне в благодатну ризу і сотворить велику вечерю у Царстві небеснім. Амінь.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

ХЛІ

ПРОПОВІДЬ

У ДЕНЬ ДИВА СВЯТОГО АРХІСТРАТИГА МИХАЇЛА

1-а

Во ім'я Отця і Сина і святого Духа.

Ця Церква, цей храм Господній, це дім Божий урочисто святкує будь-яку згадку про преславне чудо святого Архистратига Михаїла; бо вона і побудована на честь цього дива, тому і називається Чудо-Михайлівська Церква. Всі ми знаємо, що у цьому селі на Чудо Михайлове – свято, але яке то є диво, думаю, що не тільки сторонні, але і тутешні прихожани не всі про це знають. Стороннім не знати того – не дивно, а тутешнім – гріх непростий.

Не хочу, щоб всі ви і залишалися у такому незнанні; з тією метою маю я намір вам, благочестивим, коротко про це розказати і пояснити словами святого Письма. Тільки прошу вас, слухайте уважно. Послухайте, а я розкажу вам про Чудо Михайлове, світлу пам'ять про яке ми святкуємо щорічно у святому цьому храмі; послухайте, а я поясню вам, що за Чудо Михайлове, що на урочисте святкування його збираються із різних сторін православні християни на це святе місце; в ім'я якого чуда цей дім Божий спорудився, чудесно охороняється і досі стоїть непошкодженим завдяки силі і підтримці святого Архистратига Михаїла. Слухайте!

У країні, що зветься Колосси Фригійські, неподалік від міста Ієрополя, був храм, а чи то церква святого Архистратига Михаїла. Ця церква збудована

була над чудотворним джерелом, і те джерело, чи то криниця, великі чудеса творило: воно і проклятих очищало, і від німих німоту проганяло, і сліпих видючими робило, – одним словом, всі недуги лікувало, – але тільки тих, які, омиваючись тією водою, із вірою вимовляли ім'я пресвятої Трійці – Отця, і Сина, і Святого Духа, і просили підтримки і допомоги святого Архистратига Михаїла.

На десятому році після побудови тієї церкви прийшов до неї десятирічний хлопчик, якого звали Архип і який був там пономарем. Той хлопчик із найменших літ своїх і потім, до самої старості, звично молився Богу, постився, бідним давав милостиню, нічого хмільного не пив, жив тільки одним корінням і зіллям, приймаючи їжу тільки один раз на тиждень, і то без солі; спав дуже мало, і то на камінній постелі; прикривав наготу свою благодійним одягом; бив із сердечним покайням раз у раз поклони; і таким способом догоджав Богові, як Ангел во плоті, на землі проводив небесне життя, і не тільки про спасіння своєї душі старався і молився, але і ближніх свої до того привчав, і невірних своїми рятувальними повчаннями до Христа обертав і їх хрестив.

Таке його добродетельне і блаженне життя побачили безбожні Елліни, як у місті Ієраполі жили, і, зависним оком спостерігаючи за чудесами, якими було його молитви біля чудотворного джерела, дуже часто ловили його, коли приходив він до міста, а, піймавши, різні пакості йому робили: терзали за волосся та бороду, били по щоках, місили ногами; але блаженний Архип все те терпів заради Христа, і, вирвавшись із рук невірних, із радістю повертався назад – у храм святого Архистратига, де служив він преподобно і незлобно усім своїм серцем, і ще більше прикладав зусиль про спасіння своє і про спасіння своїх близьких.

Одного разу безбожні Елліни відважились на таке зло, аби те джерело чудотворне засипати гноєм і землею, а святого Архипа убити; і у такому злому замислі зібралось їх багато у нічну пору – розділились порівну, одні пішли на святу церкву і святе джерело, а другі напали на келію святого

Архипа. Але Бог, істинний Покровитель і Захисник невинності і правди – Бог, який оберігає праведників своїх, як зіницю ока, покорчив їм руки, які хотіли вони простягнути до преподобного Архипа; а ті, що наблизились до святого джерела для того, що його засипати – були прогнані з того місця пламенем вогненным, яке чудесно із джерела вибухнуло; але вони все таки нахвалялися погубити і саме джерело, і церкву святу, і праведного Архипа. З тією метою, незабаром після цього, замислили вчинити іншу злу і Богу противну справу.

По лівій стороні тієї церкви протікала ріка яка називалася Хрисос; захотіли нечестиві ту річку нічною порою спровадити так, щоб пустити її у чудотворне джерело; бо, як думали вони собі, коли річна вода змішається із чудотворною, то зменшиться у джерелі його чудесна сила. Як задумали так і почали робити; але ріка, по Божому велінню, не туди текла, куди її нечестиві направили, а потекла по праву сторону церкви і вони не могли нічого проти сили Божої вчинити – віддалились від того святого місця і з соромом повтікали.

Але і це ще не кінець...Храм, чи церква святого Архистратига Михаїла, стояла під високою скелею на сході сонця. За три версти від церкви протікало дві річки: одна із них називалася Ліакопер, а друга – Куфос, і обидві вони сходилися вкупу над крутою горою і текли разом у Ликійську країну. Лукавий демон у головах нечестивих Еллінів поселив таку думку, щоб ті обидві річки пустити канавою на храм святого Архистратига Михаїла з проклятим замислом, аби тим способом затопити і чудотворне джерело, і святий храм, і преподобного Архипа знищити. От і зібрались нечестиві із різних сторін у село Лаодикію, напали із найбільшою відвагою на церкву святого Архистратига Михаїла. Треба зазначити, що біля вівтаря тієї церкви був здоровенний камінь, і вони від того каменю копали широкий і глибокий рів аж до тієї крутої гори, де сходилися ті ріки. Десять днів трудилися вони без зупину у цій суєтній і пустій справі.

Бачив те преподобний Архип, припав до землі лицем своїм у святій церкві, молився щиро, проливаючи гарячі сльози перед Господом Богом; а також просив старанно допомоги і захисту святого Архистратига Михаїла, щоб зберіг святе місце від затоплення водою. І коли пройшло десять днів, і води стало дуже багато, розкопали нечестиві те саме місце, де вся вода зупинялася, і вона, рвонувши з великою силою, страшно заревіла. Але святий Архип все таки не виходив із церкви, а ще старанніше молився Богу, співаючи у страхіві псалом Давидів: «Піднімають ріки, Господи, піднімають ріки голос свій, почнуть руйнувати бурхливі води все на своєму шляху; сильним є хвилі морські, але дрібними вони є у порівнянні з величчю Господа. Дім вій хай буде святим, Господи, на довгі роки». Коли ж скінчив святий Архип свою молитву, відразу почув голос, що наказував йому вийти із церкви; а, вийшовши, побачив він у подібі людській Хранителя роду християнського, у нескazanному сіянні святого Архистратига Михаїла, який сказав Архипу: «Не бійся! Будь сміливим! Встань! Іди до мене і отримаєш силу і славу Божу!» Підступив святий Архип і побачив вогненний стовп від землі аж до небес.

Тоді саме наближалися вже води до святої церкви, але Архангел Михаїл простягнув свою праву руку, поблагословив хресним знаменням і сказав: «Станьте, води!» І ріки стали, як стіна камінна над святою церквою; потім Архангел Михаїл, обернувшись до того великого каменю, що стояв біля вівтаря церковного, ударив його палицею, накресливши над ним святий Хрест, від чого стався претрашний грім, вся земля затряслась, а камінь той розвалився надвое – і відкрилася у тім камені дуже велика прірва, коди, за велінням святого Архистратига Михаїла, зі страшним шумом всі води ввійшли. Там і нині обидві ті ріки втікають і ховаються; святий же храм до цього часу стоїть неушкоджений; а невірні, які навколо тоді стояли, всі окаменіли!

Православні Християни! Цьому преславному чуду віддаємо ми щороку пам'ять; саме це чудо святкує свята наша церква і посилає Господу Богу

достойну честь і славу, а також приносить душевну подяку Архистратигу Сил небесних, Архангелу Михаїлу – помічнику, захиснику і Хранителю роду християнського; це чудесне свято скликає нас всякого року на це святе місце.

Пам'ятаймо ж про це, діти, і дякуймо Господу за це наше свято, радіймо милості Божій, і при тому каймося щиро за наші гріхи. Тільки тоді диявол з усіма своїми хитрощами не переможе нас і не зробить нам ніякого зла; бо Архистратиг Михаїл захистить нас від всякого зла, як і преподобного Архипа, святу церкву і чудотворне джерело від потопу водного, захистить нас і збереже від всяких спокус; а ми у свій час поєднаємося із душею праведного Архипа у Царстві небеснім, де разом насолоджуватися будем видовищем Бога, у Трійці Святій прославленого, і святого Архангела Михаїла з усіма небесними Силами. Амінь.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

LIII

ПРОПОВІДЬ

ПІД ЧАС ЗАСУХИ

Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа.

«Просіть – і отримаєте прошене». Це слова Христа Сина Божого. Православні християни! Ми віруємо в Христа, так віруймо ж і в слова його.

Будьмо тільки добрі. Каймося щиро, плачмо гірко про наші гріхи. Не будьмо ліниві до хвали Божої. Не будьмо занадто завзяті: як нас хто скривдить – Бог з ним, не треба йому мститися, а ще й помолімося Богу за нього. Намагаймося всіма силами своїми церкву святу прикрашати, як храм Бога живого. Уникаймо сварки і колотнечі, а найбільше остерігаймося п'янства, бо п'яна людина на все зле готова. Одним словом, любімо Бога щиро і з радістю виконуймо всі Його накази; привчаймо до цього і менших за нас; що нам не подобається – не робімо того і іншому; не засуджуймо інших – і нас ніхто засуджувати не буде; любімо всіх – то і нас всі і Бог будуть любити. Діти, шануйте батьків своїх, то і ви, як дочекаєтесь своїх дітей, будете мати від них шану і повагу.

Як все те, про що сказано, будемо робити, як будемо так поступати – то, чого тільки попросимо у милосердного Господа, – Він нам дасть; що тільки захочемо – зробить для нас. «Просіть – і отримаєте, стукайте – і вам відкриють.»

Коли ж в чомусь схибимо – накаже нас Бог градом і голодом, сонце попалить ниви наші, засохнуть поля і дерева, і вся праця наша пропаде дарма; посіємо багато – а нічого буде збирати; будуть нападати на нас різні нещастя, одне за одним, і біда за бідою будуть з'їдати наше серце; страшні сні замучать нас; скоротяться наші дні, бо нагла і несподівана смерть

скоротить їх; і на другому і страшному пришестві Своїм Бог вимагатиме від нас за все відповісти.

Православні християни! Хай боронить нас Бог від всяких гріхів, то і від кари за них ми будемо вільні.

За всі беззаконня наші давайте принесемо премилосердному Господу щире покаяння – хай подих із глибини серця нашого дійде до неба; молімося і зі сльозами просимо помилування!

Бог – Отець наш, а ми Його діти! Преклонімо коліна перед святим престолом Всевишнього, просімо Його милості, щоб відвернув від нас теперішню засуху, бо, очевидно, вона грозить нам голодом; просимо зі смиренням у серці, щоб Господь напоїв ниви наші дощем тихим і теплим і не допустив пропасти нашій праці, а дарував нам утішитися плодами трудів наших. Просимо Бога щиро – і Він дасть нам. Це сказав Сам Христос пречистими своїми устами. Будьмо тільки добрі! Амінь.

Говор. в Ганнопільській церкві під час засухи, 30 травня 1821р.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

XLVII

ПРОПОВІДЬ

У ДЕНЬ ТРЬОХ СВЯТИТЕЛІВ: ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО, ГРИГОРІЯ
БОГОСЛОВА ТА ІОАННА ЗЛАТОУСТА

Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа.

Троє Святителів Христових: Василій Великий, Григорій Богослов і Іоанн Златоуст, - що їх сьогодні відзначається свята пам'ять, живучи на цім ще світі, жили чесно і непорочно, - любили Бога щиро, від всієї душі своєї, а братів своїх і всіх людей любили, як самих себе.

Крім тієї істинної любові до Бога і до ближніх переконували вони і весь народ християнський святими своїми повчаннями і власним прикладом праведного і Богоугодного життя свого.

Крім того, після смерті своєї ці святі Пастирі залишили для всіх правовірних неоцінені свої християнські науки, записавши їх.

За такі добрі справи і святі подвиги їх покоються вони тепер у Царстві небеснім із подібними собі Святими, та із самими Ангелами і Архангелами прославляють і вічно будуть прославляти пресвяте ім'я Трійці єдиносущної і нероздільної – Отця і Сина і Святого Духа.

Православні християни! Наше святкування на честь великих трьох Святителів Божих тоді тільки буде істинним і правдивим, коли будемо намагатися жити, як вони, свято і непорочно; любити, як вони, Бога і всіх людей; а, крім того, і дітей наших, що нам дарував милосердний Господь, станемо заохочувати до такої любові, не одними лише справами і наукою, але і власним прикладом Богоугодного життя свого; а ще до того всіма

силами будемо дбати, щоб з допомогою Божою і після смерті своєї залишити їм пам'ять добру справ своїх, аби вони, діти наші, згадуючи такі справи наші, і самі ще більше намагалися догоджати Богу. За це ми разом із діточками своїми злучимося у Царстві небеснім із оспівуваними сьогодні трьома Святителями: Василієм Великим, Григорієм Богословом і Іоанном Златоустом, - та зі всіма небожителями будемо вічно прославляти Бога, якого у Трійці святій славимо і оспівуємо во віки віків. Амінь.

Талановитий та нещасливий гайдамака

«Його бліде обличчя, живі блискучі очі, лагідний і задумливий вираз фізіономії і м'який, спокійний, простий і привітний погляд, одразу пробуджували симпатію»

Таким постає перед нами портрет молодого, відомого письменника і поета історичного жанру – Анатолія Свидницького, світогляд якого сформований під впливом творчості Тараса Григоровича Шевченка. Анатолій Патрикійович народився 1 вересня 1834 року в сім'ї священника на Поділлі в с. Маньківка (тоді Гайсинського повіту). Багатодітна сім'я, в якій було шестеро дітей (чотири сини і дві доньки) жила дуже бідно.

Драгоманов наголошував, що Свидницький «за ідеями був гайдамакою». Ці риси вдачі, любові до народної пісні, легенд, переказів, які розкрили Анатолеві, за його словами, «всю добру душу простого люду невинного», він виніс ще із батьківської хати в с. Маньківці. Священик-батько до селян ставився демократично, і малий Антоль з дитячих років мав можливість спілкуватися з простими людьми. Побачене й почуте зосталося у чіткій пам'яті й чуйному серці майбутнього письменника. Пізніше він про це писатиме: «Колись я мав щастя жити лицем в лице з простим людом українським, колись і я був щасливий!... То для мене школа правди і любові».

Середній син сільського священника Патрикія Яковича Свидницького (другий із шести дітей) за офіційним положенням мав піти шляхом свого батька, який, здобувши освіту, після довгих років церковної служби, нарешті, вибився в священики.

Життєвий шлях Свидницького типовий для різночинця 60-х років XIX ст. Такий самий, як і в інших письменників – із сімей церковнослужителів – Левітова, Успенського, Помяловського. Всі вони пройшли через пекло бурси, семінарії, відмовлялися від церковної кар'єри, прагнули присвятити життя не захисту казенно-бездушних догматів православ'я і самодержавства, а

обстоюванню пониженої в людях віри у свої сили і справедливості.

Коли А. Свидницькому виповнилося 10 років, його віддають навчатися до Крутянського духовного училища Балтського повіту, де він був з 1843 по 1851 р.

З 1851 р. по 1856 р. Анатолій навчався в Кам'янець-Подільській духовній семінарії. У 1857 році вступає в Київському університеті, який не закінчив через матеріальні нестатки. Та університет захопив юнака так, що він серйозно почав займатися наукою, розбудивши літературні захоплення, зміцнивши його громадянські і моральні переконання. З осені 1860 року Анатолій Патрикійович почав працювати в Миргородському повітовому училищі на Полтавщині. Викладав словесність у відкритій з його ініціативи, недільній школі, використовуючи у навчанні українську мову. В цей же період, за його ініціативою був підготований підручник «Російська азбука» та написана філологічна розвідка «Вимова наша українська і потреби нашого орфографування».

Перебуваючи в Миргороді, Свидницький влаштовував літературно-мистецькі вечори, на яких знайомив слухачів із творами українських письменників, перш за все, Т.Г.Шевченка, чим викликав незадоволення із боку «влади імущих». Одночасно він займається й творчою працею, пише оповідання та поетичні твори, фольклорно- етнографічні дослідження.

Так, у 1861 році А. Свидницький написав одну зі своїх етнографічних праць – статтю «Великдень у подолян», яку згодом схвально оцінив І.Франко.

Його перу належить роман «Люборацькі» – одна з кращих оздоб української літератури, автора якої І. Франко ставив поруч з іменами уславлених Нечуя-Левицького і Панаса Мирного.

Роман «Люборацькі» став етапною подією в його житті. Перша частина його написана у Миргороді 1861 року. У романі письменник показав те середовище, з якого вийшов сам. Але було б помилкою вважати твір чисто автобіографічним, бо автор вдався у ньому до широких соціальних

узагальнень, що дало йому можливість написати дійсно реалістичний високодуховний твір, з якого і почалося зародження соціального роману в нашій літературі.

Омельян Огоновський у своєму нарисі про А. Свидницького робить таке резюме: «Зображаючи трагедію в сім'ї Люборацьких, автор мав на думці трагічну долю України, котра побивається московською кормигою і тим лихоліттям, яке викликають свої перевертні. Свидницький видів недолю своєї Батьківщини і болів серцем від упадку народних святощів. Відтак ім'я Свидницького житиме в нашій літературі дотіль, докіль рідні святощі будуть дорогі українцям».

Запідозрений у неблагонадійності, А.П. Свидницький був змушений полишити не лише вчителювання, а й Миргород, маючи в ньому дивовижно благотворний вплив.

Нещасливе сімейне життя отруїло Свидницького. Він почав пити і помер у 1873 році. З його українських творів дійшли до нас ще три поезії, з яких дві, немов за іронією долі, стали майже народними піснями. Це славнозвісні на Галичині «Вже більше літ двісті, як козак у неволі» і «В полі доля стояла».

І. Франко писав з жалем: «Анатолій Патрикійович Свидницький належить до тих талановитих, але нещасливих людей, котрих чи то життя, чи зла доля ламають і убивають в цвіті літ, не давши розвинути вповні їх талантові, не давши прикласти їм до діла те знане, яке вони в житті здобули, ані ту щирю любов, котрою душа їх горіла в найкращих хвилях життя. Навіть те, що вони встигли виконати в житті, переслідує зла доля, немов би старалася замести всякий слід їх земного існування, їх змагань і мук душевних».

А вже років двісті, як козак у неволі

А вже років двісті, як козак у неволі,

По-над Дніпром ходить, викликає долю:

– Гей, вийди, доле, із води,
Визволь мене, серденько, із біди!

– Не вийду, козаче, не вийду, соколю,
Не вийду, серденько, бо й сама у неволі,

Гей, у неволі, у ярмі,
Під московським караулом у тюрмі.

У ярмі, в кайданах од часів Богдана –

Від нього самого у неволю оддана.

Гей, ти, Богдане, гетьмане,

Занапастив Україну і мене!

Людина, що на увесь світ прославила українську пісню

«...Хіба це не трагедія для композитора? Бути відомим, славним за кордоном і бути зовсім невідомим, широким колам українського громадянства, з яким він жив, задля якого він творив» Олесь Чапківський

Подільський край дав розквіт багатьом народним талантам. Один із них довгий час проживав і натхненно працював у нашому рідному Тульчині. Невмирущі твори Миколи Дмитровича Леонтовича й до тепер лунають з сцени.

Народився М.Д. Леонтович у невеличкому селі Монастирок, що знаходиться за тридцять кілометрів від Тульчина. Його батько, дід і прадід були священиками. Вся сім'я дуже любила музику. Батько Дмитро Феофанович добре грав на цитрі, балалайці, гітарі, скрипці. Часто слухаючи гру батька, Микола Дмитрович і сам став підбирати народні мелодії на музичних інструментах.

Мати композитора – Марія Йосипівна – з роду Ятвинських, була людиною «рідкої духовної та фізичної краси», кохалась у народній пісні і гарно співала. Від батька Леонтович успадкував гарний голос, любов до музики, щирий український гумор, а від матері – красу і ніжну музичну душу.

Інші члени сім'ї Леонтовичів теж були тісно пов'язані з музикою. Так, брат Миколи Дмитровича Леонтовича Олександр – співак-професіонал, сестра Марія навчалась співу в Одесі, а Олена займалась у класі фортепіано у Київській консерваторії. Сестра Вікторія грала на декількох музичних інструментах.

Початкову музичну освіту Леонтович здобув у батька, який грав на віолончелі, скрипці, гітарі та деякий час керував хором семінаристів. Навчання Микола Дмитрович розпочав у Шаргородській бурсі (її відвідував

М.М. Коцюбинський), а далі навчання продовжив у Кам'янець-Подільській духовній семінарії. За сімейними планами він мав би стати священиком, але доля розпорядилася по іншому, і вабила його більш за все музика.

Влаштувався після семінарії Леонтович вчителем співів у невеличкому селі під назвою Чуків. Саме тут він створив свій перший учнівський хор і оркестр. Визначним стало й те, що тут Микола Дмитрович підготував «Перший збір пісень Поділля». Потім Леонтович стає вчителем у с.Білоусівка (за п'ять кілометрів від Тульчина).

З осені 1902 року і майже увесь рік він вчителює в одній з вінницьких шкіл. Тут він має змогу ширше ознайомитися з музикою видатних російських і українських композиторів, вивчає техніку гри на скрипці, альті та мідних інструментах. Та все ж він відчуває нестачу музичних знань, і у 1903 році їде навчатися в Петербург.

В 1907 році М.Д. Леонтович повертається в Тульчин. Десять років працює він вчителем музики у жіночому єпархіальному училищі. Досить популярними стають у нашому рідному місті твори М.В. Лисенка, народні пісні в обробці Миколи Дмитровича. До сьогоднішнього часу його пам'ятають з великою шаною, і вважають душею і серцем музичного життя Тульчина. Він подарував для маленьких своїх шанувальників обробку опери-казки Лисенка.

У 1919-1920 роках він працює над першим великим симфонічним твором – народно-фантастичною оперою «На русалчин Великдень», за однойменною казкою Б. Грінченка. Але найвидатнішим твором М. Леонтовича є «Щедрик», який слухає увесь світ.

В останні місяці життя Леонтович закінчував оперу «На русалчин Великдень».

У ніч з 22 на 23 січня 1921 р. в батьківській оселі в с. Марківка Гайсинського повіту життя 43-річного Миколи Леонтовича обірвала куля бандита (чекістського агента Грищенка). Текст рапорту, що розкриває ім'я вбивці композитора було оприлюднено лише у 1990-х роках.

Восени 1920 р. у Тульчині відбулися гастролі хорової капели під керівництвом К. Стеценка та Павла Тичини як другого диригента. Під час концертів капели виконувалися твори Леонтовича.

5 жовтня 1921 року «Щедрик» Леонтовича був вперше презентований на концерті в Карнегі Холі в Нью-Йорку. А в 1936 році Пітер Вільховський (родом з України), який працював для радіо NBC, пише англійську версію слів до «Щедрика» – «Carol of the Bells». Під цією назвою мелодія українського «Щедрика» стала всесвітньо відомою.

Під час сезону колядок по всій Америці і в Європі співають по радіо і телебаченню колядки, між якими обов'язково вставляють у програму як шедевр «Carol of the Bells» М. Д. Леонтовича. Жоден хор не може оминати цієї пісні – вона є в переліку обов'язкових...

Всі, хто знав цього чоловіка, високого, худого, з прекрасними тонкими руками, великими очима, що дивилися уважно і спокійно, згадують його скромність, душевну щедрість, доброзичливість, сердечність, щиру любов до дітей. Ми дізнаємося про його методику викладання співів, збирання музичного фольклору, про організацію ним шкільних хорів, учнівських оркестрів.

Досвід своєї педагогічної роботи М. Леонтович узагальнив у навчальному посібнику для загальноосвітніх шкіл України «Нотна грамота. Підручник для навчання співів у народних школах» (Київ, 1920), який в наші часи вивчається музично-педагогічною наукою, і експериментально впроваджується в ряді середніх шкіл.

Заслуговує на увагу «Пам'ятна книжка» М. Леонтовича (1919 р.), в якій знаходимо важливі для характеристики особистості митця записи про необхідність дослідження народної пісні. Творчість М. Леонтовича чарувала і надихала вірші Павла Тичину, Максима Рильського, Миколу Бажана, і вони створювали йому поетичний вінок слави. Подаємо уривок з вірша Миколи Бажана «Криниця Леонтовича»:

Сучасна хорова українська музична культура по праву може пишатись

таким самородком, яким є Микола Леонтович. Великий шанувальник таланту композитора Павло Тичина відгукнувся на його смерть віршем у прозі: «Микола Леонтович говорить: – Лежу. Сам. Прострелене серце зотліло. О як земля поволі опадає – в труну, на мене: тепер ти мій! Так: грудочка по грудочці: тепер ти мій! Земле, – кажу я, – а коли ж я та не твоїм був?..»

Сьогодні ім'я Леонтовича носять вітчизняні музичні колективи, зокрема Капела бандуристів та навчальні заклади (Вінницьке училище мистецтв і культури). Іменем Леонтовича названі вулиці у Києві, Тульчині та інших українських містах. Меморіальний музей Леонтовича працює у місті Тульчин Вінницької області. У 1977 року було відкрито також музей Леонтовича у с. Марківка неподалік місця його поховання.

В центрі Тульчина стоїть величний пам'ятник М. Леонтовичу у вигляді могутнього пісенного стовпа, звитого з українських народних мелодій. Музичний доробок Леонтовича порівняно невеликий: понад сто обробок українських народних мелодій, розкладки музики релігійно-духовного характеру, чотири твори на оригінальні теми, незакінчена опера «Нарусалчин Великдень» (цю оперу, за казкою Бориса Грінченка, більше ніж через півстоліття, – 1975 року, львівський композитор Мирослав Скорик завершив, відредагував та інструментував для сучасного складу симфонічного оркестру). Він автор двох збірок пісень з Поділля. Але якби М.Леонтович залишив за собою одного «Щедрика», то і цього було б достатньо, щоб українську пісню пізнав увесь світ. Далі пропонуємо Вам уривок з книги «Леонтович Микола Дмитрович – композитор, диригент, педагог. До 130-річчя від дня народження (1877-1921)», що розповідає про найславніший твір М.Д. Леонтовича «Щедрик».

«Щедрик» – один з найкращих хорових творів композитора, відомий у багатьох країнах світу. Це дивовижна за красою, досконала за мелодією, ювелірна за обробкою деталей мініатюра. Органічно поєднавши прийоми народного багатоголосся з досягненням класичної поліфонії, композитор домігся того, що кожен голос відіграє цілком самостійну роль, відтворюючи

найтонші зміни настрою в пісні, подаючи кожен художній образ у граничному завершенні. Мелодія звучить усюди не тільки в оригінальній редакції, а й в різного роду транскрипціях (для однорідних хорів і ансамблів, з інструментальним супроводом, у виконанні органа, дзвонарів, симфонічних та іншого типу оркестрів).

Таким був Микола Леонтович – видатний український композитор, хоровий диригент, педагог, громадський діяч.

Леонтович, любий Леонтович, Новий голосоведіння зачин!

Який він є – білявий? Чорнобрович? Заїдемо ж до нього у Тульчин.

Павло Тичина

Борець з українським серцем

Качура Яків Дем'янович – український письменник, який народився 28 жовтня 1897 року в с. Юрківка, тепер Тульчинського р-ну Вінницької області. У 1918 – 1922 рр. працював учителем. Навчався розпочав у Київському інституті народної освіти, який і закінчив у 1925 року.

Перед війною Яків Дем'янович працював у редакціях, зокрема, секретарем журналу «Більшовик України». Під час воєнних дій був учасником 1-ї світової

і Великої Вітчизняної воєн, за що нагороджений орденом Червоної Зірки.

Перші друковані праці Я. Качури побачили світ у 1923 р. Окремими виданнями вийшли оповідання «Дві сили», «Історія одного колективу» (обидва – 1925), збірки оповідань «Без хліба» (1927), «Похорон» (1929) та ін. В романі «Чад» (1929) освітлено події 1-ї світової і громадянської воєн. Сільським трудівникам, донецьким шахтарям і металургам присвятив роман «Ольга» (1931). В повісті «Іван Богун» (1940) показав боротьбу українського народу проти польської шляхти.

Звичайно, успіх письменницької діяльності пояснюється тим, що він належав до Спілки селянських письменників «Плуг» та Всеукраїнської спілки пролетарських письменників.

Також Яків Качура відноситься до зачинателів літератури, яку донедавна називали українською радянською.

У нарисах періоду Великої Вітчизняної війни він відобразив епізоди фронтового життя, мужність, непохитну дружбу воїнів. У травні 1942 р. в боях під ст. Лозовою Харківської області потрапив у полон, загинув у фашистському концтаборі в Донбасі в жовтні 1943р. Після війни його прах було перепоховано у братську могилу в Донецьку. Пам'ятають про видатного письменника у рідному селі і тепер.

Адже у 1977р. у с. Юрківці Я. Качурі відкрито пам'ятник, скульптором якого став М. П. Ковтун. Щоб краще осягнути творчість Якова Дем'яновича пропонуємо вашій увазі уривок з його історичної повісті «Іван Богун», яка увійшла до шкільної програми учнів п'ятих класів.

Уривок з історичної повісті Я. Качури «Іван Богун».

1648 рік приніс повстанському війську ще дві перемоги: в травні – під містом Корсунем, у вересні – біля річки Пилявки. Однак це був лише початок війни, яка тривала шість років.

У грудні 1650 року поляки напали на Краснинський замок, знищили його невеликий гарнізон і пішли в глиб України з наміром знову підкорити її. Вінницький полковник Іван Богун вирішив перетяти ворогові шлях; допомогу мав надіслати уманський полковник Глух.

Вінницький замок, хоч мав усі ознаки фортеці, проте не міг витримати довгої облоги. Замкові вали в кількох місцях були напівзруйновані – їх не встигли поновити. Мури теж подекуди світили пробитими дірами.

Та це не біда: насипати вали, закласти в мурах діри – козакам на ніч роботи. Небезпека крилася в тому, що ворог з усіх боків мав цілком безпечні і дуже зручні підступи до замка. А монастир, навпаки – стояв на крутій, високій панівній над містом горі; ріка Буг, що вигиналася тут лукою, захищала всі підступи. Що ріку навіть узимку можна буде використати як зручний захист, в цьому Богун не сумнівався. І, нарешті, монастирські мури нічим не поступалися перед замковими мурами. Усі ці міркування диктували Богунові вибрати для свого захисту саме старий монастир, а не сумнівний щодо оборони новозбудований, відкритий з усіх боків замок.

Покликаний на раду пан-отець ігумен не перечив, навіть обіцяв допомогти чим можна:

– Роби, сину, так, як того вимагав справа і доручений тобі наш рідний край. Нехай тебе Господь благословить. А я, грішний раб Його святої волі, заздалегідь на все тебе благословляю... – І поспішив хутчій у монастир підняти братію на поміч Богунові.

Вечоріло. До монастиря втікали звідусіль тисячі людей – ченці, міщани, з околиць сіл селяни, що прочули про наближення польського війська. Люди юрмилися біля брами, метушилися, кричали, вимагали пустити їх сховатися за мурами. Поміж людьми бігали, до хрипоти кричали Богунові сотники, наводили лад. Богун звелів пропустити жінок з дітьми. Решта, хто почував себе в силі, мали стати до роботи. Запалили смолоскипи, вогнища. І незабаром уся монастирська гора, на всіх схилах і особливо на схилах до річки, вкрилася людським мурашником. Задзвеніли лопати і заступи, добуваючи крізь глибокий сніг і лід промерзлу землю...

Населення копало шанці. Богун розпорядився працювати на дві зміни: в коротких перервах люди грілися, відпочивали біля вогнищ і знову йшли, з подвоєною силою й завзяттям добували заступами мерзлу землю. На ранок монастир оперезався свіжими окопами й валами.

Від Гаврика, що сидів з своїм роз'їздом під Сутисками, надходили заспокійливі вісті. Загін пана воєводи Ланцкоронського, побоюючись глибоких заметів і лютого морозу, вичікував у Сутисках Калиновського, що йшов від Шаргорода з усім своїм десятитисячним військом.

Богун ока не стулив за цілу ніч – ходив уранці по горі, давав останні вказівки, закінчував укріплення. Вал першої лінії навколо монастирської гори готовий був зустріти ворога. Друга лінія окопів і валів вивершувалася.

– Пан воєвода Ланцкоронський – гордий лицар, він не хоче йти на нас абияк. Йому цікавіш буде нас застати за валами... Ну, ми йому зробимо ту честь!

Богунові жарти ширилися по всій горі, з уст в уста передавалися. А з тих жартів виростали з кожним разом усе вище й вище, неприступними спорудами вставляли оборонні лінії окопів і валів. На дзвіниці й на мурах установлювалися гармати. Міщанська дітвора, – чи то їй зважати на якісь там заборони? – висипала вранці проти сонця, як завжди, на ковзанку. Діти летіли з гори сторч головою, чіпляючись за ковзкий лід, котилися цілими клубками вниз, до самої ріки. Богун, спостерігаючи дитячі витівки,

заохочував і старших «грітися на ковзанці», а коли ті безпомічно зривалися й летіли сторч разом з дітьми, – голосно сміявся. Згодом від ріки на гору простягнулася велика валка саней з діжками, повними води.

– А то нащо? – здивувався зацікавлений Немира.
– Ковзанку влаштуємо... Хлопці свою, а ми свою, веселіше буде!

Богунова відповідь інтригувала. Полковник на дитячий розум перейшов, чи що? Зацікавлене поспільство стовпилося біля валеки. Богун зачерпнув цеберкою з діжки води, зійшов на вал і, хитро підморгнувши, мовляв, «ви тільки дивіться», як лютий мороз відразу скував полите місце рівним слизьким шаром льоду. Догадливе козацтво радісно загомоніло.

– Ану, панове-молодці, на вали! – вмить кинулися козаки до діжок з водою.

– Ото буде ковзанка! – Сам пан польний гетьман Калиновський нам спасибі скаже! Відра цепом з рук в руки жваво полетіли на схили валів. Поливани

без перерви схили поволі вкривалися рівним, немов виточеним шаром блискучої слизької криги. Спорожнені діжки раз у раз спускалися по воду. Захоплене витівкою Богуна козацтво й незчулося, як облиті схили і вся гора монастирська заіскрилися незабаром в сліпучому саяві неприступної льодової громади. Монастир скидався на грізного лицаря, вбраного в казковий, зачарований панцир. Козацька замкова залога теж даремно не сиділа. Насипались вище замкові вали. На мурах, де всі міщани звикли бачити старі гармати, з'явилися жерла нових гармат. І лише досвідчене козацьке око могло здогадуватися про Богунові хитрощі.

Поспільство й козаки готові були вірити, що їх полковник не інакше як «самого чорта осідлав». То він несподівано з'являвся в полі, опитував вислані роз'їзди, то раптом його бачили на замкових мурах – сміявся, жартував і давав накази, – а, дивись, по хвилині знову мчав назад, у монастир, поглянути на свою витівку – і так весь день на коні.

Увечері Немира хотів знати, чи будуть які накази на ніч, розшукав полковника на річці.

Богун з трьома десятками козаків псував дорогу через лід, прорубував ополонки.

– Що він робить? Це вже тепер до замка он аж куди треба об'їжджати, а ляхів однаково не спиниш цим...

– Шкода, добре вкочена дорога! – голосно пожалкував Немира. – А ми другу накотимо, – бадьоро пообіцяв Богун. Сотник не став далі втручатися. Видимо, полковник знову щось намислив, а де Богунова голова затіє що, там уже напевне сподівайся діла...

Кирнасівський самородок

«Я сам дивуюся, звідки в мене беруться сили, звідки ця радість до мене підступає. А радість – це моє мистецтво». **І.Д. Коваль**

Іван Дмитрович Коваль народився 9 лютого 1946 році. Батьки, маючи трьох синів, працювали в колгоспі. Мати, Ксенія Коваль, прагнучи дати дітям найкраще, дуже багато працювала. Але доля Іванка склалася не як у всіх дітей. Він народився здоровим хлопчиком, але хвороба відібрала у нього вміння ходити. Ваня в шість з половиною років долав відстань на колінцях. Діагноз – поліомеліт, церебральний параліч спинного мозку.

Мати, прагнучи дитині дати всі необхідні знання, ще принесла семилітнього Ваню у школу, але це стали муки одного уроку. Він був першим і останнім у житті Івана Ковалю. Пізніше, даруючи матері пам'ятну хустку Федір Гриневич (керівник Кирнасівського колгоспу) сказав: «Нелегко Вам, Ксеніє Семенівно, бо Ви не тільки добросовісно працювали на полі, але й обходите слабкого хлопця. Не всі так змогли б. Спасибі Вам за труд.»

Талант Івана Дмитровича мати побачила ще змалку. Одного дня він повзав як завжди по підлозі, і випадково зачепив відро з водою. Підлога вимащена глиною розмокла, а маленький хлопчик взявши

паличку почав малювати різноманітні фігури. Саме тоді, Ксенія Коваль зрозуміла, що це покликання її дитини, яке допоможе їй забути про свої болі та поринути у світ прекрасного.

Так і сталося. Поринув Іван Коваль весь у світ малярського мистецтва, невтомно працював, адже лише це приносило йому втіху і задоволення у житті. Він створював малюнки, допомагаючи своїм друзям і вчителям для школи. Для сусідів малював квіти і природу, чим дуже тішив усіх.

Ніхто в дитинстві не вчив Івана Дмитровича, як потрібно малювати, сам від себе вчився. Згодом він познайомився з художником із обласного

центру народної творчості – Федором Панчуком, який підказав чимало цікавого, відібрав акварелі та розповів, як ними працювати.

Не можна оминати й того, що без своєї мами Іван Дмитрович не зміг би малювати. Він сам неоднаразово наголошував, що його мати – найдорожчий помічник у малярській справі. Зі слів Івана Дмитровича Ковалю: «Я хочу, щоб моя мати прожила більше від мене, і мрію раніше зійти в небуття, бо, крім неї, нікому я не потрібен. У неї таке добре серце і чиста душа. У цілому світі не знайдеться такої людини, яка б крім денних турбот, ще й у ночі перевертала мене з одного боку на інший. Бо коли мами не стане, я над собою вчиню самосуд. І поки мама жива, я мрію порадувати людей своїми скромними і простими роботами.»

У травні 1987 року до Кирнасівки завітала група кінематографістів. «Така радість, що не можу відійти!» – написав опісля Іван. Йому таки таланило на добрих людей. Самодіяльний конструктор Олег Андрійович Остапенко створив спеціальне ліжко для Івана. Хоч і металеве, але зручне і легке. При цьому навіть удосконалив «мольберт».

Іван Дмитрович помирає 5 лютого 2000 року. Мати – Ксенія Семенівна прожила ще 40 днів. Івана Дмитровича Ковалю в останню дорогу проводжало все селище.

Талановитий художник прожив неповних 54 роки, але, будучи все життя прикутий до ліжка невиліковною хворобою, малював свої сонячні картини. Ще при житті художника, Національний музей народної архітектури і побуту замовив намалювати цілу серію картин на фольклорно-етнографічну тематику.

Як зазначає київський мистецтвознавець: «Нині музей має 101 картину кирнасівського самородка, колекція його картин – велике надбання для української культури. «Сучасники визначають, що його духовна сила й енергія, його сонячна усмішка, а ще – безкорисливе служіння мистецтву та мужність перед лицем смерті.»

Шлях Івана Ковалю до малярства лежав через заховане у характері прагнення самовдосконалення. І особливість його живопису саме у гармонійному началі в людині. Довго можна розглядати, скажімо, дійство сільського весілля, хрещення в церкві чи жіночих годеків. Це фольклорне джерело запалює глядачів, магнітом притягує до себе. На картинах Ковалю можна прослідкувати 20-річну еволюцію. Це позначається у виборі техніки (переважно були олійні фарби), у композиції – від лаконічного образу («Качення», «Гнала гуси на воду») до складних багатофігурних композицій («На Андрія», «Проводи», «Святить батюшка паски»).

Шанують і люблять Івана Дмитровича і сьогодні в рідному селі. У місцевій ЗОШ I-III ступенів постійно діє виставка його сонячних робіт, якими можуть помилувати усі хто забажає.

У доробку митця триста картин – неоцінених, вистражданих, неперевершених. І усі вони – справжнє високе мистецтво.

Ми бачимо матір, яка сидить на порозі у великій журбі і ніщо навкруги їй не мило.

Можливо в цю хвилину вона згадала своїх рідних дітей, яких виростила у важку годину, а вони роз'їхались по білому світу в пошуках солодкої долі, не думаючи, що і з ними так можуть повестися. А найсвятіше – це батьківське гніздо. І тому, хай буде великий сором тим, хто його забуває.

Дивлячись на це полотно, я написав вірш.

Самотність

Сидить мати на порозі

Тай думку гадає

Покинули рідні діти

Доленьки немає.

Сидить, очі примруживши,

Всі сили віддала

І Каїнам-ненажерам

І дітям бездарним.

*Сидить, сонечко пригріло
О Боже мій милий,
Забери мене до себе,
Бо тут я загину.
Подивіться, люди добрі,
На цю бідну матір.
Може, ваші черстві душі
Стануть процвітати.
А розцвівши, подобрівши,
Згляньтесь над батьками,
Бо не вічне райське життя,
Горе буде й з вами.
І.Д. Коваль Лютий 1995 р.*

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

IV

ПРОПОВІДЬ
НА НОВИЙ РІК

1-а

Во ім'я Отця і Сина Святого Духа

Православний істинний християнин, починаючи якусь добру справу, не розпочне її, не звернувшись щиро до Бога, і серцем, і мислями просячи Його небесної допомоги. Не починайте найменшої своєї роботи, не перехрестившись і не сказавши із сердечним проханням: Господи, помагай! Бо всякий знає, що без Божої помочі, без Божої волі жодна справа не може сама по собі учинитись і щасливо закінчитись; всякий з нас добре знає, що без Бога – а ні до порога, всякий переконаний вірою святою, що тіло, і душа, і все життя наше - в руках Божих; знає, що, хто з Богом – за тим і Бог; хто з Богом починає, той з Богом і кінчає, а розпочате і закінчене з Богом все проходить за його настановами – як душевними, так і тілесними.

Православні та істинні християни! Рік кінчився, і новий от-от почнеться. Коли ми мали якесь нещастя у минулому році, коли хтось із нас зазнав якоїсь біди, знайте, що цьому не інша причина, як та, що ми той рік не так, як треба по Закону Божому, починали; знайте, що цьому причиною гріхи наші, котрими ми прогнівили милосердного Бога. За все треба нам покаятися, а за все, що нам допікало, за всі нещастя, які ми пізнали, треба бути вдячними Богу, з плачем і сльозами цілувати його правосудну руку, що карала нас по заслuzі, а надалі остерігатися таких проступків. Коли кому щастя було, то треба принести Богу найщирішу подяку, і за такої подяки смиренно признавати Божу ласку по відношенню до себе, а свою власну – неміч і недостойність.

Православні і істинні християни! Рік закінчився, а новий віднині розпочинається. Почнемо його з Богом, то з Богом і закінчимо. Приклонімо у шані коліна наші перед престолом Царя небесного, просимо Бога устами не тільки тілесними, але і устами побожної душі, щоб послав нам ласку Свою найпресвятішу, щоб зійшов Дух святий у серце наше і правив справами і думками нашими; і що тільки робити будемо, аби те все було прославлянням імені Божого; а від цього жити будемо врятовані і щасливі.

Правовірні і істинні християни! Рік кінчився, новий віднині починається. Почнемо і ми віднині робити добрі справи. Хай буде соромно однині за всіяке беззаконня. Коли хто раніше мав звичай сваритися із сусідами своїми, хай полюбить мир. Хай живе всякий із ближнім своїм, як з братом; хай зрозуміє, що ми всі – Бога Отця діти, і тоді Отець небесний возлюбить тебе. Якщо ти раніше віддавався частенько п'янству, то тепер полюби тверезість; вона укріпить дух твій і тіло, а тіло збереже у міцному здоров'ї. Коли є хто охочий осуджувати інших, хай покається такого тяжкого гріха, щоб не був засудженим ти тут, на землі, подібними тобі людьми; а судитимуть тебе там, на небесах, перед правосудним Богом, перед Ангелами Його і всіма святими. Коли хто звик не шанувати свята і недільний день роботою своєю постійною, а ще більше нестриманістю своєю – перестань це робити, прославляй Бога в такі дні – і будеш спасеним. Якщо хтось із чоловіків чи жінок немирно жив до цього часу між собою, то тепер полюбіть одне одного, і не відступить від вас Бог, а за любов таку благословить вас Творець добрими дітьми, що стануть вінцем добрих справ ваших, і тоді на цім світі пізнаєте райської утіхи. Коли хто лінивим був навіть слухати службу Божу у церкві святій, той має поправитись, бо на те і створив Бог людину, щоб Його сердечно любила і прославляла Його ім'я. А де найкраще може воздатися хвала Господу, як не у храмі Божому, де Він Сам живе і є присутнім, невидимо утасний в пренайсвятішому таїнстві тіла і крові Його? Якщо ти часто звертався до Бога, даремно називаючи його ім'я, без причини божився, то тепер остерігайся цього, аби не бути покараним. Згадує ім'я

Його в молитві тільки, у клятві чи присязі. Якщо які діти не шанували батька чи матері своєї, сперечалися з ними, то нехай шанують їх віднині, просять у них прощення, і не проклянуть їх, а отримають благословіння: як батьки дітей благословлять, то і Бог їх благословити буде. Уникай всілякої брехні, а возлюби правду і істину. У хворобах своїх звертайся до єдиного Бога і угодників Його, а не до бабських нашіптувань і брехні. У нещастях своїх проси Божого помилювання, а не чекай кінця їх від пустослівних ворожбитів, котрі є зброєю диявола. Словом, возлюбіть Бога усім своїм серцем, а ближнього – як самих себе. Якщо ви так зробите, то це буде означати, що цей рік ми почали з Богом; а, почавши рік з Богом, з ним його щасливо і закінчимо. Дарує нам Бог дощі своєчасно, росу плодоносну, тепло сонячне, урожай на нивах наших, відверне всілякі бурі та вітри; грім не вразить нас, град не знищить плодів трудів наших; хвороби, які ми пізнали на собі і на дітях наших у минулому році, припиняться; передчасна смерть відлетить від нас. Поживемо тихо, мирно, благополучно і щасливо. А після блаженної кончини нашої унаслідуюмо Царство небесне. Амінь.

*Говорено в Ганнопільській церкві, на літургії, на молебні перед
колінопреклонною молитвою 1 січня 1821 р.*

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

V

ПРОПОВІДЬ

НА НОВИЙ РІК

2-а

Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа.

Православні християни! Непомітно роки наші збігають. День за днем, місяць за місяцем і рік за роком. Чи давно старі були молодими? І вже сьогодні – старі і немічні. Чи давно кріпкість тілесна і бадьорість духу у них перебувала? Тепер вона ослабла, і все, що раніше веселило їх серце, тепер зовсім їх не веселить! Чи давно смерть здавалася для них такою далекою? Тепер слідом за ними ходить, стоїть за плечами, в очі заглядає, і потребує, звичайно, віддати їй честь та останній борг. Навіть страшно подумати про те, як швидко летять наші роки, як вихор, летять!

Пішов за шумом минулий рік! Траплялося різне – і зле, і хороше. Коли кому щасливе життя випало, той повинен проливати сльози вдячності перед милосердним Господом за Його небесну милість. Коли хто пізнав якесь нещастя – і той повинен цілувати правосудні руку Бога – Творця свого, який посилає нам часом різні біди і нещастя за гріхи наші; але не з тим, щоб нас покарати, а з тим, щоб повернути до себе серце наше, щоб пробудити в нас праведне бажання щиро покаятися за наші гріхи і беззаконня, і тим самим надати нам сили і бажання творити добрі справи.

Утік за шумом минулий рік, і куди ж він утік? У вічність! І вже ніколи не повернеться. Все минуло, і навіки минуло! Справи тільки наші при нас залишилися. Коли вони добрі, то сумління тішить нашу душу, а коли злі – гризе наше серце, що є праведною для нас у цьому ще житті винагородою. Через це у прийдешньому році злі повинні чинити якомога правильніше, а добрі – ще більше встигати у своїх добрих і Богоугодних справах, просячи щиро – як

для себе, так і для інших – у Господа Бога його небесної допомоги, бо без Бога – ані до порога!

Православні християни! Припадаймо зі сльозами у цьому храмі Бога живого перед святим Його престолом, і просимо щиро, щоб дарував нам у прийдешньому році бути кращими; а як будемо кращими, то і буде нам краще. Амінь.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

VI

ПРОПОВІДЬ НА НОВИЙ РІК

3-а

Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа.

Сьогодні ми вітаємо один одного з новим роком, бажаємо щастя і здоров'я, але ніхто із нас, православних християн, не знає, що може трапитися у новому році? Життя чи смерть, щастя чи нещастя, честь чи безчестя. Чи так, чи інакше, але я вам скажу, для кого це рік буде щасливим, а для кого – нещасливим! Для добрих буде добре, а для злих буде зле. Буде, кажу, у цьому новому році для добрих людей добре; хоч би він яке нещастя, чи саму смерть їм приніс – все ж буде для них добрий, бо з ними Бог, а за Богом – всяке добро! Для злих прийдешній рік, хоч би яким здавався їм щасливим і благополучним, обов'язково буде нещасним і злополучним. Через те лиш тільки добрих і варто зараз вітати, а злих не варто, не годиться. Чому? Бо хто любить Бога і може називатися людиною доброю – коли живе на цьому світі, то живе чесно, добро творить, і за те примножується йому нагорода на тім світі, а коли вмирає, то смерть його не тільки є йому спокій від трудових і житейських клопотів, але є ще отриманням вічного покою в Царстві небесному. «Восхваляться, як говорить святий Цар Давид: преподобні у славі своїй будуть благоденствувати на ложах своїх». Хто любить Бога, то якщо доведеться йому отримати багатство, він достатком своїм ділиться зі старцями та бідними сиротами; всі, що біля нього живуть не голодні і не холодні; ніхто при ньому не жаліється, але всі мають його за отця і благодійника і щирими молитвами випрошують йому у Господа Бога небесне благословіння. А коли доведеться йому якось випадково втратити своє багатство, честь і славу, то він, будучи праведним, говорить: «Господь дав, Господь і взяв! Нехай ім'я Господнє буде благословенним від нині і

навіки». Тобто благословляє він Господа і за те, що дарується йому все добре на цьому світі, і за те, коли посилають йому з неба якісь біди. Бачите, православні християне, що новий рік, новий гість наш для тих, що люблять Бога, для людей добрих, кому принесе він життя чи смерть, честь чи безчестя, багатство чи бідність, у будь-якому випадку має бути для них щасливим і благополучним: ось таких людей я щиро, від чистого серця вітаю з новим роком.

Зовсім не таким новий рік буде для тих, що забувають Бога і живуть ліниво та не за Божими законами. Як принесе їм новий рік смерть, пропадуть вони на віки, бо підуть на той світ, щоб отримати відплату за зlodіяння свої. Коли ж принесе він їм добре життя, то вони, певне, не покаються у своїх гріхах, а ще більше творитимуть беззаконня. Коли цей рік додасть їм честі або влади, то та честь і слава- на біду їхнім ближнім! А як приумножать вони багатство своє, то робляться скупіші і сохнуть над своїм золотом і сріблом. Коли ж їм трапиться якесь нещастя- втрата у домі, утрата честі, на душі, хвороба чи бідність-тоді вони порозкривають свої нечестиві уста на Бога, проклинають все, на чому світ стоїть, проклинають день, коли народились і наостанку можуть створити дурню велику-самогубством чи п'янством, чи послідувачами від того хворобами укоротять нечестиве своє життя! От такий кінець тих, що Бога не люблять і живуть беззаконно! Таким нема чого радіти в новий рік і вітати їх сьогодні недоречно.

Сподіваюсь, православні християни, що по милості Божій між нами таких нечестивих не має! А як і знайдуться такі, що не зовсім християнське життя ведуть, то в прийдешньому році ще можна їм виправитись, бо і цей рік дарується нам від Бога таки для того, щоб добрі люди примножили свої добрі справи, а злі принесли Господу Богу щире покаяння в гріхах своїх. А коли так, то щасливі ми всі, хто дочекався цього нового року, який дарував нам милосердний Господь для оновлення життя нашого! Здорові ж будьте, возлюблені християни, з діточками своїми! Всіх вас до єдиного щиро вітаю із цим новим роком! Здорові будьте, і радійте тому найбільше, що час покаяння

вашого ще продовжився, якщо в минулому році нас не настиг час смертний! Будьте здорові і радійте новому цьому року, возлюблені християни, але так радійте щоб ця радість тут же витискала із очей ваших сльози щирості і сердечного покаяння, сльози, які б омивали скверноту гріховну; і таким способом новий рік цей принесе нам щастя і благословіння Боже, обновивши нас правдивим покаанням в ім'я життя Богоугодного! О, православні християне, проводжайте цей новий рік благочестиво, у страху Божому, у проханні небесної допомоги; всіма силами старайтеся щоб справи наші були ясніші від сонця; завжди пам'ятайте про те, що Бог з високого неба свого спостерігає за справами нашими пресвятими очима, і йому думки наші відомі і таємниці серця нашого відкриті! Якщо такими будуть наші діяння, душа наша, як прекрасна наречена, урочисто в свій час ввійде в небесні палати, і сам милосердний Господь прийме її в свої пречисті руки, втішиться нею, як своїм улюбленим творінням, і дозволить вічно царувати із Собою. Амінь.

Говор. 1835 р.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

VII

ПРОПОВІДЬ НА НОВИЙ РІК

4-а

*Пройде у хворобі життя моє, і літа мої у печалі.**Псал. 30,11*

Пророк Давид великий терпів біди і до того і в період як перебував на царському своєму престолі, через те і говорив часто про себе: «Проходить у хворобах життя моє, і літа мої у печалі». І ми, християни, живучи на цьому світі, терпіти мусимо різні нещастя, і нам також дуже часто про себе треба говорити ті слова Давидові: проходить у хворобах життя моє, і літа мої у печалі!

Ми тоді тільки щасливі були, і тоді тільки зла не знали, як нас не було на світі, а з початком нашого життя почало відразу все зле на нас чіплятися, з початком нашого дихання почалися і наші печалі. Так, християни, народжуємося ми в болі; живемо у сльозах; помираємо у печалі. І що ж? ми маємо життя, але воно нам гірке; маємо світ, але нам в ньому темно; маємо знайомих, але вони нас не люблять, ненавидять і переслідують.

Як тільки зачата людина в утробі матері так зачато вже беззаконня.

Людина тим тільки і щаслива в утробі матері, що там не зітліла, залившись живою, але живою для сліз. Як народиться, то мучить себе і утробу що його виносила. Народившись, зараз плаче і довго, замість мови, вживає сльози і ними намагається пояснити що йому потрібно! А як навчиться ходити, то оплакана і та його наука! Скільки він тоді нападається, нарозбивається, що внаслідок того трапляються каліцтва і навіть смерті. Піднявся на ноги, підріс – відразу починає працювати, бо ми для того і народилися, щоб за гріхи праотця Адама, який втратив рай, обливаючись потом, виробляти із неродючої землі хліб насущний. Тепер піт змішується зі сльозами, а сльози із потом. При тому всьому починає людина розуміти свою

неміць, безсилля душі і свого тіла, через що мусить, бідний, переконуючи себе, всі труднощі переносити і з різними змагатися бідами. Потім, навчившись, чому зможе, по стану своєму, науці, починає кожен грішити, і робиться створінням нещасним і беззахисним, бо тим самим найперше приводить у неспокій своє сумління, пошкоджує тіло і душу, заслуговує небесну кару, а від людей – осуд і сором; зі своїми нещастями радий назавжди сховатися від людей, але це для нього неможливо; начебто кається у свої беззаконнях, а потім знову робить те, про що щиро каявся, і таким способом привчається до п'янства, розгулу, до самолюбівання, до злоби, помсти і насильства, притворства, лицемірства, брехні і осуду, заздрості і обману, крадіжок і розбою. А, зістарившись в неправдах, впадає в бездонну прірву всіх бід і нещасть, втрачає весь свій спокій, яким міг би насолоджуватись, живучи чесно, благочестиво і непорочно, – і зводить на себе гріхами своїми на покарання свого тіла таку велику кількість хвороб, що кожній частині тіла достається особлива мука; а як з'явиться більше ще хвороб, ніж частин тіла, то на одну частину можуть переходити багато хвороб і бід; наводить на себе своїм порочним життям всілякі слабості і недуги: очам – сліпоту, вухам – глухоту, язика – оніміння, обличчю – бешиху, рожу і гнилець, зубам – нестерпний біль і руйнування, горлові – пухлину, голові – запаморочення, рукам і ногам – ломоту, грудям – кашель, бокам – кольку, животові – різь, а всьому тілу – гнилі гарячки, пропасницю, жовтяницю, віспу, кір, чиряки, пранці, паралічі, чорні хвороби і різні недуги від тисячних діб; а попри те гріхами своїми зводить на землю голод, землетруси і потоп, війну, пожежу і мор, який лютістю своєю пожирає всіх і все; до того ж іще і боїться всього: неба – щоб громом не вбило; хмари – щоб не спалила блискавкою; землі – щоб живцем не пожерла; води – щоб не втопила; хліба – щоб ним не вдавитися; самого себе і свого ходу – щоб не впасти і калікою не стати; в траві – гадюки, у лісі – звірі, у дорозі – розбійники, у домі – злодія треба йому боятися, і на кожному місці і в будь-

який час диявол зі своїми спокусами як лев рикає пашею і хоче його поглотити; та що? Призренна муха, і та намагається в його ранах наплодити червів. Біди кругом, за словами Апостола Павла: біди в ріках, біди од розбійників, біди од родичів, біди від чужих, біди в містах, біди в морі, біди у лжебратстві. Від осудливих і брехливих не сховається і в могилі, язиками своїми знайдуть його і там, і прах його, що розсипався уже в землі, судити будуть. О, як справедливо Цар Давид брехливі зуби зброєю, або стрілами, або бритвою нагостреною, гострим мечем, а пашеку їх – могильною дірою, а ту частину, що під устами їхніми – ядом аспідовим, з тією тільки різницею, що ці зуби людей брехливих кусають нас і після смерті, ці бритви ріжуть нас, ці мечі січуть нас, ці яди отруюють нас і тоді, як тіло наше в прах обернулося після смерті.

Придивимось лишень добре, християни, на працю і турботи людей, і побачимо, що все те-пuste і нігчо не варто. Як жаль, що людина на ті суєтні речі витрачає цілий свій вік і той дорогоцінний час що міг би витратити на добрі справи ради неба, ради Царства небесного! Люди звикли говорити: «Треба неба, треба і хліба», і за тією думкою про прибуток всі сили свої витрачають; а за небо ніколи і не згадають, зовсім забувають; а як їм чого не вистачає, то журяться, турбуються, клопочуться, а діставши те, чого так бажали – скорблять, бояться бідності, голоду і холоду, працюють день і ніч, не даючи собі спочинку, і в тім клопоті зустрічають час смертний: і, так голі народилися, так голі і вмирають. Треба сміятися, що людина, надбавши все для себе потрібне, боїться, труситься, і думає, куди з добром своїм сховатися, і, хоч де сокровища, там і серце його, але в собі не змігши всього вмістити, боїться, щоб кривавим потом набуте добро не пожерла всесуща смерть, і чим ближче до неї, тим більше про втрату свою турбується.

Шкода, гірко і небезпечно для нас, що рідко коли можемо пізнати хитрість і лукавість тих, що оточують нас людей – і ті, що здаються нам найкращими приятелями, обманюють нас, і на честі і на тілу і на душі нас кривдять. А придивившись зблизька на те, що між людьми коїться, треба

здивуватися! Той, бач, ховається від всього світу, тікає від нього, ховається в хащах, сидить наодинці і ні про що більше не думає, як про світ, тужить за його благами. Той плаче та сумує, бо бідний і хліба не має, а цей тішиться, що приумножив багатство, і нудить що йому мало! Той, як вогнем, запалюється пристрастю; цьому зв'язала руки і ноги лінь. Той сердиться, а цей віддається блудодіянням. Той гордиться і злобиться, а цей вприває за ворогами своїми. Той боїться смерті, той в сирітстві, а цей у вдовстві. Той зі злиднями, а цей із розбещеними дітьми і злою жінкою. Той у довготривалій недузі, у страшній слабкості, тяжко стогне, а цьому у здоров'ї і багатстві тільки б жити, але через неправдиве життя мусить терпіти пекельну в душі своїй муку, із тим передчасно вмирає.

Насправді інший у тяжких пороках, гріхах і беззаконнях валяється, але і вухом не веде – завжди веселий, здоровий, прославляється і величається, а заглянь лише в його совість і серце – о, тут побачиш живе пекло і всі його муки. Отак, зі страхом і трепетом, чекають смертної хвилини, що навіки розлучить їх із земним блаженством; тоді і ті, що їх величали проклянуть життя їхнє, і, чим більша була їх радість і утіха, тим більша, тим страшніша їх буде мука.

Ми всі, діти мої, подумавши за смерть, лякаємося і занадто впадаємо в печаль, бо не можемо знати, коли помremo, де помremo, і яка буде наша смерть; лякаємося надмірно, бо не можемо знати, що буде з грішним тілом нашим і душею після смерті!

Зважте лишень, християне, на те що людина захворівши смертельною недугою, замість того, щоб свої гріхи очищати, ще їх прибільшує; бо не звертається до Бога, не просить Його сердечними молитвами помилування, зовсім забуває про те, що в Його святих руках – і життя, і смерть наша, і щастя і нещастя, і рай і пекло, а вдається до бабських чар, до їх диявольських шептань, до ворожбитів і знахарів, котрі для свого прибутку, для своєї користі ошуковують нещасного, пригинають, виливають, відмовляють і, незнаючи лікарської науки, в напівмертві уста його вливають неначебто ліки,

вони ж не допомагають, а ще більше скорочують його нещасний вік. А такою справою, при своїй кончині, при своєму мізерному сконанні, дає всім знати, як милий йому цей світ, як він до нього прихильний; дає нам знати, що він лиш тимчасово любив життя, а про вічність ніколи і не думав; дає нам знати, яка велика була його надія на людину, і яким страшним було забуття Бога; і нещасний у тім страшнім гріху помирає і навечно пропадає, бо, відлучившись від тіла, душа його без правдивого покаяння, бачить перед собою вічну, що й кінця їй нема свою погибель.

Тут і виявиться для тієї душі те тяжким і важким, що вона безсмертна! Побачить, що вона жила в тілі не так, як треба: була людиною, але не милосердною; була християнином, але без християнських справ; була суддею, але криво і не по правді судила; була пастирем духовним, але не так, як належить, пасла своє духовне стадо; була батьком, але не стерегла дітей своїх і не вчила страху Божому; була чоловіком або дружиною, але не дотримувалась подружньої вірності; була господарем, головою сімейства, але за свій дім не дбала; була сусідом, була другом, була братом, але з сусідами жила не в мирі, із приятелями – блудно, із кровними – лукаво; всюди була невірна, нелюбовна, хитра, лиха. Як тоді гірко заплаче, як тяжко заскреготить зубами та душа нечестива котрій на очі покажуться тоді всі нечестиві діла її – тоді ще більше переконається що не тільки за злі справи, але і за всілякі погані слова треба відповідати перед Богом, і за все вічно в вогні їй страждати.

О Боже наш, вічно премудрий! Не залишай нас у безумстві такому! О Боже наш, вічна благодать, бесконечна доброто! Не залишай нас у пороцтві нашому і в лукавстві нашому. О Боже наш, правдо вічна! Не залишай нас в неправдах наших. О Боже наш, сило вічна! Не залишай нас в безсиллі нашому. О світе істинний! Не залишай нас у тьмі нашій. О істино вічна! Не залишай нас у брехні нашій, у лицемірстві нашому, в облудному житті нашому. О життя вічне! Не залишай нас в погибелі нашій. Ти, Господи, премилосердний, все бачиш: безсилля наше, труди, печаль і біду нашу, –

просимо Тебе усердно відкритим серцем і щирою душею: дай нам хоч після смерті уже життя безболісне, сповни Духом Твоїм Святим серце наше, укріпи наші сили, якими ми змогли б перемогти злі схильності наші і злу волю нашу, і покаятись істинним покаяттям. Амінь.

Говор. 1 січня 1846 р.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

VIII

ПРОПОВІДЬ В ДЕНЬ СТРІТЕННЯ ГОСПОДНЯ

*Коли настане день очищення по Закону
Моїсея, вознесеться Він(Ісус) в Єрусалим,
предстане перед Господом
Лук.2,22*

У Старому Законі був звичай, аби всі первородні діти чоловічої статі, похрещені або офіровані, були Богові, і щоб всяка жінка, яка народить сина, сиділа вдома і нікуди не виходила сорок днів, а потім вже виходила до церкви, до ієрея чи до священника, молитвою очищалася. Те саме і тепер християнська і наша Церква велить виконувати, і так воно і робиться. Пречитса Діва Марія, після народження Ісуса Христа, Сина свого, виконуючи Закон, після сорока днів з'явилась у Єрусалимський храм з тим пресвятійшим своїм Сином; де зустрів їх, по Божому велінню, священник праведний – Сімеон-старець, що на той час якраз туди прийшов. І взяв він Спасителя на свої руки, великою до нього запалився любов'ю, і сказав голосно такі слова: «Відпускаю раба Твого, Владико, по твоєму велінню, з миром!»

Православні християни! От з цього Стрітєння Господня дуже велику користь для себе маємо взяти. Послухайте лишень, діти мої! Пресвята Богородиця, прийшовши з предвічним младенцем у Єрусалимський храм, мовчала і ховала у собі всю свою Божеську високу честь. Не хотіла показатись перед людьми тією, якою була насправді, а була вона Матір'ю самого Сина Божого, а не матір'ю людини; чистотою своєю перевищувала всіх Ангелів і Архангелів, а показувалась ніби як нечиста – потребувала очищення, просила молитви. Гляньте, християни, на цю лагідність і смиренність Марії – Матері Божої, і згадаймо, діти, як часто ми виділяємося своєю гординою і непокірністю! Мати Божа була і є навіки, за всіх святих, за

всіх Ангелів і Архангелів чистіша, але сама спішила, щоб виконати Закон Божий, до очищення. А ми що, діти? І зачаті у гріхові, і народились на світ грішними, і за всі дні і години і хвилини життя свого забруднили себе гріхами... Страшно на небо глянути, страшно по землі ходити; у голові – ніч темна, а в у серці росте терен та колючки. Ми дуже грішні: наші справи – грішні, наші слова – хула. Отакі ми! А як недбало і ліниво вдаємося ми до очищення! Як неохоче приносимо ми Богу своє щире покаяння! О, дбайте, християни, про ласку і милість Божу, і з щирим серцем кайтесь перед Господом Богом у своїх тяжких гріхах. У Бога милості багато!

Пречистій Діві не подобалось очищатися, але, волі Божій повинуючись, учинила вона тем, у чому, власне, не мала потреби. А ми що таке, як не люд скверний, нечистий, п'яний, брехливий, ближнім та братам своїм кривду робимо, бридкі нечистотою тілесною, колотнечею, прокльонами, або і й іншими тяжкими гріхами. А якщо ми такі, то повинні б шукати очищення через святу сповідь; але чи виконуємо ми, як належить, свою велику повинність? Ох, тільки через нашу лінькуватість ми запропащаємо душу, втрачаємо небо, і стаємо наслідниками не Царства небесного, а спадкоємцями пекла, гієни і вічного вогню і смороду у вічній темноті.

Святий Симеон-старець взявши на руки свої предвічне немовля Ісуса, а пізнавши у ньому свого Бога, Творця, великою до нього запалав любов'ю, а тому віддав Йому зараз, наскільки сила його дозволяла, високу честь, шану і повагу, поклавши на Нього єдиного всю надію, і з радості сердечної забажав зараз уже померти, щоб тільки розлучитися із тілом своїм – аби швидше поєднатися з Богом, як з останнім нашим щастям і кінцем усього злого! Православні християни! Зупинимо увагу на нас, многогрішних, і пригадаймо собі, як то ми зустрічаємо, приймаємо у найсвятішому таїнстві великого Бога, коли причащаємося тілом і кров'ю Христовою. Чи спалахує у нас любов до Нього? Яку ми віддаємо Йому честь і шану, яка від нас дяка Тому, Хто через своє милосердя віддався страшним мукам пресвятеє тіло своє і на пролиття – кров свою дорогоцінну Свою за нас, многогрішних.

О возлюблені християни! Поміркуймо, слухаючи такі величні приклади, у нинішньому святому Євангелії для нас описані, і хоч від цього часу навчимося покорі, смиренності, виконанню наших повинностей, у преблагословенної Діви Марії, Матері Божої! Намагаймося якнайчастіше очищувати свою совість щирим покаанням! Не лінуймося приходити до святої сповіді і святих Тайн причастя. Причащаймося не як-небудь, не для ока тільки людського, або звичаю, але приймаймо Причастя святе зі страхом Божим, з істинним повинуванням і покаанням, з живою вірою в Бога і Господа Ісуса Христа, з міцною надією і любов'ю, – щоб зійшло на нас благословіння Боже, і благодать Духа Святого вселилась в нас. Тоді-то і блаженні будемо навіки. Амінь.

ПРОПОВІДІ
Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича
ІХ
ПРОПОВІДЬ
НА БОГОЯВЛЕННЯ ГОСПОДНЄ

*Ти Син Мій любий,
в якому Моє благовоління.*

Марк. 1,11

Такий випало чути голос із неба тоді, коли Христа Сина Божого Іоанн Предтеча хрестив у ріці Йорданія. Тоді і Дух Святий зійшов до нього у вигляді голуба.

Православні християни! Той самий Дух Святий невидимо сходить і на кожного із нас під час Таїнства хрещення; тим самим голосом і тими самими словами говорить до нас Бог Отець, коли ми хрестимося: «Ти є мій любий Син!». І через те ми, охрестившись, стаємо синами чи то дітьми Божими, і в щоденних молитвах говоримо: «Отче наш, якщо ти є на небесах»; називаємо Бога, що живе на небесах, своїм Отцем, просимо від нього, які діти, хліба насущного і всього доброго: «хліб наш насущний дай нам кожного дня» або «прости нам гріхи наші». І ці слова означають, що ми, прогнівивши Бога своїми гріхами, сміливо – не як невольники, а як діти – з твердою надією, просимо від Нього помилування і прощення гріхів своїх. Через святе хрещення ми стаємо спадкоємцями Царства небесного: Ісус Христос пречистими устами своїми Сам сказав: «той, хто не народиться водою і Духом Святим через хрещення, не може увійти у Царство Боже!» Але що ж то є – святе хрещення? І чи кожен хрещений увійде у Царство небесне? Саме про це для спасіння душі при нинішній урочистості церковній поговоримо, тому уважно слухайте, будь ласка.

Найперше подумаймо, що то є – хрещення? Хрещення є таїнство, у якому ми, як і в інших таїнствах Божих, дещо інше вбачаємо, а в дещо інше маємо вірити. Бачимо, наприклад, що дитина, яку хрестять, занурюється у воду, а потім знову з'являється на світ; а треба вірити, що у ту ж саму хвилину невидимою силою Духа Святого схороняється у воді першородний гріх тієї дитини, - той гріх, за яким народила його мати, і тоді вже з води родиться на світ чадо Боже, без гріха. І те бачимо, що для хрещення немовля одягають у білий одяг, який називається крижмом; а добре буде, коли будемо вірити, що у туж саму хвилину душа дитини прикрашається Боготканою ризою виправдання перед Богом, у святій вірі. Бачимо і те, що немовля, коли його хрестять, помазується святим миром; а треба вірити, що у той же самий час прикладається до його серця тверда печатка, щоб ті дари Духа Святого, які дитя прийняло при хрещенні, були вічні, і щоб ворог не смів і доторкнутися до нього.

Тому-то святе хрещення називається дверима до Царства небесного, джерелом святині, очищенням гріха, основою спасіння, печаткою благодаті Духа Святого; а ті, що пройшли через таїнство хрещення, нарікаються дітьми Божими, наслідниками Царства небесного, воїнами духовними, людьми оновленими, містянами з Єрусалима небесного і маслинами плодоносними.

А згадаймо лишень і те, що ми говорили – хоч не самі, то устами наслідників – кумів наших – згадаймо, як присягали перед Господом Богом і святими Його Ангелами, що «відрікаємося сатани і всіх справ його, і всього служіння його, і всієї гордині його!». Поміркуймо ретельно: що це значить? Коли ми відрікаємося від сатани, то треба знати, що ми топчемо і плюємо на все, що є ненависним Богові, бо кожен добре знає, що сатана є ворогом Божим. Коли ми відрікаємося сатанинських справ і всього служіння його – то це і є те, що ми відрікалися і клялися Богові, що не будемо ніколи вірити ніяким лиходіям; це значить саме те, що ми відрікалися і клялися Богові, що не будемо ніколи вірити ніяким лиходіям; це значить і те, що ми пообіцяли

не чинити тепер жодних гріхів і беззаконня, бо все те диявол насіяв межи людьми. А коли відрікалися ми при святому хрещенні від всієї гордині сатанинської, – то це значить, що ми відрікаємося всякої завзятості, ненависті, погорди, чванства, гніву і всього іншого, цьому подібного, бо сатана перший піднявся проти Творця свого, і за те навіки позбавився ласки Божої і, проклятий Творцем, упав, грішний, з неба!

Потім говорили ми тричі: «Поєднуюсь (сочетаюсь) з Христом і вірую Йому, як Богу і Царю»; цим ми підтвердили. Що поєднуємося з Христом, віруємо Йому і обіцяємо вірно виконувати Його святий Закон.

Коли ж ми, діти мої добрі, давши при святому хрещенні клятву і обіцянку істинному Богу відректися від сатани і всіх справ його і служити тільки Христу і вірити Йому, потім, живучи у світі, не дотримали свого слова – бачите, християни, це те саме, як наче ми відступили від Христа, а поєднуємось із дияволом і всіма справами його!

Як же після такого ми можемо сподіватися на Боже помилування? Як у такому разі ви захочете від Бога благословіння? З яким обличчям, з яким сумлінням можемо називати тоді Бога Отцем своїм, коли ми служимо не Йому, а Його ворогові – сатані? Що ж після цього буде? Де ласка, де надія, та і на кого ми будемо тоді надіятися? Хто нас помилує, де будемо шукати захисту? Загубивши нашу благодать, наше благословіння, ми – нещасні сироти без нашого всесвятого Отця небесного. Втративши святу ласку Божу, ми будемо блукати в пітьмі, і лиш чорні очі демона будуть нам світити на нашій стежці у цьому швидкоплинному житті! О мати, мати! Не народжуй такого сина нещасного на світ Божий! Труситься тіло, здригається душа від страшного гніву Божого, що вразив Премудрість безрозсудністю своєю; живий жаль відчуває серце від однієї думки про те, що за всі милості Спасителя свого відплатили Йому невдячністю змійною, важкими гріхами!...

Витріть, діти, сльози гіркі; багато милості у Господа Бога! Милосердя Бога більше, ніж всі гріхи цього світу! Покаймося, і тоді Царство небесне і до нас буде близько. Піст і щира молитва можуть закрити всю нашу кривду

перед Богом. Захист наш, покров і надія – сам Господь Ісус Христос: за нашу віру і за наші заслуги перед ним, Сином Божим, ми знову можемо поєднатися з Господом Богом, як з нашим рідним Отцем на небі; а з Ним – все наше: і Царство небесне, і сила велика, і слава вічна. Тільки потрібно, щоб ми самі насправді того хотіли: хто справді хоче, тому Бог допомагає!

От і сам Іскупитель наш Христос, що благоволив для нашого щастя, для спасіння і чистоти душ наших зануритися у води Іорданські, до цього ж і нас спонукає, говорячи: «моліться – не ввійдете в напасть; дух наш бадьорий, а немічне тіло». Він Сам до кожного із нас ніби говорить так: «Я знаю, що душа ваша прагне любити Мене і творити волю Мою; Я бачу сам, що спокуси диявольські дуже часто бувають тому перепорою! Тоді простягайте, діти, руки до Мене і з щирим серцем моліться: Я завжди вислухаю, і поміч вам буде, і вона врятує кожного!» Нехай же буде воля Його свята рубежом наших намірів і бажань. Православні християни, стараймося всі творити волю Спасителя нашого і Бога, молимося Йому зі щирим серцем, то будемо блаженні. Він благословить і всі путі нашого життя, і вихід наш із цього життя, благословить і вхід наш у життя майбутнього віку, і прийме душі наші у свої руки, і поселить у блаженство вічне.

Покаймося, кажу вам, не відкладаючи. Не думаймо собі так, як небогобоязні і ті, що не піклуються про спасіння душі своєї, і говорять: «Я ще молодий і здоровий, і тіло моє міцне; далеко ще кончина моя, про смерть іще і думки немає! Погуляю і повеселюсь на білому світі, насолоджуюсь, – міркує дурний, – наситюсь тим, що є найсолодше у світі, надбаю собі честі, грошей, буду собі паном, нехай мене люди знають і поважають». Дурень, дурень...тільки він отак думає та гадає, а вже смерть – за плечима, і цокає зубами, і гоготить, обійнявши грішне тіло холодними руками. Страшно і тошно тоді людині, бо вину свою відчуває! Оце сама смерть, що в її нечестивих замислах і справах прийшла зовсім несподівано, як швидка звістка, грізно говорить до нього: «А що, чоловіче, Господь Вседержитель гукає тебе! Іди!». Подумайте, діти, який страх обійме душу у такому

грішному тілі у таку лиху годину! Совість почне кусати і мордувати її, бідну, бо смерть за плечима, суд Божий перед очима!... Такий грішник зі сльозами і тяжкою печаллю скаже так: «Ох, гукає мене до себе Господь, а я не готовий, бо ще думав на цьому білому світі пожити і покаятись: двері до вічності настіж відкриті, а я, грішний, і не думав про це ніколи! О світе мінливий і оманливий! О суєте, безумство, гріх тяжкий!».... А смерть таки даватиме його кістлявими руками, коса дзижчить, і дзвін сумно і трепетно оголосив його останній шлях... Все пропало, і людина пропала! Вийшов дух із неї, а тіло повернулося у землю свою, і в ту ж хвилину гинуть всі помисли його. Так-то, діти, кінчає свій путь той грішник, що задумував собі логке життя; той, що думав гуляти і веселитись, страшно терпить муку у кінці своєму; той, що хотів, коли б була можливість, загорнути все під себе, і свою землю приумножити чужою, кладеться у домовину і закопується у триаршинну яму: ото і все його багатство! Мабуть, не того він хотів, не того бажав, і чи того він сподівався? О, не забуваймо ж, діти мої, брати мої, що смерть приходить несподівано, і Господь тоді нас зове, коли ми і не сподіваємось!

Ми, християни, необережні і безпечні, чиє серце приліпилося до суєти так, що і не дбаємо про своє спасіння, хоч бачимо, що робиться з людьми. Чекаємо ж того і для себе! Настигає їх смерть – настигне і нас; зове їх Господь і Суддя до себе – погукає і нас; а коли погукає, де і як – цього ніхто не знає! Боятися і трепещуть вони у кінці своєму, перед судом Божим – будемо боятися і трепетати і ми, і гірко заплачемо. Покаймося ж, діти, покаймося завчасно, щоб не таким був для нас страшний час смертний, яким він є страшним для всіх неготових.

Блаженні ті християни, котрих застане Господь готовими. Не дрімаймо ж і молимося, бо не знаємо ні дня, ні години, коли Син людський, Син Божий прийде і тих, що при народженні своїм хрестилися водою і духом, щоб омитися від гріхів, і не дотримавши Богові обіцянки, яку дали у цім хрещенні – не хрестилися, щоб підготувати життя вічне іншим хрещенням, що зветься істинним покаяттям, – тих він охрестить після смерті третім хрещенням –

вогненним, з гієною вогненною, від чого нехай Бог нас боронить, і заступить Христос, що хрестився заради нашого спасіння в Іордані, благодаттю і людинолюбством своїм, нині і завжди, і навіки віків. Амінь.

Говор.1841 р.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

Х

ПРОПОВІДЬ

В ДЕНЬ ПРЕОБРАЖЕННЯ ГОСПОДНЬОГО

Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа.

Для чого, думаєте ви, православні християне, у Церкві святій установлені різні свята? Не для чого іншого, як для того, щоб ми славили Бога Всевишнього і Його угодників, а разом з тим отримували б для душі своєї благодать і милість; бо кожне свято дає нам свою особливу мудрість.

Чому ж навчає нас теперішній святий день, в який ми славимо преображення Господа і Спасителя нашого Ісуса Христа?

Спершу навчає він нас тому, що як спаситель наш преобразився на горі Фаворі, так і ми повинні преображатися, у чомусь змінюватися: переінакшувати гріховне наше життя так, щоб душа наша, як саме лице Ісуса Христа на Фаворі, просвітліла добрими ділами, щоб, як сонце, була чиста і одежа нашої душі, наше тіло, було б чистим як світ, було б білим, як сніг, не замазано ніякою плотською нечистотою – тоді тільки воно є храм Духа Святого!

А потім? Цей святий день навчає нас ще й тому, що коли ми так будемо на добре змінюватись, із грішних, нечестивих, будемо ставати слухняними, угодними Богові; коли будемо так час від часу робитися ліпшими, і в своєму змінюватися житті на землі, то і на тім світі вічнім після нашої смерті і воскресіння із мертвих силою Божою Господь наш Ісус Христос, за своєю обіцянкою, преобразить нас так, як сам Себе преобразив чи то змінив на горі Фаворі. Він, милостивий, змінить нас так, що не тільки наша душа, а й тіло наше засвітиться, як сонце. «Праведні, як сонце засвітяться у царстві Отця небесного», – так сказав Господь! Хто із нас зараз не любується, не тішиться, дивлячись на красу сонця? Бідними ми називаємо сліпих, бо не бачать вони

світла розуму, як сердешний сліпий із роду не бачить Божого, світлого сонця. А там, на небі, всякий, кого Господь туди прийме, буде сіяти і душею і тілом у сто разів ясніше, ніж те око неба! О, Боже наш вічний, правдивий і всемогутній, рідний Панотче! Прости нам, бідним, окаянним дітям своїм, не відцурайся, і сподоби нас того вічного і незмінного преображення! О, тоді-то ми будемо щасливі і блаженні!

А ще чому навчає нас цей святий день? Тому, діти мої любі, щоб ми, маючи преславне преображення Господа за образ, за подобу нашого майбутнього славного преображення, забували б свою долю тяжку, всі нещастя, біди і смути, що доводиться нам терпіти для самого Христа; бо правду сказав святий Апостол Павел: «недостойні пристрасті нинішнього віку ті, хто хоче відродження слави в собі», тобто всі страждання, які терпить християнин по життю, хоч би нещастя зі всього світу зібралися на його голову – все то нічого не значить, коли порівняти із славою вічною, що Господь приготував для тих хто любить Його. Стій міцно за святу Віру, за добру справу в лиху годину, наступи на змія і його лукавство п'ятою кріпкою і вір: Бог випробовує, посилаючи горе людині; терпи і молись, молись і терпи; роби добре – то добре і буде. Там, на небесах, між святими Ангелами, готує тобі Бог вічну радість, вічну втіху!

Знаємо тепер, християни, що цей святий день нагадує нам про благодать Божу, вічну славу праведних, і навчає нас, щоб ми не прагнули до земного добра та утіх різних і багатства, бо те все є не більше, як туман перед сонцем, перед тим, що нам Бог підготував на тім вічному світі. «Прийдіть же, вірні, зійдемо, як оспівується нині в святій Церкві, «на гору Господню, в дім Бога нашого, і побачимо славу преображення Його», навчимося у Нього преображатися від злого на добре, возноситися над землею, щоб по смерті преобразитися, славно і пречудесно змінитися на небі!

Зауважте ще! Господь наш Ісус Христос перед своїм преображенням обрав найкращих із учнів своїх. Петра, що найбільше виявив віру в Бога Спасителя, бо перший назвав Його Сином Божим; Іакова, який найбільше із

всіх Апостолів мав надії на Бога, бо і в святому письмі своєму тому найбільше навчає; Іоанна, який найсильніше палав любов'ю до Сина Божого Ісуса Христа, бо був улюбленим учнем Господа. Цим вибором Спаситель неначе навчає нас, що і ми, коли хочемо преобразитися, накроще змінитися в цьому і в майбутньому житті, то повинні спершу укоренити в собі віру в Бога, надію на Нього і любов до Нього.

З обраними учнями Господь для преображення виходить на гору: це те саме, що і ми повинні сходити «на гору» для свого преображення, тобто повинні якомога частіше піднімати догори, до неба, де нас очікує слава і дари великі, багатство безмежне, – піднімати туди і очі, і душу, і серце, і всі думки, і всі бажання свої так, щоб душа наша, нібито покинувши тіло грішне і все, що є на цім світі, ніби відірвавшись від всього, що її, бідну, тягне до землі, як легкий голуб піднялася б вгору, високо-високо, і злетіла на самий верх, до престолу Божого.

Саме преображення Господа нашого Ісуса Христа сталося під час молитви. «І коли він молився, обличчя його і одяг почали сяяти», – так і ми, християни, як Христос сам преобразився, можемо преобразитися, змінитися, із нечистих і осквернених гріхами, стати чистими, непорочними, святими, Богоугодними, не інакше, діти, як через щиру молитву. «Безупинно моліться», - сказано у святому Письмі, тобто майте завжди в думці Бога, майте Його в душі, розумі і серці. Коли що задумуєте, то думайте про те, чим би освятилось ім'я Боже; коли чого хочете, хотіть того, що має бути угодним волі Божій; коли що робите, пам'ятайте, що близько біля вас Сам Бог. Бійтесь образити, прогнівити Його! Безупинно моліться! Не лінуйтеся приходити як можна частіше до церкви святої, де спаситель, Господь наш Ісус Христос дивом перероджується в таїнстві Причастя. Щира молитва зведе на вас благодать всесвятого Духа, а ця всесильна благодать дивним способом змінить вас, просвітлить вашу душу, як сонце, саме тіло очистить і вибілить непорочністю, як сніг. Тоді Бог Отець, як єдинородному Сину своєму сказав, так кожному з нас скаже: «Це є мій син любий, і його я

благословляю!». І Він щедро благословить вас всім добром, всіма благами. А коли настигнуть вас нещастя, і стане вам тяжко та важко на серці, і ви упадете духом під ярмом біди та горя, то Ісус Христос підійме вас своєю милістю, і, як наляканим Апостолам, скаже: «Встаньте!» і підкріпить своєю Божою силою!

Християни! Встаньте ж, пробудіться від сну гріха тяжкого! Встаньмо, щоб не знехтувати нам всім життям, не проспати Христового преображення в другому пришестві і всього свого, що є святе в майбутньому житті! Пробудімося для життя святого і богоугодного! О, Господи Ісусе Христе! Ти сам, світе істинний, пробуди нас сіянням благодаті своєї, як пробудив ти сонних Апостолів на горі Фаворі світом своїм, пробуди, щоб і ми побачили Твоє славне преображення, коли Ти явишся на небесах із п'ятьма тим ангелом, коли і праведники преобразяться, просвітляться як сонце в царстві Отця небесного навіки. Амінь.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

ХІ

ПРОПОВІДЬ

У СВЯТО ВОЗДВИЖЕННЯ ПРАВЕДНОГО І ЖИВОТВОРНОГО
ХРЕСТА ГОСПОДНЬОГО

Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа!

Послухайте, православні християни, я розкажу вам на пам'ять про що воздвигается кожного року хрест святий у святому храмі! Отак воно було спершу.

Грецький Цар Костянтин воював одного разу з Царем Римським Максентієм, другу війну мав із Візантіянами, а третю зі Скіфами, що жили по Дунаю. Не маючи змоги сам, своє силою перемогти їх, просив Бога про допомогу. Вислухав Бог його щирю молитву і показав йому перед кожною війною хрест на небі, а навколо того хреста написано було: «Цим переможеш». Побачивши те, Цар Костянтин велів відразу зробити три дорогоцінних хрести і наказав носити перед своїм військом, і, хоч сам був ще невірний, кожному воїнові своєму велів на чолі мати хресне знамення. І Бог допомагав йому, бо перед його військом усе падало: він виграв і першу, і другу, і третю війну, переміг усіх своїх ворогів. Дивувався Цар. Дивувалися і його люди; а розумів добре Костянтин, що не його то військо хоробре, не його сила велика була в тім, що всі тікали від нього, як нечистий від ладану, – розумів, що то хрест святий допомагав йому, і допоміг Той, що був розіп'ятий на хресті, і що то його Божеською силою він отримав всі три перемоги. От через те увірував Цар Костянтин у Христа, Сина Божого, і хрестився сам, і разом з рідною матір'ю своєю Оленою, а за ними багато й інших людей прийняли християнську віру.

Незабаром після того мати Царя Костянтина свята Олена пішла у святе місто Єрусалим, щоб відшукати і побачити своїми очима той хрест, що на

ньому було розіп'ято пречисте тіло Спасителя. Багато вона лиха терпіла, Цариця Олена, приїхавши туди, поки знайшла те жадане святе дерево: бо заховали його і глибоко в землю закопали невірні Жиди. Допомогав їй у цій справі молитвами своїми і порадою святий Патріарх Макарій що був тоді в Єрусалимі. От і знайшли, і викопали; але викопали не один хрест, а цілих три однакових хрести. Щоб розпізнати який із них був істинним хрестом Спасителя, прикладали кожний до мерця. Мрець від прикладання двох не воскрес, а від дотику третього хреста ожив. Тоді-то всі і зрозуміли, що це і є той самий хрест, що на ньому був розіп'ятий Спаситель наш, Ісус Христос Син Божий. Царська мати, Олена, прийнявши цей святий хрест з великою радістю і поклонившись йому боголіпно, цілувала його тисячекратно. Те ж саме робили і всі пани, вельможі і воєводи царські, які з нею там були. Інші ж християни, що там були, через велику тісноту не могли дотовпитись до святого хреста, а щоб хоч здалеку побачити пресвяте дерево, слізно просили святого Патріарха Макарія, щоб і їм, грішним, показав хрест святий. Тоді Патріарх Макарій зважив на їх щире прохання. Ставши на високому місці, він підняв з допомогою інших людей той хрест святий так високо, щоб його побачили і тих, хто стояв далеко. Добрі люди благовійно дивилися на хрест святий. І чудово та весело було у них на серці, і співали вони голосом дитячої радості: «Господи помилуй, Господи помилуй, Господи помилуй!» Тепер ви знаєте, православні християни, для чого, як і чому свята Церква велить нам славити воздвиження чесного і животворного хреста? Знайте ж і не забувайте, та розказуйте дітям своїм, що то за свято – Воздвиження!

Ця пам'ять священна дає нам, браття мої любі, знати які у давні часи були побожні, і набагато більше були благочестиві, ніж теперішні! Вони, не мігши через велику тисняву зблизька насолоджуватись видовищем хресного знамення, таки ждали хоч здалеку подивитися на преблаженне дерево. Вони серцем і душею хотіли обійняти його, і обіймали думками, думаючи про те, що на ньому за нас, грішних, було розіп'ято пресвяте тіло Господа Ісуса Христа! Вони хотіли обійняти його, роздумуючи над тим, як було воно

очервлено пречистою кров'ю непорочного Агнця, єдинородного сина Божого; хотіли торкнутися його пам'ятаючи про те, як на ньому Богочоловік, Спаситель вмер за гріхи всього світу. Спочатку християни при всій своїй побожності і благочестивості мали в собі глибоке смирення, всі признавали свою неміч і недостойність; з благоговінням дивлячись на хрест святий, із душевним сумом обливаючись слізьми вдячності, урочисто восхваляли: Господи, помилуй нас, грішних і недостойних, рабів Твоїх.

А за ту їх побожність Бог їм давав добрі роки: не знали вони ніколи жодних напастей, щастило їм в усьому, все йшло їм, як із роси та води. За таке їх усердя і любов до Бога милостивим був Бог завжди до них, і вони, мало навчаючись, небесної мудрості доторкалися; мало засівали, а багато збирали; мало купували і торгували, а гарно збагачувались; із малим військом багаточисельних ворогів перемагали; всюди і в усьому їх, люблячих Бога, супроводжувало все добре! Ними і небо наповнилось! Не тільки старі люди обох статей правдою, сповіданням та мучеництвом освящалися, але і молоді, юнаки та дівчата, навіть діти віддано самі за любов Христову, за Євангеліє святе і у вогонь, і в темінь, і під гострий меч добровільно піддавались. Так! Заради праведних благословився: слава і багатство, і спасіння від нього ніколи не вичерпувалось. Вірні вони були Богові, а Бог в обіцянках своїх завжди був вірним прихильникам Своїм в істині, тим, хто волю Його виконував, хто Його любив і весь день милував.

А тепер, коли християни почали віддавати перевагу мирським утіхам, багатству, коли ослабіло в них благочестя, а любов до Бога погасла, як гасне свічка, – все пішло інакше: скорбота, тіснота, бідність, неврожай, плач, крик, суцільна смута гризуть і з'їдають наше серце. Все не так, як хочеться, все не за бажанням; як камінь ковтати – так хазяйство вести, так господарювати. Робиться, здається, безустанку, але ні вперед, ні позаду нічого не видно.

А правда, буває і так, що дивишся – чоловік працює, заробляє, скільки треба, а дали йому грошей – все пропиває, що загорне – тут же й прогуляє. Жінка голосить, що діти без хліба, діти гірко плачуть що батько ледачий,

п'яний... А потім чоловік той і каже: «Нема щастя, нема долі; Бог не милує нас, Бог урожаю не дає».

Або ще й до того і діти стають неповажливі, неслухняні. А коли що і народиться добре – то ще на більшу печаль, бо передчасно вмирає. Тепер молодість нудна, вік мужності важкий, а старість нестерпна. Не живуть люди, а гниють. Багаті ненаситні, а бідні у відчаї; у панстві і честях горді та амбіційні, а у званні низькому – ледачі та розпутні. А при тому всьому до хвали Божої ліниві. Так же правдивий і правосудний Бог кожному по заслугі і за справами його відміряє. Немає про що тут говорити: про це всякий знає, бо сама совість кричить нам про те безупинно!

Православні християни! Ще не прийшов час нашої розплати. Бог довго терпить! Подумаймо лишень про себе; намагаймося розбудити в наших серцях любов до нього, щирі і віддані. Не будьмо ледачі! Намагаймося бути не лінивими до того, щоб всяку хвилину хвалити Господа Бога, і на всякому місці славити ім'я Господнє, а найбільше – у церкві святій. Привчаймо до того змалечку і дітей наших, котрих дарував нам Бог. Слухаймо уважно святе Євангеліє як Божественну науку, що вийшла із пречистих уст самого Господа нашого Ісуса Христа. Намагаймося робити добрі справи тільки для своєї душі, бо користь душевна – більша і краща, ніж користь тілесна. О, якби-то ми були такі ж благочестиві і добрі, як були пері християни, то тих самих милостей небесних були б удостоєні! О, якби-то ми вірили в Царство небесне, то з цією вірою всяке добро і всяка розкіш полились би на нас широкою рікою із щедрої руки Вседержателя! Тоді б повернулися нам добрі роки, була б щасливою наша доля! Коли б ми самі були добрі, – то і нам було б добре і вдома, і навколо дому, і ми були б щасливі, і діти наші буди б нам на радість! Амінь.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

XVII

ПРОПОВІДЬ

В ТИЖДЕНЬ ДРУЖИНИ САМАРЯНИНА

*«І сказав їй Ісус:правду говориш,
що чоловіка не маєш; бо мала ти п'ять
чоловіків,але той, хто поряд з тобою, тобі не чоловік»*

Іоанн, 4.17.1ч.

Так сказав Господь дружині самаринянській, яка прийшла до криниці патріарха Іакова, де Він, Син Божий, сидів, відправивши своїх учнів, тобто Апостолів, у місто купити хліба. «Дай Мені пити», – сказав Господь до цієї жінки, а вона у відповідь сказала: «Який же ти жадібний, що просиш води у самаритянки! Хіба ти не знаєш, у якій ворожбі жили Жиди із Самаритянами? Вони і доторкнутись не могли до Самаритян!» Тоді Він сказав: «О, якби ти знала дар Божий, якби ти знала, хто просить у тебе пити, то ти і сама б попросила у Нього, і Він дав би тобі воду живу». Зацікавлена, жінка запитує: «Як же ти, Господи, можеш дістати води живої, якщо у тебе немає чим зачерпнути? А ця криниця дуже глибока!» « Не тут, не із цієї криниці, – сказав Господь, – я маю іншу воду: хто цю воду скуштує, тому ще захочеться пити; а хто нап'ється тієї води, яку Я дам, то навіки віків пити не захоче; та вода – життя вічне!»

Та жива вода, що про неї говорив Ісус Христос, – Слово Боже, святе Євангеліє! Хто з доброю душею і щирим серцем слухає Слово Боже, той п'є таку духовну воду, що не відчуватиме спраги ніколи, яка дасть йому змогу жити вічно у Царстві Божому.

А Самаритянка не знала, яка то вода, – думала, що таки справжня вода, і почала просити: «Господи, дай же мені такої води, щоб я, один раз

напившись, вже не ходила сюди черпати!» – «Іди спочатку, – сказав Спаситель, – приведи сюди свого чоловіка!» – «У мене немає чоловіка», – сказала жінка.

А Господь їй говорить: «Добре ти зробила, що сказала, що не маєш чоловіка, – ти мала вже їх п'ять, але той, що тепер маєш – незаконний тобі чоловік, так як і ти не була йому законна дружина». Здивувалася Самаритянка і сказала: «Господи, я бачу, що ти – пророк!»

Так то Спаситель, відкривши таємниці Самаритянки і показавши їй, що Він знає всі потаємні лабіринти кожного людського серця і те, що там приховується, – навчив Він, що істинні прихильники поклоняються Богу не тільки тілом, але і духом, і істиною, бо, сказав Господь: «Бог є Дух», – що Він Сам є Мессія, тобто Спаситель світу, якого очікували вірні Ізраїльтяни!

Як побачила самаритянська дружина перед собою всезнаючого Господа Ісуса Христа і висоту Його вчення, то не тільки сама увірувала в Нього, але і привела все місто у ту віру, розповівши всім, що все, що вона робила, сказав їй Господь. Ця жінка, на думку Фотинія, після вознесіння Ісуса Христа на небо, перетерпіла муки та смерть за віру Христову і за Його святий Закон: так твердо увірувала вона в Ісуса Христа, і з блудної ставши святою Мученицею.

Православні християни! Наслідуймо цю жінку – Самаритянку, не забуваймо, що вона тільки раз послухала вчення Христове, і в той же час залишила свої беззаконня; як тільки дізналася, що Ісус Христос є Бог, всезнаючий, відразу твердо увірувала в Нього, і утвердила свою віру мученицькою смертю. А ми, християни, так часто насолоджуємося вченням Христовим! Ми всі знаємо і твердо переконані, що Бог – всюди, скрізь, що Він все бачить, все знає, що Ангел-хранитель збоку у кожного з нас стоїть і до всього доброго спонукає, а ми вперто відштовхуємо від себе ці ангельські спонукування і не боїмося вторити гріхи не тільки потаємно, але і явно...

Людино! Ти боїшся часом грішити явно через те тільки, щоб не зазнати осуду людського та тимчасового покарання; а не боїшся грішити потаємно,

забуваючи, що Бог є всюди, на всякім місті, що від Нього не може сховатись нічого; не тільки справи наші злі, а і думка, помисли та наміри наші Йому відомі, і ти не боїшся суду Божого і вічного покарання? Знай же навіки: що ти робиш, говориш, думаєш – все те відкриє колись Господь не наодинці, не сама на сам, як тій Самаритянці, не для осуду, не для виправлення твоїх помилок, а відкриє перед цілим світом на вічний осуд та муку!....Чи маєш ти розум, людино, що не соромишся людей таких, як ти, роблячи зло, та приховуєш від них своє беззаконня, а не соромишся грішити в очах Бога всемогутнього та його святих ангелів, наших хранителів, що приставлені до кожного з нас від Господа Бога – всі вони ходять за нами незримо, і всі справи наші знають та плачуть, коли ми грішимо, і радіють, коли ми каємося та добро робимо?

Подумай, православний ти християнине, що б було, якби ти всяку хвилину був перед Царем? З яким би страхом та трепетом стояв би перед Ним! Як би ти Його почитав, кланявся Йому, поважав Його! Не тільки зробити щось зле або говорити щось непристойне, а боявся б ти, думаю, і помислити про щось таке неугодне Цареві. То ж бо, розумієш, що так воно повинно бути перед Царем земним; а не подумаєш, у якому страхові та трепеті треба нам бути перед всевидящим оком небесного Царя над Царями і Господа над всіма господами, що завжди і всюди є біля нас. О, якби ти за це не забував ніколи, не відважився б ти, певне, злі думки мати і погано говорити, і лукаво робити, – якби ти, кажу, добре пам'ятав, що Сам Господь Бог невидимо за нами і при нас, все бачить, все чує, все знає.

Православні християни! Сам Бог всемогутній з нами! За нами завжди і всюди Той, хто створив нас, Той, в чийх руках життя наше і наша смерть, щастя і всяка напасть, здоров'я та хвороби, багатство і бідність, світлий рай і страшне пекло. Бійтесь же, діти, прогнівити Його!

Бачить наші справи неправедні Бог правосудний, сама свята Правда і Істина, – бачить, що ми неправедні, чинимо кривду ближньому нашому, загортаємо під себе чуже добро, обманюємо і зводимо наклеп на братів свої,

християн, – бачить та терпить до певного часу, чи не виправимося, і горе нам, як не діждеться від нас жодної поправки тієї, бо він ненавидить всяку неправду, всякий гріх!

На наші справи дивиться Бог пречистий! А у нас, діти, все нечисто: і око наше скверне, і вухо погане, язик богохульний, і діла нечестиві! Ох, Боже наш, помилуй нас!

Люди! Біля нас – Бог премудрий. А ми, як бездумні істоти, забавляємось суєтними справами, не думаємо про спасіння душі своєї, займаємось справами, не угодними Богу, богопротивними! Вже час нам мати розум!

Діти! На ваші справи дивиться Бог. Отець всеблагий, милосердний! Все, що ми маємо – Він те дав нам. Через милість свою він велів сонцю своєму сяяти на злих і добрих, і дощі свої посилає для праведних і для нас, грішних! Він – то Отець наш небесний, рятує нас від вічної погибелі, кров'ю єдинородного Сина Свого! А що ми, діти, які являємось перед Ним, всеблагим? Чи не злими, чи не сварливими, чи не жорстокими, чи не ненависниками?

Християни! Перед нами ось стоїть невидимо Бог, Іскупитель наш, з ранами своїми, та призиває нас виконати волю Його. А ми – невдячні! Ми забуваємо за все Його добро, виконуємо при ньому ж не Його, а тільки свою волю; робимо тільки те, що нам хочеться, а не те, що Він велить; а тим самим ще більше ран до ран Його прибавляємо.

За що ж така злоба? З чого така жорстокість? За що ми так невдячні Творцю та Іскупителю своєму? Ой, все зле від того, що ми забуваємо за Бога! Вже те само по собі є перший страшний гріх: хто забув за Бога, той дуже сміливий на словах свої, нечестивий в помислах своїх, грішний у справах своїх.

Пам'ятайте, діти, що Господь Бог завжди з нами, все бачить, все чує, все знає....Амінь.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

XVIII

ПРОПОВІДЬ

В ТИЖДЕНЬ СЛІПОМУ

*Допоки Я у світі, Я світло світу**Іоанн, 9.5*

Господь наш Ісус Христос, Син Божий – істинний Світ, який просвітлює кожну людину, що живе у світі. Коли живе Він з тілом своїм на Землі, то був правдивим світлом усьому світові. Він просвітляв сліпих, відкривав їм їх тілесні очі; просвіщав Він і сліпих душею грішників, відкриваючи їм очі душевні своїм святим життям, Божественним учінням своїм. От і сьогодні читали ми в Святому Євангелії, як Господь сліпому з народження подував зір, помазавши його очі слиною.

Тепер Він, Господь наш Ісус Христос, перебуває з пресвятою душею Своєю і пречистим тілом на небі, де сидить поправу руку Бога Отця, і ми Його не бачимо, однак і тепер Він є між нами невидимо, як Бог, і просвіщає нас Своєю благодаттю вічно! Бо Сам Христос пречистими устами своїми сказав: «Це я з вами буду до скінчення віку», доки світ цей стояти буде, доти Христос буде просвіщати усіх, віруючих у Його святе ім'я, Євангельським учінням! А коли вже настане кончина цьому світові і наступить страшний суд, тоді Христос прийде з неба грізним Суддею, як блискавка, прийде не прощати вже і наставляти нас своїм Божим світом, а щоб палити і карати грішних вічним вогнем гієни. Годі вже буде нам тобі вчитись, що треба робити: Господь прийде спитати кожного, то що зробив і хто що заслужив, і воздасть кожному за справами його. Будьмо – ж розумні, православні християни, поки живимо ще на цім світі, просвіщаймося світом Христовим, живим, як навчає нас святе Євангеліє; охороняймо себе від всякого гріха і

беззаконня, живімо свято і непорочно, щоб потім не бути нам засудженими і осоромленими перед Богом і святими Ангелами Його.

Ми в гріхах зачинаємось і в гріхах народжуємось, в гріхах живемо і в гріхах помираємо. Грішна людина – той же сліпець. Як людина сліпа, яка не має очей, без поводиря не туди йде, куди треба, дуже часто збивається з дороги і часто падає; або як той, хто має очі, без світла сонця у темні нічній нічого не бачить; так і всяка людина коли не освітлюється світлом Євангельського учіння, не чинить по заповідях Господніх, робить не по волі Божій, а по своєму дурному розумові, по своїй злій волі, не те, що Богу угодно, а що він сам хоче – блукає сюди і туди, падає у прірву гріха, витрачає небо, запропащує свою душу і гине навечно.

Маленькі діти не розум свій тим показують, коли до гарячої води, до вогню і до ножа руки свої простягають! На дітей схожі і ті люди що замість добра вибирають собі зле: вічне Царство небесне віддають за дочасне добро світу цього, замість того щоб творити волю божу, виконують волю диявола, а замість добрих справ до пороків і беззаконня вдаються. Такі люди, скажу вам, зовсім як маленькі діти що не мають розуму, і граються, і жартують з вогнем! Як же таких не назвати сліпцями?

Сліпій людині дуже погано, тоскно і сумно; але сліпий душею грішник набагато нещасніший від нього, бо той нещасний тимчасово, а цей – вічно. Сліпому очима смерть припиняє всю біду його, а сліпого душею смерть ще до більшої, до вічної веде муки.

У всіх святих книгах написано що вдень благочестивий чоловік, Товіт, осліпши, мучився і плакав, і зі скорботою на серці молився до Господа так: «Краще б мені не жити на світі, ніж не бачити світу Божого!» Господь вислухав його молитву і через Ангела свого відкрив йому очі! Так і всякий грішник повинен сумувати і плакати, і так думати собі: «Краще б мені не народжуватися, ніж грішити; краще вмерти, ніж не бачити світу Христового, не жити за заповідями Господніми». Всякому треба із скорботою сердечною сповідувати свої гріхи перед Богом, визнати сліпоту свою і молитись

Господу, щоб Він по заслугах Сина свого єдинородного, Христа, Сина Божого, зцілив сліпоту душевну, як зцілив Він сліпого тілесним очима Товіта, як зцілив того, що був сліпий від роду.

Ми, християни, слухаючи учення Христове, євангельську проповідь Його, що просвіщає наш розум, повинні любити Бога, вірувати в Нього і свою віру засвідчувати справами; а такою вірою і любов'ю умилюємо Іскупителя свого, і Він умилюється над нами, як над своїм творінням, простить нам всі гріхи наші, очистиє серце наше і просвітлить душу нашу небесним світом своїм. Намагаймося щирим покаанням очистити своє серце від скверни гріха, і то не відкладаючи! Бо, здається, всі вже добре знають те, що минулий час вже не повернеться, а що буде – того не знаємо, і те тільки наше, що є цього дня, цієї години, цієї хвилини! Знаємо і те: хто що у цьому житті посіє, той те на тім світі пожне; буде добро сіяти, як чисте зерно – добро і пожне і врятується; буде зло творити – загине навечно за свій дурний розум, за те що ходив не освітлений заповідями Божими, а в темноті демонських справ: від чого Бог нехай нас боронить і заступить нас Христос, світ істинний, просвітлюючий і освітлюючий всяку людину з вірою і любов'ю, з побожною душею і добрим серцем. Амінь.

ПРОПОВІДІ

Протоєрея і Кавалера Василя Гречулевича

XXIV

ПРОПОВІДЬ

НА ТИЖДЕНЬ ПЕРЕД РІЗДВОМ

Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа.

Перед тим ще, як мав Ісус Христос народитися на землю, були у Законі Єврейському люди, і таки найстарші – книжники і фарисеї, котрі не виконували, як належить, святий Закон, але думали, що уже тільки за те, що вони походять від праотця Авраама, мають право наслідувати Царство небесне. Але цим невірам дивуватися нічого, що вони самі себе обманювали такою думкою; а треба дивуватися тому, що інші християни нинішні через те тільки, що вони хрещені і миром святим помазані, що походять від батьків православних, що носять на собі ім'я християн і, як думають, виконують Закон християнський, тішать себе надією отримати після смерті блаженство, наслідувати його, зійти у рай солодоців і утіхи.

Як книжники і фарисеї не могли мати жодного права на отримання Царства небесного через своє походження від Авраама, коли самі були недобрі, лицеміри і блудники, не істинні виконавці Закону Божого, - так і християнам не може дати права на небо тільки те, що вони абияк у Христа вірують, коли, живучи на світі, не виконують волі Христової, живуть не по-християнськи, тобто, коли не люблять Бога, кривдять ближніх своїх, - одним словом, коли грішать так, як тільки їм хочеться.

Книжники і фарисеї не тільки через те, що їх плем'я походило від Авраама, сподівалися отримати Царство небесне, але і через те іще, що вони постилися дуже, молилися довго, давали бідним милостиню і сподівалися наслідувати небо, хоч, правду сказати, все робили вони тільки від ока людського, аби прославити ім'я своє посеред людей, і через те були обмануті

у свої надії, бо запропастили душу; тоді як грішники, митарі, що покаялись сердечно, а потім абсолютно віддали себе на волю Божу, виправдалися і врятувались.

Чи ж мало є і між християнами таких, котрі не тільки тому, що вони християни, аде і тому, що виконують, як здається, весь святий Закон, до церкви ходять, Богу моляться, часто постяться, благотворять бідним, - сподіваються отримати блаженство вічне, а за те і не думають, що всі такі справи, які вони роблять тільки задля хвастовства, Богові неприємні і, певне, не прихилиять їм неба!

Коли виконують свої повинності через те тільки, що бояться докору людського у безпечності і лінкуватості, або коли виконують заповіді Божі – до церкви ходять, Богу моляться, часто постять, дають милостиню і допомагають бідним тільки тому, аби прославити ім'я своє перед людьми, щоб тільки їх люди хвалили і говорили: «От святоша! Оце пісник! От який же милосердний! От який богомольний!» - хвала людська таким людям заміняє нагороду небесну. Слава земна для таких, і на тім кінець! Бо хоч такі учні Богові і приємні самі по собі, але через ту пусту славу не можуть нікого оправдати у день останнього суду, як противники волі Христа Сина Божого, який у святому Євангелії так сказав: «Якщо молишся, то молися тайно: увійди у клятву свою, але закрийся від усіх. І Отець небесний, побачивши твоє потаємне, воздасть тобі явним, реальним. Коли робиш милостиню, не треба про це всім оголошувати», не величайся тим перед всіма, бо «добру справу робити заради самого добра, а не заради слави» - коли даєш правою рукою, то нехай ліва про це не знає – і отримаєш тоді від Бога сторицею, в сто разів більше; «коли поститесь, не будьте сумні як лицеміри, бо вони роблять сумні обличчя, щоб здаватися людям пісниками. А ти, коли постишся, намаж голову твою и умий лице твоє», - не кривись, не сумуй, будь веселим, постись таємно, - «і Отець небесний, помітивши твою таємницю, воздасть тобі явно». Такі справи є приємними Богові, за такі добрі справи не від людей хвалу передчасну, а від Творця всіх видимих і

невидимих, від щедрої руки Вседержателя нагороду вічну отримати можна і додатися до когорти Ангелів і Архангелів, і всіх Святих.

Так, любі християни! Хто хоче бути істинно угодним Богові, той має всі свої справи і наміри здійснювати за учінням Євангельським, повинен говорити все добре і смиренно говорити: «Господи, я найбільш грішний за всіх людей...О, окаянний я!» і, б'ючи себе в груди, із жалем у серці закликати закликати зі слізьми: «Боже, милостивим будь до мене, грішного!». Оце воістину є воля Божа, свята і досконала – така, що як з нею будемо робити всі свої справи, не будемо присоромлені навіки. Амінь.

Говор. 20 грудня 1841 р.